

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE AND LAW/
ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

Արմեն Ասատրյան

«Քաղաքացիական հասարակություն» կատեգորիայի իմաստավորումն
իրավունքի գերակայության լույսի ներքո..... 3

Ռաֆայել Վարդանյան, Արմեն Շուքրյան

Ռոմանագերմանական (մայրցամաքային) իրավական ընտանիքի ընդհանուր
բնութագիրը և առանձնահատկությունները 11

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

Տիրուհի Ասլանյան

Մոր և մանկան շահերի պաշտպանության միջազգային և ներպետական իրավական
նորմերի վերլուծություն 17

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/ADMINISTRATIVE LAW/
АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО**

Նորայր Ավագյան

Առանձին տեսակի վարչական վարույթների իրավականության ընդհանուր
չափորոշիչները..... 23

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Մանե Կարապետյան

Աշխատանքային պայմանագրի լուծումը՝ աշխատողի կողմից զբաղեցրած
պաշտոնին մասնագիտական ունակությունների անբավարարության պատճառով
չհամապատասխանելու հիմքով..... 34

Лусине Тадевосян

Проблемы обращения взыскания на заложенные исключительные права должника
при процедуре банкротства в РА и РФ 42

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CIVIL PROCEDURE/
ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС**

Արա Ջոհրաբյան

Դատական քննության ժամկետները պատվի, արժանապատվության և գործարար
համբավի պաշտպանության գործերով 53

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Կարապետ Սմբարյան

Մի քանի նկատառումներ՝ ՀՀ իրավական համակարգ ներդրված իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության ինստիտուտի վերաբերյալ 60

Մարթա Մելիքսեթյան

Բռնության ենթարկված երեխաների իրավունքների պաշտպանության ոլորտում ՀՀ ոստիկանության անչափահասների գործերով և ընտանիքում բռնության կանխարգելման ստորաբաժանումների և խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների համագործակցության կատարելագործման ուղիները..... 68

Ադելինա Սարգսյան

Ժամանակակից կենսաբժշկական տեխնոլոգիաների քրեաիրավական կարգավորման անհրաժեշտության որոշ հիմնահարցեր..... 75

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/ УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

Ազատ Բագրատյան

Արտավարության փաստաթղթերի վերաձևելու օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքների հեռանկարները 85

Նաիրա Շահինյան

Բացառման կանոնի բացառությունները ոչ իրավաչափ ձերբակալման համատեքստում 92

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/ МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

Արմեն Հայկյանց

Դատարանների կողմից օտարերկրյա օրենքի բովանդակության պարզաբանման մի քանի գործնական հարցեր.....100

Գոռ Հովհաննիսյան

Եվրոպական իրավունք (մաս II) – իրավունքի աղբյուրներն ու իրավաստեղծումը միութենական իրավունքում.....108

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ 118

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE AND LAW/ТЕОРИЯ
ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

DOI: <https://doi.org/10.59546/18290744-2023.1-3-3>

ԱՐՄԵՆ ԱՍԱՏՐՅԱՆ
ՀՀ փաստաբանների պալատի
նախագահի առաջին տեղակալ,
ԵՊՀ պետության և իրավունքի տեսության
ու պատմության ամբիոնի դասախոս,
իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ

ARMEN ASATRYAN
*First Deputy President of the RA Chamber of Advocates,
Lecturer at YSU Chair of State and Law Theory and History,
Candidate of Law, Associate Professor*

АРМЕН АСАТРЯН
*Первый заместитель председателя Палаты адвокатов РА,
Преподаватель кафедры теории государства и права и истории,
К.ю.н., доцент*

**«ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ» ԿԱՏԵԳՈՐԻԱՅԻ
ԻՄԱՍՏԱՎՈՐՈՒՄՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ԼՈՒՅՍԻ
ՆԵՐՔՈ**

**UNDERSTANDING THE CATEGORY «CIVIL SOCIETY» UNDER THE LIGHT
OF THE RULE OF LAW**

**ОСОЗНАНИЕ КАТЕГОРИИ «ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО» В СВЕТЕ
ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА**

Իրավունքի գերակայությունն որպես հիմնարար սկզբունք էական ներգործություն է թողնում հասարակության, նրա կազմակերպական և գործառույթային կողմերի վրա: Այդ ներգործությունն այնքան հեղափոխական էր ու ազդեցիկ, որ ուշ միջնադարից սկսած փիլիսոփայական իրավական մտքի լավագույն ներկայացուցիչներն առաջ քաշեցին հասարակության նոր տիպի՝ քաղաքացիական հասարակության գաղափարը և զարգացրին այն: Այդ պահից սկսած առաջացավ մի հիմնահարց, որը կարելի է ձևակերպել հետևյալ կերպ. «*Եթե իրավունք*

քի գերակայության սկզբունքի կայացումը և իրական հաստատումը հասարակական հարաբերություններում հասարակության պետական կառավարման համակարգը փոխակերպեց իրավական պետության, ապա ինչ էր այդ սկզբունքի ազդեցությունը հասարակության և դրա էությունն արտահայտող հայեցակարգի վրա»:

Առաջին հայացքից պատասխանը կարծես թե միանշանակ է՝ քաղաքացիական հասարակությունը, որը համարվում է իրավունքի գերակայության սկզբունքի գործողության հետևանքը, սակայն այս պարզ պատասխանը միանշանակ չէ, որովհետև հասարակություն և քաղաքացիական հասարակություն հարաբերակցության մեջ, քաղաքացիական հասարակության հայեցակարգում առկա են բազմաթիվ հարցեր, որոնք, հանգում են լրացուցիչ հարցադրումների, և ի վերջո, կասկածի տակ են դնում «քաղաքացիական հասարակություն» եզրույթը:

Այս գիտատեսական հիմնահարցի որոշ դրսևորումներ արտացոլված են գիտական գրականության մեջ, սակայն ընդամենը որպես բարձրացված հարցեր, առանց դրանց լուծումների: Փորձենք ամփոփել այդ հարցերը և առաջ քաշել դրանց լուծման մեթոդաբանությունը ոչ թե տնտեսական-սեփականատիրական, քաղաքագիտական և այլ դիրքերից, այլ իրավունքի գերակայության սկզբունքի լույսի ներքո: Այդ նպատակով, նախ անհրաժեշտ է վերլուծության ենթարկել.

ա) ի՞նչ է հասարակությունը,

բ) ի՞նչ է քաղաքացիական հասարակությունը,

գ) կա արդյո՞ք կապ այդ հիմնահարցերի և իրավունքի գերակայության սկզբունքի միջև:

Հասարակությունը տեսական գրականության մեջ բնորոշվում է տարբեր կերպ: Օրինակ՝ «հասարակությունը ոչ թե մարդկանց բազմություն է, այլ հասարակական հարաբերությունների ամբողջություն»¹: Մեկ այլ բնորոշման համաձայն՝ «հասարակությունը հասարակական հարաբերությունների ամբողջություն է, որի մեջ մտնում են մարդիկ իրենց կյանքի և գործունեության ընթացքում»²: Հեղինակների մեկ այլ խումբ հասարակությունը բնութագրում է որպես «մարդկանց փոխգործողության արդյունք, նրանց կյանքի որոշակի կազմակերպություն, ներքուստ հակասական օրգանիզմ, որի էությունը մարդկանց, նրանց միավորումների ու ընդհանրությունների բազմապիսի կապերն ու հարաբերություններն են»³:

Վ. Ն. Խրոպանյուկի բնորոշմամբ՝ հասարակությունը մարդկանց այնպիսի համակցություն է, որում անհատները կապված են միմյանց միջև մշտական և օբյեկտիվ բնույթ ունեցող շահերով⁴: Գրականության մեջ այդ բնորոշումներին համապատասխան առաջ են քաշվում նաև հասարակության հատկանիշները և գործառույթները: Մոտեցումներից մեկի համաձայն՝ հասարակությանը բնորոշ են հետևյալ հատկանիշները՝ ա) հասարակությունը բանական էականների՝ գիտակցությամբ և կամքով օժտված անհատների համակցություն է, բ) հասարակությունը միմյանց հետ համագործակցող մարդկանց միավորում է՝ իրենց պահանջմունքների բավարարման համար, գ) հասարակությունը մարդկանց կայուն և մշտական համագործակցություն է, դ) հասարակությանը բնորոշ է սոցիալական իշխանություն և հասարակական նորմերի համակարգ, ե) հասարակությունը սոցիոմշակութային համակարգ է:

Ընդունված է հասարակության կարևոր գործառույթները համարել. ա) մարդու վերարտադրությունը, բ) սեփական՝ հասարակական պահանջմունքների բավարարումը, գ) կյանքի ապահովման համար անհրաժեշտ միջոցների արտադրությունը, դ) սոցիալական կարգավի-

¹ Տե՛ս *Спиридонов Л. И.*, Теория государства и права. М., 1996, էջ 25:

² Տե՛ս *Сырых В. М.*, Логические основания общей теории права, т. 1, Элементный состав, М., 2004, էջ 486:

³ Տե՛ս Теория государства и права, Екатеринбург, 1996, էջ 27:

⁴ Տե՛ս *Хропанюк В. Н.*, Теория государства и права. / Под ред. В. Г. Стрекозова, М., 1999, էջ 33:

րումը⁵, ե) սոցիալական նորմերի ձևավորումը, դրանց ներմուծումը կյանք և պահպանությունը⁶:

Հետևաբար, հասարակության իմաստավորման բոլոր տեսական վարկածներում մնացած համակարգերի հետ միասին կարևոր տեղ է գրավում նրա սոցիալական կարգավորման համակարգը և ինչպես հասարակության արտադրական համակարգում տեղի ունեցած փոփոխությունները կարող են հանգեցնել հասարակության տիպի փոփոխության, այնպես էլ սոցիալական կարգավորիչների ներհամակարգային վերաձևումները կարող են հանգեցնել հասարակության մեկ տիպից մյուսին անցնելուն: Անշուշտ, հասարակության բոլոր ոլորտներում տեղի ունեցող փոփոխությունները փոխապայմանավորված են ու փոխկապված, ինչպես նաև միմյանց վրա փոխազդող:

Եվրոպայում XVII-XVIII դդ. ձևավորվեց հասարակության կարգավորման համակարգի աշխարհիկ հայացքը, որում առաջնային նշանակություն ձեռք բերեց իրավունքը: Այդ շրջանում կրոնը դադարեց լինել աշխարհայացքի համընդհանուր ձև, ինչպես նաև համընդհանուր կարգավորիչ և վերաձվեց մի կողմից սովորական գաղափարախոսության, իսկ մյուս կողմից՝ անձնական, մասնավոր հավատքի: «Աստծո ամենակարողության հավատը փոխարինվեց իրավունքի ուժի և հզորության, ցանկացած հասարակական բախում լուծելու նրա ընդունակության նկատմամբ հավատքի»⁷: Եվրոպայում տեղի ունեցող այս գործընթացները հետաքրքիր է մեկնաբանում եվրոպական իրավունքի պատմության հետազոտողներից մեկը՝ Է. Աններսը. «Նոր աշխարհայացքն իրավունքի նկատմամբ դրսևորվեց XVII դարի ազգայնական բնական իրավունքի ձևով, ինչը միաժամանակ և բնական իրավունքի ավանդույթների աշխուժացում էր, քանի որ եվրոպական ժողովուրդները այն ստացել էին որպես հեղինակության մշակութային ժառանգության մաս, և նաև ռացիոնալիզմի շրջանակներում նոր գաղափարախոսական ուղղության արտահայտություն էր: Բնական իրավունքը և նրա գաղափարախոսական հիմքերը դարձան այն ելակետը, որ արմատապես վերափոխեցին արևմտաեվրոպական հասարակական և իրավական կարգերն՝ օրենսդրության՝ որպես հիմնական մեթոդի օգնությամբ: Ռացիոնալիստական բնական իրավական մտածողությունը հակադրեց jus naturale humanorum (մարդկանց բնական իրավունքը) փաստորեն գործող իրավունքին, և կարողացավ դրանով տեսականորեն նպաստել բարեփոխիչների նորարարությանը: Ռացիոնալիստական բնական իրավունքն առաջ քաշեց ոչ միայն տեսական ելակետային սկզբունքներ, այլև կոնկրետ առաջարկություններ տարբեր ոլորտների բարեփոխման համար՝ սկսած միջազգայնից և պետական իրավունքից, մինչև քրեական և քրեադատավարական իրավունքը: Որպեսզի կարողանա դա իրականացնել, բնական իրավունքի դոկտրինը ստեղծեց հիմնարար օժանդակ մտահայեցողական կառույց նախասկզբնական հասարակական պայմանագրի մասին, որից դուրս էին բերվում ինչպես ընդհանուր սկզբունքային դրույթները, այնպես էլ կոնկրետ հարցերով գործնական եզրակացությունները»⁸:

Այսպիսով, նոր ժամանակաշրջանում հաստատված և կայացած հասարակություններն իրենց տիպով և էությամբ դարձան իրավական հասարակություններ՝ որպես իրավունքի գե-

⁵ Այս հատկանիշի տակ սովյալ մոտեցման կողմնակիցները հասկանում են հասարակական հարաբերությունների կարգավորում, որն անհրաժեշտ է մարդկանց կամքերը, արտադրության կառավարման, բարիքների բաշխման, անհատների ազատության չափի որոշման գործընթացում համաձայնեցնելու համար (տես Проблемы теории государства и права / Под. ред. Сырых В. М., М., 2008, էջ 123):

⁶ Տես Проблемы теории государства и права / Под. Ред. Сырых В. М., М., 2008, էջ 123:

⁷ Տես Абдулаев М. И., Права человека и закон. Историко-теоретические аспекты, СПб., 2004, էջ 41:

⁸ Տես Аннерс Э., История европейского права, М., 1996, էջ 216-219:

րակայության սկզբունքի գործողության հետևանք: Սկզբունք, որը սկզբնապես ձևավորվեց և իմաստավորվեց ռացիոնալիստական հասարակական-քաղաքական մտքի կողմից, իսկ, այնուհետև, կենսագործվեց կյանքում՝ դառնալով նոր հասարակության աշխարհակարգի հիմնասյուն, միջուկ: Այս ամենը բերում է եզրակացության, որ նոր ձևավորված հասարակությունն իր տիպով ու էությամբ իրավական հասարակություն էր, սակայն հասարակական-քաղաքական և փիլիսոփայական գրականության մեջ այն ստացավ «քաղաքացիական հասարակություն» անվանումը:

Որքանով էր ճիշտ և հիմնավոր նման հասարակությունը անվանակոչել «քաղաքացիական», փորձենք պարզել՝ վերլուծության ենթարկելով քաղաքացիական հասարակության հայեցակարգը:

Գիտության մեջ գոյություն չունի միասնական մոտեցում քաղաքացիական հասարակության հասկացության վերաբերյալ, ինչը հաստատում է դրա մասին բազմաթիվ բնորոշումների և հայեցակարգերի գոյությունը⁹: Բացի հայեցակարգային բազմանշանակությունից՝ այսօր արդեն բանավիճային է դարձել նույնիսկ «քաղաքացիական հասարակություն» եզրույթը, որն արդեն համարժեք կերպով չի արտացոլում իրական կապերն ու իրողությունները:

Այսպես, Ա. Ն. Գոլովիստիկովն արդարացիորեն նշում է, որ «քաղաքացիական հասարակություն» հասկացությունը, ներառելով իրենում զանազան համամարդկային արժեքներ, ձեռք է բերում ավելի ու ավելի իմաստային բազմազանություն: Դրանից ելնելով՝ Ա. Ն. Գոլովիստիկովը փորձում է քաղաքացիական հասարակություն հասկացությունն արտաբերել «հասարակություն» հասկացությունից և «քաղաքացիական» եզրույթից¹⁰: Այնուհետև, այս հեղինակը տալիս է «քաղաքացիական» (гражданский) եզրույթի ծագումնաբանությունը, որը գալիս է լատինական «civilis» բառից: «Civilis» եզրույթն իր տարածումը ստացել է հռոմեական իրավունքում, որից և տարածվել է բազմաթիվ իրավաբանական արտահայտություններում ու հասկացություններում: Ըստ Ա. Ն. Գոլովիստիկովի՝ «քաղաքացիական» եզրույթն ունի մի քանի հիմնական նշանակություններ, որոնցից են.

ա) քաղաքացիական եզրույթի իրավաբանական իմաստը, որը նշանակում է քաղաքացիների միջնագույքային հարաբերությունները և դրանց կարգավորումը քաղաքացիական իրավունքով: Այս դեպքում «քաղաքացիական» եզրույթն օգտագործվում է որպես ածական իրավաբանական հասկացությունների հետ՝ «օրենսգիրք», «դատավարություն», «հայց» և այլն: Ստացվում է, որ քաղաքացիական հասարակությունն այս իմաստով նշանակում է հարաբերությունների ամբողջություն, որը ներառում է մասնավոր սեփականությանը, գույքային և ժառանգական, ընտանեկան հարաբերությունները,

բ) «քաղաքացիական» եզրույթն ընդգծում է ռազմական-զինվորական և հասարակական կյանքի, ինչպես նաև քաղաքացիական և կրոնական կյանքի միջև տարբերությունները: Այստեղից էլ առաջացել են «քաղաքացիական ծառայություն», «քաղաքացիական իշխանություն», «քաղաքացիական ամուսնություն» (ի տարբերություն կրոնականի) հասկացությունները: Եթե առաջին իմաստը ինչ-որ կապ ունի քաղաքացիական հասարակության հայեցակարգի հետ, ապա այս իմաստներում չի նկատվում որևէ կապ այդ հայեցակարգի հետ,

գ) հիշյալ եզրույթը նշանակում է քաղաքացու բարոյաէթիկական նկարագիր, «իսկական» քաղաքացու բնութագրեր և դրանից բխող հետևյալ հասկացությունները. «քաղաքացիական դիրքորոշում», «քաղաքացիական ակտիվություն», «քաղաքացիական պարտք», «քաղաքա-

⁹ См Гражданское общество, правовое государство и право. / Государство и право, – 2002, N 1:

¹⁰ См Головистиков А. Н., Дмитриев Ю. А., Проблемы теории государства и права. М., 2005, էջ 693-694:

ցի»: Այս շատ տարածված արտահայտություններում որոշ չափով իրավաբանական անճշտություն կա: Բոլորի հիմքում ընկած է «քաղաքացի» հասկացությունը, սակայն որակական նկարագիրը վերաբերում է բոլոր անհատներին: Հետևում է, որ, ըստ էության, «քաղաքացիություն» կոչված հատկությամբ պետք է օժտված լինեն հասարակության բոլոր անդամները, այլ ոչ թե միայն քաղաքացիները: Մյուս կողմից արդի պետությունների բնակչությունը կազմված է միայն քաղաքացիներից: Նշանակում է, այս տեսանկյունից ևս «քաղաքացիական հասարակություն» հասկացությունը դառնում է խոցելի,

դ) «քաղաքացիական» եզրույթն որոշ դեպքերում կապված է քաղաքացիների բնակավայրերի հետ և հիմք է քաղաքային (քաղաքացիական) համայնք հասկացության ձևավորման համար,

ե) «քաղաքացիական» եզրույթն օգտագործվում է նաև մի շարք կոնֆլիկտային հասարակական իրավիճակներ նշելու համար, օրինակ՝ «քաղաքացիական պատերազմ», «քաղաքացիական անհնազանդություն», «քաղաքացիական հաշտություն», «քաղաքացիական համաձայնություն»: Կարծում ենք, որ այս դեպքում տեղին կլինեն «հասարակական» եզրույթի օգտագործումը, որն առավել ճիշտ կբնութագրեր ամեն մի երևույթ առանձին վերցրած: Օրինակ՝ «հասարակական դիմադրություն», այսինքն՝ հասարակության կողմից պետական իշխանությանը ցույց տրվող դիմադրություն,

զ) քաղաքացիական եզրույթն օգտագործում են նաև հասարակական ինքնագործունեության և ինքնակառավարման որոշակի ձևեր նշելու համար, օրինակ՝ «քաղաքացիական շարժում», «քաղաքացիական ֆորում», «քաղաքացիական նախաձեռնություն»: Ինչպես և վերևում, այստեղ քաղաքացիական եզրույթը հոմանիշ է «հասարակական» եզրույթի հետ:

Քաղաքացիական հասարակություն եզրույթը քննադատում է Վ. Ս. Ներսեսյանը: «Պատմականորեն ձևավորված բառակապակցությունը՝ «քաղաքացիական հասարակություն», որ նշանակում է հասարակություն պետության հետ տարբերությունով (մարդկանց ոչ քաղաքական հասարակություն) և հարաբերակցության մեջ, բացահայտորեն չի համապատասխանում իր արտահայտած իմաստին: Չէ որ քաղաքացիական հասարակությունը դա քաղաքացիների հասարակությունը չէ (քաղաքական սուբյեկտներ), այլ ընդհակառակը՝ մասնավոր անձանց (ոչ քաղաքական) ընդհանրություն, որոնք կրում են մասնավոր նպատակներ և շահեր: Քաղաքացիների համակցությունը քաղաքական համակցություն է, այսինքն (քաղաքական պետություն)՝ հասարակությունից տարբերակված պետություն: Տեղին է ասել, որ «քաղաքացիական իրավունքը» (որպես իրավունքի ճյուղ) դա ոչ թե քաղաքացիների, այլ մասնավոր անձանց իրավունք է»¹¹:

«Քաղաքացիական» եզրույթի թվարկված բնութագրերը ցույց են տալիս, որ «քաղաքացիական հասարակություն» ձևակերպումն արդեն հնացած, իմաստային տեսանկյունից խոցելի հասկացություն է և անհրաժեշտ է այն փոխարինել «իրավական հասարակություն» հասկացությունով, որն առավել համարժեք է արտացոլում նոր և նորագույն ժամանակաշրջանների հասարակությունների տեսական բնութագիրը, հատկապես որ XVII դարից սկսած մինչ օրս «քաղաքացիական» կոչված հասարակության սեփականատիրական կամիեզեյան իմաստը քայլ առ քայլ իր տեղը զիջել է հասարակության ավելի լայն հայեցակարգերին¹²:

¹¹ Տե՛ս Нерсесյан В. С., Общая теория права и государства, М., 1999, էջ 278:

¹² Արդի հասարակությունը, ի տարբերություն 17-18-19-րդ դարերի հասարակության, կրել է էական փոփոխություններ և այդ փոփոխություններն արդեն հիմք են տալիս կասկածելու դրա «քաղաքացիական» անվանմանը կամ էլ բուրժուական աճականը, հատկապես որ քաղաքացիական բառի հիմքում ընկած է գերմաներեն «burgerliche» բառը: Այս կապակցությամբ որոշ հեղինակներ առաջարկում են արդի հասարակությունն անվանել

Կատարված վերլուծությունը բերում է այն եզրակացության, որ արդի հասարակության տիպը ճիշտ է անվանել իրավական՝ պայմանավորված իրավունքի գերակայության հիմնարար սկզբունքով: Իրավունքի գերակայության հաստատմամբ հասարակությունը վերածվում է իրավական, ազատ, ինքնակառավարվող հասարակության, նրա ենթահամակարգերից մեկը՝ պետությունը, վերածվում է իրավական պետության, իսկ քաղաքական հարաբերությունները ենթարկվում են իրավունքի գերիշխանությանը: Իրավական հասարակության բջիջը՝ անհատը, ձեռք է բերում իրավական հավասարության վրա կառուցված իրավական էակի կարգավիճակ:

Իրավունքի գերակայության սկզբունքի ազդեցության ու գործողության արդյունքում ձևավորված արդի հասարակությունը քաղաքացիականի փոխարեն «իրավական հասարակություն» վերանվանելու օգտին են խոսում նաև քաղաքացիական հասարակության պատմականորեն գոյություն ունեցած և գոյություն ունեցող հայեցակարգերը: Քաղաքացիական կոչված հասարակության տիպն իրավական անվանակոչելու ամենահիմնավոր կոմպոնենտներից է, օրինակ՝ Է. Կանտի հայեցակարգը: Քննարկելով մարդկային բնույթի հակասական որակները՝ փառասիրությունը, անհաշտությունը (կռվարարությունը), միավորման ցանկությունը, ինչպես նաև համաձայնության գալու ձգտումը, Է. Կանտը գալիս է եզրակացության, որ գլխավոր ճանապարհը, որով հնարավոր է համակցել լուրջ քաղաքացիության ազատությունն այլոց ազատությունների հետ՝ քաղաքացիական հասարակությունն է՝¹³: Ըստ Կանտի՝ քաղաքացիական հասարակությունը կառուցված է հետևյալ ապրիորի սկզբունքների վրա.

- 1) հասարակության անդամի որպես մարդու ազատությունը,
- 2) անհատի հավասարությունն այլոց հետ՝ որպես հպատակ,
- 3) հասարակության անդամի որպես քաղաքացու ինքնուրույնությունը¹⁴:

Վերլուծության դեպքում տեսնում ենք, որ քաղաքացիական կոչվող հասարակության այս սկզբունքները հենց իրավական սկզբունքներ են, որոնք իրավունքի գերակայության գործողության հետևանքն են: Այս ամենը գալիս է հաստատելու, որ «քաղաքացիական հասարակություն» հասկացությունն ավանդաբար օգտագործվող հասկացություն է և լեզվական ու տեսական ճշգրտության տեսանկյունից անհրաժեշտ է օգտագործել «իրավական հասարակություն» բանաձևը, որն ավելի ճիշտ է արտացոլում իրերի դրությունը:

Արդի հեղինակները, որոնք փորձում են իմաստավորել «քաղաքացիական հասարակություն» հասկացությունը, իրենց մոտեցումներում մեծամասամբ օգտագործում են իրավաբանականացված չափանիշներ: Հեղինակների մի մասն քաղաքացիական հասարակության գլխավոր հատկանիշներից են համարում «իրավական, ժողովրդավարական հասարակություն» լինելը¹⁵: Այդ մոտեցումներից մեկի համաձայն՝ քաղաքացիական հասարակությունը բնութագրվում է որպես ազատ, ժողովրդավարական, իրավական հասարակություն, որ կողմնորոշված է դեպի մարդը, ստեղծում է իրավական ավանդույթների ու օրենքների համամարդասիրական իդեալների նկատմամբ հարգանքի մթնոլորտ, ապահովում է ստեղծագործական և ձեռնարկատիրական գործունեության ազատություն, ստեղծում է բարեկեցություն, մարդու ու քաղաքացու իրավունքների հաստատման հնարավորություն, օրգանապես մշակում է պե-

«սոցիալականացված» կապիտալիզմ, ընդգծելով պետության լայն զարգացած սոցիալական գործառնությունները և նմանաբնույթ հասարակական ինստիտուտները (տես *Государство и право*. 1996, N 6, թիվ 154):

¹³ Տես *Головистиков А. Н., Дмитриев Ю. А.*, Проблемы теории государства и права. М., 2005, էջ 698:

¹⁴ Տես *Кант И.*, Собр. сочин. В 6 т. / Под ред. В. И. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. Н. Ойзермана. Т. 4, ч. 2, М., 1965, էջ 79:

¹⁵ Տես *Морозов Л. А.*, Теория государства и права, М., 2000, էջ 440, Теория государства и права, Под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова, М., 1997, էջ 92 и др:

տության նկատմամբ վերահսկողություն ու սահմանափակման կառուցակարգեր¹⁶: Այսպիսի նկարագրություն ունեցող հասարակության իսկական բնութագիրը և անվանումը իրավական հասարակությունն է, այլ ոչ թե «քաղաքացիական» ածականը: Այս հարցում հետաքրքիր դատողություններ ունի Վ. Ս. Ներսեսյանցը. «Սոցիալական ֆենոմենների քաղաքական և ոչ քաղաքական տարբերակման դիրքերից, երևույթների, որ համապատասխանում են հասարակության և պետության զարգացած պատկերացումներին, ակնհայտ է, որ անտիկ «հասարակությունները» (civitas-ը Հռոմում և նման քաղաքացիական համայնքները հին հունական պոլիսներում) իրենց բնույթով և բնութագրով քաղաքական հասարակություններ էին, այսինքն՝ արդի լեզվով ասած՝ դրանք պետություններ էին, այլ ոչ թե հասարակություններ: Քաղաքական բնույթ ունեին նաև միջնադարյան «հասարակությունները», որոնց դասային բաժանումը նշանակում էր տարբեր դասերի և դրանց անդամների պետաիրավական կարգավիճակների ուղղակի տարբերակում»¹⁷: Ընդունելով «քաղաքացիական» տերմինի խոցելիությունը և համարելով, որ մինչև նոր ժամանակաշրջանը հասարակությունները պետություն-հասարակություն էին՝ Վ. Ս. Ներսեսյանցը, սակայն, նոր տիպի տարբերակված հասարակական ձևն անվանում է քաղաքացիական: Այնինչ իր իսկ տված բնորոշումից հենց ակնհայտ է, որ այդ «ոչ պետություն» հասարակությունը հենց իրավական հասարակություն է. «Արդի քաղաքացիական հասարակությունը իրավական, ազատական, ժողովրդավարական, պլյուրալիստական, բաց հասարակություն է, որի հիմնական սուբյեկտներ են համարվում ազատ անհատները, ովքեր իրենց շահերը իրացնում են բոլորի համար՝ միասնական օրենքի և ընդհանուր իրավակարգի շրջանակներում»¹⁸:

Այսպիսով, իրավունքի գերակայության սկզբունքը սկզբնապես ձևավորվեց և իմաստավորեց ռացիոնալիստական հասարակական-քաղաքական մտքի կողմից, իսկ այնուհետև կենսագործվեց՝ դառնալով աշխարհակարգի հիմնասյուն: Իրավունքի գերակայությունը և դրանից բխող իրավական օրենքի գերակայությունը հասարակության մեջ կենսագործեցին «ամբողջ իշխանությունը իրավունքին և օրենքին» հիմնական, բացարձակ և կապեզորիկ-իմպերատիվ սկզբունքը: Դրանով հասարակական ենթահամակարգերը ձեռք բերեցին իրավական դեպերմինավորվածություն, փոփոխվեց մարդ-հասարակություն-պետություն եռամիասնության հարաբերակցությունը, և հանգեցրեց մարդու՝ որպես բարձրագույն արժեքի (մարդու իրավունքներ), պետության՝ որպես իրավական պետության հայեցակարգերի ձևավորմանը, որոնց հիմնական բնութագրիչն իրավականն է: Նույն ազդեցությունն այն թողեց նաև հասարակության վրա՝ դարձնելով ազատ ու իրավահավասար անհատների իրավական միություն: Նոր ձևավորված հասարակությունն իր տիպով ու էությամբ իրավական հասարակություն էր, սակայն հասարակական-քաղաքական և փիլիսոփայական գրականության մեջ այն ստացավ «քաղաքացիական հասարակություն» անվանումը, որը արդեն հնացած, իմաստային տեսանկյունից խոցելի հասկացություն է և անհրաժեշտ է այն փոխարինել «իրավական հասարակություն» հասկացությունով: Նման վերանվանումը կլուծի մի շարք մեթոդաբանական շփոթներ, ինչպես, օրինակ, որ քաղաքացիական հասարակությունը միայն գույքային հասարակություն չէ, քաղաքացիական հասարակության անդամները միայն քաղաքացիները չեն և այլ: Այդպիսով, իրավունքի գերակայության սկզբունքի հաստատմամբ իրողություն է դառնում իրավական հասարակությունը: Իրավական հասարակությունն իրավունքի գերակայության հիմնարար սկզբունքի գործողության հետևանքով ձևավորված ազատական, ժողովրդավար-

¹⁶ Տե՛ս Теория государства и права, Под ред. В. М. Корельского и В.Д. Первалова, М., 1997, էջ 93:

¹⁷ Տե՛ս Нерсисянц В. С., Общая теория права и государства, М., 1999, էջ 279:

¹⁸ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 284:

րական, պլյուրալիստիկական, բաց հասարակություն է, որի հիմնական սուբյեկտներն են համարվում իրենց շահերը բոլորի համար միասնական իրավական օրենքի և ընդհանուր իրավակարգի շրջանակներում կենսագործող ազատ, իրավական էական հասարակությունը:

Annotation. Within the framework of the article, the essential impact of the supremacy of law as a fundamental principle on society, its organizational and functional aspects was discussed and analyzed. As a result of the analyzes carried out within the framework of the article, the substantive aspect of the legal society was presented, according to which it is a liberal, democratic, pluralistic, open society formed as a result of the operation of the fundamental principle of the supremacy of law, the main subjects of which are considered to be free people living within the framework of a common legal law and a common legal system, legal entities-individuals.

Аннотация. В рамках статьи рассмотрено и проанализировано существенное влияние верховенства права как первоосновы на общество, его организационные и функциональные аспекты. В результате проведенных в рамках статьи анализов представлен содержательный аспект правового общества, согласно которому это либеральное, демократическое, плюралистическое, открытое общество, сформированное в результате действия первоосновы верховенства права, основными субъектами которого считаются свободные люди, живущие в рамках общей правовой системы и общего правового строя, юридические лица-физические лица.

Բանալի բառեր – քաղաքացիական հասարակություն, իրավունքի գերակայություն, իրավական հասարակություն, իրավական օրենք, աշխարհակարգ, քաղաքացիական ակտիվություն:

Keywords: *civil society, rule of law, legal society, legal law, world order, civil activism.*

Ключевые слова: *гражданское общество, верховенство права, правовое общество, правовое право, миропорядок, гражданский активизм.*

Ասատրյան Ա. - ՀՀ փաստաբանների պալատինստիտուտի առաջին տեղակալ, ԵՊՀ պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի դասախոս, իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ, էլ. հասցե՝ asatryan.armen@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 13.02.2023 թ., տրվել է գրախոսության 13.02.2023 թ., երաշխավորվել է իրավ. գիտ. թեկնածու Հայկ Արթուրի Ծատուրյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 19.04.2023 թ.:

DOI: <https://doi.org/10.59546/18290744-2023.1-3-11>

ՌԱՖԱՅԵԼ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ
*Իրավաբանական գիտությունների
թեկնածու*
ԱՐՄԵՆ ՇՈՒՔՈՒՐՅԱՆ
*ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության,
սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

RAFAEL VARDANYAN
Candidate of Law
ARMEN SHUKURYAN
*Senior researcher at the Institute of Philosophy, Sociology and
Law of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia,
Candidate of Law*

РАФАЭЛЬ ВАРДАНИЯН
Кандидат юридических наук
АРМЕН ШУКУРЯН
*старший научный сотрудник Института философии,
социологии и права НАН РА,
Кандидат юридических наук*

**ՌՈՄԱՆԱԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ (ՄԱՅՐՑԱՄԱՔԱՅԻՆ) ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ԵՎ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

**GENERAL CHARACTERISTICS AND FEATURES OF THE ROMANCE
AND GERMANIC (CONTINENTAL) LEGAL FAMILY**

**ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И ОСОБЕННОСТИ РОМАНО-
ГЕРМАНСКОЙ (КОНТИНЕНТАЛЬНОЙ) ПРАВОВОЙ СЕМЬИ**

Ռոմանագերմանական իրավական ընտանիքի մեջ մտնող ազգային իրավունքի ձևերին ներհատուկ միասնական պատմական արմատները և հիմնադիր ընդհանուր իրավական սկզբունքները կանխորոշեցին նաև դրանց նույնությունն ու ընդհանրության մի ամբողջ շարք

այլ կարևոր հայեցակարգեր¹:

Այսպես, ռոմանագերմանական իրավաքաղաքական ուսմունքի համաձայն՝ այդ իրավական ընտանիքի մեջ մտնող իրավունքի ազգային համակարգերն ունեն նմանօրինակ կառուցվածք: Իրավունքը բաժանվում է մասնավորի և հանրայինի: Իրավունքի տարբեր ազգային համակարգերն ներառում են իրավունքի նմանվող ճյուղեր, որոնք իրենց բովանդակությամբ բաժանվում են իրավունքի իրենց բովանդակությամբ միասեռ նորմերիխմբեր միավորող իրավական ինստիտուտների:

1) Ռոմանագերմանական իրավական ընտանիքի առանձնահատկություններից է միասեռ հարաբերությունների հանրագումարը կարգավորող իրավունքի վարքագծի վերացական-համընդհանուր կանոնի բնույթի, իմաստի և նշանակության միատեսակ հասկացությունը: Ռոմանագերմանական իրավունքի նորմն իր այդ վերացական համընդհանրությամբ տարբերվում է նախադեպային իրավունքի համակարգում (ընդհանուր իրավունքի իրավական ընտանիքում) կոնկրետ գործով դատական վճռով սահմանվող կազուիստական կանոնից (տվյալ կազուի, առանձին դեպքերի համար կանոնից):

Իրավունքի նորմի էության և բնույթի այսպիսի հասկացողությունն ընկած է նաև նորմատիվ-իրավական ակտի ռոմանագերմանական հայեցակարգի, պետության նորմատիվ-իրավական գործունեության և գործող իրավունքի համապատասխան (կոդիֆիկացիայի) հիմքում: Ռոմանագերմանական օրենսգրքերը, այլ օրենքները և ենթաօրենսդրական ակտերը՝ որոշակի ձևով համակարգված (այս կամ այն աստիճանի) վերացական ընդհանուր իրավական նորմերի համալիրներ են, ոչ թե ընդհանուր իրավունքի կազուիստական կանոններ, դատական կամ վարչական նախադեպերի ժողովածուներ:

2) Ռոմանագերմանական ընտանիքի երկրների գործող իրավունքն իր վերացական-նորմատիվ բովանդակության շնորհիվ աչքի է ընկնում առավել հստակությամբ, որոշակիությամբ, պարզությամբ, տեսանելիությամբ և մատչելիությամբ: Այն հեշտությամբ կարելի է բարեփոխել և փոփոխելանհրաժեշտ ուղղությամբ: Սակայն դա ունի նաև թերություններ, որոնք պայմանավորված են համապատասխան նորմի գործողության տակ ընկնող առանձին դեպքերի կիրառմամբ, իրավունքի նորմի իմաստի վերացական-ընդհանուր պատշաճ կոնկրետացման դժվարություններով: Դրանով է պայմանավորված այն մեծ ուշադրությունը, որ իրավունքի ռոմանագերմանական համակարգի տեսությունում և պրակտիկայում անդրադարձ է կատարվում գործող իրավունքի մեկնաբանման հիմնահարցին:

Ռոմանագերմանական իրավունքի վերացական նորմատիվ բնույթը հստակորեն ներկայացվում է նաև դրա աղբյուրների համակարգում: Ռոմանագերմանական իրավունքը գրավոր իրավունք է՝ հիմնականում կազմված գրավոր ձևակերպված նորմատիվ իրավական ակտերից (օրենքներից և ենթաօրենսդրական ակտերից):

Ռոմանագերմանական իրավական ընտանիքի բոլոր ազգային համակարգերում իրավունքի հիմնական աղբյուրն օրենքն է: Օրենքներն ընդունվում են բարձրագույն ներկայացուցչական մարմնի կողմից կամ հանրաքվեի միջոցով:

Նորմատիվ իրավական ակտերի համակարգում բարձրագույն իրավաբանական ուժով օժտված է գրավոր սահմանադրությունը (պետության հիմնական օրենքը), որն իրավական հիմք է մնացած բոլոր (սահմանադրական և սովորական) օրենքների և ենթաօրենսդրական ակտերի համար: Սովորական օրենքների և ենթաօրենսդրական ակտերի սահմանադրականության նկատմամբ վերահսկողությունն իրականացնում են հատուկ սահմանադրական

¹ Տե՛ս *Марченко М.Н.*, Сравнительное правоведение. Общая часть М., 2001.

դատարանները (դաշնային սահմանադրական դատարանը՝ ԳԴՀ-ում, սահմանադրական դատարանը՝ Իտալիայում) կամ բարձրագույն ընդհանուր դատական և այլ պետական ինստիտուտները:

Ռոմանագերմանական իրավական ընտանիքի աղբյուրների համակարգում ավանդաբար կարևոր դեր են խաղում օրենսգրքերը՝ ճյուղային բնույթի (կոդիֆակացված) նորմատիվ իրավական ակտերը: Չնայած որ դրանք օժտված են սովորական օրենքի իրավաբանական ուժով, սակայն, ըստ էության, կենտրոնական տեղ են զբաղեցնում և առաջատար դեր են խաղում օրենսդրության համապատասխան ճյուղում:

Ռոմանագերմանական իրավունքի երկրներում հետագա ամբողջ օրինակարգային (կոդիֆիկացիոն) գործունեության վրա մեծ ազդեցություն թողեցին նապոլեոնյան օրենսգրքերը (1804 թվականի Քաղաքացիական օրենսգիրքը, 1807 թվականի Առևտրային օրենսգիրքը, 1808 թվականի Քրեական դատավարական օրենսգիրքը, 1810 թվականի Քրեական օրենսգիրքը): Ավելիուշ ընդունված Բելգիայի և Լյուքսեմբուրգի քաղաքացիական օրենսգրքերը շատ կողմերով համապատասխանում են ֆրանսիական նմուշին: Նշանակալից օրինակությամբ աչքի են ընկնում Գերմանական քաղաքացիական օրենսգիրքը (1896 թվական) և Շվեյցարիայի քաղաքացիական օրենսգիրքը (1881-1907 թվականներ)²:

3) Ռոմանագերմանական իրավական ընտանիքում՝ որպես իրավունքի աղբյուր, նշանակալից դեր են խաղում գործադիր իշխանության տարբեր մարմինների ընդունած նորմատիվ իրավական ակտերը (դեկրետները, որոշումները, շրջաբերականները, հրահանգները, կանոնակարգերը և այլն): Այդ նորմատիվ ակտերը, որպես կանոն, ընդունվում են «ի կատարումն օրենքի» և ունեն ենթաօրենսդրական բնույթ: Ընդ որում, օրենքին այսպիսի ենթաօրենսդրական ակտերի համապատասխանությունն ապահովելու համար իրականացվում է դատական վերահսկողություն (ԳԴՀ-ում բոլոր ընդհանուր դատարանների, Ֆրանսիայում հատուկ վարչական դատարանների կողմից):

Գործադիր իշխանության նորմատիվության հատուկ տեսակ է պատվիրակված օրենսդրությունը, երբ գործադիր իշխանության այսպիսի այնպիսի մարմինն օժտվում է հարաբերությունների որոշակի ոլորտի ինքնուրույն նորմատիվ իրավական կարգավորման լիազորություններով: Այսպես, 1958 թվականի ֆրանսիական Սահմանադրության համաձայն՝ խորհրդարանի օրինաստեղծ լիազորությունները սահմանափակված են՝ ընդհանուր սկզբունքներ և իրավական կարգավորման նորմեր սահմանող օրենքներ ընդունելու իրավունքով: Դրա հետ միասին ճանաչվում է գործադիր իշխանության մարմինների՝ ինքնավար և խորհրդարանի օրենսդրական իշխանությանը չենթարկվող, նորմաստեղծ, լիազորությունների ոլորտը (այսպես կոչված՝ կանոնակարգող իշխանությունը): Նման ակտերի սահմանադրական սկզբունքներին համապատասխանության նկատմամբ վերահսկողությունն իրականացնում է Ֆրանսիայի պետական խորհուրդը:

4) ԳԴՀ-ում և բազմաթիվ այլ երկրներում գործադիր իշխանության մարմիններն օժտված չեն նման ինքնավար (օրենսդրությանը չենթարկվող) նորմաստեղծության իրավունքով:

Ռոմանագերմանական իրավական աղբյուրների համակարգում սովորույթը հիմնականում ունի օժանդակ դեր՝ անհրաժեշտ դեպքերում լրացնելով գործող օրենսդրությունը:

Պոզիտիվիստները, ընդհանրապես չեն ընդունում սովորույթը, որպես գործող իրավունքի աղբյուր, իսկ դրան հակառակ՝ իրավունքի սոցիոլոգիական դպրոցի ներկայացուցիչները գերազանցապես են սովորույթի դերն ազգային իրավական համակարգում:

² Տե՛ս Koschaker P. Europa und des Römische Recht. Berlin. 1953, էջ 132-133:

5) Ռոմանագերմանականիրավական ընտանիքի երկրներում դատարանըգործում է օրենքի հիման վրա և օրենքի շրջանակում: Այստեղ չկա ընդհանուր իրավունքին ներհատուկ նախադեպի կանոն, ուստի, այստեղ դատարանն օժտված չէ իրավաստեղծ լիազորություններով և իրավունք չունի ստեղծել իրավունքի նոր նորմեր: Սակայն դատարանն ըստ ֆրանսիացի մեծանուն գիտնական Ռենե Դավիթի «դատական նախադեպը» (պրակտիկան) համարվում է իրավունքի աղբյուր ռոմանագերմանական իրավական համակարգում:

Դատական պրակտիկան ստեղծագործական դեր է խաղում իրավական համակարգում՝ լրացնելով իրավունքի բացերը կամ հարթելով իրավական հակասությունները: Իհարկե, ռոմանագերմանական իրավական համակարգում դատական պրակտիկան այն հեղինակությունը չունի, ինչն ունի նորմատիվ իրավական ակտը, հատկապես՝ օրենքը:

1) Ռոմանագերմանական իրավական ընտանիքում երկար ժամանակ դոկտրինան եղել է իրավունքի հիմնական աղբյուր: Այն, որպես իրավունքի հիմնական սկզբունքներ, մշակվել է XII-XIV դարերում եվրոպական համալսարաններում (այստեղից էլ՝ «համալսարանական իրավունք»):

Եվ միայն պոզիտիվ օրենսդրության համակարգման հետևանքով դոկտրինան իր տեղը գիջեց օրենքի գերակայությանը (XVII-XIXդդ.)³:

Դոկտրինան միշտ էլ մայրցամաքային իրավական համակարգում կարևոր դեր է խաղացել (ինչպես իրավաստեղծ, այնպես էլ իրավակիրառ գործունեության մեջ):

2) Մայրցամաքային իրավական համակարգում էական դեր են խաղում «իրավունքի ընդհանուր սկզբունքները», որոնք տարալուծված են գործող օրենսդրության մեջ:

Ընդ որում, մեծ ուշադրություն է դարձվում դատական պրակտիկայի միատեսակությանը: Այդ առումով զգալի դեր ունեն բարձրագույն դատական մարմինների որոշումները և պարզաբանումները: Առանձին երկրներում (օրինակ՝ Պորտուգալիայում) գերագույն դատարանի պլենումի սահմանած դրույթներն ունեն նորմատիվ իրավական բնույթ:

3) Եվ վերջապես, նշենք, որ ռոմանագերմանական իրավական համակարգի կարևոր առանձնահատկություններից հետևյալը. այս համակարգում պարտավորական իրավունքը, որը դասական իմաստով հայտնի չէ ընդհանուր իրավական համակարգին, գրեթե նույն նշանակությունն ունի, ինչը՝ թրաստը՝ ընդհանուր իրավունքում:

Ռոմանագերմանական իրավական ընտանիքում էական նշանակություն ունի իրավաբանականդոկտրինան(իրավունքի տեսությունը, իրավաստեղծության ու իրավակիրառմանընդհանուր և կոնկրետ հարցերով գիտական աշխատությունները):Դա ունի հին պատմական արմատներ, քանի որ հենց XIII - XIX դարերի համալսարանական իրավաբանական գիտությունն է մշակել ռոմանագերմանական իրավունքի հիմնական գաղափարները, սկզբունքները և կառույցները, ու իրավունքի գիտական դոկտրինը(այսպես կոչված՝ «իրավաբանների իրավունքը»), որը հարյուրամյակների ընթացքում մայրցամաքային իրավունքի համակարգերում խաղացել է իրավունքի հիմնական աղբյուրի դերը, մինչև որ այդ դերը (սկսած XIX դարից) անցել է օրենքին:

Արդի պայմաններում դոկտրինան զգալի ազդեցություն է թողնում գործող իրավունքի իրավահասկացողության և պարզաբանման ամբողջ գործընթացի, իրավունքի սկզբունքների և նպատակների մեկնաբանման, իրավունքի նորմի իմաստի բացահայտման հնարքների ու մեթոդների, դրանց կիրառման և այլնի վրա: Դա ունի գործնական մեծ նշանակություն, քանի

³ Տե՛ս История государства и права зарубежных стран, Часть 1, Отв. ред. О. А. Жидков и Н. А. Крашенинникова, М., 1996:

որ ռոմանագերմանական իրավական ընտանիքի մի շարք երկրներում իրավունքի ընդհանուր սկզբունքները (վերպոզիտիվ իրավունքի գաղափարները և արժեքները) ունեն գործող իրավունքի նորմերի ուժ և վերջիններիս հետ հակասության դեպքում օժտված գերապատվությամբ: Համաիրավական սկզբունքների այսպիսի դերը հիմնված է ոչ միայն ռոմանագերմանական իրավունքի ավանդույթների, այլ նաև մի շարք մայրցամաքային երկրների ժամանակակից սահմանադրություններում ամրագրված՝ մարդու ի ծնե և անօտարելի իրավունքների մասին բնական-իրավական սկզբունքների ու նորմերի, իրավական արժեքների և այլնի վրա:

Ըստ էության, խոսքն այն մասին է, որ սահմանադրականորեն ճանաչված և ամրագրված բնական իրավունքը (բնական իրավունքի սկզբունքների, մարդու բնական իրավունքների և ազատությունների և այլնի տեսքով) գործում է որպես պոզիտիվ իրավունքի գերապատիվ աղբյուր:

Այսպես, ԳԴՀ-ի սահմանադրական դատարանը պաշտպանում է այն դիրքորոշումը, որի համաձայն՝ ԳԴՀ-ի Սահմանադրությունը ներառում է ոչ միայն իր տեսքում շարադրված պոզիտիվ իրավունքի նորմերը, այլ նաև մի շարք «ընդհանուր սկզբունքներ», որոնք Սահմանադրության հեղինակը չի կոնկրետացրել պոզիտիվ նորմերի տեսքով: Բացի դրանից, ԳԴՀ-ի սահմանադրական դատարանը ճանաչում է այն «վերպոզիտիվ իրավունքի» առկայությունը և գործողությունը, որը սահմանափակում է երկրի սահմանադրությունն ընդունող բուն օրենսդրի, սահմանադրի իշխանությունը: Այսպիսով, օրենսդիրը (Սահմանադրության հեղինակը) չպետք է և իրավունք չունի ամեն ինչ կարգավորել իր հայեցողությամբ՝ խախտելով վերպոզիտիվ իրավունքի («իրավունքի գաղափարի») պահանջները: Պոզիտիվ սահմանադրական իրավունքի (սահմանադրության պոզիտիվ նորմերի) «վերպոզիտիվ իրավունքի» պահանջներին չհամապատասխանելու դեպքում գերապատվությունը տրվում է «վերպոզիտիվ իրավունքին» («իրավունքի գաղափարին») և սահմանադրական դատարանը պարտավոր է այդ դիրքերից գնահատել Սահմանադրության համապատասխան պոզիտիվ նորմի ոչ իրավական բնույթը:

Ռոմանագերմանական իրավական ընտանիքի իրավունքի յուրաքանչյուր ազգային համակարգին ներհատուկ է իր առանձնահատուկ գծերը:

Հատկապես ուշագրավ են ֆրանսիական և գերմանական իրավական համակարգերը, ինչպես նաև՝ սկանդինավյան երկրների, Լատինական Ամերիկայի և Ճապոնիայի իրավական համակարգերը:

Հանրային և մասնավոր իրավունքի բաժանման ելակետային, հիմնական չափանիշներն են հանդիսանում.

Առաջին, հանրային իրավունքին բնորոշ է «իշխանություն-ենթակայություն» հարաբերությունը, իսկ մասնավոր իրավունքին՝ «սուբյեկտների իրավահավասարությունը»:

Երկրորդ, հանրային իրավունքը կառուցված է (վերադասության) սուբորդինացիայի սկզբունքի վրա, իսկ մասնավոր իրավունքը՝ իրավահարաբերության սուբյեկտներինը կամքի կոորդինացիայի (համադասության) սկզբունքի վրա:

Annotation. The article thoroughly discusses and focuses on the general characteristic features of the Romance and Germanic (continental) legal family, in particular, the concept of law, its sources, codification problems and other related issues.

Аннотация. В данной статье детально рассматриваются и анализируются общие характерные черты романо-германской (континентальной) правовой семьи, в частности, изучается понятие «право», его источники, затрагиваются проблемы кодификации и другие вопросы, касающиеся темы.

Բանալի բառեր - ռոմանագերմանական (մայրցամաքային), իրավունքի աղբյուրներ, օրինակարգում (կողմ-
ֆիկացիա), օրենք, դատական նախադեպ, սովորույթ:

Keywords: Romance and Germanic (continental), sources of law, codification, law, judicial precedent, custom.

Ключевые слова: романо-германская (континентальная), источники права, кодификация, право, судебный прецедент, обычай.

Վարդանյան Ռ. - իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, էլ. հասցե՝ rafayelvardanyan@icloud.com:

Շուքրյան Ա. - ավագ գիտաշխատող, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, էլ. հասցե՝ shuqur@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 14.04.2023 թ., տրվել է գրախոսության 14.04.2023 թ., երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Սաֆարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 19.04.2023 թ.:

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

DOI: <https://doi.org/10.59546/18290744-2023.1-3-17>

ՏԻՐՈՒՀԻ ԱՍԼԱՆՅԱՆ
*ԵՀ, Իրավագիտության ամբիոն, հայցորդ
ՀԵՀ/ԳՄ Իրավագիտության ամբիոնի դասախոս*

TIRUHI ASLANYAN
*EU, Department of Law, researcher,
Gyumri Branch of the European University,
Lecturer at the Department of Law*

ТИРУИ АСЛАНЯН
*ЕУ, кафедра юриспруденции, соискатель,
Гюмрийский филиал Европейского университета,
преподаватель кафедры права*

**ՄՈՐ ԵՎ ՄԱՆԿԱՆ ՇԱՀԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՎ
ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՆՈՐՄԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**

**ANALYSIS OF THE INTERNATIONAL AND DOMESTIC LEGAL NORMS
ON THE PROTECTION OF THE INTERESTS OF MOTHER AND CHILD**

**АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНЫХ И ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРАВОВЫХ НОРМ
О ЗАЩИТЕ ИНТЕРЕСОВ МАТЕРИ И РЕБЕНКА**

Հոդվածում քննարկվում է մոր և մանկան շահերի ու իրավունքների պաշտպանության միջազգային և ներպետական իրավական նորմերը: Ընտանիքի, մոր և մանկան շահերի պաշտպանությունը սահմանադրական սկզբունքներից է¹: Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 16-րդ հոդվածը սահմանում է՝ ընտանիքը, որպես հասարակության բնական և հիմնական բջիջ, բնակչության պահպանման և վերարտադրման հիմք, ինչպես նաև մայրությունը և մանկությունը պետության հատուկ պաշտպանության և հովանավորության ներքո են:

Սա նշանակում է, որ պետության կողմից պետք է իրականացվեն տարբեր բնույթի սո-

¹ Ղարախանյան Գ. Հ., Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան իրավունք, Երևան, 2005, էջ 33:

ցիալ-տնտեսական միջոցառումներ մայրության խթանման, մայրերի և երեխաների շահերը պաշտպանելու, ընտանիքի ամրապնդման և ընտանեկան իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու համար: Տվյալ միջոցառումները պետք է կիրառվեն ներպետական և միջազգային իրավական նորմերի համադրմամբ և կիրառմամբ, ինչպես նաև ցանկալի արդյունքի հասնելուն ուղղված պետության կողմից մշակված համապատասխան ծրագրերի միջոցով: «Մայրություն» հասկացությունն ունի մեկնաբանությունների չափազանց լայն շրջանակ: Առաջին հերթին մայրությունը կնոջ հիմնական կենսաբանական գործառույթն է, որն ուղղված է մարդկային ցեղի շարունակությանը. երեխային կրելը, ծնելը և կերակրելը²: Սոցիալական իմաստով մայրությունը մայրերի և երեխաների ազգակցությունն է, ինչպես նաև նրանց հոգեհուզական կապն ու փոխհարաբերությունները³:

Ինչպես գիտենք, 18 տարին չլրացած յուրաքանչյուր անձ երեխա է համարվում, հետևաբար մանկություն և երեխա հասկացություններն անմիջականորեն փոխկապակցված հասկացություններ են: Հայաստանի Հանրապետությունում մայրության և մանկության իրավունքները սահմանվում են Սահմանադրությամբ, ընտանեկան, աշխատանքային, քրեական օրենսդրությամբ, մի շարք իրավական նորմերի միջոցով, որոնք կապված են իրավունքների տարբեր ճյուղերի հետ: Տվյալ դեպքում խոսքը ներպետական համապատասխան իրավական ակտերի, ինչպես նաև միջազգային պայմանագրերի դրույթների մասին է, որոնց համընդհանուր ճանաչված սկզբունքներն ու նորմերը ևս ներպետական իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են կազմում:

Երեխաների իրավունքների պաշտպանության գաղափարախոսության և պրակտիկայի ձևավորման համար կարևոր ռազմավարական նշանակություն ունի «Երեխայի իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքը (1996): Մանկության և մայրության պաշտպանության համար լրացուցիչ երաշխիքներ սահմանելու նպատակով ընդունվել է «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքը (2002), որը սահմանում է հղի կանանց համար անվտանգ մայրությունն ապահովող լայն իրավունքներ: Մասնավորապես՝ օրենքի 6-րդ հոդվածը սահմանում է անվտանգ հղիության իրավական կարգավորումը, ըստ որի՝ մայրությունը և մանկությունը գտնվում են պետության և հասարակության հովանավորության ու պաշտպանության ներքո ու աջակցություն ստանալու իրավունք ունեն: Ինչպես նաև կինն ունի անվտանգ մայրության, այն է՝ հղիության ընթացքում առողջության պահպանման, ծննդաբերության և հետծննդյան ժամանակաշրջանում իր, պտղի առողջությանը և նորածնին նվազագույն ռիսկ պատճառող մեթոդների կիրառմամբ օգնություն ստանալու իրավունք⁴:

Այդ խնդիրների իրականացումը երաշխավորելու նպատակով՝ Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհուրդը 1991 թ. ընդունել է Կանանց, մայրության, մանկության պաշտպանության և ընտանիքի ամրապնդման առաջնահերթ միջոցառումների մասին որոշումը, որը նախատեսում է մանկահասակ երեխաներ ունեցող կանանց համար աշխատանքային իրավունքների լրացուցիչ երաշխիքներ: 20-րդ դարի սկզբից ի վեր մշակվել ու ընդունվել են մայրության և մանկության պաշտպանության վերաբերյալ ավելի քան երեսուն միջազգային իրավական ակտեր (կոնվենցիաներ, միջազգային կազմակերպությունների առաջարկու-

² *Снежко О.А.*, Проблемы государственной зашиты материнства в РФ // Государство и Право, 2010, №10 с 58:

³ *Ушаков Д.Н.*, Большой толковый словарь современного русского языка: 180 000 слов и словосочетаний. М.: Альта-Принт, 2007, с. 540.

⁴ Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին ՀՀ օրենք, ընդունվել է 11.12.2002 թ., ուժի մեջ է մտել՝ 07.07.2003:

թյուններ, երկկողմ միջպետական համաձայնագրեր): Դրանց թվում են, օրինակ, «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիան (1989), «Երեխայի իրավունքների և սոցիալական պաշտպանության մասին» աֆրիկյան կոնվենցիան (1990), «Երեխաների իրավունքների իրականացման մասին» եվրոպական կոնվենցիան (1996)⁵: Հետաքրքիր փաստ է այն, որ 19-20-րդ դարերի վերջում Եվրոպական մի շարք երկրներում արդեն իսկ գոյություն ունեին մայրերի և երեխաների պաշտպանության պետական ծրագրեր, օրինակ՝ մայրության ապահովագրությունը, որը նպատակ ուներ ապահովել հղիների և նորածին երեխայի գոյության պայմանները: 1952 թ. Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության կողմից ընդունվել է «Մայրության պաշտպանության մասին» կոնվենցիան: Կազմակերպության գլխավոր խորհրդաժողովի 88-րդ նստաշրջանը՝ զարգացնելով կոնվենցիայի դրույթները, ընդունել է հանձնարարականներ, որոնք հղիության պաշտպանությունը հռչակում են պետության և հասարակության համատեղ պարտականություն: Կոնվենցիան պարտավորեցնում է պետություններին ձեռնարկել բոլոր միջոցները, որպեսզի հղի և կրծքով կերակրող կանայք չկատարեն այնպիսի աշխատանք, որը կարող է վնաս պատճառել մոր և մանկան առողջությանը:

Քանի որ երեխաները բնակչության ամենախոցելի խումբն են, նրանց իրավունքներն ապահովելու համար պահանջվում են լրացուցիչ ինքնուրույն մեխանիզմներ: Տվյալ պարագայում պետք է քննարկել երեխաների իրավունքների պաշտպանության հատուկ պետական հիմնարկի ներդրման անհրաժեշտությունը: Ասվածը հիմնավորելու համար մեջբերենք հետևյալ օրինակը. Ռուսաստանի Դաշնությունը սատարել է Դաշնային ժողովի Պետական դումայի մի շարք պատգամավորների և իրավապաշտպան հասարակական կազմակերպությունների առաջարկությանը, այն է՝ հիմնել Ռուսաստանում երեխայի իրավունքների հանձնակատարի ինստիտուտը: Ինչպես ցույց են տալիս Ֆեդերացիայի մի քանի բաղադրիչ սուբյեկտների միջազգային փորձը և պրակտիկան, երեխայի իրավունքների հանձնակատարը կարևոր և հեռանկարային դեր է խաղում անչափահասների իրավունքների պաշտպանության գործում⁶: Տվյալ դեպքում երեխայի իրավունքների հանձնակատարի գործունեության շրջանակները պետք է ներառեն պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ինչպես նաև այլ մարմինների համագործակցությունը, որոնք ուղղված են երեխայի անձնական իրավունքների պաշտպանությանը, խախտված իրավունքի վերականգնմանը, ու դրանց խախտման համար պատասխանատվությանը, ներառյալ երեխաների զբաղվածության, նրանց բժշկական խնամքի, կրթության, անօթևանության, հաշմանդամության և մի շարք այլ խնդիրների լուծմանը: Կատարված առաջարկությունները հիմնավորում են, որ հանձնակատարի գործունեությունը պետք է հստակ կարգավորվի կոնկրետ օրենքով, որը հստակորեն կսահմանի նրա լիազորությունները մայրերի, երեխաների և ընտանիքի իրավունքների համապարփակ պաշտպանության գործում: Այսինքն՝ անհրաժեշտ է մշակել մայրության, մանկության և ընտանիքի պաշտպանության հայեցակարգ, որի հիման վրա պետք է ընդունվի համապարփակ կարգավորող ակտ, որը բացատրում է մայրության, մանկության և ընտանիքի իրավունքների պաշտպանության առանձնահատկությունները, ամրագրելով մշակված մեխանիզմը:

Կարծում ենք, որ վերոնշյալ ինստիտուտի ներդրումը Հայաստանի Հանրապետությունում ևս կապահովի մայրության և մանկության իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության արդյունավետ, ամբողջական և առաջադեմ համակարգի գոյությունը: Մայրության և մանկության իրավունքների պաշտպանության արդյունավետությունը կախված

⁵ *Այվազյան Վ.*, Մարդու իրավունքներ, ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, 2002, էջ 352:

⁶ *Манукян Н.А.*, Конституционно-правовая защита семьи, материнства, отцовства и детства в зарубежных странах // Гуманитарные научные исследования. 2019. № 11 [Электронный ресурс]. URL: <http://human.snauka.ru/2019/11/26152>

է տվյալ պետության այնպիսի գործոններից ինչպիսիք են սոցիալական, տնտեսական, իրավական երաշխիքներն ու դրանց զարգացվածության մակարդակը: Վերոնշյալ երաշխիքների վերաբերյալ վիճակագրական տվյալների ուսումնասիրման և վերլուծության արդյունքները փաստում են խնդրո առարկա ոլորտում եվրոպական երկրների առաջադիմությունը, որոնցից կարելի է առանձնացնել Ավստրիան, Հունգարիան, Գերմանիան, Լատվիան, Նորվեգիան և Շվեդիան: Նվազ ցուցանիշների թվով առանձնանում են Անդորրան, Հունաստանը, Իսպանիան, Մալթան, Մոնակոն, Սան Մարինոն և Նիդերլանդները: Հղիության և ծննդաբերության վճարովի երկարատև արձակուրդներ տրամադրվում են միայն Ավստրիայում, Բելառուսում, Հունգարիայում, Լեհաստանում, Սլովակիայում, Չեխիայում և Շվեդիայում:

Սակայն շեշտենք, որ այն նահանգներում, որտեղ տրամադրվում են երեխաների խնամքի համար բարձր նպաստներ արձակուրդն ավելի կարճատև է: Չնայած որ Հայաստանում ևս մայրության և մանկության պաշտպանությունն իրականացվում է միջազգային չափանիշներին համապատասխան, սակայն սոցիալական պաշտպանության առումով այն միանշանակ բավականին զիջում է եվրոպական երկրներին: Սոցիալական երաշխիքներից զատ՝ կարևորվում են նաև իրավական և բարոյահոգեբանական երաշխիքները: Մասնավորապես՝ Բելառուսի Հանրապետության Մինսկի քաղաքային գործադիր կոմիտեն իր պաշտոնական էջում հրապարակել է նյութ, որը պատրաստվել է Բելառուսի Հանրապետության Նախագահին առընթեր կառավարման ակադեմիան Առողջապահության նախարարությունից, Կրթության նախարարությունից, Բելառուսի Հանրապետության աշխատանքի և սոցիալական պաշտպանության նախարարության ստացված տեղեկատվության հիման վրա: Մասնավորապես՝ այնտեղ նշվում է, որ երկրի հիմնական օրենքի համաձայն (Բելառուսի Հանրապետության Սահմանադրության 32-րդ հոդված)՝ ամուսնությունը, ընտանիքը, մայրությունը, հայրությունը և մանկությունը պաշտպանված են պետության կողմից⁷:

Հոդվածում վիճակագրական տվյալներ են ներկայացվում մայրության և մանկության իրավունքների պաշտպանությունը բժշկական օգնությամբ երաշխավորված լինելու մասին: Օրինակ՝ վերջին տարիներին արձանագրվել է առանց բարդությունների ծնունդների թվի կայունացում: 2018-ին նորմալ ծնունդների մասնաբաժինը կազմել է ավելի քան 42 % (2017-ին՝ ավելի քան 41 %): ԿՀՎ-ի փաստերի համաշխարհային գրքի (CIA World Factbook) տվյալների համաձայն՝ 2018 թվականի հունվարի 1-ի դրությամբ Բելառուսն ունի աշխարհի մայրական մահացության ամենացածր ցուցանիշներից մեկը՝ Լեհաստանի, Իսլանդիայի, Հունաստանի, Ֆինլանդիայի, Շվեդիայի, Ավստրիայի, Չեխիայի, Քուվեյթի, Իտալիայի հետ միասին: Նաև երկիրը դրական տեղաշարժ ունի՝ ըստ ՄԱԿ-ի մանկական հիմնադրամի (ՅՈՒՆԻՍԵՖ), Բելառուսի Հանրապետությունը նորածնային մահացության ամենացածր ցուցանիշ ունեցող երկրների դասակարգման ցուցակում զբաղեցնում է 8-րդ տեղը:

Համեմատություն անցկացնելով armstat.am-ի կողմից հրապարակված տվյալների հետ՝ 2016 թ. հունվար-դեկտեմբերին հանրապետությունում արձանագրվել է 0-4 տարեկան երեխաների մահվան 411 դեպք, որի կառուցվածքում մինչև 1 տարեկան երեխաների մահացության դեպքերը կազմել են 86.6 %: Հղիության հետ կապված բարդություններից, ծննդյան և հետծննդյան ժամանակահատվածում, 2016 թ. հունվար-դեկտեմբերին գրանցվել է մայրական մահացության 12 դեպք, այդ թվում մեկը՝ ժամկետի բացթողմամբ, իսկ մայրական մահացության գործակիցը 2016 թ. հունվար-դեկտեմբերին՝ 100.000 կենդանի ծնվածի հաշվով, կազմել է 27.1 միավոր: Ակնհայտ է, որ ցուցանիշների նմանօրինակ աճը վկայում է ոլորտում

⁷ https://minsk.gov.by/ru/actual/view/209/2019/inf_material_2019_08.shtml

առկա խնդրի մասին, հետևաբար սահմանադրաիրավական երաշխիքների կիրառությունը մայրության և մանկության իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված՝ ունի լուրջ օրենսդրական վերահսկողության կարիք⁸:

Թեման բազմակողմանի ուսումնասիրության համար հարկ ենք համարում անդրադառնալ նաև Eurostat-ի հրապարակած տվյալներին ևս, որոնք վերաբերում են մայրերի զբաղվածության մակարդակին եվրոպական երկրներում: Մայրերի զբաղվածության մակարդակն ամենացածրն է Չեխիայում 61,5 տոկոս, իսկ Իսլանդիայում ամենաբարձր ցուցանիշը՝ 84,8 տոկոս, Ֆրանսիան՝ միջինում՝ 72,8 տոկոս: Կես դրույքը շատ երկրներում տարածված ռազմավարություն է աշխատանքային և ընտանեկան հարաբերությունները հավասարակշռելու համար: Ինչը, ցավոք, մեր երկրում՝ հատկապես մարզերում հազվադեպ երևույթ է: Ժամանակավոր զբաղվածության մակարդակները զգալիորեն տարբերվում են երեք երկրներում. Իսլանդիայում 24.1 %, Ֆրանսիայում՝ 13.3 % և Չեխիայում՝ ընդամենը 3.9%, ինչը ենթադրում է, որ Չեխիայի համար կես դրույքով ձևը բավականին անսովոր է: Այլ կերպ ասած՝ Չեխիայում աշխատող կանանց մեծ մասը շարունակում է աշխատել ամբողջ ժամանակով, նույնիսկ եթե նրանք երեխաներ ունենան: Եվ նրանց թիվն անընդհատ աճում է՝ 2007-ին 4 տարեկանից ցածր երեխաներ ունեցող մայրերի 24 տոկոսն աշխատել է կես դրույքով: Բոլոր երեք երկրներում կանանց թիվը գերազանցում է կես դրույքով աշխատող տղամարդկանց թիվը, ինչը բոլոր երեքի ամենաբարձր մակարդակն է: Ֆրանսիան (79.8), որին հաջորդում են Իսլանդիան (72.6) և Չեխիան (68.7)⁹:

Հետաքրքիր է նշել, որ Չեխիայում երեխայի խնամակալները հստակ նշվում են որպես մայրության նպաստ ստացողներ: Այս կատեգորիայում կարող է ներառել տղամարդիկ: Երեխաների իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ հետաքրքիր իրավադրույթ է ամրագրված Լեհաստանի Սահմանադրության 72-րդ հոդվածում, որտեղ նշվում է, որ Լեհաստանի Հանրապետության յուրաքանչյուր քաղաքացի իրավունք ունի պետական մարմիններից պահանջելու երեխայի պաշտպանությունը բռնությունից, դաժանությունից և շահագործումից¹⁰:

Այսպիսով՝ Հայաստանի Հանրապետությունում ձևավորվել է մայրության և մանկության սահմանադրաիրավական երաշխիքների պաշտպանության օրենսդրական դաշտ, սակայն, այնուամենայնիվ, ներկայումս մանկության և մայրության իրավունքների պաշտպանության ոլորտում իրավիճակը դեռևս պատշաճ մակարդակի վրա չէ, հետևաբար, այս ոլորտում օրենսդրական կարգավորման ամրապնդման անհրաժեշտությունը միանգամայն ակնհայտ է: Գործնականում, պետության կողմից պետք է շարունակվեն նոր իրավանորմերի մեխանիզմների ու ծրագրերի ստեղծումը, որոնք առավել լիարժեքորեն կնպաստեն մայրության և մանկության իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը: Տվյալ ոլորտում բարենպաստ պայմաններ ապահովելու համար անհրաժեշտ է վերլուծել ժամանակակից հասարակության մեջ առկա մոր և երեխայի շահերի պաշտպանության խնդիրները, առաջարկել արդյունավետ առաջարկություններ ու լուծումներ դրանց հաղթահարման համար: Միննույն ժամանակ այդ միջոցառումների իրականացման համար կարևոր է ոչ միայն եվրոպական կամ արտասահմանյան երկրների փորձին հետևելը, այլ նաև երկրի ներքին ռեսուրսներին համապատասխան ներպետական օրենսդրության հետագա մշակումն ու կատարելագործումը:

Այսպիսով՝ նկատեցինք նաև բժշկական օգնության տեսանկյունից ևս մայրության ու մանկության պաշտպանության ինստիտուտը մեր երկրում ունի հիմնախնդիր, քանի որ գնալով

⁸ https://www.armstat.am/file/article/sv_12_16a_520.pdf

⁹ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>

¹⁰ http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/poland/poland-r.htm

ավելանում են մահացությունների ցուցանիշները մայրերի և նորածինների շրջանում: Կարևոր է նաև ուշադրություն դարձնել մայրերի աշխատանքային ներգրավվածությանը: Հենց այս ամենն էլ կազմում է պետության սահմանադրաիրավական երաշխիքների ամբողջությունը՝ իր մեջ ներառելով պետության և հասարակության համար բնութագրող տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական, բարոյահոգեբանական հարաբերությունների համակարգը, արտահայտելով հասարակության էությունն ու հիմնական հատկանիշները:

Annotation. The article discusses international and domestic legal norms for the protection of the interests and rights of mother and child. Protecting the interests of the family, mother and child is one of the constitutional principles. Article 16 of the Constitution of the Republic of Armenia defines: the family as the natural and basic unit of society, the basis for the preservation and reproduction of the population, as well as motherhood and childhood are under special protection and patronage of the State.

Аннотация. В статье рассматриваются международные и отечественные правовые нормы защиты интересов и прав матери и ребенка. Защита интересов семьи, матери и ребенка является одним из конституционных принципов. Статья 16 Конституции Республики Армения определяет, что семья как естественная и основная ячейка общества, основа сохранения и воспроизводства населения, а также материнство и детство находятся под особой защитой и покровительством государства.

Բանալի բառեր - ՅՈՒՆԻՍԵՖ, մանկություն, երեխա, մայրության պաշտպանություն, երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիա, միջազգային և ներպետական իրավական նորմեր:

Keywords: UNICEF, childhood, child, maternity protection, Convention on the Rights of the Child, international and domestic legal norms.

Ключевые слова: ЮНИСЕФ, детство, ребенок, охрана материнства, Конвенция о правах ребенка, международные и внутригосударственные правовые нормы.

Ասլանյան Տ. - ԵՀ, Իրավագիտության ամբիոն, հայցորդ, ՀԵՀ/ԳՄ իրավագիտության ամբիոնի դասախոս, էլ. հասցե՝ aslanyantiruhi@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 13.02.2023թ., տրվել է գրախոսության 13.02.2023 թ., երաշխավորվել է ՀՀ ՊՆ պաշտպանական ազգային հետազոտական համալսարանի պետի կրթության և գիտության գծով տեղակալ - ԱՌՀԻ-ի պետ, գնդապետ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր (իրավաբանական գիտությունների թեկնածու), պրոֆեսոր Տ. Տ. Քոչարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 19.04.2023 թ.:

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/ADMINISTRATIVE LAW/АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРАВО

DOI: <https://doi.org/10.59546/18290744-2023.1-3-23>

ՆՈՐԱՅՐ ԱՎԱԳՅԱՆ
*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի դասախոս*

NORAYR AVAGYAN
YSU, Lecturer at the Chair of Constitutional Law

НОРАЙР АВАГЯН
Преподаватель кафедры конституционного права, ЕГУ

**ԱՌԱՆՁԻՆ ՏԵՍԱԿԻ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՆԵՐԻ
ԻՐԱՎԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՉԱՓՈՐՈՇԻՉՆԵՐԸ**

**GENERAL CRITERIA FOR THE LEGALITY OF CERTAIN TYPES OF
ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS**

**ОБЩИЕ КРИТЕРИИ ЗАКОННОСТИ ОТДЕЛЬНЫХ ВИДОВ
АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРОИЗВОДСТВА**

Պետության համար մարդու իրավունքների իրականացման ու պաշտպանության համակարգի շարունակական բարելավումը՝ կառուցակարգային և ընթացակարգային երաշխիքների ներդրման տեսանկյունից առաջնահերթ խնդիրներից է: Ընդհանրապես, ժողովրդավարական և իրավական պետություններում կարևորվում է ոչ այնքան անձանց իրավունքների ճանաչումն ու ամրագրումը, որքան դրանց իրականացման, ինչպես նաև պաշտպանության արդյունավետ կառուցակարգերի ու միջոցների նախատեսումը, քանի որ դրանք իրավական երաշխիքներ են և ծառայում են անձանց իրավունքների հետևողականորեն ու լիովին իրականացմանը¹:

Նշվածի անհրաժեշտության գիտակցումը հանգեցրել է Սահմանադրությամբ պատշաճ վարչարարության իրավունքի ամրագրմանը, որն անձանց հիմնարար իրավունքներից մեկն է և հանրային իրավահարաբերություններում մի կողմից հանդիսանում է անձանց իրավունքների և ազատությունների ապահովման երաշխիք, մյուս կողմից հանրային իշխանության սահմանափակվածության, կաշկանդվածության չափորոշիչ: Ընդ որում, որպես անձանց

¹ Տես Մելքումյան Մ., «Հետևանքների վերացման պահանջի առանձնահատկությունները վարչական վարույթում և վարչական դատավարությունում», Դատական իշխանություն, մայիս-հունիս, 2021, էջ 35:

իրավունքների իրականացման և պաշտպանության երաշխիք, հատկապես, կարևորվում է վարչական վարույթի դերը, որը պատշաճ վարչարարության սահմանադրական իրավունքի իրացման կարևորագույն ինստիտուտ հանդիսանալուց զատ, նաև կարևորագույն նշանակություն է ձեռք բերում անձանց բոլոր այն իրավունքների և ազատությունների իրացման ընթացքում, որոնք այս կամ այն կերպ առնչվում են հանրային իրավունքի ոլորտում հանրային իշխանության հետ փոխհարաբերություններին: Վարչական վարույթը սահմանափակված չէ միայն պատշաճ վարչարարության սահմանադրական իրավունքի իրացման խնդիրներով:

Տվյալ դեպքում մեր հետաքրքրությունը վարչական վարույթն է որպես անձանց իրավունքների իրականացման, ինչպես նաև պաշտպանության կառուցակարգ: Նպատակ ենք հետապնդում վարչական վարույթը որպես իրավակարգավորում ստացած գործընթաց ուսումնասիրել անձանց իրավունքների և ազատությունների իրականացման ու պաշտպանության կառուցակարգերի իրավականության գնահատման չափորոշիչների համատեքստում, որպիսի մեթոդաբանությունը թույլ կտա նաև կատարելու վարչական վարույթի որոշակի տիպաբանական դասակարգում, որին կանդրադառնանք ստորև:

Մինչ այդ նկատենք, որ իրավական համակարգում վարչական վարույթի գործառույթավորված բնույթի սահմանումը ամենևին ամբողջական և լիարժեք չի բնորոշում իրավակարգավորում ստացած նման գործընթացի կարևորությունը՝ անձանց իրավունքների իրականացման և պաշտպանության տեսանկյունից: Ըստ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի 19-րդ հոդվածի՝ վարչական վարույթը վարչական մարմնի՝ վարչական ակտ ընդունելուն ուղղված գործունեությունն է: Նման բնորոշումից հետևում է, որ վարչական վարույթն իրավական գործընթաց է, այն իրականացնում է վարչական մարմինը վարչական ակտ ընդունելու նպատակով: Այսինքն՝ օրենսդիրը վարչական վարույթն ընդամենը բնորոշում է որպես որոշակի սուբյեկտների՝ վարչական մարմինների կողմից վարչական ակտ ընդունելուն ուղղված գործունեություն: Եթե առանձին դիտարկելու լինենք, ապա գրեթե էական ոչինչ չի բացահայտվում նշված օրենսդրական կարգավորումից, սակայն, որոշակի հստակություն ենք ունենում, երբ այն վերլուծության ենք ենթարկում «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի 30-րդ, 53-րդ և 75-րդ հոդվածներով նախատեսված իրավակարգավորումների համադրությամբ: Մասնավորապես, հնարավոր է դառնում հետևություն անել, որ վարչական վարույթի իրականացման նախաձեռնությամբ կարող են հանդես գալ նաև այն անձինք, որոնք իրենց իրավունքների իրականացման կապակցությամբ ներկայացնում են դիմում կամ իրավունքների պաշտպանության նպատակով ներկայացնում են բողոք: Որպես հետևություն կարող ենք նշել, որ վարչական վարույթը վարչական մարմինների իրավասության շրջանակում անձանց սուբյեկտիվ իրավունքների իրականացման, ինչպես նաև իրավունքների պաշտպանության կառուցակարգ է: Վարչական վարույթն իրավական գործընթաց է, որի միջոցով անձը կարող է հասնել վարչական մարմնից կախված իր սուբյեկտիվ իրավունքների իրականացմանը: Վարչական վարույթի անցկացմամբ և դրա արդյունքում վարչական ակտի ընդունմամբ վարչական մարմինը սահմանում կամ ճանաչում է անձի սուբյեկտիվ իրավունքները կամ որոշում է կայացնում դրանց վերականգնման համար:

Այստեղ պետք է նկատի ունենալ մեկ նրբություն, որ հանրային իրավահարաբերություններում անձանց սուբյեկտիվ իրավունքների իրականացման մեկ միասնական կառուցակարգի առկայությունն ինքնին ողջունելի է, սակայն խնդրահարույց է այն, որ տվյալ իրավական ընթացակարգը ոչ միայն ծառայում է անձանց իրավունքների իրականացմանը, այլ նաև անձանց համար պարտականություններ նախատեսելուն և իրավունքների վարչաիրավական պաշտպանությանը: Խնդիրն այն է, որ հատուկ իրականացվող ցանկացած գործունեություն,

ինչպես և վարչական վարույթը, ունի որոշակի նպատակային նշանակություն: Վերջինս կանխորոշում է տվյալ իրավական գործընթացի հիմնական ընթացակարգային առանձնահատկությունները, վարույթի մասնակիցների իրավունքներն ու պարտականությունները, վարույթն իրականացնող մարմնի լիազորությունները և այլն: Ավելին, ակադեմիական գրականությունում արտահայտվում է այն կարծիքը, որ իրավական գործընթացների էությունն ի հայտ է գալիս դրա նպատակային կարգադրագրերի բացահայտմամբ: Նպատակային կարգադրագրերն ամրագրում և արտացոլում են իրավական գործընթացի էությունը՝ ի հայտ բերելով տվյալ իրավական երևույթի տելեոլոգիական բնույթը²:

Վարչական վարույթի նպատակները, ըստ մեզ, այն արդյունքներն են, որոնց պետք է ձգտել, որոնք պետք է ապահովվեն, կենսագործվեն տվյալ գործունեությամբ: Նկատի ունենալով այս փաստարկը՝ գտնում ենք, որ անձանց իրավունքների իրականացման կապակցությամբ հարուցված վարչական վարույթի նպատակները չեն կարող նույնացվել անձի բողոքի հիման վրա կամ վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ հարուցված վարչական վարույթի նպատակներին, ինչից էլ հետևում է, որ անձանց իրավունքների իրականացման կապակցությամբ անձանց դիմումի հիման վրա իրականացվող վարչական վարույթը կարող է և նույնիսկ անհրաժեշտ է, որ ունենա ընթացակարգային առանձնահատկություններ անձանց իրավունքների վարչական պաշտպանության նպատակով վարչական բողոքի հիման վրա իրականացվող վարչական վարույթից, իսկ վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ իրականացվող վարչական վարույթից՝ առավել ևս: Սակայն, հարկ է շեշտել, որ ասվածը բնավ չի նշանակում, թե պետք է հրաժարվել վարչարարության ընդհանուր սկզբունքներից, այլ հակառակը՝ անհրաժեշտ է, վարչական վարույթի նպատակներից և խնդիրներից ելնելով, վարչարարության ընդհանուր սկզբունքների³ կենսագործման համար նախատեսել համապատասխան ընթացակարգային առանձնահատկություններ⁴:

Կարծում ենք, որ իրավացի են ռուս իրավագետները, որոնք կարևորում են առաջին հերթին հասկանալ և պատասխանել այն հարցին, թե ինչ նպատակ է հետապնդում տվյալ վարչական ընթացակարգը, որին պետք է հետևի հանրային իշխանությունը⁵: Նման նպատակ-

² Իրավական գործընթացների նպատակային բնույթի մասին առավել մանրամաս, տե՛ս, օրինակ, *Протасов В. Н.*, О насыщенной потребности в новой учебной дисциплине, «Общей теории процессуального права» // Государство и право, 2003, №12, էջ 54-56: *Талапина Э. В.*, Административные процедуры и право // Журнал российского права, № 4, 2002, էջ 8-9: *Бахрах Д. Н.*, Юридический процесс и административное судопроизводство // Журнал российского права, № 9, 2000, էջ 6-7:

³ Վարչարարության համընդհանուր սկզբունքների մասին առավել մանրամասն, տե՛ս, օրինակ, *Mirlinda Batalli, Artan Fejzullahu*, «Principles of Good Administration under the European Code of Good Administrative Behavior» // Pecs Journal of International and European Law, 2018/1, էջ 26-35 կամ *Karl-Peter Sommermann*, Prinzipien des Verwaltungsrechts, v: von Bogdandy/ Cassese/ Huber (Hrsg.), Handbuch Ius Publicum Europaeum, Bd. V: Verwaltungsrecht in Europa: Grundzüge, C.F. Mueller Verlag: Heidelberg 2014, էջ 863-892, կամ *Georg Nolte* “General Principles of German and European Administrative Law - A Comparison in Historical Perspective”, էլեկտրոնային հղումը՝ <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-2230.1994.tb01932.x> :

⁴ Նույն կարծիքին է նաև Գ. Բ. Դանիելյանը, «Երաշխիքները (խոսքը պատշաճ վարչարարության երաշխիքների մասին է, - Ն. Ա.) առավել իրատեսական դարձնելու տեսանկյունից հարկ է լինում նախատեսելու նաև որոշ առանձնահատկություններ, որոնք, սակայն, կարող են իրավաչափ համարվել բացառապես իրավունքի հիմնարար սկզբունքներին համահունչ լինելու պարագայում»: Տե՛ս Գ. Բ. Դանիելյան, «Վարչարարության առանձնահատկությունները ազգային անվտանգության ոլորտում», ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասխոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, ԵՊՀ, գլխ. խմբ.՝ Գ. Ս. Ղազինյան, Երևան, ԵՊՀ, 2018, էջ 59:

⁵ Տե՛ս *Малыгина Н. Б.*, Административные процедуры в зарубежных странах // Вестник ЧелГУ, 2008, №22, էջ 93, <https://cyberleninka.ru/article/n/administrativnye-protsedury-v-zarubezhnyh-stranah>.

ները կարող են հստակ ամրագրված լինել իրավական աղբյուրներում⁶: Ընդհանուր առմամբ ողջունելի է իրավական գործընթացի նպատակների նախատեսումն իրավական ակտում, օրինակ, Ղազախստանի Հանրապետությունում, վարչական ընթացակարգերի նպատակային կարգադրագրերը կարևորելով, դրանք սահմանվել են օրենսդրական մակարդակով: Նորմատիվ իրավական ակտի նախաբանում օրենսդիր մարմինն ամրագրել է, որ վարչական ընթացակարգերի սահմանումը նպաստում է կառավարման կազմակերպման բարելավմանը, պետական մարմինների անխափան գործունեության ապահովմանը, որոշումների արագ կայացմանը, քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների հարգմանը, պետական շահերի պաշտպանությանը, հանրային ծառայողների կողմից ոչ պաշտոնական նպատակներով լիազորությունների օգտագործումը կանխելուն⁷:

Մի խումբ հայ իրավագետներ, փորձելով ընդհանրացնել «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի խնդիրներն ու նպատակները, արձանագրել են, որ այդ նպատակներն են՝ 1) մեկ միասնական ակտի միջոցով կանոնակարգել վարչական մարմինների և ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց միջև ծագող հարաբերությունները, 2) ապահովել վարչարարության հրապարակայնությունը, 3) կանխել վարչական մարմինների կամայականությունները, 4) կանխարգելել կոռուպցիան և 5) ապահովել վարչական մարմինների արդյունավետ աշխատանքը⁸:

Անկախ այն հանգամանքից իրավական գործընթացի խնդիրներն ու նպատակներն ուղղակիորեն ամրագրված կլինեն, թե անձանցված եղանակով կբխեն գործընթացը կարգավորող իրավանորմերից՝ գտնում ենք, որ դրանք կարող են կրել ընդհանրական կամ անմիջական բնույթ: Այսպես, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքով նախատեսված կամայականության արգելքի սկզբունքից բխող վարչական մարմինների կամայականությունները կանխելու նպատակը, կարծում ենք, կրում է ընդհանրական բնույթ և վերաբերում է թե՛ անձի դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթին, և թե՛ անձին վարչական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ հարուցված վարչական վարույթին, ապա վարչական իրավախախտումները կանխելը բացառապես վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով վարույթի խնդիրն է: Ստացվում է, որ վարչական մարմինների կամայականությունները կանխելու նպատակն ընդհանուր է բոլոր տեսակ վարչական վարույթների համար, իսկ վարչական իրավախախտումները կանխելը՝ բացառապես վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով վարույթի անմիջական խնդիրն է: Նույնկերպ անմիջական նպատակներով են պայմանավորված վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով վարույթի առանձնահատկությունները:

Իր հերթին որոշակի անմիջական նպատակների պետք է ծառայի նաև անձանց դիմումի հիման վրա հարուցվող վարչական վարույթը: Մեր կարծիքով, ակնհայտ է, որ անձի կողմից այդպիսի իրավական գործընթաց նախաձեռնելու շարժառիթն իր իրավունքների իրականացումն է, ինչը նշանակում է, որ անձի դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթն առաջին հերթին որպես կառուցակարգ պետք է ծառայի դրա արդյունավետությանը: Ասվածը համահունչ է նաև Սահմանադրության 75-րդ հոդվածին, համաձայն որի՝ հիմնական իրա-

⁶ Տե՛ս *Сизов И. Ю.*, «Административная процедура нострификации» // Вестник Московского университета МВД России, № 5/2017, էջ 85:

⁷ Տե՛ս Ղազախստանի Հանրապետության օրենքը վարչական ընթացակարգերի մասին հետևյալ հղմամբ՝ <https://almatycontrol.gov.kz/?p=488>:

⁸ Տե՛ս «Հարցեր և պատասխաններ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի վերաբերյալ», Եր ., Տիգրան Մեծ, 2015, էջ 13:

վունքները և ազատությունները կարգավորելիս օրենքները սահմանում են այդ իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր: Հանրային իշխանությանը և հատկապես օրենսդիր մարմինն ուղղված վերոգրյալ սահմանադրաիրավական կարգադրագիրն ուղղակիորեն կանխորոշում է անձանց իրավունքների իրականացման համար անհրաժեշտ կառուցակարգերի և ընթացակարգերի իրավականության ծավալը: Անհրաժեշտ է, որպեսզի օրենսդրի կողմից սահմանվող այդպիսի իրավական գործընթացները համապատասխան վերը նշված սահմանադրաիրավական դրույթով նախատեսված արդյունավետության բովանդակությանը: Վերջինս այնպիսի պայմանների համակարգ է՝ առանց որոնց հնարավոր չէ (*conditio sine qua non*) երաշխավորել անձանց իրավունքների պատշաճ իրականացումը: Ժամանակակից իրավական համակարգերում արդյունավետության սկզբունքն անձանց իրավունքների պաշտպանության սկզբունքի հետ մեկտեղ հանդիսանում են այն ելակետերը, որոնց հիման վրա ընդհանուր առմամբ կառուցվում է վարչարարությունը⁹:

Այստեղ կարևոր ենք համարում արձանագրել, որ նպատակային բնույթով տարբերակված վարչական վարույթների արդյունավետության բովանդակությունը և իրավականության ծավալը չեն համընկնում: Այլ կերպ ասած, եթե անձանց համար միջամտող վարչական ակտ ընդունելու նպատակով վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ հարուցված վարչական վարույթի ընթացքում տվյալ անձին լսելու պայմանը կարող ենք որակել պարտադիր, ապա նույն պայմանը բարենպաստ վարչական ակտ ստանալու շարժառիթով անձի դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթի դեպքում այդպիսին չենք կարող որակել, ինչը նշանակում է, որ առաջին վարույթի իրավականության ծավալը ներառում է նաև անձի լսված լինելու իրավունքը, իսկ երկրորդի դեպքում այդ իրավունքը չի ներառվում իրավականության ծավալում:

Իր հերթին բողոքարկման վարույթի իրավականության գնահատման չափորոշիչները համալրվում են այնպիսի հարցադրումներով, որոնք բնորոշ են միայն անմիջապես վերանայման իրավագորային գործընթացներին: Վերջիններիս արդյունավետության բովանդակությունը համալրվում է այնպիսի պայմաններով, որոնք կերաշխավորեն անձանց իրավունքների պաշտպանությունն ու պատշաճ իրականացումը տվյալ տեսակի վարչական գործընթացքում: Եթե իրավունքի գիտությանը հայտնի դեպի վատթարացում շրջադարձի անթույլատրելիության (*ne reformatio in pejus* կամ *ne pejus*) սկզբունքի կարիքն անձի դիմումի հիման վրա կամ վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ հարուցված վարչական վարույթները չունեն, ապա բողոքարկման վարույթի դեպքում առանց դրա հնարավոր չէ անխոչընդոտ իրացնել անձանց բողոքարկման իրավունքը¹⁰:

Իր հերթին Սահմանադրական դատարանը, անդրադառնալով դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման նախապայման հանդիսացող՝ վարչական կարգով բողոքարկման պարտադիրության պահանջի արդյունավետությանը, արձանագրել է, որ վարչական կարգով պարտադիր բողոքարկման պայմանի նախատեսման դեպքում օրենսդիրն ունի պարտականություն՝ ապահովելու այդպիսի պաշտպանության միջոցի արդյունավետությունը՝ անձի դատական պաշտպանության իրավունքի էությունը խաթարելուց զերծ մնալու նպատակով: **Այսինքն՝ սկզբունքորեն անթույլատրելի է պարտադիր վարչական բողոքարկման այնպիսի միջոցի գոյությունը, որին դիմելը հանգեցնում է այսպես կոչված «դեպի վատթարացում»:**

⁹ Տե՛ս *D. J. Galligan*, *Due Process and Fair Procedures: A Study of Administrative Procedures*, Oxford, Clarendon Press, 1996, էջ 128:

¹⁰ Տե՛ս *Ավագյան Ն.*, «Առանձին տեսակի վարչական վարույթների դասակարգման և իրավականության հիմնահարցերը», Դատական իշխանություն, հունվար-մարտ, 2022, էջ 24:

րացում շրջադարձի անթույլատրելիության» (Reformatio in peius) սկզբունքի խախտման (ընդգծումը մերն է՝ Ն. Ա.)¹¹:

Ընդ որում, մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իր նախադեպային իրավունքում ևս ընդգծել է, որ անկախ նրանից, թե իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է դատարանների կողմից, թե ոչ, միևնույնն է այդ միջոցը պետք է լինի արդյունավետ: Մասնավորապես, ՄԻԵԴ-ն արձանագրել է, որ Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով երաշխավորվում է ներպետական մակարդակով իրավական պաշտպանության միջոցի հասանելիությունը՝ Կոնվենցիայով նախատեսված իրավունքներն ու ազատություններն ապահովելու նպատակով՝ անկախ այն բանից, թե ինչ եղանակով են դրանք երաշխավորվում: Հետևաբար այդ դրույթի նպատակն է պահանջել տրամադրել Կոնվենցիային համապատասխան իրավական պաշտպանության ներպետական միջոց՝ «փաստարկելի բողոքի» էության հետ գործ ունենալու համար, և տրամադրել դատական պաշտպանության արդյունավետ միջոց: Պայմանավորվող պետությունների՝ 13-րդ հոդվածին համապատասխան պարտավորությունների շրջանակը փոփոխվում է՝ դիմումատուի բողոքի բնույթից կախված: Այնուամենայնիվ, 13-րդ հոդվածով պահանջվող իրավական պաշտպանության միջոցը պետք է լինի «արդյունավետ» ինչպես գործնականում, այնպես էլ օրենսդրության շրջանակում: 13-րդ հոդվածի իմաստով «իրավական պաշտպանության միջոցի» «արդյունավետությունը» չի ենթադրում դիմումատուի համար, անկասկած, դրական արդյունք: Ինչպես նաև չի ենթադրում, որ այդ դրույթում նշված «պետական մարմիններ»-ը լինեն դատական մարմիններ, սակայն եթե դրանք դատական մարմիններ չեն, ապա դրանց իրավասությունները և դրանց կողմից ապահովվող երաշխիքները վերաբերելի են նրանց կողմից տրամադրվող իրավական պաշտպանության միջոցների արդյունավետությունը որոշելիս: Բացի դրանից՝ նույնիսկ եթե մեկ իրավական պաշտպանության միջոցն ինքնին չի համապատասխանում 13-րդ հոդվածի պահանջներին, ներպետական օրենսդրությամբ նախատեսված իրավական պաշտպանության միջոցների ամբողջությունը կարող է ապահովել դա¹²:

Ինչպես արդեն նշեցինք, հատուկ իրականացվող գործընթացն ինքնանպատակ չէ, իսկ բողոքարկման վարույթը որպես այդպիսին նպատակ է հետապնդում երաշխավորել անձանց խախտված իրավունքները վերականգնելու վերաբերյալ արդյունավետ քննությունը: Վերջինս իրավական, արտադատական իրավունքների պաշտպանության եղանակ է, որն իրականացվում է վարչական մարմինների կողմից: Սահմանադրական դատարանը 15.07.2011 թվականի թիվ ՍԴՈ-984 որոշմամբ արտահայտել է հետևյալ դիրքորոշումը. «խախտված իրավունքների վերականգնումը պահանջում է խախտման արդյունքում տվյալ անձի համար առաջացած բացասական հետևանքների վերացում, ինչն իր հերթին պահանջում է հնարավորինս վերականգնել մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակը (restitutio in integrum)»: Իսկ այն դեպքերում, երբ անհնար կամ անարդյունավետ է լինում ամբողջությամբ վերականգնել մինչև իրավախախտումը եղած դրությունը, ապա կիրառվում է «just satisfaction» փոխհատուցման եղանակը¹³:

Փաստորեն, բողոքարկման վարույթի նպատակային բնույթն այն կանխորոշիչն է, որով իրավասահմանման կամ իրավակիրառման գործընթացներում պետական մարմինները պետք է ընկալեն, որ բողոքարկման վարույթը քննող վարչական մարմինն օժտված պետք է

¹¹ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 31 մայիսի 2022 թվականի ՍԴՈ-1654 որոշումը:

¹² Տե՛ս Իսլայֆան և այլք ընդդեմ Իտալիայի [ՄԴ] [*Khlaifia and Others v. Italy* [GC]], թիվ 16483/12, § 268, 2016 թվականի դեկտեմբերի 15):

¹³ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 15 հուլիսի 2011 թվականի թիվ ՍԴՈ-984 որոշումը:

լինի առնվազն այնպիսի լիազորություններով, որոնց միջոցով հնարավոր կլինի վերականգնել մինչև անձանց իրավունքի խախտումը եղած դրությունը, իսկ դրա անհնարին կամ անարդյունավետ լինելու դեպքում փոխհատուցում տրամադրել: ՀՀ ՊԵԿ հարկային և մաքսային մարմինների բողոքարկման հանձնաժողովը 02 նոյեմբերի 2018 թվականի N 63/12 որոշմամբ նշել է, որ (...) միասնական հաշվից վճարված գումարները՝ որպես դեբետային գումարներ վերադարձնելու դրույթ օրենսգրքով սահմանված չէ, սակայն սույն գործով առկա փաստական հանգամանքների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ տվյալ դեպքում առկա է մի իրավիճակ, երբ տեղի ունեցածը թյուրիմացության արդյունք է (...)¹⁴: Նման ոչ իրավական հիմնավորմամբ է միայն ՀՀ ՊԵԿ հարկային և մաքսային մարմինների բողոքարկման հանձնաժողովը բողոքարկման վարույթի ընթացքում բավարարել անձի բողոքը՝ կիրառելով մինչև իրավունքի խախտումը եղած դրությունը վերականգնելու «restitutio in integrum» եղանակը: Այնինչ, բողոքարկման վարույթն իրականացնող պետական մարմնի առաջին իսկ խնդիրը անձանց խախտված իրավունքների վերականգնում է, ինչով պայմանավորված պետք է օրենսդրությամբ օժտված լինի համապատասխան լիազորություններով:

Վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման իրավունքի և այդ իրավունքի իրացման վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է, որ մարդուն պատճառված վնասի հատուցման հնարավորությունը հիմնարար իրավունք է: Վնասի (այդ թվում՝ ոչ նյութական) հատուցման իրավունքն իր ամրագրումն է ստացել թե՛ միջազգային, և թե՛ ներպետական օրենսդրությամբ: Մասնավորապես, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայով (կից արձանագրություններով) սահմանվում են ոչ միայն հիմնական իրավունքներ ու ազատություններ, այլև՝ դրանց խախտման դեպքում արդարացի փոխհատուցման իրավունք:

Սահմանադրության 3-րդ և 62-րդ հոդվածների բովանդակությունից հետևում է, որ վնասի, այդ թվում՝ հանրային իշխանության մարմինների կողմից իրականացված իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման հնարավորությունը ոչ միայն իրավունք է, այլև՝ մարդու իրավունքների պաշտպանության կարևոր սահմանադրական սկզբունք, որի իրացման անմիջական պատասխանատուն, Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ հանրային իշխանության մարմիններն են:

Վարչարարությամբ անձին պատճառված վնասի հատուցման իրավունքը, ընդհանուր առմամբ, կարող է իրացվել հետևյալ իրավական նախապայմանների և միմյանց հաջորդող գործընթացների շրջանակներում.

1) վնասի հատուցում, նախ՝ կարող է իրականացվել այն դեպքերում, երբ անձին վնաս պատճառած վարչական մարմնի իրավական ակտը, գործողությունը կամ անգործությունը սահմանված կարգով ոչ իրավաչափ ճանաչվի (Օրենքի 96-րդ հոդված),

2) վնասի հատուցման պահանջ դիմումի միջոցով պետք է ներկայացվի այն վարչական մարմին, որի վարչարարության հետևանքով պատճառվել է այն (Օրենքի 100-րդ հոդված),

3) վարչական մարմնի կողմից վնասի հատուցման պահանջն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն մերժելը կամ դիմումը չքննարկելը կարող են բողոքարկվել օրենքով սահմանված ընդհանուր կարգով (Օրենքի 102-րդ հոդվածի 2-րդ մաս),

4) անձին վնաս պատճառած վարչական մարմնի իրավական ակտը, գործողությունը կամ անգործությունը կարող են ոչ իրավաչափ ճանաչվել իրավասու վարչական դատարան ճա-

¹⁴ Տե՛ս հետևյալ հղմամբ՝ https://www.petekamutner.am/Shared/Documents/_ts/_vl/Appea_l_Against_Tax_Body_Or_Servant_Actions/2018/739_vr_gh_2018_11_A.Avetsyan.PDF:

նաչման հայց ներկայացնելու միջոցով (Օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մաս),

5) ճանաչման հայցի շրջանակում անձը կարող է պահանջել ոչ իրավաչափ ճանաչել այլևս իրավաբանական ուժ չունեցող միջամտող վարչական ակտը կամ կատարմամբ կամ որևէ այլ կերպ իրեն սպառած գործողությունը կամ անգործությունը (Օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մաս),

6) ճանաչման հայցի շրջանակում անձը կարող է պահանջել ոչ իրավաչափ ճանաչել այլևս իրավաբանական ուժ չունեցող միջամտող վարչական ակտը կամ կատարմամբ կամ որևէ այլ կերպ իրեն սպառած գործողությունը կամ անգործությունը, եթե նա արդարացիորեն շահագրգռված է ակտը կամ գործողությունը կամ անգործությունը ոչ իրավաչափ ճանաչելու մեջ (Օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մաս),

7) ճանաչման հայցի շրջանակում անձը կարող է պահանջել ոչ իրավաչափ ճանաչել այլևս իրավաբանական ուժ չունեցող միջամտող վարչական ակտը կամ կատարմամբ կամ որևէ այլ կերպ իրեն սպառած գործողությունը կամ անգործությունը, եթե, ի թիվս այլնի, մտադիր է պահանջել գույքային վնասի հատուցում (Օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետ):

Սահմանադրական դատարանը վերը նշված որոշմամբ արձանագրել է, որ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման օրենքով սահմանված կառուցակարգը՝ իրավակարգավորման վերոհիշյալ ընդհանուր սկզբունքներով հանդերձ, միտված է երաշխավորելու Սահմանադրության 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջների իրացումը, այն է՝ նախատեսելու վնասի հատուցման պայմանները, կարգը, և վնասի հատուցման արտադատական և դատական կարգեր նախատեսելով՝ օրենսդիրը չի խախտել Սահմանադրության հիշյալ պատվիրանները¹⁵:

Կարծում ենք, որ առկա օբյեկտիվ իրողությունները հաշվի առնելով և հիմք ընդունելով մարդու հիմնարար իրավունքների իրացման կառուցակարգերի արդյունավետության բարելավման պահանջով Սահմանադրական դատարանի դիրքորոշումը կարող էր փոքր ինչ այլ լիներ:

Ինչպես նշել է տվյալ գործով դիմողը, մեկ ընդհանուր խնդիրը քննելու համար մարդուն պարտադրվում է անցնել երկու վարույթ: Ընդ որում, իրավակիրառ պրակտիկան ցույց է տալիս, որ երկու դեպքում էլ, որպես կանոն, հարցի քննությունը չի ավարտվում վարչական վարույթով և դատական քննության անհրաժեշտություն է առաջանում: Արդյունքում վարչական մարմնի սպառված (ոչ միայն Ն. Ա.) վարչարարության դեմ պաշտպանվելու և խախտված իրավունքը լիարժեք վերականգնելու գործընթացը, որպես կանոն, անցնում է վեց դատական ատյան (չհաշված միջանկյալ վարչական վարույթը), որպիսի գործընթացը տևում է տարիներ: Դիմողի կարծիքով՝ «... վարչական մարմնի սպառված վարչարարության վիճարկումն ինքնին չի վերականգնում մարդու խախտված իրավունքը: Ըստ այդմ էլ, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասը իրավական շահագրգռվածության լրացուցիչ պայմաններ է սահմանում: Ուստի վնասի առկայության դեպքում տվյալ վարչարարության վիճարկման միակ նպատակը վնասի հատուցում ստանալն է: Ուստի վարչարարության իրավաչափությունը և դրանով հասցված վնասի հատուցման հարցերը խիստ փոխկապակցված են և մեկի քննությունը կախված է մյուսից»: Դիմողը եզրահանգում է, որ «... վնասի հատուցման երկաստիճան այս համակարգի միակ նպատակը վարչական մարմնի վարչարարության ոչ իրավաչափությունը հաստատվելուց հետո նույն վարչական մարմնին իր կողմից հասցված վնասի հատուցման հարցը քննարկելու հնարավորություն ընձեռելն է»: Հետևա-

¹⁵ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 17 դեկտեմբերի 2019 թվականի թիվ ՍԴԴ-1497 որոշումը:

բար, ինչպես նշում է դիմողը՝ «... հաշվի առնելով վարչական մարմինների իրավակիրառ պրակտիկան և պաշտոնատար անձանց իրավագիտակցության մակարդակը, նույն վարչական մարմնի կողմից իր իսկ ոչ իրավաչափ վարչարարության հետևանքով հասցված վնասի հատուցման պահանջի քննության օբյեկտիվության նկատմամբ լուրջ կասկածներ կարող են առաջանալ»: Դիմողի կարծիքով՝ «... վնասի հատուցման պահանջը վարչական մարմնի սպառված վարչարարության իրավաչափության հարցի հետ մեկտեղ քննելու օրենսդրական արգելքը չի հետապնդում արդարացված շահ և խախտում է վնասի հատուցման և դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքների արդյունավետությունը»:

Ամբողջովին համաձայն լինելով վերը նշված փաստարկների հետ, որպես համեմատություն, հավել ենք նաև, որ օրենսդիրը հանրային իշխանություն իրականացնող սուբյեկտների կողմից պատճառված վնասի հատուցման նախապայմանի հարցում, այն է՝ անհրաժեշտ է ոչ իրավաչափ վարքագիծ, որդեգրել է միասնական դիրքորոշում, սակայն ինչ վերաբերում է պատճառված վնասի հատուցում ստանալու իրավունքի իրացման կառուցակարգին, ապա այստեղ օրենսդրի կողմից ըստ վնասը պատճառող սուբյեկտի՝ որոշ սուբյեկտների մասով դրսևորվել է տարբերակված մոտեցում, առավել պարզեցված կառուցակարգ, ինչն արդեն ողջունելի է, սակայն կարծում ենք, այն ամբողջությամբ կարելի է կիրառել նաև ցանկացած վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման իրավունքի իրացման կառուցակարգում:

Օրենսդրի կողմից տարբերակված մոտեցում է դրսևորվել նոտարի կողմից անձանց պատճառված վնասը հատուցելու կառուցակարգում, որտեղ նոտարի գործողության կամ այն կատարելու մերժման իրավաչափության հետ մեկտեղ անձը կարող է նաև քննության առարկա դարձնել դրա արդյունքում պատճառված վնասի հատուցման պահանջը: ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 220-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ անձը նոտարական գործողության կամ նոտարական գործողության կատարումը մերժելու արդյունքում **պատճառված վնասը հատուցելու վերաբերյալ պահանջ կարող է ներկայացնել նոտարական գործողության կամ նոտարական գործողության կատարման մերժման իրավաչափությունը վիճարկելու պահանջի հետ միաժամանակ** (ընդգծումը մերն է՝ Ն. Ա.) կամ երեք տարվա ընթացքում այն օրվանից հետո, երբ սույն օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 1-ին կամ 2-րդ մասի համաձայն կայացված գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը մտել է օրինական ուժի մեջ:

Այս առթիվ, առաջարկում ենք, որպեսզի ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 70-րդ հոդվածը լրացվի 2-րդ մասով հետևյալ բովանդակությամբ.

«2. Հայցվորը կարող է հայցում միավորել նաև վիճարկվող վարչարարությամբ պատճառված վնասը հատուցելու պահանջ»:

Այսպիսի իրավակարգավորման անհրաժեշտությունը ոչ միայն բխում է անձանց վերը նշված իրավունքի իրացման արդյունավետությունից, այլ նաև Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատարանի ծանրաբեռնվածությունը նվազեցնելու խնդրից:

Այսպես, ՀՀ վարչական դատարանի 18 մարտի 2022 թվականի թիվ ՎԴ/4314/05/20 վճռով¹⁶ բավարարվել է հայցվորի՝ ՀՀ կառավարությանը 47.420.000 ՀՀ դրամի չափով ոչ իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասը հատուցելուն պարտավորեցնելու մասին պահանջը: Տվյալ դեպքում, ոչ իրավաչափ վարչարարությունն իրականացվել էր դեռևս 2006 և 2008 թվականներին, իսկ ոչ իրավաչափ էր ճանաչվել ՀՀ վարչական դատարանի 01

¹⁶ Տե՛ս ՀՀ վարչական դատարանի 18 մարտի 2022 թվականի թիվ ՎԴ/4314/05/20 վճիռը, հասանելի է datalex.am կայքէջում, էլեկտրոնային հղումը՝ http://datalex.am/?app=AppCase Search&case_id=38562071809946864:

հունիսի 2015 թվականի թիվ ՎԴ/6572/05/12 վճռով¹⁷, որն օրինական ուժի մեջ է մտել 25 դեկտեմբերի 2019 թվականին: Ընդ որում, ՀՀ վարչական դատարանի 18 մարտի 2022 թվականի թիվ ՎԴ/4314/05/20 վճիռը դեռևս օրինական ուժի մեջ չի մտել և գործը 2023 թվականի կեսերին քննվելու է ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանում: Փաստորեն, առկա կառուցակարգերին համապատասխան 2006 և 2008 թվականներին իրականացված վարչարարությամբ պատճառված վնասը անձին հատուցելու համար անհրաժեշտ է եղել երկու դատական գործերի քննություն և 15 տարուց ավելի ժամանակ:

Մեկ այլ օրինակով 2008 թվականի օգոստոս ամսին կայացված վարչական ակտը անվավեր է ճանաչվել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 19 փետրվարի 2013 թվականի թիվ ՎԴ/2147/05/10 որոշմամբ¹⁸, որից հետո, ՀՀ վարչական դատարանը 15 սեպտեմբերի 2017 թվականի թիվ ՎԴ/0872/05/15 վճռով¹⁹ բավարարել է ոչ իրավաչափ վարչական ակտով հայցվորին պատճառված վնասը հատուցելու պահանջը, իսկ այդ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ է մտել 23 ապրիլի 2019 թվականին: Այսպիսով, անձը 2008 թվականին կայացված ոչ իրավաչափ վարչական ակտով պատճառված վնասի հատուցումն ստացել է միայն 11 տարի անց:

Այստեղ խնդիր է ոչ միայն անձանց իրավունքների պաշտպանության անարդյունավետ կառուցակարգի առկայությունը, որ անձինք իրենց Սահմանադրության 62-րդ հոդվածով ամրագրված հիմնարար իրավունքը փաստացի կարողանում են իրացնել մի քանի դատական գործընթացների և անհամեմատ երկար ժամանակահատվածում, այլ նաև այն, որ պատճառված վնասը հատուցելու պատասխանատվություն կրող սուբյեկտը՝ Հայաստանի Հանրապետությունը կամ համապատասխան համայնքը, կարող են օբյեկտիվ պատճառներով զրկվել հետադարձ (ռեգրեսիվ) պահանջ ներկայացնելու հնարավորությունից կամ հնարավորությունից օգտվելու դեպքում էլ այն մնա անկատար (անցած լինի հայցային վաղեմության ժամկետը, վարչարարությունն իրականացրած պաշտոնատար անձը մահացած լինի և այլն):

Ուստիև ողջ վերոգրյալը նկատի ունենալով, ինչպես նախկինում ենք արձանագրել, հարկավոր է նկատի ունենալ, որ առանձին տեսակի վարչական վարույթի նպատակներից ու խնդիրներից ելնելով՝ այն կարող է ունենալ, և նույնիսկ անհրաժեշտ է, որ ունենա առանձնահատկություններ, որպեսզի համապատասխանի տվյալ գործընթացի իրավականության ծավալին, որի չափորոշիչ որպես հանդես է գալիս սահմանադրության «արդյունավետության» սկզբունքը:

Annotation. The article “General definitions of the legality of certain types of administrative proceedings” includes valuable opinions on important theoretical and practical issues regarding administrative proceedings. The author has emphasized that based on the goals and problems of a different type of administrative proceeding, it can have, and even needs to have, features in order to correspond to the scope of legality of the given process, the criterion of which is the “effectiveness” principle of the constitution.

¹⁷ Տես ՀՀ վարչական դատարանի 01 հունիսի 2015 թվականի թիվ ՎԴ/6572/05/12 վճիռը, հասանելի է datalex.am կայքէջում, էլեկտրոնային հղումը՝ http://datalex.am/?app=AppCase Search&case_id=38562071809631867:

¹⁸ Տես ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 19 փետրվարի 2013 թվականի թիվ ՎԴ/2147/05/10 որոշումը, հասանելի է datalex.am կայքէջում, էլեկտրոնային հղումը՝ http://datalex.am/?app=AppCase Search&case_id=38562071809478190:

¹⁹ Տես ՀՀ վարչական դատարանի 15 սեպտեմբերի 2017 թվականի թիվ ՎԴ/0872/05/15 վճիռը, հասանելի է datalex.am կայքէջում, էլեկտրոնային հղումը՝ http://datalex.am/?app=AppCase Search&case_id=38562071809881249:

Аннотация. Статья «Общие определения законности отдельных видов административного производства» содержит ценные мнения по важным теоретическим и практическим вопросам административного судопроизводства. Автор подчеркнул, что, исходя из целей и задач разного вида административного производства, оно может иметь и даже должно иметь особенности для того, чтобы соответствовать объему законности данного процесса, критерием которого является принцип «эффективности».

Բանալի բառեր – առանձին տեսակի վարչական վարույթ, առանձին տեսակի վարչական վարույթի իրավա-կանություն, վարչական վարույթի իրավականության ծավալ, վարչական վարույթի նպատակ և խնդիր:

Keywords: *certain types of administrative proceedings, the legality of certain types of administrative proceedings, the scope of the legality of administrative proceedings, the purpose and task of administrative proceedings.*

Ключевые слова: *отдельные виды административного производства, легальность отдельных видов административного производства, объем легальности административного производства, цель и задачи административного производства.*

Ավագյան Ն. - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի դասախոս, էլ. հասցե՝ norayravagyan96@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 14.04.2023 թ., տրվել է գրախոսության 14.04.2023 թ., երաշխավորվել է Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Գևորգ Դանիելյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 19.04.2023 թ.:

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

DOI: <https://doi.org/10.59546/18290744-2023.1-3-34>

ՄԱՆԵ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

ի.գ.թ.,

*ՀՀ փաստաբանական ակադեմիայի
գիտագործնական գծով պրոռեկտոր*

MANE KARAPETYAN

Candidate of Law,

Vice-rector for science and practice

МАНЕ КАРАПЕТЯН

к.ю.н.,

Проректор по научнопрактической части

**ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԼՈՒԾՈՒՄԸ՝ ԱՇԽԱՏՈՂԻ
ԿՈՂՄԻՑ ԶԲԱՂԵՑՐԱԾ ՊԱՇՏՈՆԻՆ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ
ՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՆԲԱՎԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՃԱՌՈՎ
ԶՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆԵԼՈՒ ՀԻՄՔՈՎ**

**TERMINATION OF THE EMPLOYMENT CONTRACT ON THE GROUNDS
OF NON-COMPLIANCE WITH THE POSITION HELD BY
THE EMPLOYEE DUE TO THE LACK OF PROFESSIONAL SKILLS**

**РАСТОРЖЕНИЕ ТРУДОВОГО ДОГОВОРА, НА ОСНОВАНИИ
НЕСООТВЕТСТВИЯ СОТРУДНИКА, В СВЯЗИ С
НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ НАВЫКОВ**

I. Ներածություն

Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքային օրենսգիրքը գործատուի նախաձեռնությամբ աշխատանքային պայմանագրի լուծման հիմքերի մեջ ներառել է աշխատողի անհամապատասխանությունը զբաղեցրած պաշտոնին կամ կատարած աշխատանքին:

Այս հիմքի ինքնուրույն ենթահիմք է հանդիսանում մասնագիտական ունակությունների անբավարարության պատճառով աշխատողի կողմից զբաղեցրած պաշտոնին կամ կատարած

րաժ աշխատանքին չհամապատասխանելը: Սույն հոդվածը նվիրված է աշխատողի մասնագիտական ունակությունների անբավարարության դեպքում աշխատանքային պայմանագրի լուծման ինստիտուտին, որը խիստ խնդրահարույց է թե՛ իրավական նորմի մեկնաբանման, թե՛ գործնական կիրառելիության համատեքստում:

Մենք կհստակ ենք այն մոտեցումը, որ ինչպես պոտենցիալ, այնպես էլ արդեն իսկ աշխատանքային հարաբերությունների մեջ գտնվող աշխատողի գնահատումը կարևոր գործիք է, որը թույլ է տալիս որոշել նրա պրոֆեսիոնալիզմի, անձնական և գործնական հատկանիշների համապատասխանությունը կազմակերպության պահանջներին¹: Այդուհանդերձ, այդ գնահատումը պետք է լինի օբյեկտիվ և չափելի, հակառակ պարագայում վերջինիս թիրախ կարող են հանդիսանալ նաև բարեխիղճ և իրենց աշխատանքին համապատասխանող աշխատողները:

Սույն հոդվածով ներկայացված է «մասնագիտական ունակություններ» կատեգորիայի մեկնաբանման և կիրառման վերաբերյալ դոկտրինալ մոտեցումները, դատական ակտերը և հեղինակի տեսլականը:

II. Հիմնական մաս

Աշխատանքային պայմանագրի լուծումն այն աշխատողների հետ, որոնք մասնագիտական գիտելիքների, հմտությունների կամ ունակությունների պատճառով չեն կարողանում պատշաճ իրականացնել իրենց աշխատանքային գործառույթն աշխատանքային պայմանագրի լուծման դասական հիմքերից մեկն է, որը լայնորեն կիրառվում է նաև արտասահմանում: Առկա իրավական խնդիրը կայանում է նշված հիմքի օրենսդրական ձևակերպման և կիրառման կառուցակարգերի որոշակիության բացակայության մեջ:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը սահմանում է՝ *Գործադրուն իրավունք ունի աշխատողի հետ լուծելու անորոշ ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագիրը, ինչպես նաև որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագիրը նախքան դրա գործողության ժամկետի լրանալը՝ ... 3) աշխատողի՝ զբաղեցրած պաշտոնին կամ կարարած աշխատանքին չհամապատասխանելու դեպքում:*

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերը սահմանում են՝

1. *Գործադրուն իրավունք ունի սույն օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով նախատեսված հիմքով լուծելու աշխատանքային պայմանագիրը, եթե մասնագիտական ունակությունների անբավարարության կամ առողջական վիճակի պարճառով աշխատողը չի կարողանում կատարել իր աշխատանքային պարտականությունները:*

3. *Աշխատողի մասնագիտական ունակությունների համապատասխանությունը զբաղեցրած պաշտոնին կամ կատարվող աշխատանքին գնահատում է գործադրուն, իսկ աշխատողի առողջական վիճակի համապատասխանությունը որոշվում է բժշկասոցիալական փորձաքննական եզրակացությամբ:*

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է՝ *Սույն հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ, 3-րդ և 4-րդ կետերով նախատեսված հիմքերով աշխատանքային պայմանագիրը գործադրուն կարող է լուծել, եթե իր մոտ առկա հնարավորությունների սահմաններում աշխատողին առաջարկել է նրա մասնագիտական պարաստրվածությանը, որակավորմանը, առողջական վիճակին համապատասխան այլ աշխատանք, իսկ աշխատողը հրաժարվել է*

¹ Տե՛ս Turenko B.G., Turenko T.A., Metodicheskie podhody k ocenke nadezhnosti i konkurentosposobnosti personala predpriyatiya [Methodological approaches to assessing the reliability and competitiveness of enterprise personnel // Izvestiya Irkutskoy gosudarstvennoy ekonomicheskoy akademii [Proceedings of the Irkutsk State Economic Academy], 2016, vol. 26, no. 3, էջ 440:

առաջարկված աշխատանքից:

Ինչպես բխում է վերը նշված իրավական կարգավորումներից, օրենսդիրը մասնագիտական ունակությունների անբավարարության հիմքով աշխատանքային պայմանագիրը լուծելու համար բավարարվել է գործատուի համար բացառապես հնարավորության դեպքում այլ աշխատանք առաջարկելու պարտականություն սահմանելով²:

Օրենսդիրը չի բացահայտել, թե որոնք են մասնագիտական ունակությունները և ինչպես պետք է դրանք ստուգվեն:

Ավելին, եթե առաջնորդվենք այն կանխավարկածով, որ համապատասխան կառուցակարգերի բացակայության դեպքում գործատուն ստանում է բացարձակ հայեցողություն մասնագիտական ունակությունները ստուգելու հարցում, ապա այս մոտեցումն անիմաստ է դարձնում գործատուի նախաձեռնությամբ աշխատանքային պայմանագրի լուծման մնացած հիմքերի սահմանումն առհասարակ:

Այլ կերպ, եթե գործատուն կարող է բացարձակ հայեցողություն դրսևորել աշխատողի մասնագիտական ունակությունները ստուգելու հարցում, ապա ցանկացած աշխատողի ցանկացած պահի կարող է ազատել աշխատանքից, պատճառաբանելով, թե նա ունակ չէ կատարել իր աշխատանքը, ինչի արդյունքում աշխատողները կգրկվեն աշխատանքային օրենսդրությամբ սահմանված առանցքային երաշխիքից՝ աշխատանքային հարաբերությունների կայունությունից:

Իրավական խնդիրը.

Սույն հոդվածով անդրադարձ է կատարվելու հետևյալ իրավական հարցերին.

1) որոնք են մասնագիտական ունակությունները.

2) ինչպես և երբ պետք է գնահատվեն աշխատողների մասնագիտական ունակությունները:

Մասնագիտական ունակությունների անբավարարության հիմքով աշխատանքային պայմանագրի լուծման ինստիտուտին անդրադառնալիս առաջին հերթին պետք է քննարկել այն հարցը, թե որոնք են մասնագիտական ունակությունները:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով մասնագիտական ունակությունների մեկնաբանությանը, իր 2007թ. 3-1946 (ՎԴ) որոշմամբ ընդամենը նշել է, որ «մասնագիտական ունակություններ» հասկացությունը չի կարող նույնացվել «մասնագիտական գիտելիքների անբավարարություն» հասկացության հետ:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իր մեկ այլ՝ 2009 թ. ԱՎԴ1/0367/02/08 որոշմամբ նշել է, որ աշխատողի մասնագիտական ունակությունների տեսանկյունից զբաղեցրած պաշտոնին կամ կատարած աշխատանքին ներկայացվող պահանջները պետք է սահմանվեն աշխատանքային պայմանագրով, հետևաբար, գործատուն աշխատողի նշված որակների գնահատման հարցում անսահմանափակ և հայեցողությամբ գործելու լիազորությամբ օժտված չէ, այլ սահմանափակված է աշխատանքային պայմանագրով աշխատողի որակավորմանը, աշխատանքի պայմանների նկարագրմանը ներկայացվող պահանջներով, ինչպես նաև վերջինիս իրավունքներով:

«Մասնագիտական ունակություններ» եզրույթը տառացի մեկնաբանումից, մեր կարծի-

² Աշխատողին այլ աշխատանք առաջարկելու ինստիտուտն ինքուրույն գիտական աշխատանքի թեմա է, որին անդրադարձ սույն հոդվածով չի կատարվում:

քով, բխում է, որ մասնագիտական ունակությունների անբավարարության հիմքով աշխատանքային պայմանագիրը կարող է լուծվել բացառապես այն աշխատողների հետ, որոնք ունեն որոշակի մասնագիտություն: Բոլոր այն դեպքերում, երբ անձը չունի որոշակի մասնագիտություն, օրինակ՝ ավարտել է միջնակարգ դպրոցը, որից հետո աշխատում է գործավար, նրա հետ առհասարակ չի կարող աշխատանքային պայմանագիրը լուծվել ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերով սահմանված հիմքերով:

Հաջորդ խնդիրը մասնագիտական ունակությունների հնարավոր սահմաններն ուրվագծելն է: Մեր համոզմամբ՝ ունակության և մասնագիտական ունակության տարբերությունն այն է, որ մասնագիտական ունակությունները պետք է բխեն մասնագիտությունից և մասնագիտական գիտելիքներից:

Իրավաբանական դոկտրինայում մասնագիտական ունակությունները կամ որ նույնն է՝ անձի գործնական հատկանիշները ներկայացվում են տարբեր մոտեցումներով:

Որոշ տեսաբանների կարծիքով՝ գործնական հատկանիշները գիտելիքների, ունակությունների, պրոֆեսիոնալ նորարարությունների և աշխատանքային փորձի, որոշակի ծավալի և բարդության աշխատանքի արդյունավետ իրականացման կոմպետենտությունն է, որն անհրաժեշտ է աշխատողին որոշակի տեսակի մասնագիտական գործունեություն ծավալելու, այդ թվում՝ որոշակի աշխատանքային գործառույթ իրականացնելու համար³:

Աշխատողների գործնական հատկանիշների մեկնաբանությանն անդրադարձել է ՌԴ գերագույն դատարանը՝ նշելով, որ աշխատողների գործնական հատկանիշներ ասելով պետք է հասկանալ ֆիզիկական անձի ունակությունը կատարել կոնկրետ աշխատանքային գործառույթ հաշվի առնելով իր մասնագիտական-որակական (օրինակ՝ որոշակի մասնագիտությունը, մասնագիտացումը, որակավորումը) և անձնական հատկանիշները (առողջական վիճակը, կրթվածության մակարդակը, տվյալ ոլորտում աշխատանքի փորձը)⁴:

Այս մոտեցումը միանշանակ չի ընդունվում իրավաբան գիտնականների կողմից, օրինակ, Ս. Յու. Ֆիլչակովի կարծիքով՝ անձնական հատկանիշները չեն կարող «գործնական հատկանիշներ» կատեգորիայի բաղադրիչ հանդիսանալ⁵:

Հոգեբանական գրականության մեջ ընդունված է այն մոտեցումը, որ անձնական հատկանիշները ձևավորվում են երեխայի զարգացման վաղ փուլերում, որից հետո դրանք միայն համակարգվում են տարբեր արտաքին գործոնների հաշվառմամբ⁶:

Անհատական հատկանիշները կարող են էականորեն ազդել միևնույն մասնագիտություն ունեցող և միևնույն կրթական ցենզի տարբեր աշխատողների կողմից աշխատանքային գործառույթն իրականացնելու ունակության վրա⁷:

Մեր համոզմամբ՝ «մասնագիտական ունակություններ» եզրույթը պետք է մեկնաբանել սահմանափակ՝ դիտարկելով անձի միայն այն ունակությունները, որոնք անհրաժեշտ են որո-

³ Տե՛ս *Фильчакова С.Ю.*, Деловые качества в трудовом праве, Сибирский юридический вестник // № 3 (94), 2021, էջ 30:

⁴ Տե՛ս *О применении судами Российской Федерации Трудового кодекса Российской Федерации: постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 17 марта 2004 г. № 2 // Бюллетень Верховного Суда РФ. 2004, № 6:*

⁵ Տե՛ս *Фильчакова С.Ю.*, Деловые качества в трудовом праве. Сибирский юридический вестник // № 3 (94), 2021, էջ 28:

⁶ Տե՛ս *Полицинский Е.В., Полицинская Е.В.*, Личностные качества при построении успешной профессиональной карьеры // Успехи современного естествознания, 2015, № 9 (ч. 2), էջ 365:

⁷ Տե՛ս *Турчина О.В., Худякова С.С.*, Деловые качества работника и их юридическое значение // Справочник кадровика, 2008, № 3, էջ 15:

շակի մասնագիտական աշխատանք կատարելու համար և որոնք բխում են որոշակի մասնագիտությունից: Օրինակ, մանկավարժի համար մասնագիտական ունակություն է երեխայի հետ շփվելու և համբերատար վերաբերվելու ունակությունը, իրավաբանի համար մասնագիտական ունակություն է փաստարկված և համոզիչ խոսելու ունակությունը և այլն:

Վերջապես իրավական որոշակիության սկզբունքից⁸ բխում է, որ աշխատողի մասնագիտական ունակությունները պետք է բացահայտված լինեն նրա համար և յուրաքանչյուր աշխատող պետք է տեղյակ լինի, թե ինչ մասնագիտական ունակությունների պետք է տիրապետի և որոնց չտիրապետելը հիմք կարող է հանդիսանալ իր հետ կնքված աշխատանքային պայմանագիրը լուծելու համար: Իհարկե, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է այն հարցին, որ մասնագիտական ունակությունները պետք է սահմանվեն աշխատանքային պայմանագրում, սակայն նման պահանջ օրենսդրորեն սահմանված չէ, իսկ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն օրենքով չսահմանված հավելյալ պարտականություն չի կարող սահմանել իրավահարաբերության սուբյեկտների համար, քանի որ իրականացնում է ոչ թե իրավաստեղծ, այլ իրավունքը մեկնաբանելու առաքելություն:

Մենք համակարծիք ենք Ի. Ա. Ֆիլիպովայի այն դիտարկմանը, որ աշխատանքային պայմանագրի մեջ ներառվող պարտադիր պայման պետք է հանդիսանա պաշտոնի անվանումը, որակավորումը, աշխատանքային գործառույթը⁹:

Որակավորման եզրույթի բովանդակությունը կարծում ենք պետք է բացահայտվի օրենսդրորեն և դրա շրջանակներում պետք է ներառվեն աշխատողից պահանջվող բոլոր մասնագիտական ունակությունները, ինչպես, օրինակ, դա արված է ՌԴ աշխատանքային օրենսգրքով, որի 195.1 հոդվածը սահմանում է, որ աշխատողի որակավորումը նրա գիտելիքների մակարդակն է, ունակությունները, մասնագիտական նորարարությունները և աշխատանքային փորձը¹⁰:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ, մեր կարծիքով, պետք է ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքով հստակեցվի, թե որոնք են աշխատողի մասնագիտական ունակությունները՝ շեշտադրելով, որ այդ ունակությունները պետք է բխեն աշխատողի մասնագիտությունից և պետք է սահմանվեն աշխատանքային պայմանագրում:

Հաջորդ հարցը, որ հստակ կարգավորված չէ ՀՀ աշխատանքային օրենսդրությամբ, դա մասնագիտական ունակությունների գնահատման հարաբերություններն են:

Դասական առումով մասնագիտական գիտելիքները գնահատվում են ատեստացիայի, քննության կամ այլ օբյեկտիվ միջոցով, որը կարող է կազմակերպվել տարբեր եղանակներով: Գիտելիքի գնահատման կառուցակարգերը սահմանված են նաև կրթության բնագավառի իրավական ակտերով և հայտնի են թե՛ դպրոցական, թե՛ բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների փորձից:

⁸ ՀՀ Սահմանադրական դատարանն իր 15.11.2019 թ. ՍԴՈ 1488 որոշմամբ հայտնել է հետևյալ իրավաան դիրքորոշումը՝ «... օրենքը պետք է համապատասխանի նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մի շարք վճիռներում արտահայտված այն իրավական դիրքորոշմանը, համաձայն որի՝ որևէ իրավական նորմ չի կարող համարվել «օրենք», եթե այն չի համապատասխանում իրավական որոշակիության (*res judicata*) սկզբունքին, այսինքն՝ ձևակերպված չէ բավարար աստիճանի հստակությամբ, որը թույլ տա քաղաքացուն դրա հետ համարելելու իր վարքագիծը»:

⁹ Տե՛ս *Филитова И.А.*, Трудовое право Европейского союза: общие черты и отличия в сравнении с российским трудовым правом// Юридическая наука и практика// 2018, էջ 204:

¹⁰ <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102074279> (11.04.2022)

Ի տարբերություն գիտելիքի, որն ամեն դեպքում չափելի է և օբյեկտիվ եղանակով կարելի է գնահատել, ունակությունների գնահատումը շատ ավելի բարդ գործընթաց է: Հարց է առաջանում, թե ինչպես և ով պետք է գնահատի օրինակ՝ անձի հաճախորդներ ներգրավվելու ունակությունը, ինչ չափանիշների պետք է համապատասխանի թե՛ գնահատվողը, թե՛ ինքնին գնահատումը, երբ պետք է կատարվի գնահատումը, արդյոք աշխատողը պետք է տեղյակ լինի, որ իր ունակությունները գնահատվում են, թե ոչ, արդյոք պետք է որևէ գնահատական տրվի աշխատողի ունակություններին և այլն:

Այս բոլոր հարցերը բարձրանում են այն դեպքում, երբ անհրաժեշտություն է առաջանում կիրառել ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և դրանցին որևէ մեկը իրավական կարգավորման առարկա չի դարձել:

Տարբեր երկրների փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ մասնագիտական գիտելիքները կամ ունակությունները գնահատելու վերաբերյալ համապատասխան հանձնաժողովի որոշումն ինքնին, առանց այլ ապացույցների հետ համադրման, բավարար չէ փաստելու համար, որ աշխատողը չի համապատասխանել զբաղեցրած պաշտոնին կամ կատարած աշխատանքին: Օրինակ՝ ՌԴ դատական պրակտիկայում աշխատողին ՌԴ աշխատանքային օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 1-ին մասի երրորդ կետով (աշխատողի անհամապատասխանությունը զբաղեցրած պաշտոնին) սահմանված հիմքով ազատելու դեպքում վերջինիս գործնական հատկանիշների մասին ատեստացիոն հանձնաժողովի հետևությունները պետք է գնահատվեն մյուս ապացույցների համակցության մեջ¹¹: Ինչը նշանակում է, որ միայն ատեստացիոն հանձնաժողովի որոշումն ինքնին բավարար չէ փաստելու համար, որ աշխատողը չի համապատասխանում իր զբաղեցրած պաշտոնին:

Նույնատիպ մոտեցում է կիրառվում նաև Ուզբեկստանի Հանրապետությունում, որտեղ նույնպես դատարաններն ատեստացիոն հանձնաժողովի որոշումը գնահատում են այլ ապացույցների համակցության մեջ¹²:

Ակնհայտ է, որ մասնագիտական ունակությունների ստուգման օրենսդրական կառուցակարգերի բացակայությունը կարող է հանգեցնել տարաբնույթ մեկնաբանությունների և դատական ակտերի կայացմանը, ինչի արդյունքում կոպտորեն ոտնահարվելու են աշխատողների իրավունքները: Այս համատեքստում մենք համակարծիք ենք Ա. Ա. Մազուրովի այն դիտարկմանը, որ աշխատողների ատեստացիան պետք է հստակ կարգավորվի աշխատանքային օրենսդրությամբ¹³:

Եզրահանգում

Մեր համոզմամբ՝ աշխատողի մասնագիտական ունակությունների գնահատումը նվազագույնը պետք է համապատասխանի հետևյալ չափանիշներին՝

- աշխատողը պետք է ողջամիտ ժամկետում ծանուցվի իր մասնագիտական ունակությունների գնահատման մասին և մասնակից դարձվի այդ գնահատմանը.
- աշխատողի մասնագիտական ունակությունների գնահատման արդյունքում պետք է նշանակվի գնահատական՝ գործատուի սահմանած գնահատման սանդղակով կամ այլ չափանիշների կիրառմամբ (միավորի նշանակում կամ նշում հանձնած կամ չհանձնած) լինելու

¹¹ Տե՛ս *В.В. Семенихин*, Увольнение работников: Расторжение трудового договора по инициативе работодателя.// Бухгалтерский учет в издательстве и полиграфии//N2 (146)-2011, էջ 26:

¹² Տե՛ս *Споры*, вытекающие из трудовых правоотношений. Верховный суд Республики Узбекистан.Практическое пособие, 2016, էջ 84:

¹³ Տե՛ս *А.А. Мазуров*, Несоответствие работника занимаемой должности или выполняемой работе как основание расторжения трудового договора, Москва, 2005, էջ 18:

վերաբերյալ.

- աշխատողի համար նախապես պետք է բացահայտվի ունակությունների ստուգման չափանիշները և հայեցակարգը՝ հնարավորություն ընձեռելով նրան իր վարքագիծը համապատասխանեցնելու այդ չափանիշներին:

Իրավաբանական գրականության մեջ կարող ենք հանդիպել այն տեսակետին, որ աշխատողին պետք է հնարավորություն ընձեռել վերահանձնելու մասնագիտական գիտելիքների վերաբերյալ քննությունը¹⁴:

Այս մոտեցումը մեզ համար ընդունելի կլիներ գիտելիքների ստուգման համատեքստում, սակայն, ի տարբերություն գիտելիքների, ունակությունները գիտելիքի վրա հենված կարողություն է, որն էլ անխզելիորեն կապված է աշխատողի անձնական հատկանիշների հետ, ուստի այս առումով, կարծում ենք, մասնագիտական ունակությունների ստուգման դեպքում վերահանձնման հնարավորություն ընձեռելն արդարացված չէ գործատուի ողջամիտ շահերի պաշտպանության տեսանկյունից:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարծում ենք, որ աշխատողի մասնագիտական ունակությունները պետք է բացահայտվեն աշխատանքային պայմանագրում, իսկ դրանց գնահատումը պետք է կատարվի չափելիության և օբյեկտիվության սկզբունքներն ապահովող իրավական ակտերի հիման վրա, որոնց մի մասը՝ մասնագիտական ունակությունների գնահատման կարգը և չափորոշիչները, պետք է սահմանվեն օրենսդրությամբ, իսկ մյուս մասը՝ ընթացակարգային հարցերը, կարող են կարգավորվել գործատուի ներքին իրավական ակտերով:

Annotation. Employee evaluation in labor relations is an important tool that allows determining whether his/her professionalism, personal and practical qualities meet the requirements of the organization. However, this evaluation must be objective and measurable, otherwise it can target those employees who are honest and suitable for the work they perform. Within the framework of this article, it is proposed at least to ensure that the employee is aware of the requested professional skills, is notified of the evaluation of his/her professional skills within a reasonable time and becomes a participant in this evaluation.

Аннотация. Данная статья посвящена изучению института расторжения трудового договора в случае недостаточности профессиональных навыков работника, что является весьма проблематичным как в контексте толкования правовой нормы, так и ее практической применимости. Оценка сотрудников является важным инструментом, который может определить профессионализм и личные характеристики работника для удовлетворения требований организации. Однако эта оценка должна быть объективной и измеримой, иначе может быть нацелена на «честных» и соответствующих своей работе сотрудников. В данной статье представлены судебные акты и доктринальные подходы автора к толкованию, а также применение категории «профессиональные навыки» работника. В статье предлагается информировать работника о том, какие профессиональные навыки от него требуются, о том, что он был уведомлен об оценке своих профессиональных навыков в разумный период времени и участвовал в этом процессе.

Բանալի բառեր - աշխատանքային պայմանագիր, պայմանագրի լուծում, պարտադիր պայման, անրավարարության հիմք, մասնագիտական ունակություններ:

Keywords: employment contract, termination of the contract, mandatory condition, basis of inadequacy, professional abilities.

¹⁴ Տե՛ս *В.М. Дедюева*, Несоответствие работников выполняемой работе, Диссертация, М., 2007, էջ 10:

Ключевые слова: *трудовой договор, расторжение договора, обязательное условие, основание несоответствия, профессиональные качества.*

Կարապետյան Մ. - ի.գ.թ., ՀՀ փաստաբանական ակադեմիայի պրոռեկտոր, էլ. հասցե՝ mane.karapetyan@advocates.am:

Ներկայացվել է խմբագրություն 20.03.2023 թ., տրվել է գրախոսության 20.03.2023 թ., երաշխավորվել է պրոֆեսոր, իր. գիտ. դոկտոր, ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի վարիչ Արմեն Հայկյանցի կողմից, ընդունվել է տպագրության 19.04.2023 թ.:

DOI: <https://doi.org/10.59546/18290744-2023.1-3-42>

ЛУСИНЕ ТАДЕВОСЯН

*Аспирант Института права и политики
Российско-Армянского (Славянского) университета*

LUSINE TADEVOSYAN

*Postgraduate student of the Russian-Armenian (Slavonic) University,
Institute of Law and Politics*

ԼՈՒՍԻՆԵ ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ

*Ռուս-Հայկական (Սլավոնական) համալսարանի ասպիրանտ,
Իրավունքի և քաղաքագիտության ինստիտուտ*

ПРОБЛЕМЫ ОБРАЩЕНИЯ ВЗЫСКАНИЯ НА ЗАЛОЖЕННЫЕ ИСКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ ПРАВА ДОЛЖНИКА ПРИ ПРОЦЕДУРЕ БАНКРОТСТВА В РА И РФ

PROBLEMS OF ENFORCEMENT ON PLEDGED EXCLUSIVE RIGHTS OF THE DEBTOR IN BANKRUPTCY IN THE REPUBLIC OF ARMENIA AND THE RUSSIAN FEDERATION

ԳՐԱՎԱԴՐՎԱԾ ԲԱՑԱՌԻԿ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԲՈՆԱԳԱՆՁՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՍՆԱՆԿՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՈՒՄ ՀՀ-ՈՒՄ ԵՎ ՌԴ-ՈՒՄ

Введение

Особое влияние на эффективность экономической политики имеет институт банкротства, который является важной неотъемлемой частью рыночной экономики, поскольку его основными задачами являются сохранение бизнеса должника при его неплатёжеспособности и несостоятельности посредством смены неэффективных собственников и топ-менеджмента предприятия на эффективных владельцев и управленцев при обеспечении реабилитационной направленности процедур банкротства и максимальном удовлетворении требований кредиторов.¹

Главной составляющей института банкротства является процедура продажи имущества должника и последующее удовлетворение требований кредиторов. И в основном требования

¹ Кочетков Е.П., Повышение эффективности реабилитационного потенциала процедур банкротства в России // Стратегии бизнеса, – 2017, № 2, – с. 2529.

кредиторов бывают обеспечены залогом. Заложить можно и залог исключительных прав, (результат интеллектуальной деятельности или средство индивидуализации), например, товарный знак, который остаётся у должника.

Лидирующую позицию среди способов обеспечения обязательств занимает институт залога, который призван обеспечивать требования кредиторов, так как в случае неисполнения обязательств кредиторы имеют преимущественное право покупки заложенного имущества.

Специфическим является такой предмет залога как исключительные права на интеллектуальную собственность, который не очень развит в России и ещё меньше в Армении.

В США есть два типичных сценария, в которых интеллектуальная собственность используется в качестве залога.

В одном случае кредитор предоставляет кредит, используя активы интеллектуальной собственности в качестве залога. Если заёмщик не выполняет свои обязательства по кредиту, кредитор имеет право обратиться взыскание на предмет залога.

Второй распространённый метод залога исключительных прав, который обретает популярность после своего расцвета на рубеже веков, заключается в объединении активов интеллектуальной собственности и выпуске ценной бумаги, обеспеченной этими активами (как правило, гонорары за музыку или фильмы, или любые другие активы с предсказуемым денежным потоком или дебиторской задолженностью, такие как лицензионные сборы за фармацевтические препараты). Как и обеспеченные кредиты учёт обеспечительных интересов в залоге интеллектуальной собственности обеспечивает право на получение дебиторской задолженности или лицензионных сборов, а также право на обращение взыскания на активы в случае неисполнения обязательств.

Во многих случаях проблемы обращения взыскания на исключительные права при процедуре банкротства возникают при недостаточно развитой законодательной базе в данной сфере, а также нехватки информации и профессиональных оценщиков стоимости исключительных прав на результаты интеллектуальной деятельности.

При процедуре банкротства при обнаружении имущества должника, на которое должно быть обращено взыскание, по большей части, не уделяется должного внимания объектам исключительных прав на результаты интеллектуальной деятельности. При этом, активное привлечение объектов исключительных прав в предпринимательский и экономический оборот доказывает высокую степень коммерческой значимости интеллектуального продукта.

Далее рассмотрим способы и особенности обращения взыскания на заложенные исключительные права должника при банкротстве как по законодательству России, так и Армении.

В Армении есть 2 способа удовлетворения требований относительно заложенного имущества – судебный и внесудебный. Судебный в свою очередь может проводиться в общем порядке и при процедуре банкротства. В последнем случае кредитор имеет право получить удовлетворение своего требования как в судебном порядке, посредством публичных торгов, так и во внесудебном, но в этом случае имущество должника не будет включено в конкурсную массу.

Если требования удовлетворяются не в процессе банкротства, то право удовлетворения требований, обеспеченное залогом, ограничивается в пределах стоимости предмета залога. А если реализация имущества должника осуществляется при процедуре банкротства, то заложенное имущество должника продаётся на публичных торгах или по прямой сделке.

Согласно ч. 1 статьи 225.1 ГК РА, обеспеченным правом является право кредитора на имущество, имущественное право или обязательственное право на обеспечение исполнения обязательства, возникшее в силу закона или договора.²

Согласно ч. 3 статьи 225.1 ГК РА, предметом обеспеченного права может быть любое имущество, в том числе, имущественное право, за исключением изъятого из оборота имущества, требований, неразрывно связанных с личностью кредитора, включая требования об алиментах, о возмещении вреда, причинённого жизни или здоровью, номинальных государственных (казначейских) ценных бумаг, условиями эмиссии которых будет предусмотрено, что эти ценные бумаги не подлежат передаче в залог, и иных прав, уступка которых другому лицу запрещена законом.³

Согласно статье 248 ГК РА, взыскание на заложенное имущество для удовлетворения требований залогодержателя (кредитора) может быть обращено в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения должником обеспеченного залогом обязательства по обстоятельствам, за которые он несёт ответственность.⁴

Согласно ч. 1 статьи 39.1 Закона РА «О банкротстве», кредитор, имеющий обеспеченное право в отношении должника, при наличии в заключённом между ними в установленном законом порядке договоре условий внесудебной реализации данных прав, может в течение месяца после объявления о банкротстве подать в суд заявление с просьбой об утверждении размера требования и разрешении реализации предмета обеспеченного права во внесудебном порядке или в установленном настоящим Законом порядке.⁵

Согласно ч. 2 статьи 39.2 Закона РА «О банкротстве», если в течение пяти рабочих дней должник и управляющий не представляют свою позицию либо представленной позицией не возражают против заявления, то суд в течение недели после окончания срока представления позиции выносит постановление об утверждении размера требования обеспеченного кредитора и о разрешении реализации предмета обеспеченного права.⁶

Согласно ч. 1 статьи 39.3 Закона РА «О банкротстве», обеспеченный кредитор может реализовать предмет обеспеченного права во внесудебном порядке, если имеется постановление суда об утверждении размера требования обеспеченного кредитора и разрешении реализации предмета обеспеченного права.⁷

Согласно ч. 3 статьи 39.3 Закона РА «О банкротстве», в течение недели после реализации предмета обеспеченного права обеспеченный кредитор в надлежащей форме уведомляет управляющего о дне и цене реализации предмета обеспеченного права, о размере погашения обеспеченного обязательства, а также при наличии о размере разницы стоимости реализации предмета обеспеченного права и обеспеченного требования, а в случае неполного погашения обязательства – об остатке долга.⁸

Согласно ч. 1 статьи 47 Закона РА «О банкротстве», в состав имущества должника входит принадлежащее должнику любое имущество, включая объект интеллектуальной

² Гражданский кодекс Республики Армения от 05.05.1998 N 239 (ред. от 26.12.2022)

³ См. там же.

⁴ См. там же.

⁵ Закон РА «О банкротстве» от 25.12.2006 № 51-3 (ред. от 23.12.2022).

⁶ См. там же.

⁷ См. там же.

⁸ См. там же.

собственности или другие имущественные права, а также принадлежащие третьему лицу предметы обеспеченного права. Предмет обеспеченного права (в том числе – принадлежащий третьему лицу), в отношении которого суд в порядке, установленном статьей 39.2. настоящего Закона, вынес постановление об утверждении размера требования обеспеченного кредитора и о разрешении реализации предмета обеспеченного права, не включается в состав имущества должника, за исключением полученных от его реализации средств, которые включаются в состав имущества должника в случае, предусмотренном ч. 8 статьи 43 настоящего Закона.⁹

Согласно статье 56 Закона РА «О банкротстве», в течение 30 дней после вступления в законную силу решения о признании должника банкротом, управлявший по делам о банкротстве обязан провести опись имущества должника. (...) Опись должна охватывать все имущество, принадлежащее должнику, в том числе работы и услуги, выполненные для третьих лиц, но не оплаченные, а также вещи, находящиеся во владении должника. Последние не могут быть отчуждены до выяснения вопроса об их принадлежности. В документах инвентаризации указывается балансовая стоимость имущества на момент инвентаризации (если она известна).¹⁰

Согласно ч. 1 статьи 75 Закона РА «О банкротстве», продажа имущества должника осуществляется управлявший по делам о банкротстве с разрешения суда с публичных торгов или по прямой сделке.¹¹

Согласно ч. 8 статьи 76 Закона РА «О банкротстве», продажа имущества, принадлежащего должнику, осуществляется через электронную интернет-площадку, предназначенную для проведения публичных торгов, в порядке, установленном подзаконным нормативным правовым актом Министра юстиции Республики Армения.¹²

Согласно ч. 5 статьи 18.1 Закона РА «О банкротстве», продажа предмета залога в ходе финансового оздоровления и внешнего управления осуществляется организатором торгов в порядке, установленном пунктами 4, 5, 8 – 19 статьи 110 и пунктом 3 статьи 111 настоящего Федерального закона. Продажа заложенного имущества в соответствии с настоящей статьёй влечёт за собой прекращение залога в отношении конкурсного кредитора, по требованию которого обращено взыскание на предмет залога. При продаже заложенного имущества требования конкурсного кредитора по обязательствам, обеспеченным залогом имущества должника, подлежат удовлетворению за счет средств, вырученных от продажи заложенного имущества.¹³

И так процедура торгов по продаже имущества должника начинается с момента признания должника банкротом, открытия конкурсного производства, составления реестра кредиторов и выявления имущества, принадлежащего должнику подлежащего последующей продаже через торги на электронной площадке торгов. После определения имущества подлежащего продаже проводится его оценка и составляется положение о торгах. Все вырученные от продажи залогового имущества средства идут на удовлетворение требований кредиторов согласно заявленному реестру требований.¹⁴

⁹ См. там же.

¹⁰ См. там же.

¹¹ См. там же.

¹² См. там же.

¹³ Федеральный закон «О несостоятельности (банкротстве)» от 26.10.2002 № 127-ФЗ.

¹⁴ «Как проводятся торги по банкротству» – <https://www.cian.ru/blogs-kak-provodjatsja-torgi-po-bankrotstvu-323548/> [Электронный ресурс].

Согласно ч. 1 статьи 1105 ГК РА, обладатель исключительных прав на объект интеллектуальной собственности может передать принадлежащие ему имущественные права полностью или частично другому лицу по договору. Имущественные права в порядке универсального правопреемства по наследству или в результате реорганизации юридического лица – правообладателя могут переходить к другому лицу, если иное не предусмотрено настоящим Кодексом или другим законом.¹⁵

Анализируя выше изложенные статьи можно сделать вывод, что объект интеллектуальной собственности по законодательству Армении входит в состав имущества должника и, следовательно, на них тоже может быть обращено взыскание при процедуре банкротства. Предусматривается как судебный, так и внесудебный порядок обращения взыскания на заложенное имущество. Но не предусматривает конкретных норм, регулирующих порядок обращения взыскания на объекты интеллектуальной собственности.

Отметим, что в армянском законодательстве нормы, регулирующие отношения интеллектуальной собственности, содержатся помимо Гражданского кодекса также и в специальных законах РА, таких как, например, Закон Республики Армения «Об авторском праве и смежных правах», Закон РА «О патентах, полезных моделях и промышленных образцах», Закон РА «О товарных знаках» и т.д.

Согласно статье 1170 ГК РА, переход права на фирменное наименование имеет юридического лица допускается только в случае его реорганизации. И в свою очередь права на фирменное наименование должно быть зарегистрировано в установленном законом порядке.¹⁶

Согласно статье 1175 ГК РА, право на товарный знак в отношении всех указанных в свидетельстве классов товаров и услуг или их части может быть передано правообладателем знака другому лицу по договору. Переход права на товарный знак, в том числе его передача по договору или в порядке правопреемства, должен быть зарегистрирован в патентном ведомстве.¹⁷

Согласно статье 26 Закона РА «О товарных знаках», права в отношении зарегистрированного или заявленного товарного знака могут быть полностью или частично переданы другому лицу в порядке правопреемства или правообладателем по договору – независимо от передачи прав в отношении правообладателя – юридического лица.¹⁸

Из содержания выше указанных статей видно, что Гражданский кодекс Армении предусматривает право передачи имущественных прав, но ни ГК РА, ни специальные законы не предусматривают нормы, прямо регулирующие порядок обращения взыскания на заложенную интеллектуальную собственность.

В России в случае обращения взыскания на заложенное имущество по решению суда, согласно статье 449 ГК РФ, заложенное имущество реализуется с публичных торгов. Обращение взыскания на заложенное имущество в форме проведения публичных торгов, как и в Армении осуществляется на основании решения суда по делам о банкротстве.¹⁹

Российский законодатель предусматривает статью 1241 Гражданского кодекса, согласно которой, переход исключительного права на результат интеллектуальной деятельности или

¹⁵ Гражданский кодекс Республики Армения от 05.05.1998 № 239 (ред. от 26.12.2022).

¹⁶ См. там же.

¹⁷ См. там же.

¹⁸ Закон РА «О товарных знаках» от 29.04.2010 (ред. от 03.03.2021).

¹⁹ Гражданский кодекс Российской Федерации от 18.12.2006 N 230-ФЗ (ред. от 05.12.2022).

на средство индивидуализации к другому лицу без заключения договора с правообладателем допускается в случаях и по основаниям, которые установлены законом, в том числе в порядке универсального правопреемства (наследование, реорганизация юридического лица) и при обращении взыскания на имущество правообладателя.²⁰

В ч. 4 ГК РФ также установлены случаи обращения взыскания на конкретные виды интеллектуальной собственности, например, статья 1284 регламентирует порядок обращения взыскания на исключительное право на произведение и на право использования произведения по лицензии, а согласно статье 1319, на принадлежащее исполнителю исключительное право на исполнение обращение взыскания не допускается, за исключением случая обращения взыскания по договору залога, который заключён исполнителем и предметом которого является указанное в договоре и принадлежащее исполнителю исключительное право на конкретное исполнение. На права требования исполнителя к другим лицам по договорам об отчуждении исключительного права на исполнение и по лицензионным договорам, а также на доходы, полученные от использования исполнения, может быть обращено взыскание.²¹

Частью IV ГК РФ предусмотрена особенность проведения торгов при реализации объектов исключительных прав. В случае продажи принадлежащего лицензиату права использования произведения (исполнения) с публичных торгов в целях обращения взыскания на это право автору (исполнителю) предоставляется преимущественное право его приобретения (п. 2 ст. 1284 и п. 2 ст. 1319).²²

Однако российское законодательство не регулирует порядок обращения взыскания на товарные знаки, полезные модели, изобретения, промышленные образцы и др.

Следует также отметить, что есть ряд объектов интеллектуальной собственности, **на которые невозможно обратить взыскание в силу установленного законом запрета**. К ним относятся: личные неимущественные права автора и иных правообладателей и исключительные права автора на произведение.²³

Согласно ч. 1 статьи 336 ГК РФ, предмет залога может быть всякое имущество, в том числе вещи и имущественные права, за исключением имущества, на которое не допускается обращение взыскания, требований, неразрывно связанных с личностью кредитора и иных прав, уступка которых другому лицу запрещена законом. [1, ч. 1, ст.150]

В соответствии с ч. 1 ст. 75 Закона РФ «Об исполнительном производстве», в рамках исполнительного производства взыскание может быть обращено на принадлежащие должнику имущественные права, в том числе:

«4) исключительное право на результат интеллектуальной деятельности и средство индивидуализации, за исключением случаев, когда в соответствии с законодательством Российской Федерации на них не может быть обращено взыскание; 5) право требования по договорам об отчуждении и использовании исключительного права на результат интеллектуальной деятельности и средство индивидуализации; 6) принадлежащее лицензиату право использования результата интеллектуальной деятельности и средства индивидуализации».²⁴

То есть при процедуре банкротства из конкурсной массы, исключаются как личные

²⁰ См. там же.

²¹ См. там же.

²² См. там же.

²³ См. там же.

²⁴ Федеральный закон «Об исполнительном производстве» от 02.10.2007 N 229-ФЗ (ред. от 29.12.2022).

неимущественные права автора и иных правообладателей, также имущество должника, которое было изъято из оборота.

Российским законодателем предусмотрено еще одно исключение, а именно, согласно ч. 6 ст. 1405 ГК РФ, обращение взыскания на исключительное право на секретное изобретение не допускается, то есть и исключительные права на секрет производства (**ноу-хау**) не смогут войти в конкурсную массу должника.²⁵

В Армянском законодательстве же предусмотрена статья 1166 ГК, согласно которой лицо, обладающее нераскрытой информацией, может передать полностью или частично сведения, содержащую эту информацию, другому лицу по лицензионному договору (статья 1106). Лицензиат обязан принимать надлежащие меры к охране конфиденциальности информации, полученной по договору, и имеет те же права на ее защиту от незаконного использования третьими лицами, что и лицензиар. Если в договоре не предусмотрено иное, обязанность сохранять конфиденциальность информации лежит на лицензиате и после прекращения лицензионного договора, если соответствующие сведения продолжают оставаться нераскрытой информацией.²⁶

Сложность заключается в том, что сведения о секрете производства должны оставаться в тайне, иначе они не будут иметь никакой ценности. Согласно ст. 1465 ГК РФ, секретом производства (ноу-хау) признается информация о результатах интеллектуальной деятельности в научно-технической сфере и о способах осуществления профессиональной деятельности, которые обладают действительной или потенциальной коммерческой ценностью. Сведения не должны быть известны третьим лицам или находится в свободном доступе, следовательно, обладатель информации должен принимать меры для сохранения конфиденциальности, например, путём введения режима коммерческой тайны. Таким образом, реализуя секрет производства должника на торгах, необходимо полностью раскрыть информацию о ноу-хау для участников (победителя). В таком случае данный объект подвергается риску признания общедоступным и, как следствие, исключительное право на секрет производства прекращается у всех правообладателей и теряет свою коммерческую значимость.²⁷

В России при изучении сферы оборота объектов интеллектуальной собственности следует различать объекты, обращающиеся в составе предприятий (законодательство Армении не предусматривает такие гражданские объекты как 'предприятие') и объекты, исключительные права на которые участвуют в обороте самостоятельно.

В первом случае речь идёт о средствах индивидуализации, которые в большинстве случаев неотделимы от предприятия как имущественного комплекса (фирменные наименования, товарные знаки, знаки обслуживания). На них может быть обращено взыскание только как на неотъемлемую часть самого предприятия. Во втором случае речь идёт об объектах интеллектуальной собственности, представляющих собой самостоятельную коммерческую ценность (изобретения, полезные модели, ноу-хау и др.). Вопрос об обращении взыскания на объекты исключительных прав при банкротстве может возникнуть при продаже предприятия при внешнем наблюдении и при формировании конкурсной массы в конкурсном производстве.²⁸

²⁵ Гражданский кодекс Российской Федерации от 18.12.2006 N 230-ФЗ (ред. от 05.12.2022).

²⁶ Гражданский кодекс Республики Армения от 05.05.1998 N 239 (ред. от 26.12.2022).

²⁷ Гражданский кодекс Российской Федерации от 18.12.2006 N 230-ФЗ (ред. от 05.12.2022).

²⁸ Анна Белицкая, Обращение взыскания на объекты исключительных прав предприятия при банкротстве, <https://www.garant.ru/article/6669/>, [Электронный ресурс].

Согласно ст. 132 ГК РФ, предприятием как объектом прав признается имущественный комплекс, используемый для осуществления предпринимательской деятельности. В состав предприятия как имущественного комплекса входят все виды имущества, предназначенные для его деятельности, включая в том числе «права на обозначения, индивидуализирующие предприятие, его продукцию, работы и услуги (фирменное наименование, товарные знаки, знаки обслуживания), и другие исключительные права, если иное не предусмотрено законом или договором». В статье 559 ГК РФ, регламентирующей договор продажи предприятия, говорится о том, что продавец обязуется передать в собственность покупателя предприятие в целом как имущественный комплекс, при этом уточняется, что «права на фирменное наименование, товарный знак, знак обслуживания и другие средства индивидуализации продавца и его товаров, работ или услуг, а также принадлежащие ему на основании лицензии права использования таких средств индивидуализации переходят к покупателю, если иное не предусмотрено договором».²⁹

Аналогичная норма содержится в статье 110 Закона РФ о несостоятельности (банкротстве), где указано, что «при продаже предприятия отчуждаются все виды имущества, предназначенного для осуществления предпринимательской деятельности», в том числе «права на обозначения, индивидуализирующие должника, его продукцию, работы и услуги (фирменное наименование, товарные знаки, знаки обслуживания), другие принадлежащие должнику исключительные права, за исключением прав и обязанностей, которые не могут быть переданы другим лицам».³⁰

На основании норм Закона РФ «О несостоятельности (банкротстве)», продажа предприятия, происходит на стадии внешнего управления. Объекты исключительных прав на результаты интеллектуальной деятельности являются составляющим конкурсной массы должника, но включаются только при определённых условиях, с учётом их особой правовой природы.³¹

Исключительные права предприятия в практике РФ могут быть реализованы в двух основных формах: в качестве вклада в уставный капитал и в качестве нематериальных активов в хозяйственной деятельности предприятия. Как следует из статьи 66 ГК РФ, вкладом в имущество хозяйственного товарищества или общества могут быть деньги, ценные бумаги, другие вещи или имущественные права либо иные права, имеющие денежную оценку.³²

В постановлении Пленума Верховного Суда РФ и Пленума Высшего Арбитражного Суда РФ от 1 июля 1996 г. № 6/8 «О некоторых вопросах, связанных с применением части первой Гражданского кодекса Российской Федерации» разъясняется, что «таким вкладом не может быть объект интеллектуальной собственности (патент, объект авторского права, включая программу для ЭВМ, и т.п.) или ноу-хау. Однако в качестве вклада может быть признано право пользования таким объектом, передаваемое обществу или товариществу» (абз. 2 п. 17) в соответствии с лицензионным договором, договором об уступке патента или товарного знака, подлежащими регистрации в порядке, предусмотренном законодательством, а также авторским договором, договором о передаче смежных прав или договором о передаче ноу-хау. Денежная оценка вклада участника хозяйственного общества производится по соглашению между учредителями (участниками) общества и в случаях, предусмотренных за-

²⁹ Гражданский кодекс Российской Федерации от 18.12.2006 N 230-ФЗ (ред. от 05.12.2022)

³⁰ Федеральный закон «О несостоятельности (банкротстве)» от 26.10.2002 N 127-ФЗ

³¹ См. там же

³² Гражданский кодекс Российской Федерации от 18.12.2006 N 230-ФЗ (ред. от 05.12.2022).

коном, подлежит независимой экспертной проверке (п. 6 ст. 66 ГК РФ).³³

Возвращаясь к процедуре банкротства, отметим, что в ходе конкурсного производства конкурсный управляющий осуществляет инвентаризацию и оценку имущества должника. Инвентаризации подлежит все фактически находящееся у должника имущество, а не только указанное в бухгалтерских документах. Конкурсный управляющий вправе привлекать независимых оценщиков и иных специалистов с оплатой их услуг за счёт имущества должника, если иное не установлено собранием кредиторов. Оценщик должен определить ликвидационную стоимость имущества, в том числе финансовых вложений и нематериальных активов. Ликвидационная стоимость объекта – это денежная сумма, которую продавец может получить при ликвидации предприятия и отдельной продаже его активов. На практике она обычно определяется на основе рыночной стоимости активов за вычетом расходов, связанных с подготовкой к реализации и реализацией данных активов в рамках конкурсного производства. После проведения инвентаризации и оценки имущества должника конкурсный управляющий приступает к продаже имущества должника на открытых торгах (ст. 130 Закона РФ о несостоятельности).³⁴

Так как в основном все объекты исключительных прав юридического лица обладают ликвидностью только в неразрывной связи с ним, то наиболее целесообразным представляется реализация нематериальных активов путём продажи всего предприятия в целом как имущественного комплекса. В таком случае риск занижения действительной стоимости исключительных прав на результаты интеллектуальной деятельности и приравнённые к ним средствами индивидуализации должника снижается. В то же время стоит учитывать тот факт, что дорогостоящий имущественный комплекс (единый лот) имеет возможность приобрести заведомо более узкий круг потенциальных покупателей по сравнению с реализацией на торгах отдельных частей такого имущественного комплекса. Однако суды указывают на то, что это не может означать запрета на реализацию имущества должника таким образом, который, по мнению компетентного органа, будет обеспечивать наибольшую эффективность и наполняемость конкурсной массы.³⁵

Определённую сложность, при обращении взыскания представляет оценка исключительных прав, так как нет разработанной единой методики оценки стоимости результатов интеллектуальной деятельности ни в РА, ни в РФ. Значимость объекта интеллектуальной собственности определяется его способностью приносить доход собственнику исключительных прав.

Рыночной стоимостью, согласно статье 3 ФЗ «Об оценочной деятельности в Российской Федерации», признается наиболее вероятная цена, по которой объект оценки может быть отчуждён на открытом рынке в условиях конкуренции, когда стороны сделки действуют разумно, располагая всей необходимой информацией, а на величине сделки не отражаются какие-либо чрезвычайные обстоятельства.³⁶

³³ Постановление Пленума Верховного Суда РФ N 6, Пленума ВАС РФ N 8 от 01.07.1996 (ред. от 25.12.2018) «О некоторых вопросах, связанных с применением части первой Гражданского кодекса Российской Федерации».

³⁴ Анна Белицкая, Обращение взыскания на объекты исключительных прав предприятия при банкротстве, <https://www.garant.ru/article/6669/>, [Электронный ресурс].

³⁵ Федеральный закон «Об оценочной деятельности в Российской Федерации» от 29.07.1998 N 135-ФЗ. Справочная правовая система «Консультант Плюс». Электрон. текст. данные. [Электронный ресурс].

³⁶ «Как проводятся торги по банкротству» <https://www.cian.ru/blogs-kak-provodjatsja-torgi-po-bankrotstvu-323548/> [Электронный ресурс].

В соответствии со ст. 12 ФЗ «Об оценочной деятельности», результат отчета об оценке рыночной стоимости является достоверным и может применяться для целей совершения сделок в срок, не превышающий 6 месяцев. Как правило между установлением в судебном порядке начальной цены реализации имущества, основанной на отчёте оценщика и фактической реализацией имущества проходит намного больше времени, чем 6 месяцев, а в условиях стабильного, не кризисного рынка, цена на имущество постоянно растёт. К моменту реализации имущества его начальная цена реализации может не соответствовать общему уровню цен на рынке, а у должника нет определённого механизма к ее изменению, вследствие чего имущество реализуется по заниженной цене. Изменение начальной цены реализации имущества до проведения торгов невозможно, т.к. изменяется решение суда.³⁷

Единственный на сегодняшний день способ изменения цены реализации имущества указан в «Обзоре судебной практики по гражданским делам, связанным с разрешением споров об исполнении кредитных обязательств» (утв. Президиумом Верховного Суда РФ 22.05.2013): «Заявление заинтересованной стороны (залогодателя, залогодержателя) об изменении первоначально установленной судом в решении начальной продажной цены заложенного в обеспечение исполнения кредитного обязательства имущества, реализуемого в ходе осуществления исполнительного производства в случае признания торгов по продаже данного имущества несостоявшимися подлежит рассмотрению судом исходя из аналогии процессуального закона (часть 4 статьи 1 ГПК РФ) в порядке, предусмотренном статьёй 434 ГПК РФ».³⁸

В Армении же вовсе отсутствуют нормы, регулирующие порядок и способы оценки стоимости интеллектуальной собственности.

Например, дочерняя компания одной британской международной банковской и финансовой организации, действующая на территории Армении, – банк «Эйч-эс-би-си» указал, что залог исключительных прав интересен банку только в том случае, если помимо объектов интеллектуальной собственности будут заложены ещё и другие средства заёмщика (недвижимое/движимое имущество, акции и т.п.), в частности, банк отметил, что в его практике были заключены договора залога объектов исключительных прав, *где правообладатель кроме товарного знака заложил и все остальное* своё имущество юридического лица в целом, объясняя это тем, что существуют трудности с реализацией предмета залога и оценкой объектов интеллектуальной собственности, и чтобы избежать проблем с нехваткой стоимости заложенного имущества, банк должен подстраховаться и взять под залог не только исключительные права, но и весь бизнес юридического лица в целом (имущество, имущественные права должника).

Таким образом, в Армении средства индивидуализации, как, например, фирменное наименование юридического лица, товарные знаки и знаки обслуживания могут быть интересны банкам как предмет залога только в комплексе со всем имуществом организации, а не по отдельности.

Исходя из выше изложенного, можно сделать вывод, что для создания механизма обращения взыскания на объекты исключительных прав и более эффективной работы

³⁷ Обзор судебной практики по гражданским делам, связанным с разрешением споров об исполнении кредитных обязательств (утв. Президиумом Верховного Суда РФ 22.05.2013) // Бюллетень Верховного Суда РФ. N 9. Сентябрь. 2013.

³⁸ «Как проводятся торги по банкротству» / <https://www.cian.ru/blogs-kak-provodjatsja-torgi-po-bankrotstvu-323548/> [Электронный ресурс].

института банкротства необходимо активное развитие законодательства в сфере оценки рыночной стоимости исключительных прав, использование механизма дополнительных гарантий исполнения обязательств, например, страхование предмета залога или возможность замены предмета залога равноценным имуществом.

Annotation. The article studies the mechanism of foreclosure on such an intangible asset of the debtor as objects of exclusive rights. The features of the realization of the rights to exclusive rights in the bankruptcy of the debtor, the procedure for foreclosure, ways to include such a right in the bankruptcy estate are considered. The article also discusses the problems of valuation of such property.

Անդրադրում: Հոդվածում ուսումնասիրվում է պարտապանի բացառիկ իրավունքների բռնազանձման մեխանիզմը: Դիտարկվում են սնանկության վարույթում պարտապանին պատկանող բացառիկ իրավունքների իրացման և բռնազանձման առանձնահատկությունները, պարտապանի գույքի կազմում նման իրավունքն ընդգրկելու կարգը: Հոդվածում քննարկվում են նաև նման գույքի գնահատման խնդիրները:

Ключевые слова: *банкротство, обращение взыскания, исключительные права, интеллектуальная собственность, оценка имущества.*

Keywords: *bankruptcy, foreclosure, exclusive rights, intellectual property, property valuation.*

Բանալի բառեր - *սնանկություն, բռնազանձում, բացառիկ իրավունքներ, մտավոր սեփականություն, գույքի գնահատում:*

Тадевосян Л. - Аспирантка Российско-Армянского (Славянского) университета, Института права и политики (Ереван, РА), эл. почта: tadevosianlusine@gmail.com.

Статья представлена в редакцию 28.03.2023 г., отправлена на рецензию 28.03.2023 г., рецензент: кандидат юридических наук, старший преподаватель Тоноян Лилиит Георгиевна, принята к публикации: 19.04.2023.

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ / CIVIL PROCEDURE /
ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС**

DOI: <https://doi.org/10.59546/18290744-2023.1-3-53>

ԱՐԱ ԶՈՀՐԱԲՅԱՆ

ի.գ.թ.

«Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանական ակադեմիա»
հիմնադրամի ղեկավար

ARA ZOHABYAN

PHD in Law

Rector of the “Academy of Advocates of The Republic of Armenia” Foundation

ԱՐԱ ՅՕԳՐԱԲՅԱՆ

К. Ю. Н.

Ректор Адвокатской академии Республики Армения

**ԴԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԿԵՏՆԵՐԸ ՊԱՏՎԻ,
ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳՈՐԾԱՐԱՐ ՀԱՄԲԱՎԻ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ**

**DURATION OF JUDICIAL INVESTIGATION IN CASES OF PROTECTION
OF HONOR, DIGNITY AND BUSINESS REPUTATION**

**СРОКИ РАЗРЕШЕНИЯ СУДЕБНОГО СПОРА ПО ДЕЛАМ О ЗАЩИТЕ
ЧЕСТИ, ДОСТОИНСТВА И ДЕЛОВОЙ РЕПУТАЦИИ**

Ներածություն

«Ուշացած արդարադատությունը մերժված արդարադատությունն է» խոսքերը վերածվել են իրավական արսիոմայի: Թեև բառացի այս խոսքերը վերագրվում են Միացյալ Թագավորության վարչապետ Վիլիամ Գլադսթոունին¹, որն այն հնչեցրել է 1868 թ., այդուհանդերձ, բովանդակային առումով այս գաղափարն արտացոլվել է նաև դարեր առաջ: Դեռևս 1215 թ. Անգլիայի թագավոր Հովհաննես 1 անհողինի կողմից ստորագրված Մագնա Կարտայում (Ազատությունների մեծ խարտիա) սահմանվել էր հետևյալ կանոնը. «Մենք ոչ մեկին չենք վաճառի, չենք մերժի կամ հետաձգի արդարության իրավունքը²»: Հետագայում այս գաղափարն

¹ <https://www.brainyquote.com/authors/william-e-gladstone-quotes> (12.12.2022).

² <https://www.bl.uk/magna-carta/articles/magna-carta-english-translation> (10.01.2023).

արտացոլվել է նաև Մարտին Լյութեր Կինգի կողմից 1963 թ. «Նամակ Բիրմինգհամի բանտից»-ում, որում նա նշել է «շատ երկար տևած արդարադատությունը հավասար է մերժված արդարադատությանը»³:

Անվիճելի է այն փաստը, որ ցանկացած վեճի լուծման համատեքստում ուշացած արդարադատությունը որպես կանոն իմաստագրվում է, սակայն կան վեճեր, որոնց դեպքում հատկապես կենսական նշանակություն ունի հնարավորինս սեղմ ժամկետներում արդարադատության իրականացումը:

Այդպիսի վեճերից է պատվի, արժանապատվության և գործարար համբավի վերաբերյալ վեճը, որի դեպքում տարիներ տևող դատական գործընթացներն առհասարակ արժեզրկում են արդարադատության կառուցակարգը՝ որպես իրավական պետության գոյության նախապայմանի:

Խնդիրն այն է, որ ժամանակակից տեխնիկական առաջընթացի պայմաններում պատվի, արժանապատվության և գործարար համբավի պաշտպանության վեճերով տեղեկությունները ընտարածվում են կայծակնային արագությամբ՝ թողնելով իրենց բացասական ազդեցությունը համապատասխան անձի կամ կազմակերպության վրա: Օրինակ, եթե որևէ կազմակերպության արտադրանքի վերաբերյալ տարածվի կեղծ տեղեկություն այն մասին, որ այն առողջության համար վնասակար է, ապա այդ տեղեկության կեղծ լինելը անհրաժեշտ է հերքել հնարավորինս սեղմ ժամկետներում, քանի որ սպառողների մի ստվար հատված աներկբայորեն հրաժարվելու է համապատասխան արտադրանքից, ինչի արդյունքում կազմակերպությունն ամենայն հավանականությամբ յուրաքանչյուր ժամ կրելու է վնասներ, իսկ ինչ որ ժամանակահատված հետո, այդ վնասները հանգեցնելու են վերջինիս գործունեության դադարեցմանը: Նմանատիպ օրինակները բազմաթիվ են:

Սույն հոդվածով ներկայացված են պատվի, արժանապատվության և գործարար համբավի վերաբերյալ վեճերի առանձնահատկությունները և դրանց քննության համար սեղմ ժամկետներ սահմանելու հրամայականը:

Հիմնական մաս

Պատվի, արժանապատվության և գործարար համբավի վերաբերյալ վեճերի քննության ժամկետ սահմանելու հրամայականը պայմանավորված է հատկապես այն հանգամանքով, որ տարեց տարի ավելանում են նման վեճերը: 2012-2022 թթ. պատվի և արժանապատվության իրավունքի պաշտպանության վերաբերյալ հարուցվել է ընդհանուր 1221 քաղաքացիական գործ, որից 511 (41.8 %) քաղաքացիական գործը միայն 2019-2022 թթ.:

2012-2022թթ. գործարար համբավի պաշտպանության շրջանակներում հարուցվել է թվով 87 քաղաքացիական գործ, որից 46-ը (52.8 %) 2019-2022 թթ.:

Ինչպես իրավագիտորեն նշում է, Վ. Մ. Ժույկովը, դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքը ներառում է յուրաքանչյուր շահագրգիռ անձի՝ իր իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության համար ազատորեն դատարան դիմելու, իր գործի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում քննելու և դատական ակտի կատարման իրավունքը⁴:

Անվիճելի է այն փաստը, որ արդարադատությունը կարող է ծառայել իր առաքելությանը

³ Տե՛ս «Letter from a Birmingham Jail [King, Jr.]»// https://www.africa.upenn.edu/Articles_Gen/Letter_Birmingham.html (23.12.2022):

⁴ Տե՛ս Жуйков В.М., Теоретические и практические проблемы кон-ституционного права на судебную защиту: дис. ... д-ра юрид. наук, М., 1997, էջ 4:

միայն ողջամիտ ժամկետում իրականացվելու դեպքում:

Մենք համակարծիք ենք իրավաբանական գրականության մեջ հանդիպող այն դիտարկմանը, որ տարբեր շահառուներ, ինչպես, օրինակ, իրավաբանները, դատավորները, դատավարության կողմերը տարբեր տեսակետներ կարող են ունենալ գործի քննության ողջամիտ ժամկետի կամ հետաձգման պատճառաբանվածության վերաբերյալ⁵:

Այդուհանդերձ, մեր համոզմամբ՝ առանձին գործերի քննությանն օբյեկտիվորեն առավել հրատապ լուծումներ է պահանջում, քան այլ գործերինը: Օրինակ՝ ապրուստի միջոց հանդիսացող թոշակի վճարման վերաբերյալ վեճը շատ ավելի սեղմ ժամկետում պետք է քննվի, քան ինքնական կառույցի օրինականացման վերաբերյալ վեճը և այլն:

Ինչ վերաբերում է պատվի, արժանապատվության և գործարար համբավի պաշտպանությանը, ապա ինչպես հայտնի է իրավաբանական դոկտրինայից «պատիվ» և «արժանապատվություն» կատեգորիաների կայացումը և զարգացումը, հասարակական բարոյականության նորմերի ձևավորումը հանգեցրեցին որոշակի սահմանների ձևավորմանը, որոնց ուժով այս ֆենոմենների պաշտպանությունը նախ պայմանավորված է հասարակական կարծիքով և մարդկանց ներքին մղումներով, իսկ այնուհետև՝ պետության հեղինակությամբ և հարկադրանքով⁶:

Պատվի, արժանապատվության և գործարար համբավի վերաբերյալ վեճերն այն վեճերի շարքին են դասվում, որոնք նույնպես պահանջում են հնարավորինս հրատապ լուծում, պայմանավորված հետևյալ օբյեկտիվ հանգամանքներով՝

1. այս գործերով հասցված վնասը չափելի չէ, սակայն աներկբայորեն վրա է հասնում՝ թողնելով անդառնալի հետևանքներ: Օրինակ, եթե մանկական կերի վերաբերյալ տարածվի տեղեկություն, որ այն հորմոն է պարունակում, բազմաթիվ ծնողներ ապահովության համար կհրաժարվեն այդ կերը գնելուց՝ առանց սպասելու տեղեկության հաստատմանը: Արդյունքում մանկական կեր արտադրող անձը կկորցնի ոչ միայն տվյալ կերի պոտենցիալ գնորդներին, այլ իր ամբողջ արտադրանքը հասարակության մոտ կստեղծի կասկածելի տպավորություն: Նման դեպքերում վնասի չափը որպես բաց թողնված օգուտի, գրեթե իրատեսական չէ հստակ գնահատել, բայց ակնհայտ է, որ այն ավելանալու է յուրաքանչյուր օր:

2. Տեղեկությունը, ժամանակակից գիտատեխնիկական առաջընթացով պայմանավորված, խիստ շուտ է հնանում՝ թողնելով իր հետևանքներն այս կամ անձի հեղինակության վրա: Սուտ կամ կեղծ տեղեկության հերքումը այն հրապարակելուց երկար ժամանակ հետո կատարելու դեպքում արդյունավետ չէ, քանի որ հերքվող տեղեկությունն արդեն մոռացված է, իսկ այն հետևանքները, որ այն թողել է՝ այլևս անդառնալի:

Օրինակ, եթե որևէ բժշկի մասին տարածվում է կեղծ տեղեկություն այն մասին, որ նրա մեղքով հիվանդ է մահացել, ապա այդ տեղեկությանը տիրապետող պոտենցիալ հիվանդներն այլևս նրա ծառայություններից չեն օգտվի առնվազն այնքան ժամանակ, քանի դեռ այդ տեղեկությունը չի հերքվել, իսկ եթե այդ տեղեկությունը հերքվի օրինակ տարիներ անց, ապա հերքումը կկորցնի իր արդիականությունը, քանի որ բժիշկը դուրս մղված կլինի բժշկական ոլորտից և կդառնա անմրցունակ:

Կամ որևէ սպասարկման կետում առևտուր կատարող անձը կարող է այնպիսի տեղեկություն տարածել, օրինակ, տվյալ սպասարկման կետի մաքրության վերաբերյալ, որ նշված սպասարկման կետն այլևս չունենա հաճախորդներ և լուծարվի: Այս գործերն իրենց բնույթով

⁵ Տե՛ս T Sourdin, ‘Using Alternative Dispute Resolution (ADR) to Save Time’ [2014] (pending) *Arbitrator & Mediator* 47:

⁶ Տե՛ս Безроднова К.В., К вопросу о развитии представлений о категориях чести и достоинства: историко-правовой аспект // Вестник ЮУрГУ. Сер.: Право, 2012, №43 (302), էջ 6:

թով պահանջում են հրատապ քննություն և լուծում, քանի որ կարող են ունենալ անդառնալի հետևանքներ:

Իհարկե, ցանկացած գործի քննությունը պայմանավորված է որոշակի տեխնիկական գործընթացներով՝ ծանուցման ապահովում և այլն, որոնք կարող են ազդել դատական գործընթացի ժամկետների վրա: Այդուհանդերձ, մենք կիսում ենք այն մոտեցումը, որ գործերի քննության ուշացումների մինիմալիզացման հնարավորություններ կարող են ստեղծել ինովացիոն հնարավորությունները⁷: Այս վեճերի դեպքում որպես կանոն գործի քննության օբյեկտիվ և անհաղթահարելի խոչընդոտներ չեն լինում, մասնավորապես՝ չեն նշանակվում փորձաքննություններ, չի լինում ապացուցողական բարդ փաստակազմ, ներգրավված չեն լինում բազմաթիվ անձինք և այլն:

Ավելին, այս վեճերով օբյեկտիվորեն հնարավոր է սահմանել գործի քննության սեղմ ժամկետներ՝ առանց արդարադատության որակի վրա ազդելու հիմնավորված ռիսկի նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ ՄԻԵԴ) կողմից ձևավորված իրավունքի լույսի ներքո:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ձևավորած իրավունքը առանձնացնում է դատավարության ժամկետի հիմնավորվածությունը գնահատելու 4 չափանիշ՝

1. գործի բարդությունը,
2. հայցվորի (բողոք բերողի) վարքագիծը,
3. տեղական իշխանությունների վարքագիծը,
4. հայցվորի (բողոք բերողի) համար «կշեռքի նժարի վրա դրվածի» կարևորությունը⁸:

Գործի բարդությունը կարող է պայմանավորված լինել ապացույցների մեծ ծավալով⁹, իրավական խնդիրների բարդությամբ¹⁰, մեծ քանակությամբ վկաների հարցաքննության անհրաժեշտությամբ¹¹, գործի էությունը կարող է լինել բարդ, օրինակ, երբ այն ընդգրկում է և՛ անհատական և՛ հասարակական հետաքրքրություն¹², այդուհանդերձ միայն այն, որ գործը բարդ է, չի նշանակում, որ բոլոր ուշացումները համարվելու են հիմնավորված¹³:

Հայցվորի կամ բողոք բերողի վարքագծի վերաբերյալ ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ հայցվորի կամ բողոք բերողի վարքագիծը օբյեկտիվորեն ազդում է գործի քննության ժամկետների վրա, որը չի վերահսկվում պետության կողմից, ուստի այն պետք է հաշվի առնվի դատական քննության ողջամիտ ժամկետների պահպանման հարցը քննարկելիս¹⁴:

Անդրադառնալով տեղական իշխանությունների վարքագծին՝ ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ պետությունները պետք է այնպես կազմակերպեն իրենց իրավական համակարգը, որպեսզի դատավորները հնարավորություն ունենան երաշխավորելու ողջամիտ ժամկետում վերջնական դատական ակտ ստանալու իրավունքը¹⁵:

⁷ S'eu Justice delayed is justice denied. Professor Tania Sourdin & Naomi Burstyner. Victoria University Law and Justice Journal. Vol 4, No 1 (2014), էջ 57:

⁸ S'eu Handbook on European law relating to access to justice.// European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, 2016, էջ 139:

⁹ S'eu ECtHR, Eckle v. Germany, No. 8130/78, 15 July 1982:

¹⁰ S'eu ECtHR, Breinesberger and Wenzelhuemer v. Austria, No. 46601/07, 27 November 2012, paras. 30–33:

¹¹ S'eu ECtHR, Mitev v. Bulgaria, No. 40063/98, 22 December 2004, para. 99:

¹² S'eu ECtHR, Wiesinger v. Austria, No. 11796/85, 30 October 1991, para. 55:

¹³ S'eu ECtHR, Ferrantelli and Santangelo v. Italy, No. 19874/92, 7 August 1996, para. 42. S'eu նաև ECtHR, Ringeisen v. Austria, No. 2614/65, 16 July 1971, para. 110:

¹⁴ S'eu ECtHR, Wiesinger v. Austria, No. 11796/85, 30 October 1991, para. 57:

¹⁵ S'eu ECtHR, Cocchiarella v. Italy [GC], No. 64886/01, 29 March 2006, para. 119. For a criminal case, see ECtHR, Dobbartin v. France, No. 13089/87, 25 February 1993, para. 44:

Իհարկե, ՄԻԵԴ որոշումների համատեքստում «կշեռքի վրա դրված»-ի կարևորությունն առավելապես վերաբերում է քրեական գործերին, հատկապես այն դեպքերում, երբ մեղադրվողն անազատության մեջ է¹⁶, ինչպես նաև երեխաներին վերաբերող գործերին¹⁷, աշխատանքային և կենսաթոշակային վեճերին և այլն¹⁸:

Բոլոր դեպքերում ՄԻԵԴ դիրքորոշումը հստակ է նաև այն հարցում, որ գործի քննությունը ողջամիտ ժամկետներում իրականացնելու անհրաժեշտությունը չի կարող արդարացնել կողմերի՝ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով սահմանված իրավունքների սահմանափակումը¹⁹:

Ինչպես ուղղակիորեն բխում է վերը նշված չափանիշներից, պատվի, արժանապատվության և գործարար համբավի վերաբերյալ վեճերն օբյեկտիվորեն հնարավոր է քննել սեղմ ժամկետներում:

Արտասահմանյան երկրների փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ պայմանավորված վեճի բնույթով տարբեր երկրներ սահմանում են գործի քննության առավել սեղմ ժամկետներ:

Օրինակ, Բելառուսի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 158-րդ հոդվածը սահմանում է, որ ալիմենտի, կյանքին և առողջությանը պատճառված վնասի, աշխատանքային վեճերի և որոշ այլ գործերով առաջին ատյանի դատարանում գործի քննությունը պետք է ավարտվի ոչ ուշ, քան դիմումն ընդունելուց մեկ ամսվա ընթացքում²⁰:

Ուկրաինայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 19-րդ հոդվածն ի թիվս այլոց պարզեցված վարույթով քննվող գործերի շարքին է դասում այն գործերը, որոնք բարդ չեն, ինչպես նաև այն գործերը, որոնց արագ քննությունը առաջնահերթություն է²¹:

Գործերի քննության ժամկետների համատեքստում բավականին հետաքրքիր է Ռուսաստանի Դաշնության մոտեցումը:

ՌԴ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 154-րդ հոդվածի 6-րդ մասը սահմանում է, որ պայմանավորված գործի բարդությունից վերջինիս քննության ժամկետը կարող է երկարացվել ոչ ավել քան մեկ ամսով դատարանի նախագահի, նրա տեղակալի, դատական կազմի նախագահի կողմից²²:

Ընդունելի համարելով տարբերակված մոտեցման դրսևորումը բարդ գործերի դեպքում, մենք այդուհանդերձ կիսում ենք Տ. Վ. Սոլովևի կարծիքն այն մասին, որ նշված իրավական կարգավորումը միջամտություն է դատարանի անկախությանը, քանի որ գործի վարույթի բարդության հարցը որոշում և գործի քննության ժամկետը երկարացնում է ոչ այն դատավորը, որի վարույթում քննվում է գործը²³:

Մյուս կողմից չենք կարող չլիսել իրավաբանական գրականության մեջ տարածված այն

¹⁶ Տե՛ս ECtHR, *Jabłoński v. Poland*, No. 33492/96, 21 December 2000, para. 102. See also ECtHR, *Chudun v. Russia*, No. 20641/04, 21 June 2011, para. 112:

¹⁷ Տե՛ս ECtHR, *Hokkanen v. Finland*, No. 19823/92, 23 September 1994, para. 72 (it is “essential that [child] custody cases be dealt with speedily”):

¹⁸ Տե՛ս *Maria Filatova*. Reasonable time of proceedings: Compilation of case-law of the European Court of Human Rights. 2021, էջ 46:

¹⁹ Տե՛ս *Maria Filatova*. Reasonable time of proceedings: Compilation of case-law of the European Court of Human Rights. 2021, էջ 36:

²⁰ https://kodeksy-by.com/grazhdanskij_protseessualnyj_kodeks_rb/158.htm (14.02.2023):

²¹ https://continent-online.com/Document/?doc_id=30418564 (14.02.2023):

²² http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39570/1912114abb859e576250efd5d1db84739e327b7e/ (13.02.2023):

²³ Տե՛ս *Соловьева Т.В.*, Продление срока судебного разбирательства по гражданским делам.//Отраслевые проблемы юридической науки и практики. Вестник Нижегородской академии МВД России, 2020, N 4(52), էջ 80:

մոտեցումը, որ դատարանին հայեցողական լիազորությունների տրամադրումը բարենպաստ պայմաններ է ստեղծում դրանց չարաշահման համար²⁴:

Այս տեսանկյունից կարծում ենք բոլոր այն դեպքերում, երբ հնարավոր է «ոչ բարդ» և իրենց առանձնահատկություններով պայմանավորված «հրատապ լուծում պահանջող» վեճերի քննության համար սահմանել ժամկետներ օրենսդրությամբ՝ հնարավորինս բացառելով դատական հայեցողության դրսևորման հնարավորությունը:

Ավելին, այդպիսի կարգավորում օրինակ աշխատանքային վեճերի դեպքում սահմանված է Հայաստանի Հանրապետությունում, այն է՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 210-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ աշխատանքային վեճերն առաջին ատյանի դատարանում քննվում և լուծվում են հայցադիմումը վարույթ ընդունելուց հետո՝ երեք ամսվա ընթացքում:

Մենք առաջարկում ենք նույնատիպ մոտեցում դրսևորել նաև պատվի, արժանապատվության և գործարար համբավի վերաբերյալ վեճերի դեպքում:

Ամփոփում

Գիտատեխնիկական առաջընթացով պայմանավորված հսկայական փոփոխություններ են կրել ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաները, ինչի արդյունքում ոչ միայն մեծ ծավալներ են ստացել պատվի, արժանապատվության և գործարար համբավի նսեմացման դեպքերը, այլ նաև դրանց տարածումը համացանցային կամ այլ ռեսուրսներով: Վերոգրյալը հաշվի առնելով նաև խիստ արդիական է նման գործերի դատական քննության տարբերակված ընթացակարգերի սահմանումը:

Խոսքի ազատության և խոսքի «սանձարձակության» նույնացման դեպքերը հնարավորինս արագ չկանխելու արդյունքում մեծ վնասներ են կրում քաղաքացիները, կազմակերպությունը և անգամ պետությունը: Ավելին, եթե ենթադրյալ իրավախախտող սուբյեկտի նպատակը որևէ անձի էական վնաս հասցնելն է, ապա տեղեկությունը յուրաքանչյուր ժամ ուշ հերքվելու դեպքում իրավախախտը ավելի է մոտենում իր նպատակին և ի վերջո նրա մոտ արմատավորվում է անպատժելիության ընկալումը: Ավելին, այս գործերով իրական վնասները չափելի չեն, իսկ նյութական օրենսդրությամբ սահմանված որոշակի միանվագ գումարի վճարումը, որն էլ դատարանն ազատ է իր հայեցողությամբ սահմանել (նվազեցնել), չի հանգեցնում «նախկին վիճակը վերականգնելու» իրավունքի պաշտպանության կառուցակարգին:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ առաջարկվում է սահմանել պատվի, արժանապատվության և գործարար համբավի վերաբերյալ վեճերի քննության եռամսյա ժամկետ՝ տալով դատարանին հնարավորություն իր պատճառաբանված որոշման հիման վրա և բացառիկ դեպքերում այն երկարաձգել ևս երեք ամսով:

Նշված մոտեցումն իրատեսական դարձնելու նպատակով առաջարկվում է այս գործերով կիրառել էլեկտրոնային ծանուցումների և էլեկտրոնային արդարադատության կառուցակարգը:

Annotation. The present article is dedicated to the peculiarities of the examination of cases on the protection of honor, dignity and business reputation and, in particular, the necessity to set short deadlines for dispute resolution. Within the scope of the article the law formed by the ECHR decisions, doctrinal approaches, and the experience of

²⁴ См. Даровских О.И., О злоупотреблении правосудия при реализации им своих дискреционных полномочий в уголовном судопроизводстве // Вестник ЮУрГУ, Серия «Право», 2013, т. 13, № 1, էջ 33:

foreign countries are presented. Within the scope of the article, it is proposed to establish a three-month period for the examination cases of protection of honor, dignity and business reputation in the first instance court, allowing the court in extremely exceptional cases to extend that period for another three months. Time limit, procedural time limit, time limit for cases regarding the honor and dignity, time limit for examination of cases, the business reputation honor, and dignity.

Аннотация. Данная статья посвящена особенностям рассмотрения дел о защите чести, достоинства и деловой репутации, а именно необходимости установления сжатых сроков разрешения спора. В рамках статьи рассматривается право, сформированное решениями ЕСПЧ, доктринальные подходы, опыт зарубежных стран. В рамках статьи предлагается установить трехмесячный срок для рассмотрения дел о защите чести, достоинства и деловой репутации в первой инстанции, с возможностью продления судом этого срока еще на три месяца в особо исключительных случаях.

Բանալի բառեր - ժամկետ, դատաբարական ժամկետ, պարզի արժանապատվության գործեր, գործերի քննության ժամկետ, գործարար համբավ, պարզիկ և արժանապատվություն:

Keywords: *period, trial period, cases of honor and dignity, period of examination of cases, business reputation, honor and dignity.*

Ключевые слова: *срок, испытательный срок, дела о чести и достоинстве, срок рассмотрения дел, деловая репутация, честь и достоинство.*

Զոհրաբյան Ա. - ի.գ.թ., «Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանական ակադեմիա» հիմնադրամի ղեկավար, էլ. հասցե՝ ara.zohrabyan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 21.02.2023 թ., տրվել է գրախոսության 21.02.2023 թ., երաշխավորվել է ի.գ.թ. Մանե Կարապետյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 19.04.2023 թ.:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

DOI: <https://doi.org/10.59546/18290744-2023.1-3-60>

ԿԱՐԱՊԵՏ ՍՄԲԱՏՅԱՆ

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի մագիստրոս,
ՀՀ դատախազության թիվ 2 կայազորի
գինվորական դատախազության դատախազ*

KARAPET SMBATYAN

*Master of the Yerevan State University Faculty of Law,
Number two garrison's prosecutor of Prosecutor's
Office of the Republic of Armenia*

КАРАПЕТ СМБАТЯН

*Магистр юридического факультета Ереванского государственного университета
Прокурор военной прокуратуры второго гарнизона Республики Армения*

**ՄԻ ՔԱՆԻ ՆԿԱՏԱՌՈՒՄՆԵՐ՝ ՀՀ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ
ՆԵՐԴՐՎԱԾ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԱՆՑ ՔՐԵԱԿԱՆ
ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

**A FEW CONSIDERATIONS ON INVESTED CRIMINAL LIABILITY OF
LEGAL BODIES IN THE LEGAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF
ARMENIA**

**НЕСКОЛЬКО ПРИМЕЧАНИЙ ОТНОСИТЕЛЬНО ВКЛЮЧЁННОГО
В ЮРИДИЧЕСКУЮ СИСТЕМУ РА ИНСТИТУТА УГОЛОВНОЙ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ**

Ինչպես գիտենք, ՀՀ նախկին քրեական օրենսգիրքը քրեական պատասխանատվության սուբյեկտ էր դիտարկում միայն ֆիզիկական անձանց: Իսկ ՀՀ քրեական նոր օրենսգիրքը, որն ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 1-ից, նկատելիորեն փոխել է այս հարցը: Այսպես՝ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված է, որ քրեական պատասխանատվության ենթակա է մեղսունակ ֆիզիկական անձը, որի տասնվեց տարին լրացած է եղել հանցանքը կատարելու պահին, **ինչպես նաև իրավաբանական անձը:** Այս փոփոխությունը նորոպթ է ՀՀ իրավական համակարգի համար, և, փաստորեն, առաջին ան-

գամ քրեական պատասխանատվության ենթակա անձանց շրջանակը ընդլայնվել է՝ ներառելով իրավաբանական անձանց:

Իրավաբանական դոկտրինում սկեպցիզմով են վերաբերվում այս ինստիտուտի կիրառման անհրաժեշտությանը և հեռանկարներին: Խոսքը հատկապես վերաբերում է այն տեսաբաններին, որոնք ներկայացնում են դասական գերմանական քրեական իրավունքը՝ իր մեղքի հոգեբանական ընկալման տեսությամբ, որն անհնարին է համարում կազմակերպություններին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը¹: Իսկ Տ. Մինյազևան և Ա. Սերբերենինիկովան նշում են, որ իրավաբանական անձանց (այսինքն՝ ոչ ոքի) քրեական պատասխանատվության ենթարկելով և մեղավոր ճանաչելով հնարավոր չէ նպաստել այնպիսի նպատակների իրագործմանը, ինչպիսիք են հանցագործությունների կանխումը և հանցանք կատարած անձանց ուղղումը²:

Կարծում ենք, որ նշված ինստիտուտի ներդրումը ՀՀ իրավական համակարգ առաջին հերթին պայմանավորված է միջազգային պարտավորությունների կատարմամբ: Մի շարք միջազգային կոնվենցիաներ, որոնք վավերացվել են ՀՀ-ի կողմից և ուժի մեջ մտել, պահանջում են ձեռնարկել այնպիսի միջոցներ, ինչպիսիք, հաշվի առնելով իրավական սկզբունքները, կարող են պահանջվել մի շարք լուրջ հանցագործությունների կատարմանը մասնակցելու համար իրավաբանական անձանց պատասխանատվություն սահմանելու համար: Նշվում է, որ մասնակից պետության իրավական սկզբունքների պահպանման պայմանով՝ իրավաբանական անձանց պատասխանատվությունը կարող է լինել քրեական, քաղաքացիաիրավական կամ վարչական: Կարևոր պահանջ է, սակայն, որ պատասխանատվությունն ունենա արդյունավետ, համաչափ և կանխարգելիչ (զսպող) ազդեցություն³:

Աշխարհին արագ տեմպերով է զարգանում, և գործընթացներից հետ չմնալու համար իրավական դաշտը պետք է համապատասխանեցվի գործող իրականության մեջ գոյություն ունեցող երևույթներին, որոնք, այնուամենայնիվ, միշտ մեկ քայլ առաջ են լինում: Ըստ մեզ՝ այս ինստիտուտի ներդրման պատճառներից մեկը նաև խոշոր կազմակերպությունների դերի և հնարավորությունների բարձրացումն է, ինչի արդյունքում ֆիզիկական անձինք հանցագործություններ կատարելու համար հաճախ ընտրում են քողարկված տարբերակ՝ ներգրավելով իրավաբանական անձանց: Օրինակ՝ իրավաբանական անձանց իրական ղեկավարները, փաստացի իրավական որևէ աղերս չունենալով կազմակերպության հետ, իրավաբանական անձին ղեկավարում են այլ անձանց միջոցով, որոնք իրականում չեն ղեկավարում դրանք, այլ զուտ կամակատարներ են: Երբ այդ կամակատարները, հրահանգներ ստանալով և իրավաբանական անձի հնարավորություններն օգտագործելով հանցանք են կատարում, պատասխանատվության են ենթարկվում, իսկ իրավաբանական անձի ետևում կանգնած իրա-

¹ Н. А. Голованова, В. И. Лафитский, М.А. Цурина, Уголовная ответственность юридических лиц в международном и национальном праве (сравнительно-правовое исследование), Москва, изд. Статут, 2013, էջ 181:

² Т. Ф. Миняева, А. В. Серебренникова, Уголовная ответственность юридических лиц в России и Германии: к постановке проблемы, 2017, էջ 149:

<https://cyberleninka.ru/article/n/ugolovnaya-otvetstvennost-yuridicheskikh-lits-v-rossii-i-germanii-k-postanovke-problemy/viewer> 01.12.2021.

³ Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ ՄԱԿ-ի կոնվենցիա, 10-րդ հոդված

ՄԱԿ կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիա, 26-րդ հոդված

Եվրոպայի խորհրդի Հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների վլացման, հետախուզման, ազգրավման ու բռնագրավման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին կոնվենցիա, 10-րդ հոդված

Եվրոպայի խորհրդի կիբեռհանցագործությունների մասին կոնվենցիա, 12-րդ հոդված

կան ղեկավարները կարողանում են խոյս տալ: Վերջիններս կարող են հեշտությամբ, այլ կամակատարներ նշանակելով, շարունակել հակաօրինական գործունեությունը: Եվ այս տեսանկյունից արդարացված է թվում իրավաբանական անձանց նկատմամբ քրեաիրավական ներգործության միջոցների կիրառումը, որով, բացի կամակատարներից, նաև ընկերությանը պատասխանատվության ենթարկելով և իրական ղեկավարների համար ֆինանսական բեռ կամ ընկերության համար դատվածություն առաջացնելով, կարելի է կանխել նման վարքագծի հետագա շարունակական կատարումը: Բացի դրանից՝ իրավաբանական անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելով՝ գործադիր մարմինը կամ սեփականատերը կարող է վերանայել իր վարքագիծը, օրինակ՝ անվտանգության առավել մեծ միջոցներ կիրառել, կամ խուսափել հետագա ապօրինի քայլերից: Կարող է դրանով իրավաբանական անձի հեղինակությանը վնաս պատճառվել, և դրա հետևում կանգնած մարդիկ, անշուշտ, պետք է հաշվի նստեն հնարավոր հետևանքների հետ⁴:

Ներկայում իրավաբանական անձանց հանցագործության համարպատասխանատվության ենթարկելու ինստիտուտը գործում է բազմաթիվ երկրներում՝ ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիա, Կանադա, Ավստրալիա, Ֆրանսիա, Իսպանիա, Գերմանիա, Իտալիա, Չեխիա և այլն: Սակայն երկրները ինստիտուտի կիրառման հարցում դրսևորել են տարբեր մոտեցումներ:

Առաջին մոտեցումը հատկապես բնորոշ է անգլո-սաքսոնական իրավական ընտանիքի երկրներին: Այն ունի սովորության բնույթ և հիմնվում է նրա վրա, որ իրավաբանական անձը ֆիզիկական անձի պես համարվում է հանցագործության կատարման ինքնուրույն սուբյեկտ⁵:

Երկրորդ մոտեցումը ենթադրում է հանցագործության համար վարչական պատասխանատվության կիրառում իրավաբանական անձանց նկատմամբ: Գիտության մեջ այս մոդելը կոչվում է «իրավաբանական անձանց քվազիքրեական պատասխանատվություն»: Այս մոդելի կիրառման կարկառուն ներկայացուցիչը Գերմանիան է⁶, որտեղ այս մոդելը հարաբերականորեն ուշ ընդունվեց, և պատճառը ինստիտուտի ընկալման դժգոհակ խնդիրներն են⁷:

Իրավաբանական անձանց հանցագործության համար պատասխանատվության ենթարկելու երրորդ մոտեցման համաձայն՝ իրավաբանական անձը չի համարվում հանցագործության կատարման սուբյեկտ, սակայն կարող է ֆիզիկական անձի կողմից հանցագործություն կատարվելու դեպքում քրեական պատասխանատվության ենթարկվել, եթե հանցանքն ի շահ իրավաբանական անձի է կատարվել: Երրորդ տարբերակն է ներդրվել ՀՀ իրավական համակարգ, ուստի առավել մանրամասն անդրադառնանք կիրառվող տարբերակին:

Առաջին խնդիրը, որը կարող է ի հայտ գալ իրավակիրառ պրակտիկայում, կապված է ընթացակարգային նորմերի, ավելի կոնկրետ՝ դրանց արդյունավետության հետ: Ըստ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքով նախատեսված կարգավորումների՝ իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթ կարող է նախաձեռնվել, միայն եթե Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածում նշված հանցանքի կա-

⁴ Миняева Т. Ф., Серебренникова А. В., Уголовная ответственность юридических лиц в России и Германии, 2017, էջ 149,

<https://cyberleninka.ru/article/n/ugolovnaya-otvetstvennost-yuridicheskikh-lits-v-rossii-i-germanii-k-postanovke-problemy/viewer> 01.12.2021.

⁵ Н.А. Голованова, В.И. Лафитский, М.А. Цирина, Уголовная ответственность юридических лиц в международном и национальном праве (сравнительно-правовое исследование), Москва, изд. Статут, 2013, էջ 13:

⁶ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 14:

⁷ Michael Bohlander, Principles of German Criminal Law, Oregon, Hart Publishing, 2009, էջ 23:

պակցությամբ առկա է **օրինական ուժի մեջ մտած** մեղադրական դատավճիռ կամ ոչ ռե-աբիլիտացնող հիմքով քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին օրինական ուժի մեջ մտած որոշում⁸: Իսկ իրավաբանական անձանց վերաբերյալ վարույթ նախաձեռնվելուց հետո կարող են կիրառվել, այսպես կոչված, ապա-հովման միջոցներ (խափանման միջոցներ), եթե առկա է հիմնավոր կասկած, որ ֆիզիկական անձը հանցանքն առերևույթ կատարել է ի շահ իրավաբանական անձի կամ այն կապված է նրա ծառայողական գործունեության հետ: Այս ձևաչափը կարող է քննության արդյունավե-տության տեսանկյունից լուրջ խնդիրների առաջ կանգնել: Իրավաբանական անձը (ղեկավար մարմնի ներկայացուցիչները), տեսնելով, որ այն ֆիզիկական անձը, որը հանցանք է կատարել ի շահ իրավաբանական անձի, կամ հանցագործություն է տեղի ունեցել անվտանգության մի-ջոցների բացակայության պայմաններում, քրեական պատասխանատվության է ենթարկվում, կարող է որոշակի թերություններ շտկել, տեղեկատվություն կեղծել, արհեստական խոչըն-դոտներ ստեղծել և բազմապիսի այլ արարքներ կատարել՝ անհնարին դարձնելով վարույ-թի հետագա արդյունավետ ընթացքը: Խնդիրներ կարող են առաջանալ նաև այն դեպքում, երբ կատարվում է շարունակվող հանցագործություն, և օրենքը հնարավորություն չի տալիս, իրավաբանական անձի վրա ներգործելով կանխել ապօրինի արարքները: Այդպիսի արարք-ներ իրագործելու համար ներկայիս կարգավորումներով տրված են բավարար ժամկետներ և ստեղծված են հնարավորություններ:

Էլ ավելի մեծ խնդիրներ կարող են առաջանալ հետևյալ իրավիճակում: Այն անձը, որը սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակից է, և որն իրավաբանա-կան անձի գործունեության կամ դրա կողմից կայացվող որոշումների վրա ազդելու իրավա-տություն ունի և կատարել է հանցանք՝ կարող է փաստացի դուրս գալ այդ իրավիճակից նա-խատեսվող կարգավորումների շրջանակում՝ իրավաբանական անձի անունից հանդես գա-լով կամ իրավաբանական անձի միջոցով: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի համաձայն՝ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակիցն իրավունք ունի ընկերության կանոնադրական կապիտալում իր բաժնեմասը կամ դրա մասը վաճառել կամ այլ ձևով զիջել տվյալ ընկերության մեկ կամ մի քանի մասնակցի: Եթե, սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության կանոնադրությանը համապատասխան, մասնակցի բաժնեմասի (դրա մասի) օտարումը երրորդ անձանց հնարավոր չէ, իսկ ընկերության մյուս մասնակիցները հրաժարվում են այն գնելուց, ընկերությունը պարտավոր է ձեռք բերել մաս-նակցի բաժնեմասը: Ընկերության մասնակցի կողմից իր բաժնեմասը (դրա մասը) երրորդ անձանց օտարվել թույլատրվում է, եթե այլ բան նախատեսված չէ ընկերության կանոնադ-րությամբ: Իսկ 103-րդ և 104-րդ հոդվածները սահմանում են, որ սահմանափակ պատասխա-նատվությամբ ընկերության մասնակիցը, անկախ մյուս մասնակիցների համաձայնությունից, իրավունք ունի ցանկացած ժամանակ դուրս գալ ընկերությունից: Սահմանափակ պատաս-խանատվությամբ ընկերությունից դուրս եկած մասնակցին վճարվում է կանոնադրական կապիտալում նրա բաժնեմասին համապատասխանող գույքի արժեքը, եթե այլ բան նախա-տեսված չէ ընկերության կանոնադրությամբ: Այսինքն՝ ստացվում է, որ ՍՊԸ-ի մասնակի-ցը, որը հանցանք է կատարել, և որի արարքի համար պատասխանատվություն պետք է կրի նաև իրավաբանական անձը, տեսնելով, որ կարող է վարույթ նախաձեռնվել նաև իրավա-բանական անձի վերաբերյալ, և ինչի արդյունքում ինքը նույնպես կարող է ֆինանսական

⁸ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, 438-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

կորուստներ ունենալ, ապահովագրում է իրեն և դուրս է գալիս ընկերությունից: Վարույթն իրականացնող մարմինը հնարավորություն չի ունենում կանխելու այդ գործընթացը, քանի որ վարույթ կարող է նախաձեռնվել միայն այն բանից հետո, երբ ֆիզիկական անձի կողմից կատարված հանցանքի կապակցությամբ առկա էօրինական ուժի մեջ մտած մեղադրական դատավճիռ կամ ոչ ռեաբիլիտացնող հիմքով քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին օրինական ուժի մեջ մտած որոշում: Ստեղծվելու է այնպիսի իրավիճակ, երբ պատասխանատվության է ենթարկվում իրավաբանական անձը, բայց ոչ արդարացի ձևով, որովհետև մնացած մասնակիցները կապ չեն ունենում հանցանքի հետ և իրենց ներդրած գույքով պատասխան են տալիս այլ անձի կողմից կատարվածի համար: Կամ էլ հաշվի առնելով այն փաստը, որ իրավաբանական անձին քրեական պատասխանատվության առջև կանգնեցրած անձն այլևս դրա մասնակից չէ, իրավաբանական անձը նույնպես պատասխանատվության չի ենթարկվում: Այդ դեպքում այս ինստիտուտը դառնում է ոչ արդյունավետ և կիրառման ոչ ենթակա:

Մեր կարծիքով՝ երբ ֆիզիկական անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում է իրականացվում, և քննության ընթացքում առկա է լինում հիմնավոր կասկած, որ ֆիզիկական անձի կողմից հանցանքն առերևույթ կատարվել է՝ ի շահ իրավաբանական անձի կամ կապված է նրա ծառայողական գործունեության հետ, ապա պետք է միաժամանակ իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթ նախաձեռնվի, և անհրաժեշտության դեպքում կիրառվեն ապահովման միջոցներ: Ուստի, մենք հակված ենք այն մոդելին, ըստ որի՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց վերաբերյալ վարույթներն ընթանան միաժամանակ: Նման կարգավորումներ գործում են Սլովենիայում և Չեխիայում: Չեխիայի քրեական օրենսգրքը հանցագործության կատարման սուբյեկտ է դիտարկում նաև իրավաբանական անձանց, և սահմանված է, որ համատեղ քննություն է անցկացվում մեղադրվող իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց նկատմամբ, եթե գործերը կապված են, և եթե չկան էական պատճառներ, որոնք խոչընդոտում են դրա իրագործմանը⁹: Միևնույն ժամանակ նշված է, որ քրեական պատասխանատվությունը պետք է գնահատվի առանձին¹⁰, իսկ գործի քննությունը պետք է որպես կանոն իրականացվի՝ ֆիզիկական անձի առաջնահերթությամբ¹¹:

Հաջորդ խնդիրը վերաբերում է ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքով նախատեսված հանցակազմերի շրջանակին, ինչերով նախատեսված արարքների կատարման համար քրեական պատասխանատվության կարող են ենթարկվել իրավաբանական անձինք: Նշենք, որ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագիծի սկզբնական տարբերակը, որը դեռևս 2019 թվականին տեղադրվել էր իրավական ակտերի նախագծերի հրապարակման միասնական կայքում (e-draft.am), սահմանում էր այն կոնկրետ հանցակազմերը, որոնց համար պատասխանատվություն է նախատեսված իրավաբանական անձանց համար, և դրանց թիվը հասնում էր երկու հարյուրի: Սակայն նոր օրենսգրքը որդեգրել է այլ մոտեցում: Օրենսգրքում ոչինչ նշված չէ հանցակազմերի շրջանակի մասին, ինչը ենթադրում է, որ իրավաբանական անձինք տեսականորեն կարող են քրեական պատասխանատվության ենթարկվել կատարած յուրաքանչյուր հանցագործության համար: Իհարկե, այս շրջանակից կարող ենք հանել այն հանցակազմերը, որոնք նախատեսում են հանցագործության կատարման հատուկ սուբյեկտ: Հատուկ

⁹ Չեխիայի Հանրապետության քրեական օրենսգրք, հոդված 31-ի առաջին մաս:

¹⁰ Տե՛ս նույն տեղում 2-րդ մաս:

¹¹ Տե՛ս նույն տեղում 3-րդ մաս:

սուբյեկտների մեծ մասը չի կարող լինել իրավաբանական անձի ներկայացուցիչ կամ հանդես գալ նրա անունից ինչպիսիք են զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների կատարման սուբյեկտները: Սակայն մնացած հանցագործությունների դեպքում ամեն ինչ այդքան հստակ չէ:

Պետք է նշել, որ այն երկրներում, որտեղ նախատեսված է քրեական պատասխանատվություն իրավաբանական անձանց համար, որպես կանոն, կամ ընդհանուր մասում են սահմանված կոնկրետ հանցակազմերը, որոնց կատարման դեպքում քրեական պատասխանատվության կարող են ենթարկվել իրավաբանական անձինք (Ֆրանսիա, Իսպանիա, Չեխիա, Էստոնիա, Սլովենիա, Նորվեգիա, Մոլդովա), կամ հատուկ մասի կոնկրետ հանցակազմերի սանկցիաներում է նշում կատարվում (Ֆինլանդիա): Նույնիսկ ընդհանուր իրավունքի երկրներում, որտեղ իրավաբանական անձինք համարվում են նաև հանցագործության կատարման սուբյեկտներ, ոչ բոլոր հանցագործությունների կատարման համար կարող են քրեական պատասխանատվության ենթարկվել: Նոր Զելանդիայում իրավաբանական անձինք չեն կարող քրեական պատասխանատվության ենթարկվել այնպիսի հանցագործությունների համար, ինչպիսիք են սպանությունը, անզգուշությամբ մահ պատճառելը, սուտ ցուցմունք տալը, երկամուսնությունը¹²: Միևնույն ժամանակ այն պետությունը, որտեղ կազմակերպությունների նկատմամբ մեղադրական դատավճիռներ են կայացվում ամենատարբեր հանցագործությունների համար, սկսած գողությունից և վերջացած սպանություններով՝ ԱՄՆ-ն է¹³:

Ինչպես նշել ենք, ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի համաձայն, իրավաբանական անձինք կարող են քրեական պատասխանատվության ենթարկվել կատարած յուրաքանչյուր հանցագործության համար: Մեր կարծիքով՝ որոշ հանցակազմերի դեպքում լուրջ խնդիրներ կարող են առաջանալ իրավական որոշակիության սկզբունքի առումով: Այսպես, ՀՀ Սահմանադրության 79-րդ հոդվածում սահմանված է, որ հիմնական իրավունքները և ազատությունները սահմանափակելիս օրենքները պետք է սահմանեն այդ սահմանափակումների հիմքերը և ծավալը, լինեն բավարար չափով որոշակի, որպեսզի այդ իրավունքների և ազատությունների կրողները և հասցեատերերն ի վիճակի լինեն դրսևորելու համապատասխան վարքագիծ: Սահմանադրական դատարանը նույնպես իր որոշմամբ անդրադարձել է այս սկզբունքին՝ նշելով, որ օրենքը պետք է համապատասխանի նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մի շարք վճիռներում արտահայտված այն իրավական դիրքորոշմանը, համաձայն որի՝ որևէ իրավական նորմ չի կարող համարվել «օրենք», եթե այն չի համապատասխանում իրավական որոշակիության (*res judicata*) սկզբունքին, այսինքն՝ ձևակերպված չէ բավարար աստիճանի հստակությամբ, որը թույլ տա քաղաքացուն դրա հետ համատեղելու իր վարքագիծը¹⁴: Իսկ ՄԻԵԴ-ը Մեղվեղևը և այլք ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով նշել է, որ չի կարելի անդել, որ Ֆրանսիայի օրենքը բավարարում էր իրավական որոշակիության ընդհանուր սկզբունքին, քանի որ այն չէր համապատասխանում կանխատեսելիության և մատչելիության անհրաժեշտ պայմաններին¹⁵:

ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում առկա են հանցակազմեր, որոնցով նախատեսված արարքների կատարման համար ընդհանրապես հնարավոր չէ քրեական պատասխանատվություն

¹² Н. А. Голованова, В. И. Лафитский, М. А. Цирина, Уголовная ответственность юридических лиц в международном и национальном праве (сравнительно-правовое исследование), Москва, изд. Статут, 2013, էջ 310:

¹³ Бернам У., Правовая система США, 3-й выпуск / науч. ред. В. А. Власихин. М., 2006, էջ 890:

¹⁴ ՍԴԴ-630 որոշում:

¹⁵ Case of Medvedev and others v France, կետ 92:

նախատեսել իրավաբանական անձանց համար: Առաջին հերթին խոսքը վերաբերում է այն հանցակազմերին, որոնք նախատեսում են հանցագործության կատարման հատուկ սուբյեկտ: Հատուկ սուբյեկտների մեծ մասը չի կարող լինել իրավաբանական անձի ներկայացուցիչ կամ հանդես գալ նրա անունից, ինչպիսիք են զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների կատարման սուբյեկտները և այլն: Մինչդեռ կան հանցակազմեր, որոնք չեն պահանջում հանցագործության կատարման հատուկ սուբյեկտ, սակայն, միևնույն ժամանակ, մեր կարծիքով, հնարավոր չէ դրանց դեպքում իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվությունը: Խոսքը վերաբերում է ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 178-րդ և 180-րդ հոդվածներին՝ մարդու իմունային անբավարարության վիճակով կամ սեռավարակով անզգուշությամբ վարակելուն: Բանն այն է, որ նշված հանցակազմերով նախատեսված արարքները հնարավոր չէ կատարել՝ ի շահ իրավաբանական անձի՝ գործելով՝ ինչպես նախատեսված է 123-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով: Անհնար է, որ իրավաբանական անձը չապահովի դրա գործունեությունը կարգավորող օրենքով կամ այլ իրավական ակտով նախատեսված պարտականությունների կատարումը, և դա հանգեցնի հանցագործության, ինչը նախատեսված է նույն հոդվածի նույն մասի 2-րդ կետով, և վերջապես արարքը հնարավոր չէ կատարել՝ իրավաբանական անձի անունից հանդես գալով կամ իրավաբանական անձի միջոցով (այն օգտագործելով), ինչը պահանջվում է 3-րդ մասով, քանի որ վարակի փոխանցումը խիստ անձնական և ֆիզիկական բնույթ ունի: Նմանապես հնարավոր չէ իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկել այնպիսի հանցագործությունների համար, ինչպիսիք են քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալը կամ ստանալը կամ պահպանելը, ինչպես նաև գերեզմանը անարգանքի ենթարկելը:

Annotation. Taking into account the fact that new clauses of Criminal Code of the Republic of Armenia on criminal liability of legal bodies have been entered into force, we consider it contemporary to refer to this institution, to some of its upcoming usage problems, to show some ways of overcoming that problems and prevent possible defects.

An object of the work is to demonstrate in detail the essence of the legal bodies liability institution, reasons of its investing, some opinions of prominent people on it, international experience and some defects of the Armenian version.

The work is introduced in principles of comparative analyses as well as showing contemporary problems and international experience.

Аннотация. Принимая во внимание то, что уже вступили в силу некоторые положения об уголовной ответственности юридических лиц нового уголовного кодекса Республики Армения, сочли своевременным обратиться к рассмотрению данного института, а при осуществлении одного на вероятные затруднения, показать ряд способов их преодоления и предотвращения возможных упущений.

Цель работы - по возможности развёрнуто изложить суть института уголовной ответственности юридических лиц, причины его вложения, ряд мнений почтенных лиц, а также неполноценные стороны варианта, вложенного в юридическую систему Республики Армения.

Работа подготовлена для предоставления актуальных проблем, международного опыта, а также на основе сопоставительно-юридического анализа.

Բանալի բառեր - իրավաբանական անձ, քրեական պատասխանատվության սուբյեկտ, հանցագործության սուբյեկտ, ՀՀ քրեական նոր օրենսգիրք, իրավական որոշակիության սկզբունք:

Keywords: *legal body, a subject of criminal liability, a subject of a crime, The New Criminal Code of the Republic of Armenia, a principle of legal certainty.*

Ключевые слова: *юридическое лицо, субъект уголовной ответственности, субъект преступления, новый уголовный кодекс Республики Армения, принцип правовой определенности.*

Սմբատյան Կ. - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի մագիստրոս, ՀՀ դատախազության թիվ 2 կայազորի գինվորական դատախազության դատախազ, էլ. հասցե՝ karapetsmbatyan96@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 07.12.2022 թ., տրվել է գրախոսության 06.02.2023 թ., երաշխավորվել է ՀՀ գիտությունների ակադեմիայի գիտակրթական միջազգային կենտրոնի քաղաքագիտության ամբիոնի դասախոս, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու Ռազմիկ Մարիկյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 19.04.2023 թ.:

DOI: <https://doi.org/10.59546/18290744-2023.1-3-68>

ՄԱՐԹԱ ՄԵԼԻՔՍԵԹՅԱՆ

ՀՀ նստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Մալաթիայի բաժնի անչափահասների գործերով և ընտանիքում բռնության կանխարգելման բաժանմունքի պետ, նստիկանության փոխգնդապետ, Ռուս-Հայկական (Սլավոնական) համալսարանի քրեական իրավունքի և քրեադատավարության ամբիոնի հայցորդ

MARTHA MELIKSEYAN

Head of Juvenile Affairs and Domestic Violence Prevention Department of the Malatya Department of the Yerevan Police Department of the RA Police, Lieutenant Colonel of the Police, Applicant at the Chair of Criminal Law and Criminal Procedure of the Russian-Armenian/Slavic/University

МАРТА МЕЛИКСЕТЯН

Начальник отдела по делам несовершеннолетних и предупреждению домашнего насилия отдела управления «Малатия» Полиции города Еревана РА, подполковник полиции, соискатель кафедры уголовного права и уголовного процесса Российско-Армянского (Славянского) университета

**ԲՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԵՆԹԱՐԿՎԱԾ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ՀՀ ՈՍՏԻԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՆՉԱՓԱՀԱՍՆԵՐԻ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ԵՎ ԸՆՏԱՆԻՔՈՒՄ ԲՈՒՆՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՄԱՆ ՍՏՈՐԱԲԱԺԱՆՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ
ԽՆԱՄԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ
ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ**

**WAYS TO IMPROVE COOPERATION BETWEEN DEPARTMENTS FOR
JUVENILE AFFAIRS AND FOR THE PREVENTION OF DOMESTIC
VIOLENCE AND GUARDIANSHIP AND GUARDIANSHIP AUTHORITIES
IN THE FIELD OF PROTECTING THE RIGHTS OF CHILDREN
SUBJECTED TO VIOLENCE**

**ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА ОТДЕЛЕНИЙ
ПО ДЕЛАМ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ И ПО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ**

НАСИЛИЯ В СЕМЬЕ И ОРГАНОВ ОПЕКИ И ПОПЕЧИТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ ПРАВ ДЕТЕЙ, ПОДВЕРГШИХСЯ НАСИЛИЮ

Պետությունը բոլոր երեխաներին, որպես բնակչության ամենաանպաշտպան զանգվածի, պետք է երաշխավորի հասարակությունում ապահով և լիարժեք կյանքով ապրելու հնարավորություն: Այն դեպքերում, երբ հանցագործությունից տուժողն անչափահաս է, պետության միջամտությունը պետք է լինի այնպիսին, որ հետագա ինտեգրումը հասարակություն նրան դարձնի հասարակության լիիրավ անդամ և պիտանի անձ:

Հասարակությունում տեղի ունեցող փոփոխությունները պայմանավորել են երեխաների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության պետական քաղաքականության ձևավորման անհրաժեշտությունը: Դրա հետ մեկտեղ պետք է փաստել, որ այս ոլորտում առկա իրավիճակը բնութագրվում է հակասական տենդենցներով:

Հայաստանի Հանրապետությունում գործում է երեխայի իրավունքների պաշտպանության եռաստիճան համակարգ՝ համայնքային, մարզային և ազգային մակարդակներում:

Համայնքային մակարդակում հիմնական դերակատարը խնամակալության և հոգաբարձության մարմինն է:

Մարզային մակարդակում հիմնական դերակատարները ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի ու տարածքային կառավարման նախարարների համատեղ հրամանով ստեղծված մարզպետարանների և Երևանի քաղաքապետարանի աշխատակազմերի ընտանիքի, կանանց և երեխաների իրավունքների պաշտպանության բաժիններն են: Այս բաժիններից յուրաքանչյուրում աշխատում է բազմամասնագիտական խումբ, որի կազմում կա բժիշկ, մանկավարժ, հոգեբան, սոցիալական աշխատող և իրավաբան:

Ազգային մակարդակում գործում է Երեխայի իրավունքների պաշտպանության ազգային հանձնաժողովը, որի աշխատանքները համակարգվում են ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության կողմից, իսկ հանձնաժողովի նախագահը ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարն է: Հանձնաժողովի կազմում ընդգրկված են բոլոր պետական այն մարմիններն ու կազմակերպությունները, որոնք ունեն համապատասխան լիազորություններ երեխայի պաշտպանության և աջակցության հարցում: Բացի ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունից՝ այդ ցանկում են նաև ՀՀ կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի, առողջապահության, արդարադատության, տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարություններն ու Ոստիկանությունը:

Հանձնաժողովի նպատակն է նպաստել երեխայի իրավունքների և շահերի պաշտպանության միասնական պետական քաղաքականության ապահովմանը, աջակցել ՀՀ-ում երեխայի իրավունքների պաշտպանության ոլորտի պատասխանատու մարմինների գործունեության համակարգմանը:

Համաձայն գործող օրենսդրության՝ երեխաների իրավունքների պաշտպանության ոլորտում իրենց գործառույթներն են իրականացնում նաև դատախազությունը, դատարանները, ոստիկանության ենթակա ստորաբաժանումների անչափահասների գործերով և ընտանիքում բռնության կանխարգելման բաժանմունքները, միասնական սոցիալական ծառայության տարածքային կենտրոնները, առողջապահական հիմնարկները, կրթական հաստատությունները և այլն:

¹ Տես՝ Անչափահասների մասնակցությամբ գործերով մասնագիտացված քննիչների պատրաստման մոդուլներ, Մոդուլ 5՝ Սոցիալական աջակցության ոլորտ, Գ. Հովակիմյան, Է. Վիրապյան, Եր, 2017, էջ 8:

Պետք է նշել, որ երեխաների նկատմամբ բռնությունը դիտարկվում է ոչ միայն որպես քրեաիրավական, այլև որպես համալիր սոցիալական խնդիր, և ըստ այդմ՝ ձեռնարկել համապատասխան միջոցառումներ ոչ միայն դրա հետևանքների վերացման, այլ նաև կանխարգելման ուղղությամբ:

ՀՀ ոստիկանության անչափահասների գործերով և ընտանիքում բռնության կանխարգելման ստորաբաժանումների հիմնական գործառնություններից մեկն է անչափահասների պաշտպանությունը հանցավոր ոտնձգություններից, 2018 թվականից՝ նաև «Ընտանիքում բռնության կանխարգելման, ընտանիքում բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության և ընտանիքում համերաշխության վերականգնման մասին» ՀՀ օրենքի (հետայսու՝ Օրենք) համատեքստում:

Սակայն անհրաժեշտ է արձանագրել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում երեխաների իրավունքների պաշտպանության ոլորտում լայնածավալ լիազորություններով և աշխատանքային մեխանիզմներով օժտված են խնամակալության և հոգաբարձության հանձնաժողովները, մասնավորապես՝ այդպիսիք սահմանում են ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրքը, համաձայն ՀՀ կառավարության 2016 թվականի հունիսի 2-ի թիվ 631-Ն որոշման, որը հաստատում է խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների կանոնադրությունը և մի շարք այլ իրավական ակտեր: Համաձայն նշված որոշման՝ խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների խնդիրներն են՝

1) անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ քաղաքացիների, ինչպես նաև երեխաների իրավունքների և շահերի պաշտպանության ապահովումը:

2) երեխայի՝ ընտանիքում ապրելու ու դաստիարակվելու իրավունքի ապահովումը:

3) կյանքի դժվարին իրավիճակում գտնվող, այդ թվում՝ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների իրավունքների և շահերի պաշտպանության ապահովումը, այդ թվում՝ նրանց հրատապ օգնության, անհրաժեշտության դեպքում նաև անհապաղ տեղավորման ապահովումը:

4) Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով նախատեսված այլ խնդիրներ²:

Վերլուծությունը կատարվել է 2018 հունվարի 1-ից առ 2022 թվականի դեկտեմբեր ամիսն ընկած ժամանակահատվածում ոստիկանության Մալաթիայի բաժնի ԱԳ և ԸԲԿ բաժանմունքների և համայնքի խնամակալության ու հոգաբարձության մարմինների համատեղ աշխատանքների արդյունքների հիման վրա:

Համաձայն ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 58-րդ հոդվածի՝

1. Երեխայի կյանքը կամ առողջությունը վտանգող անմիջական սպառնալիքի դեպքում խնամակալության և հոգաբարձության մարմինն իրավասու է անմիջապես երեխային վերցնելու ծնողներից (նրանցից մեկից) կամ այն անձանցից, որոնց խնամքին է հանձնված երեխան:

2. Երեխային վերցնելիս խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը պարտավոր է անհապաղ ապահովել երեխայի ժամանակավոր տեղավորումը և յոթ օրվա ժամկետում դիմել դատարան՝ ծնողներին (նրանցից մեկին) ծնողական իրավունքներից զրկելու կամ նրանց ծնողական իրավունքները սահմանափակելու հայցով:

Ըստ վերոհիշյալ կառավարության որոշման՝ երեխայի կյանքին կամ առողջությանն անմիջական վտանգ սպառնալու դեպքում երեխային վերցնում են ծնողներից կամ այն անձանցից, որոնց խնամքին է հանձնված երեխան, անհապաղ ապահովում են երեխայի ժամանակավոր տեղավորումը և 7-օրյա ժամկետում դիմում դատարան՝ ծնողներին (նրանցից մեկին)

² Տես՝ ՀՀ կառավարության 2016 թվականի հունիսի 2-ի թիվ 631-Ն որոշում, 8-րդ կետ:

ծնողական իրավունքներից զրկելու կամ նրանց ծնողական իրավունքները սահմանափակելու հայցով³:

Պետք է արձանագրել, որ 2018 թվականից ՀՀ ոստիկանության անչափահասների գործերով և ընտանիքում բռնության կանխարգելման ստորաբաժանումների և խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների համագործակցությունը ընդլայնվել է Օրենքի համատեքստում:

Անչափահասի կյանքին կամ առողջությանն անմիջական վտանգ սպառնալու և ընտանիքում անչափահասներին բռնության ենթարկելու դեպքերի համատեղ վերլուծությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների կանոնադրության 9-րդ կետի 22-րդ կետը հենց վերաբերվում է ընտանիքում կյանքին կամ առողջությանն անմիջական վտանգ սպառնալուն:

Նշված ժամանակահատվածում ՀՀ ոստիկանության Մալաթիայի բաժնի ԱԳ և ԸԲԿ բաժանմունքի և ԽՀՀ-րի իրականացված աշխատանքների վերլուծությունը հուսադրող չէ: Այն պայմանավորված է նրանով, որ քննարկվող ժամանակահատվածում ԽՀՀ-ի նախաձեռնությամբ չեն հայտնաբերվել ընտանիքներ, որտեղ ծնողների կողմից պատշաճ չեն կատարվում ծնողական պարտականությունները, ավելին՝ երեխաների կյանքին և առողջությանը ընտանիքում վտանգ է սպառնում: Բոլոր դեպքերում նման ընտանիքների հայտնաբերման ուղղությամբ լայնածավալ աշխատանքներ են իրականացվել ՀՀ ոստիկանության Մալաթիայի բաժնի մասնագիտացված ստորաբաժանումների ծառայողները, ավելին՝ վերջիններիս կողմից նշված ժամանակահատվածում բացահայտվել է անչափահասի թրաֆիքինգի մեկ դեպք, ֆիզիկական ուժեղ ցավ և հոգեկան տառապանք պատճառելու 6 դեպք, երեխայի խնամքի և դաստիարակության պարտականությունները չկատարելու 2 դեպք, որոնց առթիվ նախկին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 132.2 հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով և 119-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով հարուցվել են քրեական գործեր և ուղարկվել նախաքննության, գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 196 հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով, 247-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հատկանիշներով դեպքերը արձանագրվել են, որոնցով քրեական վարույթ է նախաձեռնվել: Ավելին՝ նշված դեպքերով համապատասխան իրազեկում է ուղարկվել համայնքի ԽՀՀ և մինչ հանձնաժողովի նիստի կայացումը ՀՀ ոստիկանությունը միջոցներ է ձեռնարկել երեխաներին ծնողներից վերցնելու ուղղությամբ, անհապաղ ապահովել են երեխաների ժամանակավոր տեղավորումը:

Բնականաբար, գործնականում օրենքի կիրառումը թույլ է տալիս կատարել որոշակի եզրահանգումներ, վերհանել ընթացակարգային թերություններն ու բացթողումները և դրա հիման վրա, իրականացնելով համապատասխան վերլուծություններ, մշակել ՀՀ ոստիկանության մասնագիտացված ստորաբաժանումների և համայնքների խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների համագործակցության կատարելագործմանն ուղղված մի շարք առաջարկություններ:

Ինչպես արդեն նշվել էր, ՀՀ կառավարության 02.06.2016 թվականի որոշմամբ սահմանվել են խնամակալության և հոգաբարձության հանձնաժողովների կանոնադրությունը, համաձայն որի ՀՀ ոստիկանության ներկայացուցիչները այլևս չեն համարվում հանձնաժողովների կազմում պարտադիր անդամ, ինչը, իհարկե, մեր դիտարկմամբ գործնականում մի շարք խնդիրներ է առաջացնում: Խոսքը մեծապես վերաբերվում է երեխաների իրավունքների պաշտպանության պարտականությունների կատարման արդյունավետությանը, ու 2018 թվա-

³ Տես՝ ՀՀ կառավարության 2016 թվականի հունիսի 2-ի թիվ 631-Ն որոշում, 9-րդ կետի 22-րդ ենթակետ:

կանից գործնականում կիրառվող Օրենքի շրջանակում խնամակալության և հոգաբարձության հանձնաժողովների, ՀՀ ոստիկանության տարածքային ստորաբաժանումների լիազորությունների իրականացման մեխանիզմների արդյունավետության բարձրացմանը:

Սակայն, կիրառման մեխանիզմների բացակայության պատճառով դեռևս կան չլուծված խնդիրներ:

Հիշյալ դեպքերում ՀՀ ոստիկանության և համայնքների ԽՀՀ-ների համատեղ աշխատանքային գործունեությունը մեծապես սահմանված է Օրենքով:

Օրենքով սահմանված է այն, որ ՀՀ ոստիկանությունը կայացնում է օրենքի 7-րդ հոդվածով նախատեսված անհետաձգելի միջամտության որոշումներ, ինչպես նաև հսկողություն է իրականացնում անհետաձգելի միջամտության և պաշտպանական որոշումների համապատասխան պահանջների կատարման նկատմամբ՝ ոստիկանության պետի սահմանած կարգին համապատասխան:

Երեք տարվա աշխատանքային գործունեության շրջանակում բոլոր այն դեպքերում, երբ բռնությունից ենթարկված անձինք եղել են անչափահասներ և ընտանիքում բռնություն գործադրած անձանց նկատմամբ կիրառվել է անհետաձգելի միջամտության որոշումներ, այդ մասին անհապաղ տեղեկացվել են տարածքային խնամակալության և հոգաբարձության հանձնաժողովները, սակայն այդ դեպքերից և ոչ մեկի դեպքում ԽՀՀ արտահերթ և հրատապ նիստեր չեն հրավիրվել, իրավիճակը չի ուսումնասիրվել և չի գնահատվել, հետևաբար, օրենքով և իր կանոնադրությամբ նախատեսված գործողություններ միջոցներ չեն ձեռնարկվել:

Անհրաժեշտ է ուսումնասիրել այն դեպքերը, երբ ոստիկանությունը ընտանիքի մեկ անդամը մյուսի նկատմամբ բռնություն կիրառելու դեպքում, և բռնության կրկնման կամ շարունակման անմիջականորեն սպառնացող վտանգի մասին հիմնավոր ենթադրություն առկայության դեպքում, ընտանիքի մյուս անդամի կյանքի և առողջության ապահովման նպատակով անհապաղ կայացնում է անհետաձգելի միջամտության որոշում, և անմիջականորեն սպառնացող վտանգի տակ գտնվող անչափահաս կամ անգործունակ անձ է, ապա պետք է այդ որոշման պատճենը և համապատասխան արձանագրությունն անհապաղ ուղարկի խնամակալության և հոգաբարձության մարմնին, որը, գնահատելով իրավիճակը, պետք է ձեռնարկի օրենքով և իր կանոնադրությամբ նախատեսված գործողություններ: Ավելին, եթե անհետաձգելի միջամտության որոշումը կիրառվում է անչափահաս կամ անգործունակ անձի հետ համատեղ բնակվող միակ օրինական ներկայացուցչի նկատմամբ, ապա երեխաների և անգործունակ անձանց ժամանակավոր խնամքը կազմակերպում է խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը՝ որոշման պատճենն ստանալուց հետո՝ հնարավորին չափ սեղմ ժամկետում, բայց ոչ ավելի, քան 24 ժամում՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով՝ առաջնորդվելով նրանց շահերով:

Գործնականում այս առումով կարող են առաջանալ մի շարք ընթացակարգային բարդություններ: Օրինակ, խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի աշխատանքային ժամի ավարտին պես կամ ոչ աշխատանքային օրերին ոստիկանության կողմից նմանատիպ դեպքեր հայտնաբերելու և անհապաղ անհետաձգելի միջամտության որոշում կայացնելու դեպքում, ըստ էության, ոստիկանությունը, բացառությամբ խնամակալության և հոգաբարձության մարմնին դեպքի մասին իրազեկելու, որևէ այլ լիազորությամբ օժտված չէ: Անգամ հայտնելու դեպքում խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը բոլոր դեպքերով արձագանքում է սովորական աշխատանքային ընթացակարգով, այնինչ օրենքով նախատեսված է անհապաղ և անհետաձգելի գործողությունների կատարումը առավելապես այն դեպքերում, երբ ընտանիքում բռնության ենթարկվածն անչափահաս է: Պարբերաբար անցկացվող քննարկումներ

րին սույն հարցն մեր կողմից բարձրացվել է, պարզվել է, որ ԽՀՀ աշխատում է հասարակական հիմունքներով, հանձնաժողովի անդամներն աշխատանքային օրվա ավարտից հետո որևէ իրավական ակտով լրացուցիչ աշխատանքներ իրականացնելու պարտավորություն չեն կրում: Եթե ընտանիքում բռնություն գործադրողն անչափահասի հետ համատեղ բնակվող միակ օրինական ներկայացուցիչն է և բռնության կրկնման կամ շարունակման վտանգ կա, ապա անհրաժեշտություն է առաջանում բռնության ենթարկված երեխայի կյանքի և առողջության անվտանգության ապահովման նպատակով նրան տեղափոխել երեխանի ժամանակավոր խնամքի կենտրոններից որևէ մեկը, իսկ նման պայմաններում նշված հարցի կարգավորումն օրենսդրական մակարդակով վերապահված է խնամակալության և հոգաբարձության մարմնին:

Կասկածից վեր է, որ խախտվում է երեխայի լավագույն շահերի առաջնահերթության սկզբունքը, ինչն անթույլատրելի է: Ոստիկանության լիազորությունները չպետք է սահմանափակված լինեն, ըստ էության, միայն նախազգուշացման կամ անհետաձգելի միջամտության որոշում կայացնելու, վերջինիս, ինչպես նաև պաշտպանական որոշման նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու, ինչպես նաև կանխարգելիչ հաշվառում իրականացնելու հնարավորությամբ:

Գործնականում բացառություն չեն կազմում այն դեպքերը, երբ ընտանիքում երեխայի կյանքին և առողջությանը սպառնացող վտանգը կարող է թելադրել ոստիկանության ծառայողին անհապաղ երեխային ընտանիքից հեռացնել մինչև խնամակալության և հոգաբարձության մարմնին այդ մասին իրազեկելը:

Մեր համոզմամբ՝ ոստիկանության լիազորությունները չպետք է սահմանափակված լինեն ըստ էության միայն նախազգուշացման կամ անհետաձգելի միջամտության որոշում կայացնելու, վերջինիս, ինչպես նաև պաշտպանական որոշման նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու, ինչպես նաև կանխարգելիչ հաշվառում իրականացնելու հնարավորությամբ:

ԽՀ հանձնաժողովները կատարում են համայնքում երեխաների իրավունքների և շահերի պաշտպանության վիճակի մշտադիտարկում՝ ընդհանուր առմամբ և համայնքում բնակվող այն ընտանիքների հայտնաբերում, որոնցում առկա է երեխայի իրավունքների կամ շահերի խախտման վտանգ և այդ ընտանիքներում ապրող երեխաների իրավիճակի հատուկ մշտադիտարկում՝ միասնական սոցիալական ծառայության տարածքային կենտրոնների, հանրակրթական ուսումնական հաստատությունների, երեխաների խնամք և պաշտպանություն իրականացնող հաստատությունների, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության մարզպետարանների, իսկ Երևանում՝ Երևանի քաղաքապետարանի հետ համագործակցությամբ, ընդ որում՝ մշտադիտարկման ժամկետները և հաճախականությունը սահմանվում են՝ ըստ կարիքի՝ ելնելով իրավիճակից, որի մասին ամեն երեխայի համար ընդունվում է առանձին որոշում, իսկ դրանց արդյունքները, ըստ անհրաժեշտության, կարող են ներկայացվել և քննարկվել երեխաների իրավունքների պաշտպանության ազգային հանձնաժողովում⁴: Պետք է նշել, որ մշտադիտարկման կարգ որևէ իրավական ակտով սահմանված չէ:

Այսպիսով, առաջարկվում է՝

- ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 58-րդ հոդվածը համալրել ոստիկանության կողմից վերոհիշյալ լիազորությունները ստանձնելու հնարավորությամբ:

- Առաջարկվում է 02.06.2016 թ. ՀՀ կառավարության 631-Ն որոշմամբ հաստատված կանոնադրության 14-րդ կետում կատարել լրացումներ, նախատեսելով ՀՀ ոստիկանության

⁴ Տես՝ ՀՀ կառավարության թիվ 631-Ն որոշում, 15-րդ կետ:

ներկայացուցչի պարտադիր ընդգրկումը հանձնաժողովի կազմում: Առաջարկվում է վարչական շրջաններում ստեղծել արագ արձագանքման խմբեր, որոնք բաղկացած կլինեն ՀՀ ոստիկանության ներկայացուցչից, ԽՀՀ անդամներից որևի մեկից (սահմանել հերթապահություն), միասնական սոցիալական ծառայության տարածքային կենտրոնների սոցաշխատողներից, - մշակել երեխայի հանդեպ բռնության երևույթի վերացմանն ուղղված շահագրգիռ մարմինների համաձայնեցված գործունեության կառուցակարգեր (մեխանիզմներ), խոսքը մեծապես վերաբերվում է ԽՀՀ-ի և ՄՍԾՏԿ-ների կողմից մշտադիտարկումների իրականացման կարգը սահմանող ենթաօրենսդրական ակտերի մշակմանը:

Annotation. The article discusses the problem of the imperfection of legislation and mechanisms of cooperation between departments for juvenile affairs and for the prevention of domestic violence and guardianship and guardianship authorities in the field of protecting the rights of children who have been subjected to violence. Proposals for improving legislation and cooperation mechanisms are presented, based on the conclusions and research of the author in the course of the author's practical activities.

Аннотация. В статье анализируется проблема несовершенства законодательства и механизмов сотрудничества по делам несовершеннолетних и по предупреждению насилия в семье и органов опеки и попечительства в сфере защиты прав детей, подвергшихся насилию. Представлены предложения по совершенствованию законодательства и механизмов сотрудничества, основанные на выводах и исследованиях автора, полученных в ходе практической деятельности автора.

Բանալի բառեր - անչափահաս, բռնություն, ընդանիք, համագործակցություն, ոստիկանություն, խնամակալության և հոգաբարձության մարմին:

Keywords: *minor, violence, cooperation, police, guardianship and guardianship authorities.*

Ключевые слова: *несовершеннолетний, насилие, сотрудничество, полиция, органы опеки и попечительства.*

Մեղիքության Մ. - ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Մալաթիայի բաժնի անչափահասների գործերով և ընտանիքում բռնության կանխարգելման բաժանմունքի պետ, ոստիկանության փոխգնդապետ, Ռուս-Հայկական (Սլավոնական) համալսարանի քրեական իրավունքի և քրեադատավարության ամբիոնի հայցորդ, էլ. հասցե՝ marta2209@yandex.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 30.03.2023 թ., տրվել է գրախոսության 30.03.2023 թ., երաշխավորվել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավոր, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆ., ՀՀ վաստակավոր իրավաբան Ս. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 19.04.2023 թ.:

DOI: <https://doi.org/10.59546/18290744-2023.1-3-75>

ԱԴԵԼԻՆԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆ
*իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
Հայ-Ռուսական համալսարանի իրավունքի և
քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և
քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի դասախոս*

ADELINA SARGSYAN
*PhD in Law
Lecturer of the Department of Criminal Law and
Criminal Procedure Law
Institute of Law and Politics of the Russian-Armenian University*

АДЕЛИНА САРГСЯН
*кандидат юридических наук
преподаватель кафедры уголовного права и
уголовно-процессуального права
Института права и политики Российско-Армянского университета*

**ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԿԵՆՍԱԲԺՇԿԱԿԱՆ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՆԵՐԻ
ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ
ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ**

**SOME PROBLEMS OF THE NEED FOR CRIMINAL LAW REGULATION
OF MODERN BIOMEDICAL TECHNOLOGIES**

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ НЕОБХОДИМОСТИ УГОЛОВНО-
ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ БИОМЕДИЦИНСКИХ
ТЕХНОЛОГИЙ**

*Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ գիտության կոմիտեի ֆինանսական
աջակցությամբ (Թեմայի ծածկագիր՝ 22YR-5E012):*

Բժշկության մեջ գիտատեխնոլոգիական առաջխաղացումը, ժամանակակից կենսաբժշկական տեխնոլոգիաները ներկայումս թույլ են տալիս դրանք օգտագործել անբուժելի հիվանդությունների բուժման նպատակով, մինչույն ժամանակ, այս ընթացակարգերի պատշաճ իրավական կարգավորման բացակայության պայմաններում անհնար է դրանց անվտանգ

և անխոչընդոտ օգտագործումը: Նշվածի կապակցությամբ կարևոր է նաև ժամանակակից կենսաբժշկական տեխնոլոգիաների քրեաիրավական կարգավորման դիտարկումը: Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում նախանշված են ոչ ավանդական յատրոգեն հանցագործությունների քրեականացման որոշ ուղենիշներ, մասնավորապես, քրեական պատասխանատվություն է նախատեսված կլոնավորման և եվգենիկական փորձերի համար: Միևնույն ժամանակ, քրեաիրավական կարգավորման շրջանակից դուրս են մնացել թերապևտիկ կլոնավորման և մարդու գենոմի խմբագրման հարցերը: Հաշվի առնելով գենետիկական և գենոմային մշակումների զարգացման արագությունն ու մասշտաբների ընդլայնումը՝ նշված ոլորտի իրավական կարգավորման առարկան ենթակա է մշտական վերափոխումների¹: Իհարկե, մարդու գենոմի խմբագրումը կարող է հետաքրքիր լինել բժշկության համար գենոթերապիայի համատեքստում, որը վերաբերում է մարդու գենոմի միջամտությանը՝ որոշակի հիվանդությունների բուժման նպատակով: Միևնույն ժամանակ, պետք է նշել, որ խոսքը վերաբերում է այն բջիջներին միջամտելուն, որոնք չեն մասնակցում վերարտադրությանը: Այստեղից սահուն կերպով բխում են եվգենիկայի և եվգենիկական փորձերի հարցերը, որոնք իրենց ամրագրումն են գտել Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում: Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում եվգենիկայի համար, այն է՝ եվգենիկական փորձեր՝ մարդու բարելավմանն (սելեկցիային) ուղղված ցանկացած գործողությունների կատարում: Քրեական իրավունքի գիտության մեջ եվգենիկ գաղափարների նկատմամբ միանշանակ վերաբերմունք չկա: Հայաստանի Հանրապետությունում առաջին անգամ եվգենիկայի և դրա անթույլատրելիության մասին հիշատակումն իր արտացոլումն է գտել 2015 թվականի ՀՀ Սահմանադրության մեջ, որի 25-րդ հոդվածի համաձայն (Ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունք)՝ «բժշկության և կենսաբանության բնագավառում, մասնավորապես, արգելված են եվգենիկայի փորձերը, մարդու օրգաններն ու հյուսվածքները շահույթի աղբյուր դարձնելը, մարդու վերարտադրողական կլոնավորումը»:

Պետք է փաստել, որ ընդհանուր առմամբ, հայկական օրենսդիրը չի պարունակում ժամանակակից կենսաբժշկական տեխնոլոգիաների համարժեք իրավական կարգավորում: Ի տարբերություն արտասահմանյան շատ երկրների օրենսդրության, ցավոք, Հայաստանի Հանրապետությունում պատշաճ մակարդակով չկա գենոմային հետազոտությունների իրավական պաշտպանություն, բացակայում են մարդու գենոմի նկատմամբ ոտնձգությունների համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող հատուկ հանցակազմեր:

Անհրաժեշտ է հասկանալ, թե որքանով գենոմային հետազոտություններ պետք է ստանան քրեաիրավական կարգավորում, արդյո՞ք գենոմի խմբագրումը թույլատրելի է և ինչ սահմաններում:

Այսպես, օրինակ, Ի. Յա. Կոզաչենկոն, բարձրացնելով գենետիկական արժանապատվության և ինքնության հարցը, նշում է, որ գենը, դեզօքսիռիբոնուկլեինաթթուն (ԴՆԹ) և քրոմոսոմային նյութն իրենց հիմքում ցավալիորեն ընկալում են դրսից ցանկացած միջամտություն, մանավանդ, եթե այդ միջամտությունը կարող է ոչնչացնել կամ չեզոքացնել նրանց բնական վիճակը, ինչը կարող է հանգեցնել ամենատարբեր բնույթի անկանխատեսելի հետևանքների²:

¹ Տե՛ս Juan Antonio Travieso, Angelo Vigliani Ferraro, Elena Trikoz, Elena Gulyaeva. BIOETHICAL ASPECTS OF THE INSTITUTION OF HUMAN RIGHTS IN LATIN AMERICA // Racionalidad, Derecho Y Ciudadanía [livro eletrônico] / Organización Ricardo Mauricio Freire Soares... [et al.]. Salvador, BA: Direito Levado a Serio, 2021 թ., էջ 89:

² Տե՛ս Болков М.А., Козаченко И.Я., Ларионов П.А. [и др.] Генетические исследования: законодательство и уголов-

Ինչո՞ւ կոնկրետ ինչ-որ մեկին սպանել, երբ գենային ինժեներիայի միջոցով կարելի է հասնել ոչնչացման՝ մի ամբողջ սոցիալական խմբի «դեգեներացիայի» միջոցով³: Նշվածի կապակցությամբ լայն ուշադրության են արժանի գիտնականի դատողությունները գենոմի ապօրինի խմբագրմանն ուղղված գործողությունների համար քրեական պատասխանատվություն սահմանելու անհրաժեշտության մասին⁴: Նա նշել է մարդու գենետիկական արժանապատվության պատշաճ քրեաիրավական պաշտպանության անհրաժեշտության մասին՝ նշելով, որ արարքի հասարակական վտանգը զգալիորեն մեծանում է, եթե տուժողի արժանապատվության նվաստացումն իրականացվում է հանցագործի կողմից գենետիկ մանիպուլյացիաների միջոցով (գենետիկ արժանապատվություն)⁵: Այս մտքերը, անշուշտ, արժանի են ուշադրության, քանի որ մենք խոսում ենք խնդրի էթիկական կողմի մասին: Այնուամենայնիվ, միևնույն ժամանակ, թույլ կտանք մեզ չհամաձայնել Ի. Յա. Կոզաչենկոյի տեսակետի հետ, քանի որ, կարծում ենք, կարելի է խոսել գենոմի խմբագրման թույլատրելի սահմանների մասին (բացառապես թերապետիկ նպատակներով), սակայն, պատշաճ իրավական ապահովման պայմաններում, ներառյալ քրեաիրավական: Ներկայում, չնայած առկա բազմաթիվ զարգացումներին, այնուամենայնիվ, մարդկությունը լիովին պատրաստ չէ լիարժեք իրականացնել այնպիսի կենսաբժշկական տեխնոլոգիա, ինչպիսին է գենոմի խմբագրումը, որը, այսօր, այնուամենայնիվ, բժշկական փորձի բնույթ է կրում, որը կարող է տալ ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական արդյունք: Ըստ Վ. Վ. Ֆեդորինի «Մարդու գենոմի խմբագրման զարգացումը կհանգեցնի «կիսա-մարդկանց» առաջացմանը: Գենետիկական կառուցումը թույլ չի տալիս անձի ձևավորումը բազմաբնույթի ամբողջական փիլիսոփայական իմաստով: Հասարակությունը կարող է բաժանվել նրանց, ում մենք բոլորս սովոր ենք, և նրանց, ում արհեստական ճանապարհով են գեներացրել: Այս տեսակի տեխնոլոգիան ծնողների չարաշահման վտանգ է ներկայացնում, ովքեր երագում են, որ իրենց երեխան հատուկ տեսք ունենա կամ իր ֆիզիոլոգիական հատկություններով հնարավորություն ունենա ընտրել այնպիսի մասնագիտություն, որին ի վիճակի չէ ծնողը»⁶: Սակայն գենոմի խմբագրման բարի նպատակը բնավ չի հավակնում ոտնահարել մարդու էվոլյուցիայի հիմքերը, նրա ինքնությունն ու փիլիսոփայական հիմքերը, այլ միայն նպատակ է հետապնդում նպաստել բարձր տեխնոլոգիական բժշկական օգնություն ստանալու մարդու իրավունքի իրացմանը:

Գենոմային խմբագրման տեխնոլոգիան առաջընթաց է ժամանակակից գիտության մեջ, սոցիալական անհավասարության և խտրականության նոր տեսակ, թե՛ մարդկության էվոլյուցիայի վերաբերյալ հիմնական հիմքերի և պատկերացումների ոտնահարում: Հարցը միջդիսցիպլինար բնույթ է կրում՝ իր մեջ ներառելով բժշկագենետիկական, բիոէթիկական և իրավական ասպեկտները: Սակայն, այնուամենայնիվ, հեռանկարում դիտվում է մարդու գենոմի և սաղմի խմբագրման արգելքը թերապևտիկ նպատակներով հանելու հեռավոր հնարավորու-

ная политика: коллективная монография / под. ред. д-ра юрид. наук, проф. И. Я. Козаченко, канд. юрид. наук Д.Н. Сергеева. — Екатеринбург : Лаборатория SAPIENTIA, 2021 թ., էջ 164:

³ Տե՛ս *Ткачев И.О.*, Уголовно-правовая охрана жизни: от человеческого эмбриона к генетическому благополучию // *Виктимология*. 2020 թ., № 3 (25), էջ 18:

⁴ Տե՛ս *Генетические исследования: законодательство и уголовная политика: коллективная монография / М.А. Болков, И.Я. Козаченко, П.А. Ларионов [и др.]; под. ред. д-ра юрид. наук, проф. И. Я. Козаченко, канд. юрид. наук Д.Н. Сергеева.* — Екатеринбург: Лаборатория SAPIENTIA., 2019 թ., էջ 136:

⁵ Տե՛ս *Козаченко И. Я., Мелюханова Е. Е.*, Об обусловленности уголовно-правовой охраны генетического достоинства // *Всероссийский криминологический журнал*. 2021 թ., № 4, էջ 42:

⁶ Տե՛ս *Федорин В.В.*, Философско-методологический анализ проектов генетического конструирования человека: автореф. дис. ... канд. философ. наук. М., 2017 թ., էջ 8:

թյուն:

Գենոմային հետազոտությունների ոլորտում հիմնարար միջազգային իրավական ակտ է հանդիսանում կենսաբանության և բժշկության նվաճումների կիրառման հետ կապված Մարդու իրավունքների և արժանապատվության պաշտպանության մասին կոնվենցիան, որի 13-րդ հոդվածի համաձայն «Մարդու գենոմի միջամտությունը, որն ուղղված է դրա փոփոխմանը, կարող է իրականացվել միայն կանխարգելիչ, ախտորոշիչ կամ բուժական նպատակներով և միայն այն պայմանով, որ այն ուղղված չէ տվյալ անձի ժառանգների գենոմի փոփոխմանը»: Այսպիսով, թերապևտիկ նպատակներով մարդու գենոմի խմբագրման թույլտվության և դրա օրենսդրական կարգավորման պայմաններում անհրաժեշտ է նաև նախատեսել օրենսդրական մեխանիզմներ այս ընթացակարգի անվտանգության ապահովման և դրանց խախտման համար իրավական (քրեաիրավական) պատասխանատվության ապահովման համար: Պետք է նաև ուսումնասիրել սաղմի գենոմի խմբագրման հնարավորության հարցը, հատկապես վերջինիս իրավական կարգավիճակի վերաբերյալ միասնականության բացակայության պայմաններում:

Միանգամայն հնարավոր են իրավիճակներ, երբ անձը կատարում է համապատասխան ազգային օրենսդրությամբ արգելված արարք, բայց չի ճանաչվում որպես հանցավոր և չի առաջացնում քրեական պատասխանատվություն: Նման բանի աշխարհը բախվել է 2018 թվականին, երբ SUSTech հարավային գիտատեխնիկական համալսարանի պրոֆեսոր Հե Յզյանքույան արհեստական բեղմնավորման ընթացակարգից առաջ մարդկային սաղմերի գենոմի խմբագրման ընթացակարգ է իրականացրել՝ դրանով իսկ փոխելով երկու նորածին երկվորյակների ԴՆԹ-ն:

Չինացի գիտնականներն ու իրավակիրառները կատարվածին տարբեր իրավական գնահատական են տվել՝ անօրինական բժշկական գործունեություն, փաստաթղթերի կեղծում կամ խարդախություն⁷: Չինացի գիտնականների խումբն այդպիսով կատարել է CCR5 գենի նպատակային անջատում, որը որոշիչ դեր ունի մարդու իմունային անբավարարության վիրուսով բջիջների վարակման գործում: Գենի ուղղորդված անջատումը կատարվել է ռեկոմբինացիայի գործընթացում ԴՆԹ-ի վեկտորի միջոցով քրոմոսոմում CCR5-D32 գենի մուտացիայի ներդրման միջոցով⁸: Այս մուտացիան հանգեցնում է վիրուսի T բջիջին միանալու անհնարինության⁹:

Այս արարքի պատշաճ օրենսդրական կարգավորման բացակայության պայմաններում մենք չենք կարող խոսել չինացի գիտնականի արարքի հակաօրինականության հատկանիշի մասին:

Հաշվի առնելով գենային թերապիայի հնարավոր դրական հնարավորությունները, ինչպես նաև առկա պրակտիկայի օրինակների վերլուծությունը, այնուամենայնիվ, կարելի է խոսել մարդու գենոմի խմբագրման հնարավորության մասին: Այսպիսով, օրինակ, Չիկագոյի վերարտադրողական գենետիկայի ինստիտուտում աշխատող դոկտոր Յու Վերլինսկու գլխավորած խումբը ապահովեց երեխայի բեղմնավորումը, որը զերծ է քաղցկեղ առաջացնող գենից:

⁷ S՛ն *Сергеев Д.Н.*, Ответственность за манипуляции с геномом человека (дело Хэ Цзянькуя) // Электронное приложение к Российскому юридическому журналу, 2019 թ., № 5, էջ 5:

⁸ S՛ն *Сергеев Д.Н.*, Ответственность за манипуляции с геномом человека (дело Хэ Цзянькуя) // Электронное приложение к Российскому юридическому журналу, 2019 թ., № 5, էջ 6:

⁹ S՛ն *Allers K., Schneider Th.* CCR5A32 mutation and HIV infection: basis for curative HIV therapy // Current Opinion in Virology, 2015 թ., Vol. 14, էջ 24:

Այս գենը երեխան կարող էր ժառանգել իր հորից, որը նախատրամադրված էր ուռուցքային հիվանդությունների զարգացմանը (այսպես կոչված լի-Ֆրոմենի համախտանիշ, որն առաջացել է p53 գենի մուտացիայի պատճառով)¹⁰: Այսպիսով, թերապևտիկ նպատակներով մարդու գենոմի միջամտությունը նպատակահարմար է թվում: Միևնույն ժամանակ, եվգենիկ պատկերացումների համատեքստում, անկասկած, բացասական է մարդու գենոմի ցանկացած միջամտություն, օրինակ՝ երեխաներին պլանավորված կամ ցանկալի գենոտիպ «արտադրելու» նպատակով («սաղմերի արհեստական ընտրություն»): Այս պահին ծնողների «պատվերով» գենոտիպով երեխաներ ծնելու նպատակով գենետիկ մանիպուլյացիայի հնարավորությունը շատ հեռու է թվում, սակայն նման հեռանկար կա և, մեր կարծիքով, պետք է համարժեք արձագանք ստանա նաև քրեաիրավական մակարդակում:

Մեկ այլ կարևոր ուղղություն է կլոնավորման քրեաբանական և քրեաիրավական կանխարգելումը, ինչպես նաև ձվաբջիջների, սպերմատոզոիդների հետ կապված այլ մանիպուլյացիաները, հարկադիր բեղմնավորումը և սաղմնային ցողունային բջիջների օգտագործումը:

Հաշվի առնելով սոցիալական վտանգի բարձրացումը՝ սաղմի և սաղմնային ցողունային բջիջների հետ կապված տարբեր հանցավոր մանիպուլյացիաների քողարկված բնույթը, հնարավոր ենք համարում նախատեսել ինքնուրույն հանցակազմ, որը կարգավորում է քրեական պատասխանատվությունը մարդու սաղմնային բջիջների ապօրինի վերցնելու համար՝ դրանց հետագա օգտագործման համար բժշկության և էսթետիկ բժշկության մեջ (կոսմետոլոգիա), հանցավոր նպատակներով սաղմի ստեղծման համար և այլն: Կամ էլ խոսքը կարող է գնալ նույն նպատակներով աբորտի կատարման մասին: Այսպիսով, հիմնական խնդիրը հանգում է աբորտային նյութի հետագա հանցավոր օգտագործմանը: Վ. Ս. Օվչինսկին պնդում է, որ մաֆիոզ բիզնեսի տեսակներից մեկը, որը կծաղկի (և արդեն ծաղկում է), քրեական և ոչ քրեական աբորտների արդյունաբերությունն է՝ սաղմերը ցողունային բջիջների հետ փորձեր կատարելու համար օգտագործելու համար: Նման փաստերը տեղի են ունեցել Ռուսաստանում, դրանք ստուգվել են իրավապահ մարմինների կողմից, բայց չեն գտել համապատասխան իրավական լուծում՝ քրեական օրենսդրության համապատասխան նորմերի բացակայության պատճառով¹¹:

Մարդու իրավունքների եւ մարդկային արժանապատվության պաշտպանության մասին 1996 թ. կենսաբանության և բժշկության նվաճումների կիրառման հետ կապված կոնվենցիայում (Եվրոպայի խորհուրդ) 18-րդ հոդվածում նշվում է, որ «Եթե օրենքը թույլ է տալիս հետազոտություններ անցկացնել in vitro սաղմերի վրա, ապա այն պետք է նախատեսի այդ սաղմի պատշաճ պաշտպանությունը: Մարդու սաղմերի ստեղծումը հետազոտական նպատակներով արգելվում է»: Միևնույն ժամանակ, Կոնվենցիան չի պարունակում թերապևտիկ կլոնավորման նպատակով սաղմերի օգտագործման հնարավորության ուղղակի հիշատակում (արգելք կամ թույլտվություն): Նշվածի առնչությամբ հարկ է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում քրեական պատասխանատվություն է սահմանվում միայն վերարտադրողական կլոնավորման համար: Ի տարբերություն վերարտադրողական թերապևտիկ կլոնավորումը ենթադրում է սաղմի զարգացում մինչև բլաստոցիստի փուլ (մինչև 14 օր), այնուհետև դրա աճը դադարեցվում է: Սաղմն օգտագործվում է ցողունային բջիջներ ստանալու համար՝ բժշկության մեջ դրանց հետագա բուժական օգտագործման նպատակով, այսինքն՝

¹⁰ Տե՛ս *Захаров И.А.*, ГенЭтика или Рожать нельзя клонировать. - Новосибирск: Изд-во СО РАН, 2003 թ., էջ 45:

¹¹ Տե՛ս *Овчинский В.С.*, Криминология и биотехнологии, М., 2005 թ., էջ 63:

տարբեր հիվանդությունների բուժման և կանխարգելման համար¹²: «Մարդու կլոնավորված սաղմերի վրա հիմնված ցողունային բջիջների գծերի արտադրությունն առաջարկվել է որպես դեղամիջոցների, ախտորոշիչ մեթոդների և բջիջների և հյուսվածքների փոխպատվաստման մշակումն ու գնահատումն արագացնելու միջոցներից մեկը: Այն հարցը, թե արդյո՞ք մարդու սաղմի ցողունային բջիջները (համեմատած մեծահասակից վերցված հյուսվածքների ցողունային բջիջների հետ) բուժման միակ հեռանկարային միջոցն են, և եթե այո, արդյո՞ք կլոնավորված սաղմերի ստեղծումը, որպես ցողունային բջիջների աղբյուր, նրանց ավելի մեծ թերապևտիկ արժեք կտա, ներկայումս գիտական հետազոտությունների առարկա է»¹³: Մարդու կլոնավորման հարցի վերաբերյալ Ն. Ե. Կոփլովան առաջարկում է քրեական պատասխանատվություն սահմանել մարդու կլոնավորման, մարդու կլոնավորված սաղմերի ներմուծման կամ արտահանման¹⁴:

Հաշվի առնելով տվյալ հարցի գործող կարգավորումները Հայաստանի Հանրապետությունում՝ միևնույն ժամանակ հարկ է նշել, որ թերապևտիկ կլոնավորման հարցը օրենսդրական մակարդակով լուծվել է ոչ համակարգային և ոչ բավարար: Նախ, բացակայում է ՀՀ-ում թերապևտիկ կլոնավորման մասին օրենքը, որը կանոնակարգում է դրա հասկացությունը, անցկացման կարգը, ընթացակարգը և այլ հարցեր: Երկրորդ, առնվազն նպատակահարմար կլիներ նշված օրենքի ընդունման պայմաններում բլանկետային դիսպոզիցիայով հանցակազմի կառուցումը, որը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում թերապևտիկ կլոնավորման անցկացման սահմանված կարգի խախտման համար: Այդ քրեաիրավական նորմի նախատեսումը հետագայում պատշաճ քրեաիրավական գնահատական կտար մարդու թերապևտիկ կլոնավորման ժամանակ կատարվող այլ (դասական, ավանդական) յատրոգեն հանցագործություններին: Միևնույն ժամանակ, թույլ տանք մեզ չհամաձայնել հայկական օրենսդրի մոտեցման և կլոնավորման հարցերի գործող օրենսդրական կարգավորման հետ: Նշելով վերարտադրողական կլոնավորման համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսելու անվերապահ նշանակությունը, միևնույն ժամանակ, սխալ ենք համարում քրեաիրավական պաշտպանության շրջանակներից դուրս թողնել թերապևտիկ կլոնավորումը, որը, մեր կարծիքով, հակասում է ընդհանուր ընդունված բարոյական և էթիկական համոզմունքներին, իրենից ներկայացնում է «ինչ-որ բանի» արհեստական սկիզբ՝ դրա նպատակի և բնական տեսքով դրա «շարունակության» բացակայության կանխամտածված գիտակցմամբ:

Թերապևտիկ կլոնավորումը պարունակում է բազմաթիվ քրեածին ռիսկեր, որոնք բաղկացած են այն փաստից, որ բուժաշխատողները, թերապևտիկ նպատակներով «կլոնավորման» պատրվակով (օրենսդրական մակարդակում դրա թույլտվության պայմաններում), կգրադվեն անձի, նրա օրգանների և հյուսվածքների կլոնավորմամբ կրիմինալ նպատակներով: Այսպիսով, ստացվում է, որ թերապևտիկ կլոնավորումը, որի հիմնական նպատակը պացիենտների բուժումն է (մասնավորապես՝ հիվանդ օրգանների փոխարինման կատարումը), իրականում կարող է հանգեցնել կլոնավորման միջոցով ձեռք բերված մարդու օրգանների և հյուսվածքների ապօրինի շրջանառության: Հատուկ վտանգ է ներկայացնում մարդու սաղմի կլոնավորման

¹² Տե՛ս *Гурылёва М.Э.*, Этико-правовые проблемы клонирования человека // Казанский медицинский журнал. – 2019 թ., Том 100, № 6, էջ 993:

¹³ Տե՛ս *Репродуктивное клонирование людей: состояние дискуссий на Генеральной Ассамблее Организации Объединенных Наций*, 2018 թ., Режим доступа: http://apps.who.int/gb/archive/pdf_files/EB115/B115_ID2-ru.pdf. էջ 4:

¹⁴ Տե՛ս *Крылова Н.Е.*, Уголовное право и биоэтика (уголовно-правовые проблемы применения современных биомедицинских технологий): автореф. дис. ... д-ра юрид. Наук: 12.00.08/ Крылова Н. Е., Москва, 2006 թ., էջ 51:

հնարավորությունը ապօրինի շրջանառության կամ տարբեր մանիպուլյացիաների իրականացման նպատակով, ինչը նույնպես պահանջում է, մեր կարծիքով, քրեականացում:

Սաղմի իրավական կարգավիճակի հարցը, ցավոք, օրենսդրական հստակ կարգավորում չի գտել: Նշվածի կապակցությամբ հարկ է նշել, որ, մեր կարծիքով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում որոշակի նախադրյալներ են դրված սաղմին իրավական կարգավիճակ տալու համար: Մասնավորապես, խոսքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի մասին է, որը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում բուժաշխատողի կողմից իր մասնագիտական պարտականությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար, որն անզգուշությամբ առաջացրել է սաղմի կամ պտղի վնասում: Միևնույն ժամանակ, «սաղմի» հասկացության առկա սահմանումների բազմազանության պայմաններում ներկայումս բացակայում է դրա օրենսդրական սահմանումը: Այս առումով հետաքրքիր է թվում որոշ արտասահմանյան երկրների փորձը: Մասնավորապես, Կորեայի Հանրապետության Բիոէթիկայի եւ անվտանգության մասին օրենքը նախատեսել է մի շարք առանցքային տերմիններ գենետիկական հետազոտությունների ճյուղի կարգավորման համար, ինչպիսիք են, օրինակ, «սաղմը», «գենային թերապիան», «սոմատիկ բջջի միջուկի տեղափոխումը», ինչպես նաև ամրագրել է այն դրույթները, որոնց համաձայն՝ սաղմերն արգելվում է արտադրել որեւէ նպատակով, բացի երեխաների ծնունդից¹⁵: Ճապոնիայում մարդու գենոմի ժառանգական գծերի մոդիֆիկացիայի նորմատիվ-իրավական կարգավորման ոլորտը կարգավորվում է մեկ հիմնարար օրենքով՝ 2000 թվականին ընդունված մարդու կլոնավորման տեխնոլոգիաների կարգավորման ակտով (Act on Regulation of Human Cloning Techniques), «Մարդու սաղմերի հետ վարվելու հիմնական քաղաքականությունը» (Fundamental Policy Regarding Handling of Human Embryos) փաստաթղթով, որը 2004 թվականին հրատարակվել է Ճապոնիայի նախարարների կաբինետի վարչակազմի գիտական եւ տեխնոլոգիական քաղաքականության խորհրդի կողմից:

Գենոմի փոփոխման հնարավորության հարցի շուրջ ակտիվ քննարկումները կապված են այն մտավախության հետ, որ գենոմի խմբագրման հնարավորության ի հայտ գալուն պես դա ինքնաբերաբար կհանգեցնի որոշակի գենոտիպ ունեցող մարդկանց վերարտադրության նպատակ հետապնդող եվգենիկ գաղափարների իրականացմանը: Իսկապես, այսօր մարդու գենոմի խմբագրման հարցերի իրավական կարգավորումը, և առաջին հերթին այն փոփոխությունները, որոնք ժառանգները կարող են ժառանգել, ավելի կարևոր է, քան երբևէ¹⁶: Կենսաբանության և բժշկության նվաճումների կիրառման հետ կապված մարդու իրավունքների և արժանապատվության պաշտպանության մասին կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Մարդու գենոմի միջամտությունը, որն ուղղված է դրա փոփոխմանը, կարող է իրականացվել միայն կանխարգելիչ, ախտորոշիչ կամ բուժական նպատակներով և միայն այն պայմանով, որ այն ուղղված չէ տվյալ մարդու ժառանգների գենոմի փոփոխմանը»:

Այլ կերպ ասած, գենային թերապիայի միջոցով փոփոխվում են սոմատիկ բջիջները, այլ ոչ թե սաղմնային բջիջները, որպեսզի խուսափեն գենետիկորեն ձևափոխված ԴՆԹ-ի փոխանցումից հաջորդ սերունդներին: Սակայն, կրկին, «տվյալ անձի ժառանգների գենոմի փո-

¹⁵ Տե՛ս Kim H., Joly J., The regulation of human germline genome modification in the Republic of Korea // Human germline genome modification and the right to science. A comparative study of national laws and policies / ed. by Boggio A., Romano C.P.R. Almqvist J. - Cambridge, 2020 թ., էջ 512:

¹⁶ Տե՛ս Калинин П.А., Косилкин С.В., Геномные исследования: стандарты Совета Европы и правовое регулирование в России // Вестник университета им. О.Е. Кутафина, 2019 թ., էջ 112:

փոխության» առկա սահմանափակման կապակցությամբ առաջին պլան են մղվում առկա ժառանգական հիվանդությունները, ինչի հետևանքով նշված սահմանափակումը կասկածելի է թվում: Վերոնշյալ համատեքստում գենոմի խմբագրման դրական կողմը ընդունելու տեսանկյունից կարելի է մատնանշել այնպիսի հիվանդությունների կանխարգելման հնարավորությունը, ինչպիսիք են Դաունի համախտանիշը, հեմոֆիլիան, միոտոնիկ դիստոնիան և այլն: Այսպիսով, շոշափվում է սոմատիկ գենային թերապիայի և սաղմնային գծի հարցը: «Մարդու գենոմի խմբագրման հնարավոր առավելությունները կայանում են ավելի արագ և ճշգրիտ ախտորոշման, ինչպես նաև գենետիկական խանգարումների արդյունավետ բուժման և կանխարգելման հնարավորության մեջ: Սոմատիկ գենային թերապիան, որը թույլ է տալիս փոխել հիվանդի ԴԽԹ-ն, նախկինում հաջողությամբ օգտագործվել է ՄԻԱՎ-ի և այլ լուրջ հիվանդությունների բուժման համար: Հեռանկարում այս հեղափոխական մեթոդը կարող է նաև զգալիորեն բարելավել քաղցկեղի տարբեր տեսակների բուժման արդյունավետությունը: Գենետիկական փոփոխությունները կարող են փոխանցվել հաջորդ սերունդներին՝ փոփոխելով սերունդների ֆիզիոլոգիական առանձնահատկությունները¹⁷»: Հաշվի առնելով քննարկվող հարցի կարևորությունը՝ Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպությունը (ԱՀԿ) 2018 թվականի դեկտեմբերին ստեղծեց փորձագետների գլոբալ բազմամասնագիտական Խորհրդատվական կոմիտե՝ ուսումնասիրելու մարդու գենոմի (ինչպես սոմատիկ, այնպես էլ սաղմնային) խմբագրման հետ կապված գիտական, էթիկական, սոցիալական և իրավական խնդիրները:

Պետք է նշել, որ արտասահմանյան երկրներում կարելի է նկատել մարդու սաղմնային գծի գենետիկական խմբագրման տարբեր մոտեցումներ, որոնց մի մասը պարունակում է նման մանիպուլյացիաների ուղղակի արգելքներ, իսկ մյուս մասը դրանք թույլ է տալիս միայն բուժական, կանխարգելիչ և ախտորոշիչ նպատակներով, այնուամենայնիվ, պայմանով, որ մարդու սաղմնային գծի փոփոխությունը նպատակ չէ հանդիսանում: Այսպիսով, Լիտվայի Հանրապետության «էթիկայի և կենսաբժշկական հետազոտությունների մասին» օրենքը նախատեսում է, որ «Մարդու կլոնավորումն արգելված է. և կենսաբժշկական հետազոտությունները, որոնք փոխում են մարդու գենոմը, կարող են իրականացվել միայն կանխարգելման, ախտորոշման կամ բուժման նպատակով և միայն այն դեպքերում, երբ դրանք նախատեսված չեն սերունդների գենոմը փոխելու համար (սաղմնային գիծ)»¹⁸: Պորտուգալիայի «Անձնական գենետիկական և առողջապահական տեղեկատվության մասին» օրենքը արգելում է մարդու սաղմնային գծի փոփոխությունը¹⁹: Նման սահմանափակում կա նաև Մալթայի «Սաղմի պաշտպանության մասին ակտում»:²⁰

Ամփոփելով կատարված ուսումնասիրության արդյունքները՝ պետք է փաստել, որ ներկայումս չկա պատշաճ քրեաիրավական հիմք մարդու գենոմի դեմ հանցավոր ոտնձգությունների դեմ պայքարի համար: Մարդու սաղմի իրավական անորոշության պատճառով բացակայում է նաև նրա պատշաճ քրեաիրավական պաշտպանությունը: Վերջինիս իրավական կարգավիճակ տալու որոշակի սկիզբ ձեռնարկվել է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսդրությունում, որը որպես այլ հանցագործությունների հանրորեն վտանգավոր հնարավոր հետևանք նախատեսել է սաղմի կամ պտղի անզգույշ վնասում: Նշելով հայկական օրենս-

¹⁷ Տե՛ս URL: <https://news.un.org/ru/story/2021/07/1406242> (дата обращения: 10.03.2023)

¹⁸ Տե՛ս The Law on Ethics in Biomedical Research (2002) «Закон об этике в биомедицинских исследованиях»:

¹⁹ Տե՛ս The Law no 12/2015 of 26 January on Personal Genetic Information and Health Information:

²⁰ Տե՛ս The Embryo Protection Act (2013) «Акт о защите эмбриона»:

դիրի դրական քայլը մարդու վերարտադրողական կլոնավորման համար քրեական պատասխանատվությունն ամրագրելու առումով, մինչույն ժամանակ հաշվի առնելով հնարավոր քրեածին ռիսկերը, անհրաժեշտ ենք համարում նմանատիպ հանցակազմի նախատեսումը նաև թերապևտիկ կլոնավորման դեպքում: Բացի դրանից, նշելով մարդու գենոմի բուժական խմբագրման օգտակար նպատակի և գործնականում դրա կիրառման հնարավորության մասին, մինչույն ժամանակ, առաջարկվում է նախատեսել ինքնուրույն հանցակազմ, որը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում գենոմի խմբագրման կարգը խախտելու համար, ինչպես նաև դրա կատարումը՝ մարդու սաղմնային գիծը փոխելու համար:

Annotation. Scientific and technological breakthrough, improvement of medical care technologies, processes of genetic engineering and other biomedical technologies require proper legal, including criminal law regulation. Of course, many potentially socially dangerous acts in these areas have not found their actual manifestation to date, but this does not mean that they do not require criminal legal regulation. After all, several decades ago, with the same success, the world community did not even assume about such negative phenomena as cybercrime, in particular, cyberterrorism, cyberterrorism, phishing, etc., while today the efforts of many states are aimed precisely at criminal legal counteraction to the noted illegal encroachments. In the absence of a definition of the concept of “iatrogeny” and “iatrogenic crimes” at the legislative level, the issues of classification of iatrogenic crimes are widely discussed in scientific circles. Most authors refer to them only traditional iatrogenic crimes, at the same time, we defend the position regarding the attribution of non-traditional iatrogenic crimes to them, which have no less degree of public danger. The issues of genomic research are relevant primarily due to the fact that they are at the intersection of ethics and law. To date, such issues as editing, modification of the human genome, the legal status of the human embryo and its criminal protection, new reproductive technologies are on the agenda. The development of biomedical technologies actualizes the issue of their proper legislative regulation, criminalization of potential socially dangerous acts in the areas under consideration and identification of criminal law problems in the application of modern biomedical technologies.

Аннотация. Научно-технологический прорыв, совершенствование технологий оказания медицинской помощи, процессы геномной инженерии и иных биомедицинских технологий требуют надлежащего правового, в том числе, уголовно-правового регулирования. Безусловно, многие потенциально общественно опасные деяния в данных сферах на сегодняшний день не нашли своего фактического проявления, однако это отнюдь не означает, что они не требуют уголовно-правовой регламентации. Ведь несколько десятков лет назад с той же успешностью мировое сообщество и не предполагало о таких негативных явлениях, как киберпреступность, в частности, кибертерроризм, фишинг и т.д., в то время как на сегодняшний день усилия многих государств направлены именно на уголовно-правовое противодействие отмеченным противоправным посягательствам. В условиях отсутствия на законодательном уровне определения понятия «ятрогения» и «ятрогенные преступления» в научных кругах широко дискутируются вопросы классификации ятрогенных преступлений. Большинство авторов относит к ним лишь традиционные ятрогенные преступления, в то же время, нами отстаивается позиция относительно отнесения к ним и нетрадиционных ятрогенных преступлений, обладающих отнюдь не меньшей степенью общественной опасности. Вопросы проведения геномных исследований представляют актуальность в первую очередь в силу того, что они находятся на стыке этики и права. На сегодняшний день в повестке дня такие вопросы, как редактирование, модификация генома человека, правовой статус человеческого эмбриона и его уголовно-правовая защищенность, новые репродуктивные технологии. Развитие биомедицинских технологий актуализирует вопрос их надлежащего законодательного регулирования, криминализации потенциальных общественно-опасных деяний в рассматриваемых сферах и выявления уголовно-правовых проблем в применении современных биомедицинских технологий.

Բանալի բառեր - կենսաբժշկական տեխնոլոգիաներ, քրեաիրավական պաշտպանություն, վերարտադրողական կլոնավորում, թերապևտիկ կլոնավորում, սաղմ, գենոմի խմբագրում:

Keywords: *biomedical technologies, criminal law protection, reproductive cloning, therapeutic cloning, embryo, genome editing.*

Ключевые слова: *биомедицинские технологии, уголовно-правовая охрана, репродуктивное клонирование, терапевтическое клонирование, эмбрион, редактирование генома.*

Սարգսյան Ա. - իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, Հայ-Ռուսական համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի դասախոս, էլ. հասցե՝ adelina-sargsyan@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 28.03.2023 թ., տրվել է գրախոսության 28.03.2023 թ., երաշխավորվել է ի.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավոր, Հայ-Ռուսական համալսարանի պրոֆեսոր Ս. Ս. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 19.04.2023 թ.:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

DOI: <https://doi.org/10.59546/18290744-2023.1-3-85>

ԱԶԱՏ ԲԱԳՐԱՏՅԱՆ
*«Նստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի
օպերատիվ-հետախուզական գործունեության և
քրեագիտության ամբիոնի դասախոս,
նստիկանության մայոր,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

AZAT BAGRATYAN
*Lecturer at the Chair of Operative-Search Activity and
Criminology at the Police Academy of the Republic of Armenia,
Police Major,
Doctor of Law*

АЗАТ БАГРАТЯН
*Преподаватель кафедры оперативно-розыскной
деятельности и криминалистики
Академии образовательного комплекса полиции РА,
майор полиции,
кандидат юридических наук*

**ԱՐՏԱՎԱՐՈՒԹԱՅԻՆ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԻ ՎԵՐԱԾՎԵԼՈՒ
ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒԶԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ**

**THE PROSPECTS OF TRANSFORMING OPERATIVE-SEARCH ACTIVITY
RESULTS INTO EXTRA-PROCEDURAL DOCUMENTS**

**ПЕРСПЕКТИВЫ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВО
ВНЕПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ДОКУМЕНТЫ**

Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքները կարևոր նշանակություն ունեն հանցավորության դեմ պայքարի գործում: Դրանք կիրառվում են հանց օպերատիվ-հետախուզական գործունեության ոլորտում և հիմք են մեկ այլ օպերատիվ-հետախուզական

միջոցառման անցկացման համար: Սակայն հաճախ այդ արդյունքներն օգտագործվում են քրեադատավարական ոլորտում: Իրավաբանական գրականության մեջ այս հաշվով առկա են տարբեր մոտեցումներ: Այսպես, հեղինակների մի մասն առաջարկում է օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքներն ուղղակիորեն օգտագործել որպես ապացույց՝ որոշակի վերապահումներով կամ առանց դրանց¹: Տեսակետներ են արտահայտվում այդ արդյունքները փոխակերպելու և ապացույցների վերածելու² կամ որպես ապացույցներ քրեադատավարական օրենսգրքում ներառելու մասին³:

Նախկին տեսքով «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքն օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքները ճանաչում էր ապացույցներ, բացառությամբ օպերատիվ հարցման, օպերատիվ տեղեկությունների ձեռք բերման, իրերի և փաստաթղթերի հետազոտման և անձի նույնացման արդյունքներից: Այս օրենքն ինքնին լուծում էր այդ հարցը՝ չունենալով այդ լիազորությունները և հակասելով դատավարական նորմերին: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի ընդունումը դրական ազդեցություն գործեց օպերատիվ-հետախուզական համակարգի վրա և որոշակիորեն կարգավորեց իրավիճակը՝ դուրս մղելով օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքները որպես ապացույց սահմանող նորմ⁴: Բայց քրեադատավարական օրենքն ամբողջությամբ չկանոնակարգեց այդ հարցերը, իսկ դրանց մի մասով հակասություններն էլ ավելի սրվեցին: Մի կողմից օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները չեն պահանջում դատարանի որոշումը և օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքները միանշանակորեն ապացույց չեն⁵, մյուս կողմից օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներն անցկացվում են դատարանի որոշմամբ և դրանց արդյունքները դիտարկվում որպես ապացույցներ⁶:

Ըստ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 3-րդ մասի՝ քրեական վարույթի շրջանակից դուրս դատարանի թույլտվությամբ իրականացված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքները կարող են ճանաչվել արտավարությամբ

¹ Տե՛ս *Азаров В.А.*, Уголовно-процессуальные и оперативно-розыскные средства достижения цели раскрытия преступлений // Государство и право, 1997, № 10, էջ 4. *Безлепкин Б.Т.*, Проблемы уголовно-процессуального доказывания // Советское государство и право, 1991, № 8, էջ 101. *Бозров В.М.*, Результатам оперативно-розыскной деятельности – статус доказательств в уголовном процессе // Российская юстиция, 2004, № 4, էջ 4. *Поляков М.П.*, Уголовно-процессуальная интерпретация результатов оперативно-розыскной деятельности, Н. Новгород: Нижегородская правовая академия, 2001, էջ 54-55, 180:

² Տե՛ս *Белкин А.Р.*, УПК РФ: нужны ли перемены? М.: Норма – Инфра-М, 2013, էջ 283. *Доля Е.А.*, Использование в доказывании результатов оперативно-розыскной деятельности. М.: Спарк, 1996, էջ 56-63, 70-77. *Зажицкий В.И.*, Оперативно-розыскная деятельность и уголовное судопроизводство // Российская юстиция, 2001, № 3, էջ 45-47. *Петрухин И.Л.*, Теоретические основы реформы уголовного процесса в России. Ч. 1. М.: Проспект, 2004, էջ 168. Комментарий к Федеральному закону «Об оперативно-розыскной деятельности» / отв. ред. А.Ю. Шумилов. М., 1997, էջ 120:

³ Տե՛ս *Зникин В.К.*, Научные основы оперативно-розыскного обеспечения раскрытия и расследования преступлений: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Н. Новгород, 2006, с. 23, 39. *Гущин А.Н.*, *Громов Н.А.*, *Царева Н.П.*, Оперативно-розыскная деятельность: совершенствование форм вхождения ее результатов в уголовный процесс: учеб.-практ. пособие. М.: Изд. Шумилова И. И., 2003, с. 65–66, 93–96. *Лупинская П.А.*, Основания и порядок принятия решений о недопустимости доказательств // Российская юстиция. 1994. № 11. с. 3. *Шейфер С.А.*, Использование непроцессуальных познавательных мероприятий в доказывании по уголовным делам // Государство и право, 1997, № 9, с. 60–63:

⁴ Տե՛ս 2022 թվականի հուլիսի 1-ին ուժի մեջ մտած «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին № ՀՕ-154-Ն ՀՀ օրենքի 28-րդ հոդվածը:

⁵ Տե՛ս համապատասխանաբար ՀՀ քրեական դատավարության 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 40-րդ կետը, 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁶ Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, 97-րդ հոդվածի 10-րդ մասը:

փաստաթղթեր և կցվել վարույթի նյութերին միայն հանցանքը կանխելու, խափանելու կամ անձին հանցանքի կատարման պահին կամ դրանից անմիջապես հետո բացահայտելու համար: Քրեադատավարական այս նորմը հնարավորություն է տալիս արտավարության փաստաթղթերի տեսանկյունից դիտարկել օպերատիվ-հետախուզական գործունեության այն արդյունքները, որոնք ամրագրում են անձանց գործողությունները հանցագործության նախապատրաստության և հանցափորձի փուլերում կամ կատարելուց անմիջապես հետո: Ըստ այդմ՝ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները պետք է մեկնարկեն նախքան հանցագործությունն ավարտին հասցնելը, մինչդեռ օպերատիվ-հետախուզական նորմի ուժով դատարանի թույլտվությունը պահանջող օպերատիվ-հետախուզական մի շարք միջոցառումներ անցկացվում են միմիայն հանցագործության ավարտից հետո: Այսպես, «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ ներքին դիտում, նամակագրության և այլ ոչ թվային հաղորդակցության վերահսկում, թվային, այդ թվում՝ հեռախոսային հաղորդակցության վերահսկում, ֆինանսական գործարքների վերահսկում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներն անցկացվում են միայն այն դեպքերում, երբ առկա են հիմքեր կասկածելու, որ անձն արդեն կատարել է ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություն: Այստեղ ոչ մի ակնարկ չկա հանցավոր ոտնձգությունը կանխելու, խափանելու կամ անձին հանցանքի կատարման պահին կամ անմիջապես դրանից հետո բացահայտելու մասին: Խոսքը, ըստ էության, վերաբերում է ավարտված, այլ ոչ թե նախապատրաստվող կամ կատարվող հանցավոր ոտնձգությանը: Օրենսդրական այս սահմանումից ուղղակիորեն հետևում է, որ նշված միջոցառումներն ընդհանրապես արգելվում է անցկացնել հանցագործությունը կանխելու կամ խափանելու համար, բնականաբար, դրանց արդյունքներն էլ չունեն արտավարության փաստաթղթի վերաձվելու հնարավորություն:

Հանցագործությունն ավարտված լինելու պահանջը չի տարածվում կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու նմանակման և դատարանի թույլտվությամբ անցկացվող արտաքին դիտման վրա: Դրանց արդյունքները կարող են համապատասխանել դատավարական պահանջներին և ճանաչվել արտավարության փաստաթուղթ: Կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու նմանակման սահմաններում որպես կանոն իրականացվում են արտաքին դիտում և ներքին դիտում՝ տեսաձայնագրման միջոցով կաշառքի առարկայի փոխանցման ընթացքը վերահսկելու համար: Այս տեսանկյունից խոչընդոտներ կարող են առաջանալ ներքին դիտում կազմակերպելիս, քանի որ առկա են միմյանց բացառող հանգամանքներ՝ մի կողմից պետք է անցկացնել ներքին դիտումը, մյուս կողմից նման հնարավորություն ընձեռնվում է հանցագործության արդեն կատարված լինելու դեպքում: Այսպիսով, որպես արտավարության փաստաթուղթ կարող են ճանաչվել ընդամենն արտաքին դիտման արդյունքները, այդ թվում՝ կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու նմանակում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման սահմաններում:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը տարածություն է ստեղծում օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքների գործածման համար: Իրավական նորմերի համապատասխանեցմանն ուղղված հետագա աշխատանքը պետք է ծավալվի օպերատիվ-հետախուզական օրենքում: Սակայն խնդիրը ոչ միայն համակարգերի հակասություններն են, այլև օպերատիվ-հետախուզական գործունեության էությունից չբխող կարգավորումն է: Այս ամենը կարելի էր ընդունել որպես տեխնիկական բացթողման հետևանք, եթե չլիներ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին № ՀՕ-154-Ն ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածի 4-րդ մասը: Ըստ այդմ՝ ներքին դի-

տում, նամակագրության և այլ ոչ թվային հաղորդակցության վերահսկում, թվային, այդ թվում՝ հեռախոսային հաղորդակցության վերահսկում, ֆինանսական գործարքների վերահսկում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացումը տարածվեց միայն կատարված հանցագործությունների վրա: Սակայն արդյո՞ք ճիշտ է նշված միջոցառումները կազմակերպել միայն հանցագործության ավարտից հետո՝ անտեսելով գործողությունների ամրագրման այդքան նպաստավոր ժամանակահատվածը: Հանցագործությունից հետո այս միջոցառումներն արդարացված են լատենտային բնույթի արարքների պարագայում, որոնց կապակցությամբ մինչ այդ վարույթ չի նախաձեռնվել: Եվ եթե արտավարության փաստաթղթերի համատեքստում ընկալվում են դատարանի որոշմամբ վարույթից դուրս իրականացվող օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքները, ապա դրա շրջանակներում կատարվում են համանուն գաղտնի քննչական գործողություններ: Սա նկատի ունենալով՝ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության կարողություններն էլ ավելի պետք է կարևորվեն հանցագործությունների կանխարգելման գործում, այնինչ տեղի է ունենում ճիշտ հակառակը:

Առհասարակ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներն առավել արդյունավետ են նախքան քրեական վարույթ նախաձեռնելը, ինչը հաստատում են նաև քրեական գործերի նյութերը: Օրինակ՝ Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի որոշմամբ 2020 թվականի մարտի 14-ից մինչև մարտի 23-ը կազմակերպվել է «Ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումը, որին 2020 թվականի մարտի 31-ին հաջորդել է քրեական գործի հարուցումը⁷: Թիվ 58207019 քրեական գործի հարուցմանը նույնպես նախորդել են արտաքին դիտում, ներքին դիտում և հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները⁸: Այս ամենը հաշվի առնելով՝ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքը պետք է փոփոխել՝ ներքին դիտման, նամակագրության և այլ ոչ թվային հաղորդակցության վերահսկման, թվային, այդ թվում՝ հեռախոսային հաղորդակցության վերահսկման և ֆինանսական գործարքների վերահսկման անցկացումը տարածելով նախապատրաստվող, կատարվող և կատարված ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների վրա:

Օպերատիվ-հետախուզական օրենքն անընդհատ լրամշակվում է, սակայն դրա հետ մեկտեղ, ցավոք, տարածված են, մեղմ ասած, բացթողումները, որոնք երբեմն զարմանք են առաջացնում: Օրինակ, համաձայն «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 7-րդ մասի՝ ՀՀ հակակոռուպցիոն կոմիտեն կարող է անցկացնել օպերատիվ-հետախուզական բոլոր միջոցառումները, մինչդեռ նույն օրենքի 31-րդ հոդվածի 3-րդ մասի ուժով այն զրկված է նամակագրության և այլ ոչ թվային հաղորդակցության վերահսկման անցկացման իրավունքից: Ընդհանրապես չի կանոնակարգվում միջազգային նամակագրության ոլորտը: Կամ, ինչպես արձանագրեցինք, դատարանի թույլտվությունը պահանջող օպերատիվ-հետախուզական որոշ միջոցառումներ անցկացվում են ծանր կամ առանձնապես ծանր ավարտված հանցագործության դեպքում, սակայն, ըստ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածի 2.1 մասի, թվային, այդ թվում՝ հեռախոսային հաղորդակցության վերահսկում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման նպատակն է կանխել, խափանել կան բացահայտել հանցագործությունները:

Քրեական դատավարության ոլորտում օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքների օգտագործման վրա ներգործություն կարող է ունենալ նաև հետևյալ նորմը:

⁷ Տե՛ս http://www.datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=3349552228627453:

⁸ Տե՛ս http://www.datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=16325548649303797:

Ըստ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածի 3-րդ մասի՝ եթե այն անձի վերաբերյալ, որի նկատմամբ իրականացվում է օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումը, ձեռք են բերվում տվյալներ, որոնք նախատեսված չէին միջոցառումն անցկացնելու մասին որոշմամբ, ապա դրանք օգտագործման ենթակա չեն, բացառությամբ հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության պարագայում՝

1. օպերատիվ-հետախուզական մարմինները գործել են բարեխղճորեն,
2. արդյունքները պարունակում են ծանր, առանձնապես ծանր հանցագործության կամ դրա նախապատրաստման, ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման գործընթաց սկսելու կամ առկա վարույթին առերևույթ առնչվող տվյալներ,
3. այդ տվյալների ձեռքբերման համար թույլատրվում է իրականացված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման անցկացումը:

Նմանօրինակ բովանդակությամբ դրույթն իր արտահայտությունն է գտել նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում՝ գաղտնի քննչական գործողությունների առնչությամբ⁹:

Բարեխղճորեն գործելու եզրույթը գնահատողական կատեգորիա է: Այս տեսանկյունից օպերատիվ-հետախուզական օրենքը չի բացահայտում հասկացության բովանդակությունը: Ըստ ամենայնի, նկատի է առնվում այն, որ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներն անցկացնելիս անհրաժեշտ է պահպանել նորմատիվ իրավական ակտերի պահանջները: Օրինականության սկզբունքը վերաբերում է օպերատիվ-հետախուզական համակարգին ընդհանուր առմամբ, ուստի անորոշություն ստեղծող լրացուցիչ ամրագրման անհրաժեշտություն բնավ չկա:

Վերը նշված նորմի համաձայն՝ ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործությունների վերաբերյալ արդյունքները չեն օգտագործվում: Միանշանակ այս պայմանն արդիական է օպերատիվ-հետախուզական այն միջոցառումների համար, որոնք անցկացվում են միայն ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների պարագայում: Օրինակ, եթե ներքին դիտմամբ տեղեկություններ ստացվեն ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործության մասին, ապա դա կհակասի ներքին դիտում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման անցկացման կանոններին: Մինչդեռ օպերատիվ-հետախուզական որոշ միջոցառումների մասով այդ պահանջը չի գործում, հետևաբար, ինչու այն պետք է կիրառել օպերատիվ-հետախուզական միջոցառմամբ չնախատեսված արդյունքների համար: Մասնավորապես, օպերատիվ հարցման ընթացքում տեղեկություններ են ստացվում միջին ծանրության ուրիշ հանցագործության մասին: Անշուշտ, ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործությունների մասին օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքները չեն վերափոխվում արտավարության փաստաթղթերի¹⁰, բայց անհրաժեշտ կարգավորումներ նախատեսելու դեպքում դրանք կարող են օգտագործվել քրեադատավարական այլ ուղղություններով կամ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության ընթացքում: «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածի 3-րդ մասն արդեն տալիս է անհրաժեշտ լուծում՝ ստացված նման կարգի տվյալները կարող են օգտագործվել, եթե դրանց ձեռքբերման համար թույլատրվում է անցկացված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացումը: Այս ամենի հիմքով, կարծում եմ, պետք չէ առանձնացնել հանցագործության տեսակները, քանի որ դրանց հատկանիշներն արդեն իսկ բավարար են օպերատիվ եղանակով ստացված տվյալների օգտագործման համար՝ հատկապես հաշվի առնելով ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման առնչու-

⁹ Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 243-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

¹⁰ Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 10-րդ մասը:

թյամբ քաղաքացիական վարույթ ծավալելու գործոնը: Միաժամանակ նկատենք, որ նշված նորմում հիշատակվում է միայն առանձնապես ծանր հանցագործության նախապատրաստությունը՝ համենայնդեպս դա հետևում է հոդվածի ձևակերպումից: Արդյո՞ք օրենսդիրը ցանկացել է արտահայտել այս գաղափարը, թե այն տեխնիկական անճշտություն է:

Տարակուսանք է առաջացնում «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածի 3-րդ մասի այն դրույթը, ըստ որի՝ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումը կարող է իրականացվել միայն կոնկրետ անձի վերաբերյալ տվյալներ ձեռք բերելու համար: Ստացվում է, որ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումը չի անցկացվում հանցակիցներին պարզելու համար՝ նույնիսկ միջնորդությամբ և որոշմամբ նախատեսվելու դեպքում: Հաճախ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման նպատակն է բացահայտել հանցագործություն կատարողին: Օրենսդրական այս ամրագրումը կարող է չափազանց բացասական հետևանքներ ունենալ օպերատիվ ճանապարհով ստացված արդյունքների հետագա գործածման, այդ թվում՝ արտավարությանին փաստաթղթեր ճանաչվելու ընթացքի վրա: Այս առումով ավելի ճիշտ է իրավական կարգավորումը կապել ոչ թե անձի, այլ այնպիսի տվյալների հետ, որոնք չի նախատեսվում ստանալ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառմամբ: Նման մոտեցում կարելի է ցուցաբերել նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում, սակայն արձանագրենք, որ գաղտնի քննչական գործողությունները, որպես կանոն, պահանջում են դատարանի թույլտվությունը:

Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքների օգտագործման համար բարենպաստ և ներդաշնակ միջավայր ստեղծելը բխում է ուսումնասիրվող համակարգերի շահերից, ուստի անճշտությունները և անհամապատասխանությունները պետք է բացառել ինչպես «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում, այնպես էլ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում:

Annotation. This academic article is dedicated to the characteristics of the application of the operative-search activities in the field of criminal procedures. In particular, it studies the possibilities of transforming operative-search activity results into extra-procedural documents. This article illustrates the contradictions, which exist not only between the systems, but also in the domain of the legislative regulation of operative-search activity. Certain suggestions are being made in order to exclude omissions and to create a favorable environment for the application of operative-search activity results.

Аннотация. Научная статья посвящена изучению особенностей использования результатов оперативно-розыскной деятельности в сфере производства по уголовным делам. В частности, рассматриваются возможные пути преобразования результатов оперативно-розыскной деятельности во внепроцессуальные документы. В ходе исследования были выявлены неточности и противоречия, существующие как между уголовно-процессуальными и оперативно-розыскными нормами, так и в пределах законодательного регулирования оперативно-розыскной деятельности. В этой связи предлагается исключить подобные упущения и создать благоприятную среду для использования результатов оперативно-розыскной деятельности.

Բանալի բառեր - օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում, օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքներ, արտավարությանին փաստաթղթեր:

Keywords: operative-search activity, operative-search measures, operative-search activity results, extra-procedural documents.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскное мероприятие, результаты оперативно-розыскной деятельности, внепроцессуальные документы.

Բազրատյան Ա. - ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի օպերատիվ-հետախուզական գործունեության և քրեագիտության ամբիոնի դասախոս, ոստիկանության մայր, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, էլ. հասցե՝ verdi2003@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 31.01.2023 թ., տրվել է գրախոսության 31.01.2023 թ., երաշխավորվել է ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ուսումնամեթոդական և զարգացման վարչության պետ, ոստիկանության փոխգնդապետ, ի.գ.թ., դոցենտ Ա. Մնացականյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 19.04.2023 թ.:

DOI: <https://doi.org/10.59546/18290744-2023.1-3-92>

ՆԱԻՐԱ ՇԱՀԻՆՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի քրեական դատավարության ամբիոնի ուսումնական ասիստենտ, ոստիկանության կապիտան

SHAHINYAN NAIRA

Assistant at the Chair of Criminal Process of the Academy of the Educational Complex of the Police of the RA, Police Captain

НАИРА ШАГИНЯН

Ассистент кафедры Криминального процесса Образовательного комплекса Полиции РА, капитан полиции

ԲԱՅԱՌՄԱՆ ԿԱՆՈՆԻ ԲԱՅԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՉ ԻՐԱՎԱԶԱՓ ԶԵՐԲԱԿԱԼՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

EXCEPTIONS TO THE EXCLUSIONARY RULE IN THE UNLAWFUL ARREST CONTEXT

ОТСТУПЛЕНИЯ ОТ ПРАВИЛА ИСКЛЮЧЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ НЕЗАКОННОГО АРЕСТА

Բացառման կանոնի տեսությունը սահմանում է անձանց սահմանադրական իրավունքների խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների անթույլատրելիությունը: Տեսության հիմքը դրվել է ԱՄՆ գերագույն դատարանի կողմից «Վիքսն ընդդեմ Միացյալ Նահանգների գործով» 1914 թ., որով առաջին անգամ արձանագրվեց, որ ԱՄՆ սահմանադրության Չորրորդ փոփոխության խախտումն ինքնին կարող է հիմնավորել ապացույցի բացառումը¹: Այս փոփոխության նպատակն է ապահովել, որ Միացյալ Նահանգները չդառնա մի ազգ, որտեղ Պատրիկ Հենրիի խոսքով. «Անձինք արգելանքի են վերցվում, գույքն առգրավվում է ամենակամայական կերպով առանց որևէ ապացույցի և հիմնավորման» պետական իշխանության ուժով²:

ԱՄՆ դատական պրակտիկայում ձևավորված այս կանոնը հետագայում որոշ տարբերու-

¹ Տե՛ս *Bradford P. Wilson*, California State University San Bernardino, Exclusionary rule, էջ 2-3, <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/Digitization/100738NCJRS.pdf>:

² Տե՛ս նույն տեղում:

թյուններով իր տարածումն է գտել նաև այլ երկրներում³, այդ թվում՝ ՀՀ իրավական համակարգում. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ ապացույցների թույլատրելիությունը սահմանող 97-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ «Ապացույցներ ձեռք բերելիս էական են նաև այն խախտումները, որոնք դրսևորվել են մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների ոտնահարմամբ կամ քրեական վարույթի սկզբունքների խախտմամբ»:

Թեև բացառման կանոնը ժամանակի ընթացքում ենթարկվել է որոշ քննադատությունների⁴ և դատարանների կողմից ստեղծվել են այն բացառող նախադեպեր, այդուհանդերձ տեսական դաշտում մնացել է անխոցելի, իսկ քննադատությունները՝ չհաղթահարված:

Հոդվածի հետազոտության առարկան կազմում են բացառման կանոնի բացառությունները՝ ոչ իրավաչափ ձերբակալման արդյունքում ձեռք բերված ապացույցների թույլատրելիության հարցի համատեքստում: Հետազոտվել են նման ապացույցների և ձերբակալման միջև առկա պատճառահետևանքային կապերի բնույթը:

Սույն հոդվածի իմաստով ոչ իրավաչափ ձերբակալում ասելով նկատի ունենք թե՛ ձերբակալման կարգի խախտմամբ ձերբակալումը և թե՛ ձերբակալման հիմքի բացակայությամբ ձերբակալումը:

Ձերբակալումից հետո ձեռք բերված ապացույցները միմյանցից կարող են տարանջատվել հետևյալ առանձնահատկությամբ.

1) ապացույցներ, որոնք ոչ իրավաչափ ձերբակալում իրականացնելուց անկախ են ձեռք բերվել և որևէ կապ չունեն ձերբակալման փաստի հետ, այդ փաստից անկախ ապացույցներ են. սա իրավունքին հայտնի է իբրև անկախ աղբյուրի տեսություն⁵, որի դեպքում ապացույց ձեռք բերելու աղբյուրն «աղտոտված» չէ մինչ այդ կատարված անթույլատրելի գործողություններով: Օրինակ՝ ձերբակալման պահին կասկածը չի եղել ակնհայտ անմիջականորեն ծագած և հիմնավոր, սակայն ձերբակալման փաստից անկախ օրինական եղանակով ձեռք է բերվել տեսագրություն, որը վկայում է անձի կողմից հանցանք կատարելու մասին,

2) ապացույցներ, որոնք ձեռք են բերվել ձերբակալումից հետո կամ այդ գործողությանը միաժամանակ և իրենց բնույթով ձերբակալման արդյունքում ձեռք բերված ապացույցներ, օրինակ՝ մատնահետքը, որը փորձագիտական եզրակացության արդյունքում կարող են վերաճել ապացույցի, ձերբակալված անձի ցուցմունքը և այլն:

Անկախ աղբյուրի տեսությունը թերևս բացառման կանոնի ամենաարդարացված բացառումն է, որի կիրառումն այնքան խնդրահարույց չէ, որքան այն բացառությունները, որոնք թույլատրում են կիրառել ակնհայտ ոչ իրավաչափ վարույթային գործողությունների արդյունքում ձեռք բերված տվյալները: Ձերբակալման համատեքստում դրանք կարող են դրսևորվել հետևյալ կերպ.

1) ապացույցներ, որոնք ձեռք են բերվել ոչ իրավաչափ ձերբակալման ընթացքում, օրինակ՝ ձերբակալվածի հայտարարությունները, որոնք տեղ են գտել ապացույցի տեսակ համարվող ձերբակալման արձանագրության մեջ,

2) ապացույցներ, որոնք թեև ոչ իրավաչափ ձերբակալման արդյունք են, սակայն ձեռք են բերվել ձերբակալումից հետո պատշաճ կատարված քննչական գործողության ընթացքում,

³ Տե՛ս Ryo Ogiso, The exclusionary Rule in Criminal Procedure : a comparative study of the English, American, and Japanese approaches <https://sas-space.sas.ac.uk/3736/1/1316-1420-1-SM.pdf>:

⁴ Տե՛ս Donald E. Wilkes, Critique of Two Arguments Against the Exclusionary Rule: The Historical Error and The Comparative Myth <https://scholarlycommons.law.wlu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3118&context=wluir>:

⁵ Տե՛ս Murray v. United States, 487 US 533 (1988):

օրինակ՝ ձերբակալվածի ցուցմունքը պատշաճ հարցաքննության եղանակով:

Երկրորդ դեպքում խախտումները, որոնք կարող են համարվել էական, կապված ձերբակալման ընթացքի կամ հիմքի հետ, ըստ էության կապ չունեն ապացույցների ձեռք բերման ընթացքի հետ, քանի որ ապացույցներ ձեռք բերելու ճանապարհն այստեղ քննչական գործողության կատարումն է: Հետևաբար, եթե նույնիսկ անձի սահմանադրական իրավունքի խախտմամբ կատարվել է ձերբակալում, սակայն դրան հաջորդած քննչական գործողությունների կատարման ընթացքում անձի իրավունքները չեն խախտվել՝ կապված բուն քննչական գործողության կարգի կամ այդպիսի գործողության ընթացքում նրա սահմանադրական իրավունքների հետ, ապա այդպիսի ապացույցը կարող է ճանաչվել թույլատրելի: Իհարկե, այսպիսի մոտեցումը կարող է արժանանալ քննադատության այն հիմնավորմամբ, որ որոշ ապացույցներ ունեն սերտ առնչություն ձերբակալման փաստի հետ և ուղղակիորեն դրա արդյունք են: Օրինակ, ցուցմունքի դեպքում այն վերցվում մի սուբյեկտից, որն իրականում պետք է գոյություն չունենար, եթե իրավապահ մարմինը անհիմն ձերբակալում իրականացրած չլիներ: Այդուհանդերձ, անգամ այս դեպքում ելակետայինն այն է, որ անձը փաստացի իրազեկված լինի իր կարգավիճակի, այդ կարգավիճակից բխող իրավունքների և պարտականությունների, ինչպես նաև տվյալ քննչական գործողության հետևանքների մասին: Բացի այդ՝ էական է նաև կամավորության փաստը, անձի այլընտրանք ունենալու իրավաբանական հնարավորությունը: Եթե ձերբակալվածը պատշաճ իրազեկված է ցուցմունք տալուց հրաժարվելու իրավունքի, իսկ ցուցմունք տալու դեպքում՝ այն դատարանում իբրև իր դեմ ապացույց օգտագործելու հետևանքի մասին, սակայն ինքնական ցուցմունք է տալիս, միաժամանակ հարցաքննության ընթացակարգի խախտում տեղի չի ունեցել, ապա այդպիսի ապացույցը թույլատրելի է:

Այդպիսի ապացույցի թույլատրելիության մասին է վկայում նաև 97-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետի սահմանումը, այն է՝ «Օրենքի էական խախտմամբ ստացված են համարվում այն տվյալները, որոնք ձեռք են բերվել՝ (...) քննչական գործողության կատարման ընթացքում մեղադրյալի կարգավիճակ չունեցող անձից, որի նկատմամբ փաստացի իրականացվել է քրեական հետապնդում՝ առանց այդ մասին նրան պատշաճ ծանուցելու»:

Թեև սա ձերբակալման հետ կապված իրավահարաբերության ուղղակի կարգավորում չէ, սակայն անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, որ այստեղ ապացույցի թույլատրելիության ելակետը ոչ թե անձի կարգավիճակն է, այլ նրա իրազեկված լինելը, որը նրան պատշաճ պաշտպանության հնարավորություն է տալիս: Նույն կերպ ոչ իրավաչափ ձերբակալման դեպքում ևս կարևորը անձի՝ իր կարգավիճակի վերաբերյալ պատշաճ ծանուցված լինելն է, որը նրան լիարժեք պաշտպանության հնարավորություն է տալիս՝ անկախ ձերբակալման իրավաչափությունից: Այդուհանդերձ անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, որ ձերբակալման սկզբնական վիճակում անձի մոտ՝ պայմանավորված ձերբակալման փաստով, կարող է առաջանալ լինել հոգեճնշող վիճակ, որպիսի հանգամանքն էլ կարող է պայմանավորել ձերբակալվածի կողմից «կամավոր» ցուցմունք տալը, հետևաբար դատարանները ցուցմունքի թույլատրելիությանն անդրադառնալիս պետք է գնահատեն կամավորության բնույթը: Այս խնդրին առավել մանրամասն անդրադարձել ենք սույն հոդվածի ձերբակալման ընթացակարգի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների թույլատրելիության գնահատման հատվածում՝ համեմատական տանելով ձերբակալված անձի հայտարարությունների և ցուցմունքների միջև, ընդգծելով նրանց առանցքային տարբերությունները, որոնք առանձին դեպքերում, կախված գործի փաստական հանգամանքներից, կարող են վկայել ցուցմունքի թույլատրելիության մասին:

Ոչ իրավաչափ ձերբակալման արդյունքում ձեռք բերված ապացույցների թույլատրելիու-

թյան խնդիրն առավել ցայտուն է արտահայտվում անհիմն ձերբակալումից հետո կատարված անձնական խուզարկությամբ հայտնաբերված ապացույցների գնահատման դեպքում. չէ որ անձնական խուզարկությունը կարող է կատարվել նաև հարկադրաբար և, որպես կանոն, ուղեկցում է ձերբակալմանը, այն ըստ էության ձերբակալման արգասիք հանդիսացող քննչական գործողություն է և միակը, որը որպես անհետաձգելի ապացուցողական գործողություն կարող է կատարվել տեղում՝ ձերբակալում կատարող նույն սուբյեկտի կողմից: Վիճարկելի է նաև ձերբակալված անձից վերցված նմուշների թույլատրելիության հարցը, քանի որ ձերբակալված անձի համար հետազոտության համար նմուշներ հանձնելը պարտականություն է, ոչ թե իրավունք, ի տարբերություն ցուցմունք տալու իրավունքի:

Իրավակիրառ պրակտիկայում մշակվել են որոշ չափորոշիչներ, որոնք կարող են նման ապացույցները դարձնել թույլատրելի: Որքան էլ ՄԻԵԴ-ը բազմիցս արձանագրել է «թունավոր ծառի պտուղները թունավոր են» կանոնի միանշանակություն, այդուհանդերձ մի շարք իրավիճակներում թե՛ ՄԻԵԴ-ը, թե՛ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը (և ոչ միայն) այս կանոնից տարբնույթ հիմնավորումներով շեղվել են, ինչը ներկայացվել է Ա. Ղամբարյանի կողմից⁶:

Այս առումով հետաքրքիր մոտեցում է մշակվել ՄԻԵԴ-ի «Գաֆգենն ընդդեմ Գերմանիայի» գործով: Եվրոպական դատարանը (Մեծ պալատի 2010 թ. հունիսի 1-ի որոշումը) մեղադրյալին խոշտանգելու ճանապարհով ձեռք բերված ցուցմունքից ածանցյալ ապացույցները դիտարկել է թույլատրելի, քանի որ մեղադրյալը մոլորեցրել է ոստիկանության ծառայողներին՝ ասելով, որ երեխան այլ առևանգողի մոտ է և անօրինական հարցաքննության նպատակը երեխային փրկելն է եղել, ոչ թե քրեական հետաքննության առաջխաղացումը, չնայած այն հանգամանքին, որ արդյունքում հայտնաբերվել է երեխայի դին:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը ևս մշակել է հիշյալ տեսությունից բացառման կանոններ և 31.05.2014 թ. որոշմամբ՝ հստակեցրել է թունավոր ծառի պտուղների տեսության «բխելու» և «պատճառական կապի» չափանիշները: «Բխելու» չափանիշը ենթադրում է, որ ապացույցն անմիջականորեն ձեռք է բերվել օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցից: «Պատճառական կապի» չափանիշը նշանակում է, որ անօրինական ճանապարհով ստացված տվյալի վրա ամբողջությամբ հիմնված ապացույցն անթույլատրելի ճանաչելու համար անհրաժեշտ է, որ այդ ապացույցը ողջամիտ ջանքերով ստանալու հնարավորությունը բացակայի:

Այս իմաստով առավել պրակտիկ են ամերիկյան դատարանների մոտեցումները, որոնք ուղղակիորեն կապված են ձերբակալման փաստի հետ:

Այսպես, «Յուտա նահանգն ընդդեմ Սթրիֆի» որոշման հիմքում ընկած էին հետևյալ փաստերը և հիմնավորումները. ինչ-որ մեկն անանուն հաղորդում էր տվել թմրամիջոցների շրջանառության մասին (579ԱՄՆ-2016 թ.): Ոստիկանության սպան հետևում է տանը՝ ականատես լինելով հաճախակի կարճատև այցելությունների: Այցելուներից մեկը Սթրիֆն էր: Սպան տեսնում է, որ Սթրիֆը դուրս է գալիս տնից և կանգնեցնում է նրան, ապա խնդրում է Սթրիֆի անձը հաստատող փաստաթուղթը: Ստուգմամբ տեղում պարզվում է, որ Սթրիֆն ունի երթևեկության խախտման համար ձերբակալման չմարված օրդեր, ինչը սպային հիմք է տվել ձերբակալելու նրան:

Սովորաբար սպաներին թույլատրվում է խուզարկել կասկածյալներին ձերբակալելուց հետո և Սթրիֆին խուզարկելիս մետամֆետամինով և թմրամիջոցների պարագաներով պարկ է հայտնաբերվել: Գերագույն դատարանը գտավ, որ եթե նույնիսկ սպան ողջամիտ կասկած

⁶ Տե՛ս Ա. Ղամբարյան, «Թունավոր ծառի պտուղները թունավոր են» կանոնը և բացառությունները քրեական դատավարությունում», ՀՀ քննչական կոմիտե, էջեր 36-44:

չունենալ Սթրիֆին կանգնեցնելու համար, այդուհանդերձ ապացույցները պետք է թույլատրելի համարվեն: Այս վճռի հիմքն այն է, ինչ դատարաններն անվանում են «թուլացման դոկտրինա» («attenuation doctrine»), համաձայն որի՝ եթե ոստիկանության ապօրինի վարքագծի և ապացույցների միջև կապը բավականաչափ հեռավոր է կամ ընդհատված, ապա ապացույցները թույլատրելի են: Այս դեպքում ձերբակալման օրդերի առկայությունը «թուլացնում էր» ապացույցների և դրան հանգեցնող անօրինական «կանգ առ» հրամանի միջև կապը⁷: Այսինքն՝ միջամտող փաստերի առկայության դեպքում թուլանում, նվազում է ոչ իրավաչափ ձերբակալման հանգամանքի ազդեցությունը դրա արդյունքում ձեռք բերված փաստական տվյալի թույլատրելիությունը որպես ապացույց գնահատելիս:

Դատավոր Քլարենս Թոմասը կենտրոնացել է երեք գործոնի վրա.

ժամանակավոր մոտիկություն. սպան հայտնաբերել է մաքսանենգ ապրանքը Սթրիֆին կանգնեցնելուց միայն րոպեներ անց: Նման «ժամանակավոր մոտիկությունը» ապացույցների և ոստիկանության անօրինական վարքագծի միջև, կշռում է ապացույցները ճնշելու (բացառելու) օգտին:

Միջամտող հանգամանքներ. ձերբակալման վավեր հրաման, որը ոչ մի կապ չունենալիս հետաքննության հետ, գոյություն ունենալով Սթրիֆի հետ հանդիպումը: Այդ հրամանը թույլ է տվել ձերբակալել և խուզարկել, թեև Սթրիֆին կանգնեցնելու պահին այդ հիմքի մասին սպային հայտնի չի եղել: Նման միջամտող հանգամանքը նպաստում է ապացույցների ընդունմանը:

Սպայի նպատակն ու գոռոզությունը. Թոմաս Ֆակրելի կողմից Սթրիֆի ձերբակալումը համարվեց «առավելագույնս անփույթ» և հավանաբար ոստիկանության «համակարգային կամ կրկնվող» սխալ վարքագծի մաս: ԱՄՆ Սահմանադրության չորրորդ փոփոխության իրավունքների խախտումը, լինելով ոչ «նպատակային», ոչ էլ «աղաղակող», վկայում է ապացույցների ընդունման մասին⁸:

Այսպիսով, բոլոր այն դեպքերում, երբ կատարվել է ոչ ակնհայտ ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով ձերբակալում, որի արդյունքում ձեռք են բերվել ապացույցներ, ապա այդպիսի ապացույցների թույլատրելիությունը կարող է որոշվել հետևյալ չափանիշներով.

1. Ապացույցի ձեռք բերման նպատակը, եթե այն հետապնդում է ոչ թե հետաքննության առաջխաղացման նպատակ, այլ հանրային առավել գերակա շահ՝ հասարակության անվտանգություն, մարդու կյանք, առողջություն և այլն,

2. Կամավորությունը, եթե ձերբակալվածը իրազեկվել է ինքնամեղսագրման վտանգի մասին, այդուհանդերձ կամավոր տեղեկություններ է հայտնել,

3. Թուլացնող հանգամանքները ոչ իրավաչափ ձերբակալման և դրա արդյունքում ձեռք բերված փաստական տվյալների միջև:

Ինչ վերաբերում է ձերբակալման ընթացակարգի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցներին, ապա այստեղ ևս մշակված են թույլատրելիության որոշ չափորոշիչներ: Այս դեպքում ձերբակալման հիմքն իրականում առկա է, սակայն ընթացակարգային որոշ խախտումներ կարող են հանգեցնել ապացույցի անթույլատրելիության: Օրինակ՝ ձերբակալվածին լռելու իրավունքի կամ ձերբակալման պատճառի մասին չիրազեկելը, եթե վերջինս ինքնամեղսագրող տեղեկություններ է հայտնում, որը նրա կամքից անկախ տեսագրվում է ոստիկանության ծառայողի (պարեկի) համազգեստին ամրացված տեսանկարահանող սարքի միջոցով: Տե-

⁷ Տե՛ս U.S. v. Vargas, 369 F.3d 98 (2d Cir. 2004), In re Hoch, 82 A.3d 1167 (Vt. 2013):

⁸ Տե՛ս <https://www.nolo.com/legal-encyclopedia/what-if-the-police-don-t-have-reason-stop-me-find-i-have-warrant-after-stopping-me.html>:

սանկարահանող սարքի տեսագրությունը հետագայում կարող է վարույթին ներկայացվել իբրև փաստական տվյալ: ԱՄՆ գերագույն դատարանը մշակել է որոշ չափորոշիչներ, որոնք կարող են այդպիսի ապացույցները դարձնել թույլատրելի, դրանք են.

1. Հասարակական անվտանգության բացառություն. վտանգավոր իրավիճակներում «հանրային անվտանգության» բացառությունը թույլ է տալիս ոստիկաններին հարցաքննել կասկածյալներին զենքի մասին՝ առանց Միրանդայի նախազգուշացման, որը կարող է օգտագործվել դատավարության ժամանակ կասկածյալի դեմ (NY v. Quarles, 467 US 649 (1984)): Երբ ոստիկանության ծառայողը տեղեկություն է ստանում բանուկ հատվածում ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի կողմից լիցքավորված ատրճանակ թողնելու մասին, վերջինիս արգելանքի վերցնելիս առաջին գործողությունը պետք է լինի ատրճանակի մասին տեղեկությունների ստացումը, ոչ թե ձերբակալվածին միրանդիզացնելը:

2. Վկայի բացահայտում. Եթե Միրանդայի կանոնի խախտմամբ արված հայտարարություններից ոստիկանությունն իրազեկվում է մեկ այլ վկայի մասին, այդ վկան կարող է ցուցմունք տալ կասկածյալի դեմ դատավարության ժամանակ (Միչիգանն ընդդեմ Թակերի, 417 US 433 (1974)):

3. Անխուսափելի բացահայտում. Եթե ոստիկանությունն ի վերջո ինքնուրույն կգտներ շոշափելի ապացույցներ, ապա ապացույցները կարող են օգտագործվել դատավարության ժամանակ կասկածյալի դեմ, նույնիսկ եթե ոստիկանությունն իմացել է այդ մասին Միրանդայի կանոնների խախտմամբ հարցաքննության ժամանակ⁹:

4. Իրեղեն ապացույցների հայտնաբերում. ցանկացած իրեղեն ապացույց, որի մասին ոստիկանությունը տեղեկանում է Միրանդայի կանոնները ոտնահարող հարցաքննության միջոցով, սովորաբար կարող է օգտագործվել կասկածյալի դեմ դատարանում (ԱՄՆ ընդդեմ Պատանեի, 543 US630 (2004)): Թեև իրեղեն ապացույցները համարում են թույլատրելի, սակայն այն պայմանով, որ դրանք ձեռք են բերվել կամավոր խոստովանության արդյունքում, այլ ոչ թե բռնություն գործադրելու հետևանքով, որի դեպքում ապացույցը հավանաբար կճանաչվեր անթույլատրելի¹⁰: Այստեղ անհրաժեշտ է նկատել, որ նման իրավիճակում միայն կամավորությունը բավարար չէ այդ ապացույցը թույլատրելի ճանաչելու համար: Կամավոր հայտարարությունը պետք է լինի ինքնաբերական, մինչև ծառայողը կհասցնի ձերբակալվածին իր նվազագույն իրավունքները հայտնել: Իսկ այն դեպքերում, երբ ծառայողը դիտավորյալ կամ անփութորեն ձգձգել է Միրանդայի նախազգուշացումներ տալը կամ մինչ այդ սկսել է հարցեր ուղղել դեպքի վերաբերյալ, ապա այդպիսի ապացույցներն անթույլատրելի կլինեն: Հարկ է նաև նկատել, որ ձերբակալման սկզբնական ժամանակահատվածում, պայմանավորված ձերբակալման ընթացքում ֆիզիկական հարկադրանքի կիրառման, դրա հնարավոր սահմանազանցումների փաստով, ձերբակալված անձանց մոտ կարող է առաջանալ հոգեճնշող վիճակ: Ոստի դատարանները հայտարարության կամավոր և ինքնաբերական լինելու հանգամանքը քննարկելիս պետք է գնահատեն՝ արդյո՞ք նման «կամավորությունը» հոգեճնշող վիճակի դրսևորում չէ՞ հաշվի առնելով անձի տարիքը, բնութագիրը, հանցագործության ծանրության աստիճանը, կատարման եղանակը և այլն: Որոշ ընդհանրություն կա ձերբակալված անձի ցուցմունքի և հայտարարությունների միջև և թվում է, որ հոգեճնշող վիճակի առկայությունը պետք է հաշվի առնել նաև ցուցմունքի թույլատրելիությունը գնահատելիս: Իհարկե, դատարաններն առանձին դեպքերում կարող են այդ հանգամանքին գնահատական տալ՝ դարձյալ հաշվի առնելով

⁹ Տե՛ս <https://www.nolo.com/legal-encyclopedia/statements-obtained-police-violate-miranda.html>:

¹⁰ Տե՛ս <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/542/630/>:

անձի տարիքը, հանցագործության ծանրության աստիճանը, կատարման եղանակը և այլն, սակայն հարկ ենք համարում ընդգծել որոշ առանցքային տարբերություններ. ձերբակալվածի հայտարարությունները և ձերբակալման ընթացքը գրեթե չունեն ժամանակային խզում, որի դեպքում անձն առավել դժվար կարող է հասնել ինքնակառավարման, բացի այդ՝ հայտարարությունները արվում են ձերբակալում իրականացնող նույն սպայի ներկայությամբ, որի գործողություններից էլ անձի մոտ կարող էր առաջացած լինել հոգեճնշող վիճակը, մինչդեռ ցուցմունքը վերցվում է այլ սուբյեկտի (քննիչի) կողմից և առկա է հստակ ժամանակային խզում ձերբակալման պահի և ցուցմունք տալու պահի միջև: Այս տարբերությունները վկայում են ցուցմունքի թույլատրելիության մասին:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետի համաձայն՝ դատարանի որոշմամբ խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը ենթակա է մերժման, եթե նույն օրենսգրքի 108-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված դեպքում անձին ձերբակալելիս հիմնավոր կասկածն ակնհայտ չի եղել անմիջականորեն ծագած: Գտնում ենք, որ երբ անձի ձերբակալման պահին հիմնավոր կասկածը չի եղել ակնհայտ անմիջականորեն ծագած, դատարանները խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը քննելիս ոչ թե պետք է գիլիոտինի էֆեկտով մերժեն այն, այլ յուրաքանչյուր դեպքում վեր հանեն ոչ իրավաչափ ձերբակալման և ձեռք բերված փաստական տվյալների միջև առկա պատճառահետևանքային կապը, ինչպես նաև ձերբակալման ոչ իրավաչափության ազդեցությունը ձեռք բերված ապացույցների վրա:

Բացառման կանոնի բացառությունները տարբեր երկրների իրավական համակարգերում գործում են ոչ թե օրենսդրական կարգավորումների, այլ դատական նախադեպերի մակարդակում, ինչը բնական է, քանի որ այդ որոշումները բխում են կոնկրետ գործի փաստական հանգամանքների մանրակրկիտ վերլուծությունից, որոնք փաստական հանգամանքների աննշան փոփոխության պայմաններում համանման փաստական հանգամանքներով մեկ այլ գործի վերաբերությամբ կարող են կիրառելի չլինել: Ուստի մեջբերված որոշումներով արտահայտված իրավական դիրքորոշումները ՀՀ իրավական համակարգում ևս կարող են կիրառվել դատական նախադեպի մակարդակում՝ առանց օրենսդրական կարգավորումներ սահմանելու՝ հաշվի առնելով առանձին դեպքերում դրանց խոցելիությունը և ոչ բոլոր դեպքերի վերաբերությամբ կիրառելիությունը:

Ընդհանրացնելով վերոգրյալը՝ հարկ է ընդգծել, որ թեև իրավակիրառ պրակտիկայում մշակվել են բացառման կանոնից որոշ բացառություններ, որոնք առանձին դեպքերում արդարացված են, այդուհանդերձ այն շարունակում է մնալ իրավապահ մարմինների ապօրինի գործողությունների դեմ պայքարի լավագույն միջոցը: ԱՄՆ գերագույն դատարանի կողմից մշակված և այլ երկրների իրավական համակարգերում տարածված այս տեսությունները իրավաբանական գրականության մեջ միանշանակ չեն ընդունվում: Դրանք մեծապես խաբխուրում են բացառման սանկցիայի անմիջականությունն ու կանխատեսելիությունը՝ դրանով իսկ նվազեցնելով կանոնի կանխարգելիչ նշանակությունը¹¹: Ուստի դատարանները բացառման կանոնի բացառությունները կիրառելիս պետք է զգուշավորություն ցուցաբերեն՝ ապահովելով հավասարակշռություն հանցագործությունների բացահայտման և անձանց սահմանադրական իրավունքների ապահովման նպատակների միջև:

¹¹ Տե՛ս *Richard M. Re, Due process exclusionary rule*, Harvard law review, number 7, May 2014, p. 1895 http://harvardlawreview.org/wp-content/uploads/2014/05/vol127_re.pdf:

Annotation. The given article is dedicated to the main problem of assessment regarding the admissibility of evidence obtained as a result of an unlawful arrest. The essence of the connection between the causality related to such pieces of evidence and arresting facts was studied in the given article. The issues on the admissibility of the evidence have been discussed, obtained not only as a result of a non-lawful arrest but also by violation within the process of arrest. Foreign experience regarding the admissibility of such kind of evidence is presented.

Аннотация. Статья посвящена вопросу оценки допустимости доказательств, полученных в результате незаконного задержания. В статье проанализированы характер причинно-следственных связей между такими доказательствами и фактом задержания, правило исключения и отступления от него. Анализируется вопрос о допустимости таких доказательств, полученных не только в результате необоснованного задержания лица, но и в результате нарушения порядка задержания. Рассматривается зарубежный опыт относительно допустимости таких доказательств.

Բանալի բառեր - բացառման կանոն, ապացույց, կամավորություն, ձերբակալվածի հայտարարություններ, ցուցմունք, անխուսափելի բացահայտում, թուլացման դոկտրին, վկայի բացահայտում, իրեղեն ապացույցներ, հասարակական անվտանգություն:

Keywords: *exclusionary rule, evidence, volunteering, statements of the arrested person, testimony, inevitable discovery, attenuation doctrine, discovery of witness, physical evidence, public safety.*

Ключевые слова: *правило исключения, доказательство, добровольность, заявление задержанного, показания, неизбежное разглашение, доктрина затухания, раскрытие свидетеля, вещественные доказательства, общественная безопасность.*

Շահիդյան Ն. - ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի քրեական դատավարության ամբիոնի ուսումնական ասիստենտ, ոստիկանության կապիտան, էլ. հասցե՝ naira-shahinyan@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 26.01.2023 թ., տրվել է գրախոսության 26.01.2023 թ., երաշխավորվել է ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի պետի տեղակալ, ոստիկանության գնդապետ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Ա. Հովհաննիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 19.04.2023 թ.:

**ՄԻՋԱՋԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО**

DOI: <https://doi.org/10.59546/18290744-2023.1-3-100>

ԱՐՄԵՆ ՀԱՅԿՅԱՆՑ
պրոֆեսոր, իր. գիտ. դոկտոր
ԵՊՀ քաղաքացիական
իրավունքի ամբիոնի վարիչ

ARMEN HAYKIAN
Professor, Doctor of Law
Head of YSU Civil Law Chair

АРМЕН АЙКЯНЦ
доктор юр. наук, профессор,
заведующий кафедрой Гражданского права ЕГУ

**ԴԱՏԱՐԱՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ ՕՐԵՆՔԻ
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԶԱԲԱՆՄԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ
ՀԱՐՑԵՐ**

**SOME PRACTICAL ISSUES OF EXPLANATION
BY COURTS OF THE CONTENT OF FOREIGN LAW**

**НЕКОТОРЫЕ ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ
РАЗЪЯСНЕНИЯ СУДАМИ СОДЕРЖАНИЯ ИНОСТРАННОГО ПРАВА**

Օտարերկրյա տարրով ծանրաբեռնված մասնավոր հարաբերությունները՝ միջազգային մասնավոր հարաբերությունները, կարգավորվում են նախապատվելիորեն՝ նյութա-իրավական մեթոդով կամ կոլիզիոն-իրավական մեթոդով: Միջազգային մասնավոր հարաբերությունները կոլիզիոն-իրավական մեթոդով կարգավորելիս, այսպես կոչված՝ կոլիզիոն նորմերի միջոցով փնտրվում և ընտրվում է այն պետության իրավունքը, որը պետք է կիրառվի:

Դատարանը կոլիզիոն նորմերի կիրառմամբ, երբ ընտրում է օտարերկրյա պետության իրավունք, կանգնում է լուրջ խնդրի առջև՝ ինչպես է կիրառելու օտարերկրյա պետության իրավունքը, երբ դատարանը չի տիրապետում այդ իրավունքը: Դեռևս հինհռոմեական իրավական համակարգում հայտնի՝ «Jura novit curia - դատավորը գիտի օրենքը» իրավական պոստուլատը գործում է նաև այսօր, և ազգային իրավական համակարգերը նույն այդ պա-

հանջը կրկին առաջադրում են դատարաններին¹: Ազգային դատարանները ոչմիայն պետք է տիրապետեն և գիտենան դատարանի վայրի իրավունքը, այլև պետք է տիրապետեն և գիտենան այն օրենքը, որն ընտրվում է ազգային օրենսդրության մաս կազմող կոլիզիոն նորմերով:

ՀՀ քաղ.օր. 1255-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջով՝ «Օտարերկրյա իրավունք կիրառելիս դատարանը դրա նորմերի բովանդակությունը պարզում է համապատասխան օտարերկրյա պետությունում դրանց պաշտոնական մեկնաբանման և կիրառման պրակտիկային համապատասխան»: Վկայակոչված իրավադրույթը դատարանին ոչ միայն պարտավորեցնում է կիրառել կոլիզիոն նորմով ընտրված օտարերկրյա իրավունքը, այլև պարտավորեցնում է կիրառել ճիշտ՝ այն նույն մեկնաբանությամբ և կիրառման պրակտիկայով, որն ընդունված է համապատասխան օտարերկրյա պետությունում: Եթե դատարանը շեղվի այս պահանջից, հետագայում վերաքննության և վճռաբեկության կարգով կարող է վիճարկվել դատարանի որոշման օրինականությունը²: Դատարանին նման խիստ և պատասխանատու պահանջ առաջադրելով՝ պետությունը դատարանին չի կարող թողնել խնդրի լուծման առջև միայնակ և անզեն³: Պետությունը պարտավոր է նախատեսել այնպիսի իրավական մեխանիզմներ, որոնց գործադրմամբ դատարանը կկարողանա հաղթահարել իր համար անծանոթ, սակայն միևնույն ժամանակ կիրառման համար պարտադիր՝ օտարերկրյա օրենքը տիրապետելու բարդագույն խնդիրը, այլ կերպ ասած՝ պետությունը դատարանին պետք է օգնի, օժանդակի օտարերկրյա օրենքը կիրառելիս կրկին մնալու «Jura novit curia» արդարադատական բարձունքի վրա⁴:

ՀՀ քաղ.օր. 1255-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերում համապատասխանաբար սահմանվում են.

2. Օտարերկրյա իրավունքի նորմերի բովանդակությունը պարզելու նպատակով դատարանը սահմանված կարգով կարող է դիմել Հայաստանի Հանրապետության և արտասահմանի իրավասու մարմինների աջակցությանը կամ ներգրավել մասնագետների:

3. Գործին մասնակցող անձինք իրավունք ունեն ներկայացնել օտարերկրյա իրավունքի նորմերի բովանդակությունը հավաստող փաստաթղթեր, որոնք նրանք վկայակոչում են իրենց պահանջները կամ առարկությունները հիմնավորելիս կամ այլ կերպ աջակցել դատարանին այդ նորմերի բովանդակությունը պարզելու համար:

Սրանք բոլոր այն մեխանիզմներն են, որոնց գործադրմամբ ՀՀ դատարանը կարող է տիրապետել կոլիզիոն նորմով ընտրված՝ օտարերկրյա պետության օրենքը և այդ շրջանակում գործ լուծել:

Վերոնշյալ մեխանիզմներից՝ դատարանի համար առավել արժանահավատ և հավաստիության բարձր գործակցով աչքի է ընկնում ՀՀ քաղ.օր. 1255-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսվող մեխանիզմը, որը սակայն ձևակերպված է շատ ընդհանուր կերպով, հստակ չեն դրա իրականացման դետալային մանրամասները⁵: Համակարծիք ենք այն հնարավոր

¹ Տե՛ս *Paane Л.*, Международное частное право /под ред. Л.А.Лунца/изд. Ин. Лит-ры, М., 1960, էջ 130:

² ile:///C:/Users/User/Downloads/Международное%20частное%20право.%20Учебник%20(%20PDFDrive%20).fb2.

³ Տե՛ս *Валетова Ю.А.*, О некоторых способах установления содержания иностранного права судами Российской Федерации //https://cyberleninka.ru/article/n/o-nekotoryh-sposobah-ustanovleniya-soderzhaniya-inostrannogo-prava-sudami-rossiyskoy-federatsii:

⁴ Տե՛ս *Терентьева Л.В.*, Общеправовая презумпция jura novit curia и отраслевая презумпция jura aliena novit curia международного гражданского процесса //file:///C:/Users/User/Downloads/obschepравovaya-prezumpsiya-jura-novit-curia-i-otraslevaya-prezumpsiya-jura-aliena-novit-curia-mezhdunarodnogo-grazhdanskogo-protssesa.pdf:

⁵ Տե՛ս *Хоцанов Д.А.*, Установление содержания иностранных правовых норм в международном частном праве, М.,

անդամներին, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը չէր կարող դրանից ավելին մանրամասնել մեխանիզմի կիրառման դետալները, որ դրանք կարող են և պետք է մանրամասնվեն այլ աղբյուրներով:

Միանգամից ասենք, որ ՀՀ օրենսդրությամբ՝ որևէ աղբյուրով մանրամասնված չեն նման դետալներ: ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի իրավակարգավորման ուժով՝ «Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով»: **Օրենսդիրը, դափարանին լիազորելով սահմանված կարգով դիմել Հայաստանի Հանրապետության և արտասահմանի իրավասու մարմինների աջակցությանը և չհստակեցնելով այդ լիզորության իրացման իրավական մեխանիզմները, իրավական խոչընդոտ է հարուցում օտարերկրյա իրավունքի բովանդակության պարզաբանման համար համապատասխան մեխանիզմի գործադրման հարցում:**

Միջազգային մասնավոր-իրավական կարգավորման մշակույթում ընդունված է, որ պետություններն իրավական օգնության շուրջ կնքում են միջազգային երկկողմ և բազմակողմ պայմանագրեր, որոնցով էլ պարտավորվում են միմյանց արդարադատության մարմիններին տրամադրել ազգային օրենսդրության մեկնաբանման և կիրառման պրակտիկայի վերաբերյալ պահանջվող տեղեկատվություն⁶: Հայաստանի Հանրապետությունը երկկողմ մակարդակով նման պայմանագրեր կնքել է մի շարք երկրների հետ (Բուլղարիա, Լիտվա, Հունաստան, Ռումինիա, Սիրիա, Վրաստան), իսկ բազմակողմ մակարդակով հայտնի են միայն **Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավահարաբերությունների մասին Մինսկի 1993 թ. կոնվենցիան**, և բոլորովին նույն անվանումով՝ **2002 թ. Քիշնևի կոնվենցիան**: Բայց ինչ մանրամասնությամբ են կարգավորվում ազգային օրենսդրության վերաբերյալ տեղեկատվության տրամադրման գործընթացները, բավական է կնքված միջազգային պայմանագրերից մեջբերել առանձին իրավադրույթներ: Այսպես, Հայաստանի Հանրապետության և Բուլղարիայի Հանրապետության միջև քաղաքացիական գործերով իրավական օգնության մասին 1995 թ. ստորագրված պայմանագրի 24-րդ հոդվածով սահմանվում է. «**Տեղեկության փոխանակումը Կենտրոնական մարմինները պահանջի դեպքում ուղարկում են ազգային օրենսդրության և դատական պրակտիկայի վերաբերյալ տեղեկություն, ինչպես նաև դատական որոշումների պատճենները**»: Հայաստանի Հանրապետության և Լիտվայի Հանրապետության միջև քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին 2002 թ. ստորագրված պայմանագրի 15-րդ հոդվածում սահմանվում է. «**Տեղեկատվություն տրամադրելը Պայմանավորվող կողմերի արդարադատության նախարարությունները և Գլխավոր դատախազությունները հարցումներով փոխադարձ տեղեկատվություն են տրամադրում իրենց պետություններում գործող կամ նախկինում գործած օրենսդրության և արդարադատության հիմնարկների կողմից դրա կիրառման հարցերի վերաբերյալ**»: Իրավական օգնության շուրջ կնքված միջազգային երկկողմ մյուս պայմանագրերում կարգավորումները բոլորովին նույնական են վկայակոչված օրինակներին:

Երկկողմ պայմանագրերի համեմատությամբ՝ ավելին ասված չէ նաև ՀՀ ստորագրած՝ Մինսկի 1993 թ. և Քիշնևի 2002 թ. միջազգային բազմակողմ պայմանագրերում: Այսպես, Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հա-

ИнфотропикМедиа, 2012, էջ 89; Международноеправо: Учебник в 2 томах. Том 1.Общая часть /отв. Ред. С.Н. Лебедев, Е.В. Кабатова, М., Статут, 2011, էջ 303:

⁶ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 90:

րաբերությունների մասին Մինսկի 1993 թ. կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածով սահմանվում է. «Պայմանավորվող կողմերի արդարադատության կենտրոնական մարմինները, խնդրանքի դեպքում, միմյանց տրամադրում են տեղեկություններ իրենց տարածքներում գործող կամ գործած ներպետական օրենսդրության և արդարադատության մարմինների կողմից դրա կիրառման պրակտիկայի վերաբերյալ»:

Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին Քիշնի 2022 թ. կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածով սահմանվում է. «Իրավական հարցերի վերաբերյալ տեղեկատվությունը Պայմանավորվող կողմերի կենտրոնական արդարադատության հիմնարկները հարցման հիման վրա միմյանց տեղեկություններ են տրամադրում իրենց Պայմանավորվող կողմերի՝ գործող և նախկին ներպետական օրենսդրության և դրա կիրառման պրակտիկայի վերաբերյալ»:

Ինչպես նկատում ենք, վկայակոչված միջազգային պայմանագրերը խնդրո առարկային անդրադառնում են ոչ ավելի մակարդակով, քան սահմանվում է ՀՀ քաղ. օր. 1255-րդ հոդվածի 2-րդ մասում: Այս համեմատությունը բերվում է ոչ թե քննադատական, այլ ճանաչողական նպատակով՝ արձանագրելու, որ իրավական օգնության մասին կնքվող միջազգային պայմանագրերից ավելին ակնկալել չի կարելի, որ դրանք ունեն իրավական կարգավորման շատ լայն շրջանակներ և միայն վերևում հիշատակված ծավալով կարող էին լավագույն դեպքում անդրադառնալ ազգային օրենսդրության մասին տեղեկատվության տրամադրման հարցերին: Հատուկ ցանկանում ենք շեշտել, որ իրավական օգնության մասին ՀՀ ստորագրած միջազգային երկկողմ և բազմակողմ պայմանագրերի օրինակն ընդհանրական է, նույնպիսին է մոտեցումը մյուս բոլոր պետությունների կնքած համանման պայմանագրերում⁷:

Քննարկվող հարցերի առնչությամբ լավագույն աղբյուրը, որն ուղղակիորեն է վերաբերում հենց միայն հարցերի այս շրջանակին, հանդիսանում է 1968 թ. հունիսի 7-ին Լոնդոնում ստորագրված՝ Օտարերկրյա օրենսդրության վերաբերյալ տեղեկատվության մասին Եվրոպական կոնվենցիան (այսուհետ՝ Եվրոպական կոնվենցիա)⁸:

Եվրոպական կոնվենցիան բավարար մանրամասնությամբ սահմանում է քայլերի հաջորդականությունը, թե Եվրոպայի կոնվենցիայի անդամ-պետությունների դատարաններն ինչպես կարող են ամփոփ տեղեկատվություն ստանալ անդամ-պետությունների օրենսդրության պաշտոնական մեկնաբանման և կիրառման պրակտիկայի վերաբերյալ, որն անհրաժեշտ է իրենց վարույթում գտնվող քաղաքացիական գործերով որոշումներ կայացնելու համար⁹: Այդ նպատակով՝ օտարերկրյա հարցումներին արձագանքելու համար անդամ-պետությունները ստեղծում կամ նշանակում են ազգային մամին (**Ստացող հաստատություն**): Անդամ պետություններն իրավունք ունեն նաև նշանակել մեկ կամ մի քանի ազգային մարմիններ (**Հասցեագրող հաստատություն**), որոնք օտարերկրյա պետությունների քաղաքացիական և առևտրային օրենսդրության կապակցությամբ ազգային դատարանների հարցումները կհասցեագրեն օտարերկրյա անդամ-պետությունների իրավասու մարմիններին: Ստացող և հասցեագրող հաստատությունների ցանկն անդամ-պետությունները փոխանցում են Եվրոպայի խորհրդի գլխավոր քարտուղարին: Համաձայն Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի՝

⁷ Стн Международное частное право: Учебник /Л.П. Ануфриева, К.А. Бекашев, Г.К. Дмитриева и др.: отв. ред. Г.К. Дмитриева. 2-е изд., М., Изд-во Проспект, 2004, էջ 168-169:

⁸ <https://rm.coe.int/1680072384>.

⁹ Եվրոպական կոնվենցիան վերաբերում է անդամ-պետությունների՝ բացառապես քաղաքացիական և առևտրային օրենսդրության հարցերով տեղեկատվության տրամադրմանը (Եվրոպական կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի 1-ին պարբերություն):

նույնիսկ երբ Հասցեագրող հաստատությունը հարցումն ինքն է ուղարկում անդամ-պետության Ստացող հաստատությանը, համարվում է, որ այդ հարցումը տրվել է դատական իշխանության կողմից: Եվրոպական կոնվենցիան հատուկ պահանջում է, որ նման հարցում ուղարկվի անդամ-պետության Ստացող հաստատությանը միայն այն դեպքում, երբ համապատասխան քաղաքացիական կամ առևտրային գործի քննություն իսկապես սկսվել է (3-րդ հոդվածի 1-ին պարբերություն):

Եվրոպական կոնվենցիան հստակ և բավարար մանրամասնությամբ սահմանում է հարցման կազմմանը վերաբերող պահանջները: Այսպես, հարցումը պետք է բովանդակի տեղեկատվություն այն դատական մարմնի մասին, որի անունից արվում է հարցումը, նրանում պետք է նշվեն՝ գործի բնույթը և առավելագույն ճշգրտությամբ պետք է շարադրվեն այն հարցերը, որոնց կապակցությամբ ցանկալի է ստանալ օտարերկրյա անդամ-պետության քաղաքացիական և/կամ առևտրային օրենսդրության պաշտոնական մեկնաբանման և կիրառման պրակտիկայի վերաբերյալ տեղեկատվություն: Երբ անդամ-պետությունն ունի մեկից ավել իրավական համակարգեր, ապա հարցման մեջ պետք է հստակեցվեն, թե հատկապես որ իրավական համակարգի վերաբերյալ է տեղեկատվությունը խնդրարկվում: Հարցման մեջ շարադրվում են անհրաժեշտ բոլոր հանգամանքները, որոնք Ստացող հաստատությանը կօգնեն առավել ճիշտ և ամբողջական տեղեկատվություն տրամադրել ազգային օրենսդրության վերաբերյալ: Անհրաժեշտության դեպքում հարցմանը կից կարող են ներկայացվել փաստաթղթերի պատճեններ: Եթե հարցումն ուղարկվի խնդրարկվող պետությանը և պատասխանը կազմելիս պարզվի, որ այնուամենայնիվ կա լրացուցիչ նյութերի կամ տեղեկատվության անհրաժեշտություն, ապա խնդրարկվող պետության համապատասխան հաստատություններն իրավունք ունեն Հասցեագրող հաստատությունից պահանջել նման նյութեր կամ տեղեկատվություն: (Եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդված):

Հարցումը նախապատրաստում է ազգային դատական մարմինը, իսկ երբ հարցումը պատրաստում է ոչ դատական մարմինը, բոլոր դեպքերում հարցումն ուղեկցվում է ազգային դատական մարմնի որոշմամբ:

Հարցումը և դրան կից ներկայացվող բոլոր նյութերը կազմվում են խնդրարկվող պետության պաշտոնական լեզվով կամ պաշտոնական լեզուներից որևէ մեկով, եթե խնդրարկվող պետության պաշտոնական լեզուն ավել է մեկից (Եվրոպական կոնվենցիայի 14-րդ հոդված): Եթե հարցումը և կից փաստաթղթերը կազմվեն **խնդրարկող** պետության պաշտոնական լեզվով, ապա դրանք պետք է ուղեկցվեն **խնդրարկվող** պետության պաշտոնական լեզվով թարգմանությամբ¹⁰:

Ստացող մարմինը, ստանալով հարցումը, կամ ինքն է կազմում հարցման պատասխանը, կամ էլ հարցումն ուղարկում է պետական կամ պաշտոնական այլ հաստատության, որպեսզի վերջինս պատրաստի պատասխանը (Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին պարբերություն):

Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության համաձայն՝ Ստացող հաստատությունը հարցումն անհրաժեշտ դեպքերում կամ վարչական պատճառներից ելնելով հարցումն իրավունք ունի ուղարկել մասնավոր հաստատության կամ որակավորված իրավաբանի, որոնք էլ կպատրաստեն հարցման պատասխանը: Եվ պետական կամ մասնավոր

¹⁰ Եվրոպական կոնվենցիան նախատեսում է այն հնարավորությունը, որ անդամ-պետությունները կարող են երկկողմ կամ բազմակողմ ձևաչափով որոշել և շեղվել կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածի պահանջից: Ենթադրվում է, որ անդամ-պետությունները, որպես հնարավոր տարբերակ, կարող են ընտրել որևէ այլ լեզու, քան իրենց պաշտոնական լեզուներն են (դիցուք՝ անգլերեն), և շրջանառվել այդ լեզվով:

հաստատության, կամ որակավորված իրավաբանի կողմից նման ծառայության մատուցումն ուղեկցվում է հարակից ծախսերով, ապա Ստացող հաստատությունը մինչև հարցումն ուղարկելն առավելագույն ճշգրտությամբ տեղեկացնում է հնարավոր ծախսերի մասին, ստանում է դրանց վճարման վերաբերյալ համաձայնություն, որից հետո միայն ուղարկում է հարցումը:

Շատ կարևոր է պարզել, թե որքանով է պարտադիր համարվում, որ հարցմանն անպայման պետք է պատասխան տրվի: Եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ Ստացող մարմինը պարտավոր է միջոցներ ձեռնարկել անձամբ կամ վերևում նշված անձանց ներգրավմամբ՝ պատասխանն ներկայացնելու համար (Եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդված): Սակայն այս պարտականությունը բացարձակ չէ, խնդրարկվող պետությունը կարող է հրաժարվել նման պատասխան ներկայացնելու հարցում, եթե խնդրարկվող պետության շահերը շոշափվում են այն գործով, որի հետ կապված է հարցումը, կամ եթե նույնիսկ կապված չէ այդ գործի հետ, խնդրարկվող պետությունը կարող է մերժել հարցմանը պատասխան ներկայացնել, եթե դրանով կարող է վնաս պատճառվել իր սովորելությանը կամ անվտանգությանը (Եվրոպական կոնվենցիայի 11-րդ հոդված):

Թե ինչպիսի բովանդակային նկարագիր և ինչպիսի մասնագիտական նյութերի ուղեկցություն պետք է ունենա հարցման պատասխանը, Եվրոպական կոնվենցիան բավարար մանրամասնությամբ անդրադարձել է նաև այս հարցին: Համաձայն Եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի՝ հարցման պատասխանը հետապնդում է խնդրարկող պետության դատական մարմնին առավել օբյեկտիվ և անկողմնակալ տեղեկատվություն տրամադրելու նպատակ: Հարցման պատասխանը կարող է ուղեկցվել համապատասխան իրավաբանական տեքստերով և դատական որոշումներով: Ցանկացած տեղեկատվություն, որը կարող է օգտակար լինել խնդրարկվող պետության օրենսդրությունը հասկանալու և տիրապետելու համար, կարող է ներառվել պատասխանում, դա ենթադրում է նույնիսկ իրավական դոկտրինայից կամ մասնագիտական լուսններից հակիրճ տեղեկատվություն: Հարցումը կարող է ուղեկցվել բացատրական պարզաբանումներով:

Հարցման պատասխանը տրվում է հնարավորինս արագ: Սակայն այստեղ ժամանակային սահմանափակումներ չկան նախատեսված: Երբ հարցման հնարավոր պատասխանը ծավալուն է և կարող է մեծ ժամանակ պահանջել, Ստացող հաստատությունը Հասցեագրող հաստատությանը տեղեկացնում է այդ մասին և նշում է պատասխանն ուղարկելու հավանական ժամկետների մասին:

Հարցման պատասխանը տրվում է խնդրարկվող պետության պաշտոնական լեզվով (Եվրոպական կոնվենցիայի 14-րդ հոդված):

Խնդրարկող պետության դատական մարմնի համար հարցման պատասխանով ներառվող տեղեկատվությունը որևէ իրավական հետևանք չի հարուցում, այսինքն՝ ազգային դատական մարմինը պատասխանատվություն չի կրում դրա հիման վրա կայացրած որոշման համար (Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդված):

Ակնդետ երևում է, թե Եվրոպական կոնվենցիայով որքան են մանրամասնված դատալները, թե ազգային դատարաններն ինչպես կարող են հաղթահարել օտարերկրյա իրավունքը տիրապետելու և դրա հիման վրա քաղաքացիական վեճը լուծելու՝ «Jura novit curia» իմպերատիվը¹¹: Բնականաբար, այդ գործընթացը կարող է ենթադրել կազմակերպական և իրավական բնույթի լրացուցիչ մանրամասներ, որոնք արդեն կարող են նախա-

¹¹ Տե՛ս *Касаткина А.Ю.*, Об установлении содержания норм иностранного семейного права, Закон и Право, 10, 2020, էջ 72-75:

տեսվել Եվրոպական կոնվենցիայի անդամ-պետությունների ներպետական իրավական ակտերով, որոնք նրանք կրնդունեն այս կոնվենցիայի միանալով: Ցավոք Հայաստանի Հանրապետությունը, չլինելով Եվրոպական կոնվենցիայի անդամ-պետություն, զրկված է նաև դրանով ընձեռվող հնարավորություններից օգտվելուց¹²: Այդ հնարավորությունները մեզ համար կենսական են ոչ միայն ՀՀ քաղ. օր. 1255-րդ հոդվածի համատեքստում, այլև ավելի լայն՝ ՀՀ դատաիրավական բարեփոխումների համատեքստում¹³: ՀՀ կառավարության կողմից 2022 թ. հուլիսի 21-ին ընդունված N 133-L որոշմամբ հաստատվել է ՀՀ դատական և իրավական բարեփոխումների 2022-2026 թթ. Ռազմավարությունը, որով նախատեսվում է, ի թիվս այլ հանգամանքների, նաև դատարանների արդյունավետության բարձրացումը¹⁴: Եվրոպական կոնվենցիային ՀՀ անդամակցումն ազգային դատարաններին հնարավորություն կտա խնդրո առարկայի մասով էականորեն բարձրացնել իրենց գործունեության արդյունավետությունը: Եվրոպական կոնվենցիային ՀՀ անդամակցումը լրացուցիչ հեռանկարներ կբացի ներպետական մասնավոր իրավաբանական հաստատությունների և արհեստավարժ իրավաբանների համար, որոնք Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի ուժով կարող են ներգրավվել հարցման պատասխաններ պատրաստելիս: Սա ևս համապատասխանում է ՀՀ դատական և իրավական բարեփոխումների 2022-2026 թթ. Ռազմավարությանը, որը նպատակ է հետապնդում ապահովել փաստաբանական համայնքի արհեստավարժության շարունակական բարձրացումը¹⁵:

Եվրոպական կոնվենցիայի անդամակցելը կարող է նաև անհամեմատ բարելավել միջազգային մասնավոր հարաբերությունների իրավական կարգավորման վիճակը և շեշտակիորեն բարձրացնել Հայաստանի Հանրապետության ինտեգրացիոն վարկանիշը:

Annotation. When a national conflict of laws rule chooses a foreign law, the court is bound to apply the foreign law. However, the court does not own foreign law, and the state must help the court to clarify the content of foreign law.

National civil legislation provides for such mechanisms, but these mechanisms are not enough. A sufficient number of such mechanisms are provided by the European Convention on Information Relating to Foreign Laws of 1968, but the Republic of Armenia has not acceded to the European Convention.

The scientific article presents in details the necessary mechanisms and assesses the possible membership of the Republic of Armenia in the European Convention, which can significantly contribute to the ongoing legal reforms.

Аннотация. Когда национальная коллизонная норма выбирает иностранное право, суд обязан применить иностранное право. Однако суд не владеет иностранным правом, и государство должно помочь суду разъяснить содержание иностранного права.

Национальное гражданское законодательство предусматривает такие механизмы, но их недостаточно. Достаточное количество таких механизмов предусмотрено Европейской конвенцией об информации относительно иностранного законодательства от 1968 года, но Республика Армения не присоединилась к данной конвенции.

В научной статье подробно представлены необходимые механизмы и оценено возможное членство Республики Армения в Европейской конвенции, что может способствовать эффективности проводимых правовых реформ.

¹² <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treaty-num=062>.

¹³ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=166582>.

¹⁴ https://www.arlis.am/Annexes/6/2022_N1133hav.1.pdf.

¹⁵ https://www.arlis.am/Annexes/6/2022_N1133hav.1.pdf.

Բանալի բառեր – կոլիզիոն նորմ, դատարան, օտարերկրյա իրավունք, մեկնաբանություն, դատական պրակտիկա, ռազմավարություն, արդյունավետություն, Եվրոպական կոնվենցիա, անդամ-պետություն:

Keywords: *conflict rule, court, foreign law, interpretation, jurisprudence, strategy, effectiveness, European Convention, member state.*

Ключевые слова: *коллизийная норма, суд, иностранное право, толкование, судебная практика, стратегия, эффективность, Европейская конвенция, государство-член.*

Հայկյանց Ա. - պրոֆեսոր, իր. գիտ. դոկտոր, ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, էլ. հասցե՝ haykyants@yahoo.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 17.04.2023թ., տրվել է գրախոսության 17.04.2023 թ., երաշխավորվել է պրոֆեսոր, իր. գիտ. դոկտոր Վ. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 19.04.2023 թ.:

DOI: <https://doi.org/10.59546/18290744-2023.1-3-108>

ԳՈՌ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Հագենի համալսարանի գերմանական և եվրոպական սահմանադրական և վարչական իրավունքի, ինչպես նաև Միջազգային իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, Սաքսոնիայի փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր (Բեռլին), կառավարման գիտությունների մագիստրոս (Շպայեր)

GOR HOVHANNISYAN

Associate Professor at the Chair of German and European Constitutional and Administrative Law, as well as International Law at the University of Hagen, Attorney-at-law, Member of the Saxon Bar Association, Doctor of Laws (Berlin), Master of Administrative Sciences (Speyer)

ГОР ОГАНЕСЯН

Доцент кафедры немецкого и европейского конституционного и административного права, а также международного права в Университете Хагена, Адвокат, член Саксонской коллегии адвокатов, Доктор юридических наук (Берлин), Магистр административных наук (Шпайер)

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ (ՄԱՍ II) – ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐՆ ՈՒ ԻՐԱՎԱՍՏԵՂԾՈՒՄԸ ՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ

EUROPEAN LAW (PART II) – SOURCES OF LAW AND LAW-MAKING IN UNION LAW

ЕВРОПЕЙСКОЕ ПРАВО (ЧАСТЬ II) – ИСТОЧНИКИ ПРАВА И ЗАКОНОТВОРЧЕСТВО В СОЮЗНОМ ПРАВЕ

Սույն հոդվածը շարունակում է եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ հոդվածների շարքը¹: Այստեղ լուսաբանվում են եվրոպական իրավունքի աղբյուրները, և ներկայացվում է նաև իրավաստեղծման գործընթացը: Այնուհետև ուրվագծվում են եվրոպական իրավունքում գործող կառուցվածքային սկզբունքները:

I. Իրավունքի աղբյուրները

Եվրոպական նյութական իրավունքը կարելի է բաժանել **առաջնային** և **երկրորդային** իրավունքի: ԵՄ իրավակարգի առնչությամբ ավելի ու ավելի հաճախ է գործածվում նաև «**երրորդային իրավունք**» հասկացությունը²: Դրա ներքո պետք է հասկանալ այն իրավական

¹ Առաջին մասը տես Հովհաննիսյան, Դատական իշխանություն 280-282/2022, էջ 92-100:

² Արդեն գործածում է նաև Գերմանիայի Դաշնային ՍԴ-ն, տես, օրինակ, BVerfGE 123, 267 Rn. 110 – Lissabon: Այդ

ակտերը, որոնք ընդունվում են ԵՄ մարմինների երկրորդային իրավական ակտերի հիման վրա³, օրինակ՝ երբ Հանձնաժողովը ԵՄԳՊ 290-րդ հոդվածի համաձայն՝ գործում է իրեն պատվիրակված իրավաստեղծ լիազորության հիման վրա, կամ երբ Հանձնաժողովը կամ Խորհուրդն ընդունում են կատարողական հրահանգներ՝ համաձայն ԵՄԳՊ 291-րդ հոդվածի⁴:

1. Առաջնային իրավունքը

Իբրև առաջնային իրավունք բնորոշվում են *հիմնադիր պայմանագրերը* (ԵՄՊ և ԵՄԳՊ), դրանց պատկանող արձանագրություններն ու հավելվածները, ինչպես նաև հիմնական իրավունքների խարտիան (ՀԻԽ): Առաջնային իրավունքի մաս են նաև եվրոպական իրավունքի չգրված իրավական սկզբունքները (տես ԵՄՊ 6-րդ հոդ. 3-րդ մասը): Եվրոպական իրավունքն ունի աստիճանական կառուցվածք, որի զագաթին գտնվում է առաջնային իրավունքը: Առաջնային իրավունքն ունի սահմանադրաիրավական դեր⁵: Հետևաբար, այն սահմանափակում է ԵՄ օրենսդրի կարգավորման ազատությունը և ծառայում է իբրև չափման մասշտաբ, երբ խոսքը վերաբերում է երկրորդային իրավունքի համապատասխանությանն առաջնային իրավունքին:

ա) Պայմանագրերը

Պայմանագրերը «Միության հիմքն են» (ԵՄՊ 1-ին հոդ. 3-րդ մասի 1-ին նախ.), երկուսն էլ ունեն նույն մակարդակը (ԵՄՊ 1-ին հոդ. 3-րդ մասի 2-րդ նախ.): **Եվրոպական միության մասին պայմանագիրը (ԵՄՊ) և Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագիրը (ԵՄԳՊ)** տասնամյակներ տևած քննարկումների արդյունք են: ԵՄՊ-ն ամրագրում է ԵՄ-ի կազմակերպաիրավական հիմքը և զգալիորեն ավելի կարճ է, իսկ ԵՄԳՊ-ն համակողմանիորեն նկարագրում է Միության խնդիրներն ու իրավասությունները: Պայմանագրերը կարող են փոփոխվել՝ համաձայն ԵՄՊ 48-րդ հոդվածի: Ընդ որում՝ ԵՄՊ 48-րդ հոդ. 2-5-րդ մասերը կարգավորում են պայմանագրերի փոփոխման սովորական, իսկ 48-րդ հոդ. 6-րդ և 7-րդ մասերը՝ պարզեցված ընթացակարգը: Սովորական ընթացակարգի շրջանակում պայմանագրերի փոփոխության համար անհրաժեշտ է անդամ պետությունների վավերացումը:

բ) Հիմնական իրավունքների խարտիան⁶

Ըստ ԵՄՊ 6-րդ հոդ. 1-ին մասի՝ Հիմնական իրավունքների խարտիան (ՀԻԽ) հավասար է պայմանագրերին: Խարտիան պարունակում է հիմնական իրավունքների ցանկ՝ ոգեշնչված Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայից (ՄԻԵԿ) և անդամ պետությունների սահմանադրություններից: Այդպիսով ազգային հիմնական իրավունքների և միջազգային մակարդակում ՄԻԵԿ-ի կողքին հիմնական իրավունքների պաշտպանություն է երաշխավորվում նաև միութենական մակարդակում:⁷

գ) Ընդհանուր իրավական սկզբունքները

Պայմանագրերի, արձանագրությունների և ՀԻԽ-ի իրավադրույթների կողքին եվրոպական իրավունքը ներառում է նաև չգրված առաջնային իրավունքը: Դրանք կոչվում են նաև եվրոպական իրավունքի ընդհանուր իրավական սկզբունքներ⁸: Նորմատիվ հիմքը ԵՄԳՊ 340-րդ հոդ. 2-րդ մասն է, ըստ որի՝ Միության արտապայմանագրային պատասխանատվությունը

հասկացության քննադատությունը տես Ruffert in Callies/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 288 Rn. 11:
³ Nettesheim in Grabitz/Hilf/Nettesheim, Das Recht der EU, 68. EL 2019, AEUV Art. 288 (Aug. 2012) Rn. 31.
⁴ Sնու Lange, JuS 2019, 759:
⁵ Sնու Nettesheim in Grabitz/Hilf/Nettesheim, Das Recht der EU, 68. EL 2019, AEUV Art. 288 (Aug. 2012) Rn. 28:
⁶ Ընդհանուր պատկերացում տալիս են Voßkuhle/Wischmeyer, JuS 2017, 1171:
⁷ Բազմամակարդակ համակարգում հիմնական իրավունքների պաշտպանության մասին տես Ludwigs/Sikora, JuS 2017, 385:
⁸ Herdegen, EuropaR, 2021, § 8 Rn. 15.

որոշվում է «ընդհանուր իրավական սկզբունքներով, որոնք ընդհանուր ճանաչում ունեն անդամ պետությունների իրավակարգերում»⁹:

Կարևոր դեր է խաղում *համաչափության սկզբունքը*, որը հիշատակվում է նաև ՀԻԽ-ում (ՀԻԽ 52-րդ հոդ. 1-ին մասի 2-րդ նախ.)¹⁰: Իբրև ընդհանուր իրավական սկզբունք Միության մարմինների ու հաստատությունների, ինչպես նաև ազգային պետական մարմինների գործողությունների համար, համաչափության սկզբունքը ճանաչված է նաև *ԱԵԴ-ի* կողմից¹¹: Եվ, վերջապես, ԵՄՊ 5-րդ հոդ. 4-րդ մասում այն ամրագրված է իբրև սկզբունք Միության գործողությունների համար, բայց այս դեպքում ոչ թե քաղաքացիների հանդեպ իշխանական վարչարարության տեսանկյունից, այլ Միության ու անդամ պետությունների հարաբերություններում:

Հիմնական իրավունքների խախտումն ստուգելիս պետք է կիրառել համաչափության սկզբունքը: Անդամ պետությունների կողմից շուկայի ազատության սահմանափակումների դեպքում նույնպես սահմանափակումների արդարացումն ստուգելիս պետք է հաշվի առնել համաչափության սկզբունքը: Սկզբունքը պետք է հաշվի առնել նաև ընդհանրապես իբրև եվրոպական օրենսդրի համար գծված սահման¹²:

Համալսարանական քննությունների համար կարևոր են նաև *վստահության պաշտպանության* և *իրավական անվտանգության* սկզբունքները:

Կիրառման օրինակ: Ոչ իրավաչափ կերպով տրամադրված դրամական օժանդակությունը հետպահանջելու դեպքում¹³ օգնություն ստացողը կվկայակոչի վստահության պաշտպանության սկզբունքը՝ օժանդակությունը վերադարձնելուց խուսափելու համար: Կախված կոնկրետ իրավիճակից՝ կարող է առավելություն ստանալ կամ օժանդակություն ստացողի վստահության շահը, կամ օժանդակությունը վերադարձնելու առնչությամբ հանրային շահը:

Պատմական տեսանկյունից եվրոպական մակարդակում հիմնական իրավունքների պաշտպանության ակունքը նույնպես ընդհանուր իրավական սկզբունքներն են: Արձագանքելով Գերմանիայի Դաշնային ՍԴ-ի *Solange I* որոշմանը¹⁴ *ԱԵԴ-ն* անդամ պետությունների սահմանադրությունների հիման վրա զարգացրել է հիմնական իրավունքների վերաբերյալ համակողմանի դատական պրակտիկա¹⁵: Այդ չգրված միութենական հիմնական իրավունքները թեև մեծ մասամբ ամրագրվել են *ՀԻԽ-ում*, բայց ԵՄՊ 6-րդ հոդ. 3-րդ մասում հստակեցվում է, որ *ՀԻԽ-ը* ոչ թե փոխարինում է ընդհանուր իրավական սկզբունքներից բխող հիմնական իրավունքները, այլ լրացնում է դրանք:

Հուշում: Ընդհանուր իրավական սկզբունքներից պետք է սահմանազատել եվրոպական իրավունքի կառուցվածքային սկզբունքները¹⁶: Վերջինների դեպքում խոսքն «այն առաջնային նորմերի մասին է, որոնք վերաբերում են մի նյութի ամբողջին»¹⁷, այսինքն՝ նորմերի,

⁹ Herdegen, EuropaR, 2021, § 8 Rn. 15.

¹⁰ Herdegen, EuropaR, 2021, § 8 Rn. 19.

¹¹ Calliess in Calliess/Ruffert, EUV/AEU, 2022, EUV Art. 5 Rn. 44. Տե՛ս, օրինակ, միայն ԱԵԴ, C-524/07, EC-LI:EU:C:2008:717 Rn. 54 ff – Kommission ./ Österreich.

¹² Տե՛ս Kühling/Drechsler, JuS 2017, 335:

¹³ Օրինակը հիմնված է ԱԵԴ, C-205–215/82, ECLI:EU:C:1983:233 = Slg. 1983, 2633 – Deutsche Milchkontor որոշման վրա: Դատական պրակտիկայից մեկ այլ օրինակ է միութենական օրենսդրի կաշկանդվածությունը վստահության պաշտպանության սկզբունքով, տե՛ս ԱԵԴ, C-170/86, ECLI:EU:C:1988:214 = Slg. 1988, 2355– von Deetzen:

¹⁴ BVerfGE 37, 271 – Solange I, տե՛ս նաև BVerfGE 73, 339 – Solange II:

¹⁵ Տե՛ս Herdegen, EuropaR, 2021, § 8 Rn. 17՝ ԱԵԴ-ի դատական պրակտիկայից բազմաթիվ օրինակներով:

¹⁶ Եվրոպական իրավունքի հիմնարար սկզբունքների՝ իբրև սահմանադրական սկզբունքների մասին տե՛ս v. Bogdandy, EuR 2009, 749:

¹⁷ v. Bogdandy, EuR 2009, 749 (761):

որոնք ազգային սահմանադրական իրավունքում հայտնի են իբրև կառուցվածքային սկզբունքներ: Ըստ այդմ՝ ազատության և ժողովրդավարության սկզբունքները կամ լոյալ համագործակցության սկզբունքը Եվրոպական իրավունքի այդպիսի սկզբունքներ են, տես նաև ԵՄՊ 2-րդ և 3-րդ հոդվածները (դրա մասին ստորև II. կետի տակ):

2. Երկրորդային իրավունքը

Երկրորդային իրավունքը ԵՄ մարմինների կողմից պայմանագրերում նրանց վերապահված իրավասությունների հիման վրա ընդունված իրավունքն է¹⁸: Պայմանագրերում մասամբ ամրագրված է նաև գործելու ձևը (օրինակ՝ դիրեկտիվը ԵՄԳՊ 115-րդ հոդվածում), բայց որպես կանոն գործում է ԵՄԳՊ 296-րդ հոդվածը, որը մյուս բոլոր դեպքերի համար սահմանում է, որ ԵՄ մարմինները դեպքից դեպք ինքնուրույն են որոշում իրենց գործելու ձևը՝ «պահպանելով սահմանված ընթացակարգերը և համաչափության սկզբունքը»¹⁹:

ա) Իրավաստեղծումը

Եվրոպական օրենսդրական գործընթացի մասին տարրական գիտելիքներն անհրաժեշտ են ինչպես իրավանորմերի հարաբերակցությունը, այնպես էլ Միության վերազգային կառուցվածքը հասկանալու համար:

Եվրոպական իրավունքի իրավանորմերը բաժանվում են երկու խմբի՝ օրենսդրական ակտեր և օրենքի բնույթ չունեցող իրավական ակտեր: Տարբերիչ հատկանիշը, ըստ ԵՄԳՊ 289-րդ հոդ. 3-րդ մասի, այն է, թե արդյոք իրավական ակտն ընդունվել է ստորև ներկայացվող օրենսդրական գործընթացներից մեկում:

աա) Օրենսդրական ակտերը

Օրենսդրական գործընթացներն իրենց հերթին բաժանվում են երկու տեսակի՝ *սովորական* օրենսդրական գործընթաց, որը կարգավորված է ԵՄԳՊ 294-րդ հոդվածում, և *հատուկ* օրենսդրական գործընթաց, որը կարգավորված է պայմանագրերի տարբեր բաժիններում, բայց արդեն հիշատակվում է ԵՄԳՊ 289-րդ հոդ. 2-րդ մասում:

Օրենսդրական գործընթացում առկա երկու առանձնահատկություններ պայմանավորված են ԵՄ-ի՝ իբրև վերազգային կազմակերպության բնույթով: Դրանցից մեկը Խորհրդի հատուկ դերն է²⁰: Նա լրջորեն ներգրավված է օրենսդրական գործընթացում: Նա պետք է համաձայնություն տա յուրաքանչյուր օրենսդրական ակտին (տես, օրինակ, ԵՄԳՊ 294-րդ հոդ. 3-րդ մասը): Բացի դրանից՝ շատ ոլորտներում Խորհրդի հավանության համար անհրաժեշտ է *որակյալ մեծամասնություն*²¹, այն դեպքում, երբ միջազգային կազմակերպությունների մեծ մասում որոշումները կարող են ընդունվել միայն *միաձայն*: Երկրորդ առանձնահատկությունն այն է, որ Հանձնաժողովը, համաձայն ԵՄՊ 17-րդ հոդ. 2-րդ մասի 1-ին նախադասության, օրենսդրական ակտերի համար ունի *օրենսդրական նախաձեռնության մենաշնորհ*²²: Ընդ որում՝ Հանձնաժողովը գործում է իբրև անկախ, միայն ԵՄ-ի շահերին ծառայող մարմին (ԵՄՊ 17-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին նախ.) և օրինագծերը ներկայացնում է Խորհուրդ ու Խորհրդարան:

¹⁸ Nettesheim in Grabitz/Hilf/Nettesheim, Das Recht der EU, 68. EL 2019, AEUV Art. 288 (Aug. 2012) Rn. 30.
¹⁹ Haltern, EuropaR I, 2017, Rn. 862.
²⁰ Խոսքն այստեղ ԵՄ Խորհրդի մասին է, որը պետք է տարբերել Եվրոպական խորհրդից և Եվրախորհրդից: ԵՄ մարմինների մասին տես հոդվածաշարի առաջին մասը՝ Հովհաննիսյան, Դատական իշխանություն 280-282/2022, էջ 96-100, հատկապես 25-րդ տողատակի ծանոթագրությունը:
²¹ Համաձայն ԵՄՊ 16-րդ հոդ. 4-րդ մասի՝ այդ պահանջը պետք է միշտ բառացիորեն նախատեսված լինի պայմանագրերում:
²² Չնայած դրան՝ կան այնուամենայնիվ առանձին բացառություններ Հանձնաժողովի «նախաձեռնության իրավունքի մենաշնորհից», տես Martenczuk in Grabitz/Hilf/Nettesheim, Das Recht der EU, 68. EL 2019, EUV Art. 17 (Juli 2016) Rn. 55:

(1) Սովորական օրենսդրական գործընթացը

Սովորական օրենսդրական գործընթացը մանրամասն նկարագրվում է ԵՄԳՊ 294-րդ հոդվածում²³: Այն բաժանվում է ընդհուպ **ութ քայլի**, որոնք, սակայն, ոչ բոլորը պիտի պարտադիր պահանջվեն: Կախված ընթացքից՝ Խորհրդարանն ունի **վետոյի իրավունք**, օրինակ՝ երկրորդ ընթերցման շրջանակում՝ ըստ ԵՄԳՊ 294-րդ հոդ. 7-րդ մասի «բ» կետի:

Այսպիսով, Հանձնաժողովի օրենսդրական նախաձեռնությունից (ԵՄԳՊ ձևակերպմամբ՝ առաջարկից) հետո այս գործընթացը կախված է ամենից առաջ Խորհրդարանի ու Խորհրդի համագործակցությունից:

(2) Հատուկ օրենսդրական գործընթացը

Հատուկ օրենսդրական գործընթացը որոշվում է համապատասխան իրավասության մասին նորմով²⁴ (տես, օրինակ, ԵՄԳՊ 289-րդ հոդ. 2-րդ մասը): Այս գործընթացին բնորոշ է, որ առաջատար դեր ունի կամ Եվրոպական խորհրդարանը, կամ Խորհուրդը, և համապատասխանաբար մյուս մարմինը պետք է մասնակից դարձվի գործընթացին²⁵:

Հատուկ օրենսդրական գործընթացը կարելի է ստորաբաժանել **համաձայնության գործընթացի**²⁶ և **լուսնների գործընթացի**,²⁷ կախված նրանից, թե անհրաժեշտ է Եվրոպական խորհրդարանի համաձայնությունը, թե նրան լսելը: Չլսելն օրենսդրական գործընթացի էական թերություն է ԵՄԳՊ 263-րդ հոդ. 2-րդ մասի իմաստով, որի հետևանքն օրենսդրական ակտի ոչ իրավաչափությունն է²⁷: Իրավական ակտն ընդունվում է Եվրոպական խորհրդարանի կողմից՝ Խորհրդի մասնակցությամբ, կամ Խորհրդի կողմից՝ Խորհրդարանի մասնակցությամբ (ԵՄԳՊ 289-րդ հոդ. 2-րդ մաս)²⁸:

(3) Trilogue

Միութենական օրենսդրության կարևոր բաղադրիչ են դարձել այպես կոչված *Trilogue-ները*: Դրանք ԵՄ երեք մարմինների՝ Հանձնաժողովի, Խորհրդի ու Խորհրդարանի միջև միջինստիտուցիոնալ քննարկումներ են: Դրանք որոշ իմաստով հաշտեցման՝ նախորդող ու ոչ ֆորմալ ընթացակարգ են²⁹: Նորմերով սահմանված օրենսդրական գործընթացներից այս շեղման պատճառը օրենքների ընդունման արագացումն է: *Trilogue-ների* աճմանը նպաստել է նաև փոքր և ոչ հրապարակային խմբերում փոխզիջումների գնալու մեծ պատրաստակամությունը, ինչպես նաև քաղաքական որոշումներ կայացնելու աճող բարդությունը³⁰:

Թեև անվիճելի են *Trilogue-ների* գործնական առավելությունները, բայց դրանք

²³ Սովորական օրենսդրական գործընթացի մասին մանրամասն տես Haratsch/Koenig/Pechstein, EuropaR, 2018, Rn. 344f., գործընթացի համառոտ նկարագրությունը սխեմայով տես Herdegen, EuropaR, 2021, § 8 Rn. 79, մանրամասն սխեմա տես Haltern, EuropaR I, 2017, Vor Rn. 1168:

²⁴ Հատուկ օրենսդրական գործընթացի դեպքերի թվարկումը տես Ruffert in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 289 Rn. 3f.:

²⁵ Streinz, EuropR, 2019, § 6 Rn. 563.

²⁶ Օրինակ՝ պատգամավորների ստատուտի (ԵՄԳՊ 223-րդ հոդ.) կամ քննիչ հանձնաժողովների (ԵՄԳՊ 226-րդ հոդ. 3-րդ մաս) մասին կարգավորումները՝ իբրև Խորհրդարանի օրենսդրական ակտերի օրինակ՝ Խորհրդի մասնակցությամբ, կամ, օրինակ, հակախտրական միջոցառումները (ԵՄԳՊ 19-րդ հոդ. 1-ին մաս) կամ Եվրոպական դատախազության մասին կարգավորումները (ԵՄԳՊ 86-րդ հոդ. 1-ին և 4-րդ մասեր)՝ իբրև Խորհրդի օրենսդրական ակտերի օրինակ՝ Խորհրդարանի համաձայնությամբ (օրինակներն ըստ՝ Streinz, EuropR, 2019, § 6 Rn. 564f.):

²⁷ EuGH, C-138/79, ECLI:EU:C:1980:249 Rn. 37 – Roquette Frères ./ Rat.

²⁸ Herdegen, EuropaR, 2021, § 8 Rn. 80.

²⁹ Haltern, EuropaR I, 2017, Rn. 1158.

³⁰ Haltern, EuropaR I, 2017, Vor Rn. 1155.

քննադատվում են ամենից առաջ դրանց ոչ թափանցիկության պատճառով³¹:

բբ) Օրենքի բնույթ չունեցող իրավական ակտերը

Օրենսդրական ակտերի կողքին եվրոպական իրավունքում գոյություն ունեն նաև Հանձնաժողովի՝ օրենքի բնույթ չունեցող **գործադիր իրավական ակտերը**: Այս կատեգորիայի մեջ են մտնում *պարտիրակված իրավական ակտերը* (ԵՄԳՊ 290-րդ հոդ.) և *կարարողական իրավական ակտերը* (ԵՄԳՊ 291-րդ հոդ.): Հետևաբար, կանոնակարգերը, որոշումները կամ դիրեկտիվները (գերմ. *Verordnungen, Beschlüsse, Richtlinien*) կարող են լինել օրենքի բնույթ ունեցող կամ չունեցող իրավական ակտեր (տես ԵՄԳՊ 297-րդ հոդ. 2-րդ մասը), դասակարգման համար որոշիչ է միայն այն ընթացակարգը, որի միջոցով դրանք ընդունվում են³²:

բ) ԵՄԳՊ 288-րդ հոդվածի կատալոգը

Ներկայացված ընթացակարգերով ընդունվում է եվրոպական երկրորդային իրավունքը: Երկրորդային իրավական ակտերի համար կենտրոնական նորմը ԵՄԳՊ 288-րդ հոդվածն է, որը թվարկում է ԵՄ-ի տարբեր իրավական ակտերը: Ընդ որում, այդ կատալոգն **սպառիչ չէ**:³³

աա) Կանոնակարգեր

Ըստ ԵՄԳՊ 288-րդ հոդ. 2-րդ մասի՝ կանոնակարգերն «ընդհանուր կարգավորումներ» են, այսինքն՝ ունեն ընդհանուր ու վերացական բնույթ և անմիջականորեն ուղղված են Միության մարմիններին, անդամ պետություններին և Միության քաղաքացիներին: Դրանք գործում են **անմիջականորեն**՝ առանց փոխակերպող ակտի անհրաժեշտության: Դրանք ունեն **կիրառման առաջնություն**: Ըստ այդմ՝ անդամ պետության օրենքը *չպետք է կիրառվի*, եթե այն հակասում է որևէ կանոնակարգի: Միության քաղաքացիները նույնպես կարող են անմիջականորեն վկայակոչել կանոնակարգը, եթե այն սուբյեկտիվ իրավունքներ է տրամադրում:

Քանի որ վարչական մարմինները պարտավոր են անմիջականորեն կիրառել կանոնակարգերը, ապա ազգային իրավունքի ու կանոնակարգի միջև հակասության դեպքում ծագում է վարչական մարմնի կողմից ազգային իրավունքի նորմը չկիրառելու իրավասության հարցը: Դա վիճելի է³⁴: Հօգուտ վարչական մարմնի նման իրավասության խոսում են եվրոպական իրավունքի կիրառման առաջնությունը և *Effet-utile*-սկզբունքը: Նման փաստարկման դեմ խոսում են, սակայն, օրենքով վարչական մարմնի կաշկանդվածությունը և այն, որ վարչական մարմինը նման դեպքերում հնարավորություն չունի դիմելու *ԱԵԴ* այդ հարցը նախապես պարզելու նպատակով³⁵: Ավելի համոզիչ միջին մոտեցումը բացառության կարգով ընդունում է վարչական մարմնի՝ ազգային նորմը չկիրառելու իրավասությունը եվրոպական իրավունքին *ակնհայտ հակասության* դեպքում³⁶: Այսպիսով, երբ ազգային

³¹ Մանրամասն քննադատություն տես Haltern, EuropaR I, 2017, Vor Rn. 1159 ff.

³² Herdegen, EuropaR, 2021, § 8 Rn. 81՝ բազմաթիվ օրինակներով, օրինակ՝ ԵՄՊ 7-րդ հոդ. 1-ին մաս, 14-րդ հոդ. 2-րդ մաս, 18-րդ հոդ. 6-րդ մասի 2-րդ ենթամաս:

³³ Ruffert in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 288 Rn. 98. ԵՄԳՊ 288-րդ հոդվածից դուրս գտնվող գործողությունների դասակարգման մասին տես Ruffert in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 288 Rn. 100–105: Այդ իրավական ակտերը կոչվում են չիշխատակված իրավական ակտեր:

³⁴ ԱԵԴ-ը հաստատում է ազգային նորմը վերացնելու պարտականությունը (տես, օրինակ, ԱԵԴ C-103/88, ECLI:EU:C:1989:256 = Slg. 1989, 1839 – Fratelli Costanzo): Վեճի մասին տես. Ruffert in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 288 Rn. 74 f.; Schwerdtfeger/Schwerdtfeger, Öffentl. Recht in d. Fallbearb., 2018, § 48 Rn. 713 f.:

³⁵ Mögele, BayVBl. 1993, 129 (131); Pagenkopf, NVwZ 1993, 216 (222); Papier, DVBl. 1993, 809 (814); Pietzcker, FS-Everling, S. 1095 (1105).

³⁶ Sfin Jarass, Grundfragen der innerstaatlichen Bedeutung des EG-Rechts, S. 102 ff.; Weber, EuR 1986, 1 (25 f.); Winter, NuR 1991, 453 (454); նույն ինքը, DVBl. 1991, 657 (666); Streinz/Herrmann, BayVBl. 2008, 1 (7 f.):

իրավունքը կոնկրետ դեպքն ակնհայտորեն այլ կերպ է կարգավորում, քան կանոնակարգը, ապա վարչական մարմինը պարտավոր է կիրառել կանոնակարգը:

բբ) Դիրեկտիվները

Դիրեկտիվներն ուղղված են բացառապես անդամ պետություններին: Նրանք սկզբունքորեն պարտավոր են սահմանված ժամկետում դիրեկտիվի կարգավորման բովանդակությունը փոխադրել ազգային իրավունք: Այսպիսով, դիրեկտիվներն սկզբում ընդունվում են եվրոպական օրենսդրի կողմից և հետո անդամ պետությունների ներպետական իրավական ակտերով ներդրվում ազգային իրավունքում: Դիրեկտիվներն ազգային իրավունքում ներդրելիս անդամ պետություններն ունեն *ներդրման ազատություն*: Այդ ազատությունն ամենից առաջ վերաբերում է դիրեկտիվի բովանդակությունն ազգային իրավունքում ներդրելու ձևին ու միջոցներին: Դրանով հնարավորություն է ստեղծվում պատշաճ կերպով արձագանքելու ազգային առանձնահատկություններին: Այս տեսանկյունից դիրեկտիվները կանոնակարգերի համեմատ եվրոպական իրավունքի՝ անդամ պետությունների ինքնիշխանությունը նվազ շոշափող միջոցներ են: Բովանդակային տեսանկյունից ներդրման ազատությունը հաճախ խիստ սահմանափակված է³⁷:

Անգամ եթե անդամ պետություններին է թողնվում ներդրման ձևի ու միջոցի ընտրությունը, նրանք այնուամենայնիվ պիտի պահպանեն *արդյունավետ ներդրման պահանջ*³⁸: Մասնավորապես, բավարար չէ դիրեկտիվի ներդրումը զուտ վարչական հրահանգների միջոցով³⁹: Անդամ պետությունը նաև չի կարող վկայակոչել այն հանգամանքը, որ մյուս անդամ պետությունները նույնպես չեն ներդրել դիրեկտիվը, կամ որ ներդրման համար սահմանված ժամկետը շատ կարճ է եղել⁴⁰:

Անգամ այդ ժամկետի ավարտից առաջ անդամ պետություններն իրավունք չունեն ընդունելու դիրեկտիվին հակասող իրավական ակտեր (այսպես կոչված *նախնական ներգործություն*)⁴¹: Բացի դրանից՝ ազգային իրավունքը պետք է հնարավորինս մեկնաբանվի *դիրեկտիվին համահունչ*⁴²: Այս սկզբունքը գործում է դիրեկտիվից առաջ ու հետո ընդունված ազգային իրավունքի համար⁴³:

Եթե ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը ցանկանում է օգտվել դիրեկտիվից բխող իրավունքներից, ապա նա սկզբունքորեն կարող է հենվել միայն դիրեկտիվի ազգային ներդրման վրա: Միայն ազգային նորմն է ուղղված ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց: Դիրեկտիվն ինքը, ի տարբերություն կանոնակարգի, սկզբունքորեն չունի *անմիջական ներգործություն*: Որոշակի նախապայմանների դեպքում այս կանոնից կան **բացառություններ**:

Բացառության կարգով անմիջականորեն դիրեկտիվի դրույթը վկայակոչել կարողանալու համար անհրաժեշտ է, որ այն ազգային իրավունքում ներդրված չլինի կամ թերի ներդրված լինի, ներդրման ժամկետը լրացած լինի, ինչպես նաև դիրեկտիվի կոնկրետ դրույթը բովանդակության տեսանկյունից անպայման և բավարար չափով ճշգրիտ ձևակերպված լինի: Բովանդակային անպայմանությունը ենթադրում է անվերապահ և առանց պայմանների

³⁷ Մի օրինակ է սպառողների շահերի պաշտպանության իրավունքի ամբողջական ներդաշնակեցումը՝ Սպառողների իրավունքների մասին դիրեկտիվի հիման վրա (2011/83/ԵՄ):

³⁸ Ruffert in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 288 Rn. 28 f.

³⁹ Տե՛ս ԱԵԴ, C-361/88, ECLI:EU:C:1991:224:

⁴⁰ Տե՛ս Ruffert in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 288 Rn. 29՝ ԱԵԴ-ի պրակտիկայից բազմաթիվ օրինակներով:

⁴¹ ԱԵԴ, C-129/96, ECLI:EU:C:1997:628 – Inter-Environnement Wallonie.

⁴² Այդ մասին տե՛ս Kühling, JuS 2014, 481; Mittwoch, JuS 2017, 296:

⁴³ ԱԵԴ, C-397/01–C-403/01, ECLI:EU:C:2004:584 – Pfeiffer.

կիրառելի նորմի առկայություն: Չպետք է անհրաժեշտ լինեն անդամ պետությունների կամ Միության մարմինների կողմից կատարման ենթակա այլ միջոցառումներ: Դրույթը բավարար չափով ճշգրիտ է, եթե այն աներկիմաստ կերպով սահմանում է մի պարտականություն, ընդ որում անորոշ իրավական հասկացությունների գործածությունը նորմի որոշակիությանը չի հակադրվում⁴⁴: Այս երեք իրավական նախապայմանների կողքին գոյություն ունի, ըստ դատական պրակտիկայի, նաև մի նորմատիվ նախապայման: Անմիջականորեն դիրեկտիվը վկայակոչելը պիտի լինի միայն ի վնաս այն անդամ պետության, որը պատշաճ կերպով չի ներդրել այն: Երրորդ անձանց ծանրաբեռնումն անթույլատրելի է⁴⁵: Դիրեկտիվներն ուղղված են անդամ պետություններին և ոչ անհատներին: Բացի դրանից, դա համապատասխանում է այն սկզբունքին, որ Միությունն անհատի վրա կարող է պարտականություններ դնել միայն կանոնակարգով⁴⁶:

Անմիջականորեն կիրառելի դիրեկտիվների դեպքում նույնպես ծագում է վարչական մարմնի կողմից ազգային իրավունքը չկիրառելու հարցը:⁴⁷

Իրավական պաշտպանություն ընդդեմ դիրեկտիվների կարելի է ստանալ առոչնչության հայցի միջոցով՝ համաձայն ԵՄԳՊ 263-րդ հոդվածի:

գգ) Որոշումը

Որոշումը մի առանձին դեպքի պարտադիր կարգավորումն է: Այն կարող է ուղղված լինել ինչպես անդամ պետություններին, այնպես էլ մասնավոր անձանց⁴⁸: Այդ պատճառով որոշումները համեմատելի են վարչական ակտերի հետ: Դրանք ներգործում են անմիջականորեն: Ինչպես որ դիրեկտիվների դեպքում է, որոշումները նույնպես կարող են անմիջական ներգործություն ունենալ անհատների նկատմամբ⁴⁹: Նման որոշման դեմ կարելի է ներկայացնել առոչնչության հայց ԵՄԳՊ 263-րդ հոդ. 4-րդ հոդվածի իմաստով: Ի տարբերություն հասցեատերերին ուղղված որոշումների, այսպես կոչված *անհասցեատեր որոշումները* կաշկանդում են միայն Միությանը և նրա հաստատություններին: Դրանով որոշումը տարբերվում է նաև կանոնակարգերից⁵⁰:

դդ) Հանձնարարականները և կարծիքները

Հանձնարարականն ու կարծիքը **ոչ պարտադիր** իրավական ակտեր են: Այնուամենայնիվ *առանձին սահմանափակ լիազորման սկզբունքը* գործում է նաև այս ակտերի համար, ուստի Միությունը դրանց ընդունման համար ունի լիազորման կարիք⁵¹: Հանձնաժողովի հանձնարարականները, օրինակ, հաճախ ծառայում են այն նպատակին, որ Հանձնաժողովը պատշաճ կատարի եվրոպական իրավունքի պահպանման նկատմամբ իր վերահսկողական ու կառավարման գործառույթը⁵²:

II. Եվրոպական իրավունքի կառուցվածքային սկզբունքները

Եվրոպական իրավունքը մեկնաբանելիս ու կիրառելիս պետք է հաշվի առնվեն հետևյալ կառուցվածքային սկզբունքները:

⁴⁴ Ruffert in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 288 Rn. 54f.

⁴⁵ Streinz, EuropR, 2019, § 5 Rn. 498.

⁴⁶ ԱԵԴ, C-91/92, ECLI:EU:C:1994:292 Rn. 24 – Paola Faccini Dori.

⁴⁷ Այս վեճի մասին տես վերևում II 2b (1) «Կանոնակարգեր» կետի ներքո:

⁴⁸ Herdegen, EuropaR, 2021, § 8 Rn. 64.

⁴⁹ Streinz, EuropR, 2019, § 5 Rn. 524.

⁵⁰ Schroeder, Grundkurs EuropR, 2021, § 6 Rn. 70.

⁵¹ Ruffert in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 288 Rn. 97.

⁵² Nettesheim in Grabitz/Hilf/Nettesheim, Das Recht der EU, 74. EL 2021, AEUV Art. 292 (Mai 2013) Rn. 13.

1. Կիրառման առաջնությունը

Եվրոպական իրավունքն ունի կիրառման առաջնություն անդամ պետությունների իրավունքի նկատմամբ⁵³: Դա նշանակում է, որ եվրոպական իրավունքին հակասող ազգային իրավունքը դառնում է անկիրառելի, բայց չի կորցնում իր իրավաբանական ուժը:

2. Effet-utile-սկզբունքը

Effet-utile-սկզբունքի նպատակը համապատասխան նորմի գործնական արդյունավետությունն է⁵⁴: Պայմանագրային ամրագրում ստացել է սկզբունքը ԵՄՊ 4-րդ հոդ. 3-րդ մասում և ԱԵԴ-ի կողմից հաճախ օգտագործվում է Միության իրավունքը մեկնաբանելու համար⁵⁵: Ըստ դրա՝ նորմը պետք է այնպես մեկնաբանել, որ նրա կարգավորման նպատակը «լավագույնս ձեռք բերվի» և հնարավորինս արդյունավետորեն դրսևորվի: ԱԵԴ-ը այս սկզբունքը գերմաներենով թարգմանում է իբրև «*volle Wirksamkeit*» կամ «*praktische Wirksamkeit*»⁵⁶:

Օրինակ՝ դիրեկտիվների անմիջական կիրառելիության մասին վերևում նշված վեճում ԱԵԴ-ն անմիջական կիրառելիության օգտին իր մոտեցումը հիմնավորում է *Effet-utile*-սկզբունքով⁵⁷:

3. Լոյալ համագործակցության սկզբունքը

Լոյալ համագործակցության սկզբունքը ԵՄՊ 4-րդ հոդ. 3-րդ մասում անդամ պետություններին պարտավորեցնում է «ձեռք առնել ընդհանուր և հատուկ բնույթի բոլոր պիտանի միջոցները Եվրոպական միության իրավունքից բխող իրենց պարտավորությունները կատարելուն պատակով»⁵⁸: Այն կարելի է բնորոշել իբրև ԵՄ-ի ֆունդամենտալ սահմանադրական կառուցվածքային սկզբունք⁵⁹: Այս սկզբունքն իրավական առումով պարտադիր է, ուստի կարող է ԱԵԴ-ի ու ԵԴ-ի կողմից դատական կարգով ստուգվել⁶⁰: Սկզբունքի դրսևորումներ են ինչպես անդամ պետությունների միջև *համագործակցության սկզբունքը (Kooperationsprinzip)*, այնպես էլ *միմյանց հետ հաշվի նստելու սկզբունքը (Prinzip der Rücksichtnahme)*⁶¹:

Օրինակ՝ եթե անդամ պետություններում ԵՄ իրավունքը կատարելիս կիրառվում են ազգային ընթացակարգային նորմերը (վարչական և դատական վարույթներում), ապա վարույթը չի կարող ավելի անբարենպաստ լինել, քան ներպետական վարույթի դեպքում է (*համարժեքության պահանջ*), և Միության իրավունքի կյանքի կոչումը չպետք է գործնականում անհնար դարձվի կամ չափազանց դժվարացվի⁶²:

Լոյալ համագործակցության սկզբունքը գործում է **եռաչափ**, այն է՝ ինչպես անդամ պետությունների ու Միության միջև և հակառակը, այնպես էլ անդամ պետությունների միջև հարաբերություններում⁶³:

4. Միության արժեքները

ԵՄՊ 2-րդ հոդվածում թվարկված են Միության արժեքները: Տնտեսական համայնքի հիման վրա Միությունը զարգացել ու աստիճանաբար դարձել է արժեքների համայնք:

⁵³ Միջազգային իրավունքի կիրառման առաջնության մասին մանրամասն տե՛ս Հովհաննիսյան, Ընդհանուր իրավագիտություն, էջ 145-146:

⁵⁴ Wegener in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, EUV Art. 19 Rn. 16.

⁵⁵ Մանրամասն տե՛ս Potacs, EuR 2009, 465:

⁵⁶ Տե՛ս, օրինակ, ԱԵԴ, C-6/90 և C-9/90, ECLI:EU:C:1991:428 – Francovich:

⁵⁷ Տե՛ս, օրինակ, ԱԵԴ, C-41/74, ECLI:EU:C:1974:133 Rn. 12 – van Duyn ./ Home Office:

⁵⁸ ԱԵԴ, C-355/04, ECLI:EU:C:2007:116 Rn. 52 – Segi ua ./ Rat:

⁵⁹ Kahl in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, EUV Art. 4 Rn. 97.

⁶⁰ Kahl in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, EUV Art. 4 Rn. 106.

⁶¹ Kahl in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, EUV Art. 4 Rn. 112.

⁶² Տե՛ս ԱԵԴ, C-312/93, ECLI:EU:C:1995:437 Rn. 12 – Peterbroeck:

⁶³ Schill/Krenn in Grabitz/Hilf/Nettesheim, Das Recht der EU, 74. EL 2021, AEUV Art. 4 (Jan. 2014) Rn. 61.

Նշված արժեքները սահմանադրական սկզբունքներ են, որոնք գործում են իբրև Միության կառուցվածքային պահանջներ⁶⁴: Արժեքների իրավական բնույթը դրսևորվում է հատկապես ԵՄՊ 7-րդ հոդ. 1-ին մասում դրանց վրա արվող հղմամբ: Արժեքների նկատմամբ հարգանքը Միությանն անդամակցելու նախապայմաններից մեկն է (ԵՄՊ 49-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին նախ.):

Annotation. The first part of the four-part series of articles on European law starts with basic questions and the foundations of organisational law.

The second part explains the legal sources of the European Union law and also deals with the legislative procedures. In addition, the structural principles applicable in the European law are outlined.

The third part focuses on the fundamental rights of the European Union, which - in addition to the fundamental freedoms - are the essential individual rights of European primary law. The structural peculiarities from the perspective of the European and constitutional law are described, with a particular focus on the binding effect of the Charter of Fundamental Rights for the Member States.

The fourth part explains the fundamental freedoms as the central means for establishing the internal market.

Аннотация. Первая статья из 4 статей о европейском праве начинается с анализа базовых вопросов и основ организационного права.

Во второй части объясняются правовые источники права Европейского Союза, а также рассматриваются законодательные процедуры. Кроме того, изложены структурные принципы, применяемые в европейском праве.

Третья часть посвящена основным правам Европейского Союза, которые, в дополнение к основным свободам, являются существенными индивидуальными правами европейского первичного права. Описаны структурные особенности с точки зрения европейского и конституционного права, с особым акцентом на обязательное действие Хартии по правам человека для государств-членов.

В четвертой части объясняются основные свободы как центральное средство для создания внутреннего рынка.

Բանալի բառեր – Եվրոպական միություն, առաջնային իրավունք, երկրորդային իրավունք, կանոնակարգ, դիրեկտիվ, սովորական օրենսդրական գործընթաց, հատուկ օրենսդրական գործընթաց, գործնական արդյունավետության սկզբունք, լրյալ համագործակցության սկզբունք:

Keywords: *European Union, primary law, secondary law, regulation, directive, the ordinary legislative procedure, the special legislative procedure, the principle of the practical effectiveness, the principle of loyal cooperation.*

Ключевые слова: *Европейский Союз, первичное право, вторичное право, постановление, директива, обычная законодательная процедура, специальная законодательная процедура, принцип практической эффективности, принцип лояльного сотрудничества.*

Հովհաննիսյան Գ. - Հագենի համալսարանի գերմանական և եվրոպական սահմանադրական և վարչական իրավունքի, ինչպես նաև Միջազգային իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, Սաքսոնիայի փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, էլ. հասցե՝ gor.hovhannisyan@iw-partner.de:

Ներկայացվել է խմբագրություն 03.02.2023թ., տրվել է գրախոսության 03.02.2023 թ., երաշխավորվել է ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր, Հայաստանում ֆրանսիական համալսարանի դասախոս, իրավագիտության թեկնածու Գոռ Թորոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 19.04.2023 թ.:

⁶⁴ Calliess in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, EUV Art. 2 Rn. 8.

ՎԴ/4427/05/20

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ
ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2022 թվականի սեպտեմբերի 08-ին գրավոր ընթացակարգով քննելով ըստ հայցի Մհեր Բադալյանի ընդդեմ Երևան համայնքի, երրորդ անձ Անթրանիկ Արթին՝ 08.06.2020 թվականի թիվ 01/18-Ա-3590-679 շինարարության թույլտվությունն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին, ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 01.03.2022 թվականի «Վերաքննիչ բողոքի ընդունումը մերժելու մասին» որոշման դեմ Անթրանիկ Արթինի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Մհեր Բադալյանը պահանջել է անվավեր ճանաչել Երևան համայնքի 08.06.2020 թվականի թիվ 01/18-Ա-3590-679 շինարարության թույլտվությունը:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր Ա. Հարությունյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 17.01.2022 թվականի որոշմամբ վարչական ակտի կատարման կասեցումը վերացնելու միջնորդությունը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 01.03.2022 թվականի որոշմամբ Անթրանիկ Արթինի կողմից ներկայացված վերաքննիչ բողոքի ընդունումը մերժվել է:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Անթրանիկ Արթինը (ներկայացուցիչ Ալբերտ Կանդալյան):

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

1) Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածները, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ, 13-րդ հոդվածները, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի

6-րդ, 27-րդ, 83-րդ հոդվածները, 131-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը, անտեսելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի և 131-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետի պահանջները, գտել է, որ Դատարանի 17.01.2022 թվականի որոշումը ենթակա չէ բողոքարկման վերաքննության կարգով, այն պարագայում, երբ սույն գործի շրջանակներում նույն կարգի դատական ակտն արդեն իսկ եղել է բողոքարկված:

2) *Վերաքննիչ դատարանը խախտել է «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 46-րդ, 70-րդ և 71-րդ հոդվածները:*

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ սույն գործի շրջանակներում վիճարկվող վարչական ակտի կատարման կասեցումը կիրառվել է հենց Վերաքննիչ դատարանի դատավոր Արթուր Պողոսյանի կողմից կայացված 25.09.2020 թվականի որոշմամբ, հետևաբար, սույն գործով կանխակալ վերաբերմունք ունենալու պայմաններում վերջինս պարտավոր էր հայտնել ինքնաբացարկ:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է վերացնել Վերաքննիչ դատարանի 01.03.2022 թվականի «Վերաքննիչ բողոքի ընդունումը մերժելու մասին» որոշումը:

3. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ՝ նույն հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի իմաստով, այն է՝ Վերաքննիչ դատարանի կողմից ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 5-րդ մասի, 131-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետի խախտման հետևանքով առերևույթ առկա է մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը, և որի առկայությունը հիմնավորվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով.

Վերոգրյալով պայմանավորված Վճռաբեկ դատարանը սույն բողոքի քննության շրջանակներում անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրմանը. վարչական ակտի կատարման կասեցումը վերացնելու միջնորդության քննության արդյունքում կայացված դատական ակտը ենթակա է արդյո՞ք վերաքննության կարգով բողոքարկման:

1) ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները (...) ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք (...):

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 07.02.1995 թվականի թիվ R(95)5 հանձնարարականի 1-ին հոդվածի (a) կետով նախատեսված սկզբունքի համաձայն՝ պետք է առկա լինի վերադաս դատարանի (երկրորդ ատյանի դատարան) կողմից ստորադաս դատարանի

(առաջին ատյանի դատարան) ցանկացած որոշման վերանայման հնարավորություն:

Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ դատարանի մատչելիության իրավունքն արդար դատաքննության իրավունքի բաղկացուցիչ մասն է: Այնուամենայնիվ, այդ իրավունքը բացարձակ չէ և կարող է ենթարկվել սահմանափակումների: Այդ սահմանափակումները թույլատրվում են, քանի որ մատչելիության իրավունքն իր բնույթով պահանջում է պետության կողմից որոշակի կարգավորումներ: Այս առումով պետությունը որոշակի հայեցողական լիազորություն ունի: Դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակումը պետք է իրականացվի այնպես, որ այն չխախտի կամ զրկի անձին մատչելիության իրավունքից այնպես կամ այն աստիճան, որ խախտվի այդ իրավունքի բուն էությունը: Դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակումը չի կարող համատեղելի լինել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի հետ, եթե այն իրավաչափ նպատակ չհետապնդի և եթե չլինի ողջամիտ հարաբերակցություն ձեռնարկվող միջոցների և հետապնդվող նպատակների միջև համաչափության առումով (*տե՛ս, Ashingdane v. The United Kingdom, թիվ 8225/78 գանգադով Եվրոպական դատարանի 28.05.1985 թվականի վճիռը, կետ 57*):

Եվրոպական դատարանի կողմից ձևավորված կայուն նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ դատական պաշտպանության իրավունքը, որի մի մասն էլ կազմում է դատարանի մատչելիության իրավունքը, բացարձակ չէ և կարող է ենթարկվել սահմանափակումների: Այդուհանդերձ, կիրառված սահմանափակումները չպետք է այն կերպ կամ այն աստիճանի սահմանափակեն անձի՝ դատարանի մատչելիության իրավունքը, որ վնաս հասցվի այդ իրավունքի բուն էությանը: Բացի այդ, սահմանափակումը Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետին չի համապատասխանի, եթե այն իրավաչափ նպատակ չի հետապնդում և եթե կիրառված միջոցների և հետապնդվող նպատակի միջև չկա համաչափության ողջամիտ հարաբերակցություն (*տե՛ս, ophնակ, Khalfaoui v. France գործով Եվրոպական դատարանի 14.12.1999 թվականի վճիռը, կետեր 35, 36, Papon v. France գործով Եվրոպական դատարանի 25.07.2002 թվականի վճիռը, կետ 90*):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացված որոշմամբ արձանագրել է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում երաշխավորվում են մարդու դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության հիմնական իրավունքները, որոնց կարևոր բաղադրիչներից մեկը բողոքարկման իրավունքն է: Բողոքարկման ինստիտուտն իրավական միջոց է, որը հնարավորություն է տալիս որոշակի ընթացակարգի միջոցով գործնականում ապահովել դատական սխալների բացահայտումը և ուղղումը՝ դրանով իսկ նպաստելով արդարադատության նպատակների գործնականում իրականացմանը (*տե՛ս, նաև «Ֆասթ Սփլայ» ՍՊԸ-ն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի թիվ ՎԴ3/0347/05/13 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 04.03.2015 թվականի որոշումը*):

ՀՀ սահմանադրական դատարանը, մի շարք որոշումներում (*տե՛ս, ՍԴՈ-652, ՍԴՈ-690, ՍԴՈ-719, ՍԴՈ-765, ՍԴՈ-844, ՍԴՈ-873, ՍԴՈ-890, ՍԴՈ-932, ՍԴՈ-942, ՍԴՈ-1037, ՍԴՈ-1052, ՍԴՈ-1115, ՍԴՈ-1127, ՍԴՈ-1190, ՍԴՈ-1192, ՍԴՈ-1196, ՍԴՈ-1197, ՍԴՈ-1220, ՍԴՈ-1222, ՍԴՈ-1257, ՍԴՈ-1289*) կարևորելով իրավակարգավորման մի շարք սկզբունքներ, նաև արձանագրել է, որ՝

- դատավարական որևէ առանձնահատկություն կամ ընթացակարգ չի կարող խոչընդոտել կամ կանխել դատարան դիմելու իրավունքի արդյունավետ իրացման հնարավորությունը, իմաստագրելով ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված դատական պաշտպանության իրա-

վունքը կամ դրա իրացման արգելք հանդիսանալ,

- ընթացակարգային որևէ առանձնահատկություն չի կարող մեկնաբանվել որպես ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված՝ դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակման հիմնավորում,

- դատարանի մատչելիությունը կարող է ունենալ այնպիսի սահմանափակումներ, որոնք չեն խաթարում այդ իրավունքի բուն էությունը,

- դատարան դիմելիս անձը չպետք է ծանրաբեռնվի ավելորդ ձևական պահանջներով,

- իրավական որոշակիության ապահովման պահանջից ելնելով՝ դատարանի մատչելիության իրավունքի իրացման համար անհրաժեշտ որոշակի իմպերատիվ նախապայմանի առկայությունն ինքնին չի կարող դիտվել որպես ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող: Այլ հարց է, որ նման նախապայմանը պետք է լինի իրագործելի, ողջամիտ և չհանգեցնի իրավունքի էության խախտման:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետի համաձայն՝ վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա են նույն օրենսգրքի 83-րդ հոդվածով նախատեսված դատական ակտերը:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի համաձայն՝

1. Վիճարկման հայցի վարույթ ընդունելը կասեցնում է վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը մինչև այդ գործով գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելը, բացառությամբ՝

1) օրենքով նախատեսված այն դեպքերի, երբ վարչական ակտը ենթակա է անհապաղ կատարման.

2) այն դեպքերի, երբ վարչական մարմինը վարչական ակտ (ներառյալ՝ վարչական բողոքի վերաբերյալ ըստ էության որոշում) ընդունելիս գրավոր ձևով հիմնավորել է, որ անհապաղ կատարումն անհրաժեշտ է՝ ելնելով հանրային շահերից.

3) այն դեպքերի, երբ վիճարկվում է կատարողական վարույթի ընթացքում հարկադիր կատարողի կողմից կայացված վարչական ակտ.

4) այն դեպքերի, երբ վիճարկվում է տրանսպորտային միջոցներ վարելու իրավունքը կասեցնելու կամ այդ իրավունքից զրկելու ձևով վարչական տույժ նշանակելու վերաբերյալ վարչական ակտ.

4.1) այն դեպքերի, երբ վիճարկվում է ընդերքօգտագործման իրավունքի դադարման կամ կասեցման վարչական ակտը.

5) այն դեպքերի, երբ վարչական ակտի հասցեատեր չհանդիսացող անձի կողմից վիճարկվում է վարչական ակտի հասցեատիրոջ համար բարենպաստ վարչական ակտ (ներառյալ՝ զուգորդվող վարչական ակտի դեպքում հասցեատիրոջ համար բարենպաստ դրույթները).

6) այն դեպքերի, երբ վիճարկվում է ռազմական դրության իրավական ռեժիմի կանոնների խախտման համար վարչական տույժ նշանակելու վերաբերյալ վարչական ակտ.

7) այն դեպքերի, երբ վիճարկվում է համայնքային սեփականություն հանդիսացող հողամասում կամ համայնքի վարչական սահմաններում գտնվող պետական սեփականություն հանդիսացող հողամասում գտնվող ինքնակամ կառույցի քանդման (ապամոնտաժման) մասին կայացված վարչական ակտ:

2. Հայցվորի միջնորդությամբ վարչական դատարանը կարող է գործի քննության ժամանակ սույն հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ, 3-րդ, 4-րդ, 4.1-ին, 5-րդ, 6-րդ և 7-րդ կետերով նախատեսված դեպքերում ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն կասեցնել վարչական ակտի կատարումը:

3. Միջնորդության վերաբերյալ որոշումը կայացվում է 3 օրվա ընթացքում:

4. Միջնորդությունը բավարարվում է, եթե առկա է հիմնավոր կասկած, որ վարչական ակտի կատարումը հայցվորին զգալի վնաս կպատճառի կամ անհնարին կդարձնի նրա իրավունքների պաշտպանությունը:

5. Վարչական դատարանն իրավասու է վիճարկվող վարչական ակտի կասեցումը պայմանավորելու որոշակի ժամկետով և կարող է ցանկացած ժամանակ փոխել կամ վերացնել իր որոշումը:

«Վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացված որոշմամբ արձանագրել է, որ կողմերն անմիջական կարգով իրավունք ունեն բողոքարկելու միայն այն միջանկյալ դատական ակտերը, որոնց բողոքարկման հնարավորությունն ուղղակիորեն նախատեսված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով: Ըստ այդմ, օրենսդիրը նախատեսել է այն միջանկյալ դատական ակտերը, որոնք ենթակա են բողոքարկման վերաքննության կարգով: Ընդ որում, նշված միջանկյալ դատական ակտերի շարքը սպառիչ է, ինչը նշանակում է, որ այն դատական ակտերը, որոնք նախատեսված չեն այդ ցանկում, չեն կարող բողոքարկվել վերաքննության կարգով (...):»

«Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարել նշել, որ բողոքարկման ենթակա միջանկյալ դատական ակտերի հստակ նախատեսումն ինքնանպատակ չէ. այն մի կողմից ապահովում է իրավական որոշակիության սկզբունքն այնքանով, որքանով դատավարության մասնակիցներին որոշակի է դառնում, թե որ միջանկյալ դատական ակտերը կարող են բողոքարկվել վերաքննության կարգով, իսկ մյուս կողմից նման սահմանափակումն ապահովում է դատավարության բնականոն ընթացքը, քանի որ հակառակ պարագայում յուրաքանչյուր միջանկյալ դատական ակտի բողոքարկման դեպքում դատավարության բնականոն ընթացքը կարող է խաթարվել (...): (տե՛ս Արմեն Նավոյանն ընդդեմ ՀՀ ոստիկանության ծանապարհային ոստիկանության թիվ ՎԴ/7711/05/17 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.02.2019 թվականի որոշումը):»

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների և վկայակոչված նորմերի վերլուծության համատեքստում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դատարանը համապատասխան միջնորդության առկայության և դրանում նշված հիմքերի հիմնավորվածության պարագայում կայացնում է վարչական ակտի կատարման կասեցման կամ վարչական ակտի կատարման կասեցումը փոխելու կամ վերացնելու մասին պատճառաբանված որոշում: Ընդ որում, նման որոշում կայացնելու անհրաժեշտության բացակայության դեպքում դատարանը մերժում է ներկայացված միջնորդությունը:

Նկատի ունենալով, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետով, որպես վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա, նախատեսված են նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածով նախատեսված դատական ակտերը՝ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ վերը նշված դատական ակտերը, այդ թվում, վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու որոշումը վերացնելու միջնորդությունը մերժելու մասին որոշումը, ենթակա է բողոքարկման վերաքննության կարգով:

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ 13.08.2020 թվականին հայցվոր Մհեր Վալերիի Բաղայանի ներկայացուցիչ Սարգիս Մադաթյանը ներկայացրել է միջնորդություն՝ Երևանի քաղաքապետի կողմից 08.06.2020 թվականին տրված թիվ 01/18-Ա-3590-679 շինարարության

թույլտվության որոշման կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ:

ՀՀ վարչական դատարանը (դատավոր Լ. Հակոբյան) 17.08.2020 թվականի որոշմամբ մերժել է վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ միջնորդությունը:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանը (նախագահող դատավոր Ա. Պողոսյան) 25.09.2020 թվականի որոշմամբ բավարարել է հայցվորի վերաքննիչ բողոքը, ՀՀ վարչական դատարանի 17.08.2020 թվականի որոշումը վերացրել է, հայցվորի միջնորդությունը բավարարել է. ամբողջությամբ կասեցրել է Երևանի քաղաքապետի կողմից 08.06.2020 թվականի Անթրանիկ Արթինին տրված թիվ 01/18/-Ա-3590-679 շինարարության թույլտվությունը՝ մինչև գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելը:

Երրորդ անձ Անթրանիկ Արթինի ներկայացուցիչ Ալբերտ Կանդալյանը 12.01.2022 թվականին միջնորդություն է ներկայացրել Դատարան՝ պահանջելով վերացնել վարչական ակտի կատարման կասեցումը (**հավելվածի հատոր 4-րդ, գ.թ. 4-36**):

Դատարանը 17.01.2022 թվականի որոշմամբ մերժել է վարչական ակտի կատարման կասեցումը վերացնելու միջնորդությունը (**հավելվածի հատոր 4-րդ, գ.թ. 37-40**):

Վերաքննիչ դատարանը 01.03.2022 թվականին կայացված որոշմամբ մերժել է վերաքննիչ բողոքի ընդունումն այն պատճառաբանությամբ, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի և 131-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետի իմաստով վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ որոշումը վերացնելու միջնորդությունը մերժելու մասին որոշումը չի կարող դիտարկվել որպես վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա միջանկյալ դատական ակտ, քանի որ դրանով ամբողջությամբ/մասնակիորեն չի կասեցվել վարչական ակտի կատարումը կամ չի փոփոխվել/ վերացվել դատարանի նախկինում կայացրած որոշումը (**հավելվածի հատոր 4-րդ, գ.թ. 68-70**):

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների համատեքստում անդրադառնալով Վերաքննիչ դատարանի պատճառաբանությունների հիմնավորվածությանը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Վճռաբեկ դատարանն անհիմն է համարում Վերաքննիչ դատարանի այն պատճառաբանությունը, որ վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ որոշումը վերացնելու միջնորդությունը մերժելու մասին որոշումը չի կարող դիտարկվել որպես վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա միջանկյալ դատական ակտ: Ըստ էության, Վերաքննիչ դատարանի նման դիրքորոշումը ելնում է այն տրամաբանությունից, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 5-րդ մասով ուղղակիորեն նախատեսված են միայն վիճարկվող վարչական ակտի կասեցումը փոխելու կամ վերացնելու դեպքերը:

Մինչդեռ, տվյալ նորմի բովանդակային վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 5-րդ մասի իրավակարգավորման շրջանակում դատարանը կայացնում է հետևյալ որոշումները.

- վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու որոշումը փոխելու մասին,
- վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու որոշումը վերացնելու մասին,
- վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու որոշումը փոխելու կամ վերացնելու վերաբերյալ միջնորդությունը մերժելու մասին:

Հետևաբար, նշված դատական ակտերը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետի իմաստով հանդիսանում են վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա դատական ակտեր:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նման պայմաններում, երրորդ անձի կողմից ներկայացված վերաքննիչ բողոքի ընդունումը մերժելով, Վերաքննիչ դա-

տարանը բողոք բերած անձին գրկել է միջանկյալ դատական ակտը անմիջականբողոքարկելու՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով սահմանված հնարավորությունից, ինչը խաթարում է ՀՀ Սահմանադրությամբ և Կոնվենցիայով երաշխավորված անձի՝ դատական պաշտպանության իրավունքի բուն էությունը:

2) Վճռաբեկ դատարանը միաժամանակ անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ վճռաբեկ բողոքում նշված այն հիմքին, որ Վերաքննիչ դատարանը սույն միջնորդությունը քննելիս պետք է հայտներ ինքնաբացարկ:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատավորի ինքնաբացարկի հետ կապված հարաբերությունների վրա տարածվում են «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի և Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան նորմերը:

«Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 71-րդ հոդվածի համաձայն.

1. Դատավորը պարտավոր է ինքնաբացարկ հայտնել, եթե նա տեղյակ է այնպիսի հանգամանքների մասին, որոնք անկողմնակալ դիտորդի մոտ կարող են ողջամիտ կասկած հարուցել տվյալ գործով նրա անաչառության մեջ:

2. Ինքնաբացարկի հիմքերը ներառում են, ի թիվս այլնի, այն դեպքերը, երբ՝

1) դատավորը կանխակալ վերաբերմունք ունի որպես կողմ հանդես եկող անձի, նրա ներկայացուցչի, փաստաբանի, դատավարության այլ մասնակիցների նկատմամբ.

2) դատավորը՝ որպես մասնավոր անձ, ականատես է եղել այն հանգամանքներին, որոնք վիճարկվում են գործի քննության ընթացքում.

3) դատավորը մասնակցել է տվյալ գործի քննությանն այլ դատարանում.

4) դատավորի մերձավոր ազգականը հանդիսացել է, հանդիսանում է կամ ողջամտորեն կհանդիսանա գործին մասնակցող անձ.

5) դատավորը գիտի կամ ողջամտորեն պետք է իմանա, որ նա անձամբ կամ նրա մերձավոր ազգականը տնտեսական շահ ունի՝ կապված վեճի էության կամ կողմերից մեկի հետ.

6) դատավորը պաշտոն է զբաղեցնում ոչ առևտրային կազմակերպությունում, և գործով կարող են շոշափվել այդ կազմակերպության շահերը (...):

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածով և Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով երաշխավորված յուրաքանչյուրի՝ անկողմնակալ դատարանի կողմից իր գործի քննության իրավունքն արդար դատաքննության իրավունքի բաղկացուցիչ տարրն է: Եվրոպական դատարանն իր բազմաթիվ որոշումներում բացահայտել է դատարանի անկողմնակալության գնահատման չափանիշները: Այսպես, Եվրոպական դատարանն ընդգծել է, որ դատարանի անաչառությունը ենթադրում է գործը քննող դատավորի մոտ կանխակալ կարծիքի բացակայություն, իսկ ցանկացած դատավոր, որի անաչառության վերաբերյալ ողջամիտ կասկածներ կան, պետք է դուրս գա դատարանի կազմից: Նշված կասկածները պետք է ստուգվեն տարբեր ճանապարհներով: Առաջինը սուբյեկտիվ չափանիշն է, որը վերաբերում է քննվող գործի կապակցությամբ տվյալ դատավորի անձնական համոզմունքներին և վարքագծին, իսկ երկրորդը՝ օբյեկտիվ չափանիշը, վերաբերում է առաջարկվող այն երաշխիքներին, որոնք պետք է բավարար լինեն դատավորի անաչառության կապակցությամբ առաջացած ցանկացած ողջամիտ կասկած բացառելու համար: Սուբյեկտիվ չափանիշի համաձայն՝ դատարանի կամ դատավորի անկողմնակալությունը հանդես է գալիս որպես կանխավարկած, հետևաբար, քանի դեռ հակառակն ապացուցված չէ, դատավորը

համարվում է սուբյեկտիվորեն անկողմնակալ: Հակառակ դրան՝ օբյեկտիվ անկողմնակալությունը կախված է արտաքին գործոններից, և այս դեպքում դատավորի վարքագիծը երկրորդական նշանակություն է ստանում: Մասնավորեցնելով օբյեկտիվ չափանիշը՝ Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ այն հիմնականում վերաբերում է դատավորի և վարույթի մյուս մասնակիցների միջև աստիճանակարգային կամ մյուս կապերին կամ դատական գործընթացի շրջանակներում միևնույն անձի կողմից տարբեր գործառույթների իրականացմանը: Հետևաբար՝ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում պետք է որոշել՝ արդյոք տվյալ հարաբերությունների բնույթը և սերտության աստիճանը վկայում են այն մասին, որ դատարանն անկողմնակալ չէ (*տես, օրինակ, Piersack v. Belgium գործով Եվրոպական դատարանի 01.10.1982 թվականի վճիռը, կետ 30, Grieves v. the United Kingdom գործով Եվրոպական դատարանի 16.12.2003 թվականի վճիռը, կետ 69, Kyprianou v. Cyprus գործով Եվրոպական դատարանի 15.12.2005 թվականի վճիռը, կետեր 118, 121, Nicholas v. Cyprus գործով Եվրոպական դատարանի 09.01.2018 թվականի վճիռը, կետեր 49, 53, Ղուլյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով Եվրոպական դատարանի 24.01.2019 թվականի վճիռը, կետ 45*):

Օբյեկտիվ չափանիշի տեսանկյունից Եվրոպական դատարանը կարևորել է նաև կոնկրետ գործի քննությանը դատավորի ունեցած դերը, դատավորի կողմից իրականացված գործողությունների շրջանակն ու բնույթը և գտել է, որ դատավորի կողմից գործի նյութերին պարզապես ծանոթ լինելը չի հանգեցնում վերջինիս անաչառության վերաբերյալ ծագած կասկածների ողջամտությանը (*տես, Morel v. France գործով Եվրոպական դատարանի 18.10.2000 թվականի վճիռը, կետ 45, Fazli Fazli Aslaner v. Turkey գործով Եվրոպական դատարանի 07.07.2014 թվականի վճիռը, կետ 31*): Վերադաս դատարաններում նույնիսկ երկու այլ դատավորների հետ գործի քննությունն իրականացնող և գործի քննությունը նախագահող դատավորը չպետք է քննի իր իսկ որոշման դեմ ներկայացված բողոքները (*տես, De Haan v. the Netherlands գործով Եվրոպական դատարանի 26.08.1997 թվականի վճիռը, կետ 51*):

Անկողմնակալության ապահովման մասով ազգային ընթացակարգերի, մասնավորապես՝ դատավորներին գործի քննությունից հեռացնելը կարգավորող կանոնների առկայությունն էական գործոն է: Այդպիսի կանոնները վկայում են այն մասին, որ ազգային օրենսդիրները հատուկ ուշադրություն են դարձնում տվյալ դատավորի կամ դատարանի անկողմնակալության հետ կապված հիմնավոր բոլոր կասկածները վերացնելուն և այդպիսի կասկածների պատճառները վերացնելու միջոցով փորձում են անկողմնակալություն ապահովել: Որպես այդպիսին կողմնակալության բացակայությունն ապահովելուց բացի՝ դրանք ուղղված են կողմնակալության ցանկացած արտաքին հատկանիշ վերացնելուն և այդպիսով նպաստում են, որ ժողովրդավարական հասարակությունում դատարանները հանրությանը վստահություն ներշնչեն: Իրավիճակից կամ կապից է կախված դատավորի անկողմնակալության վերաբերյալ կասկածների առաջացումը: Այդ կասկածների օբյեկտիվորեն հիմնավորված լինելը կամ չլինելն առավելապես կախված է կոնկրետ գործի հանգամանքներից և այն գործոններից, որոնք այդ իմաստով պետք է հաշվի առնվեն (*տես, Ղուլյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով Եվրոպական դատարանի 24.01.2019 թվականի վճիռը, կետեր 47, 51*):

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 71-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված են դատավորի կողմից ինքնաբացարկ հայտնելու պարտադիր հիմքերի ցանկ, որն, ի թիվս այլնի, ներառում է դատավորի մասնակցությունը տվյալ գործի քննությանն այլ դատարանում:

Ըստ էության, վերոնշյալ նորմի մեկնաբանությունից բխում է, որ նշված հիմքի առկայությունը բացառում է դատավորի կողմից նույն գործի քննությունը վերադաս դատական ատյա-

նում, եթե վերջինս մասնակցություն է ունեցել այլ ատյաններում գործի ըստ էության քննությանը: Հետևաբար, կոնկրետ դատավորի կողմից նույն գործով տարբեր միջնորդությունների նկատմամբ դատական վերահսկողության գործառույթի իրականացումը չի կարող հիմք հանդիսանալ վերջինիս կողմից ինքնաբացարկ հայտնելու համար:

Սույն գործի փաստերից բխում է, որ ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի դատավոր Արթուր Պողոսյանը 25.09.2020 թվականի որոշմամբ բավարարել է հայցվորի վերաքննիչ բողոքը, ՀՀ վարչական դատարանի 17.08.2020 թվականի որոշումը վերացրել է, ամբողջությամբ կասեցվել է վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը՝ մինչև գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելը:

Երրորդ անձի ներկայացուցիչը 12.01.2022 թվականին միջնորդություն է ներկայացրել Դատարան՝ պահանջելով վերացնել վարչական ակտի կատարման կասեցումը, որը Դատարանի 17.01.2022 թվականի որոշմամբ մերժվել է:

Նշված որոշման դեմ ներկայացված վերաքննիչ բողոքը 23.03.2022 թվականին մակագրվել է ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի դատավոր Արթուր Պողոսյանին, ով 01.03.2022 թվականին կայացված որոշմամբ մերժել է վերաքննիչ բողոքի ընդունումը:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ միջնորդության քննությունը չի խոչընդոտում վարչական ակտի կատարման կասեցումը վերացնելու վերաբերյալ միջնորդության քննությանը նույն դատավորի կողմից: Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանն անհիմն է համարում բողոքաբերի այն դիրքորոշումը, որ Վերաքննիչ դատարանի դատավոր Արթուր Պողոսյանի կողմից վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ որոշման կայացման հիմքով սույն գործով կանխակալ վերաբերմունք ունենալու պայմաններում վերջինս պարտավոր էր հայտնել ինքնաբացարկ:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տվյալ դեպքում բացակայում է Վերաքննիչ դատարանի կողմից ինքնաբացարկ հայտնելու հիմքը:

Այսպիսով, սույն վճռաբեկ բողոքի առաջին հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 150-րդ, 152-րդ, 163-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը վերացնելու համար:

Հաշվի առնելով վերը շարադրված հիմնավորումները և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 153-րդ, 169-րդ և 171-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Վերացնել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 01.03.2022 թվականի «Վերաքննիչ բողոքի ընդունումը մերժելու մասին» որոշումը:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

ՍնԴ/1246/04/21

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆՈՒՆԻՑ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ
ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2023 թվականի հունվարի 25-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով էռնեստ Ղազարյանի վճռաբեկ բողոքը սնանկության գործով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 20.06.2022 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ դիմումի Կորյուն Մխիթարյանի՝ «Ասիամեզաստոռոյ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությանը (այսուհետ՝ Ընկերություն) սնանկ ճանաչելու պահանջի մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Կորյուն Մխիթարյանը պահանջել է Ընկերությանը ճանաչել սնանկ: ՀՀ սնանկության դատարանի (դատավոր՝ Տ. Փոլադյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 22.11.2021 թվականի վճռով դիմումը բավարարվել է:

Դատարանի 30.03.2022 թվականի որոշմամբ հաստատվել է Ընկերության պահանջների վերջնական ցուցակը, և նշանակվել է պարտատերերի առաջին ժողով:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 20.06.2022 թվականի որոշմամբ էռնեստ Ղազարյանի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, Արմեն Սինանյանի, Նիկոլայ Մուսոյանի, Հայկ Դանիելյանի, Լյուդվիգ Գզողյանի, Արտյոմ Մելքոնյանի, Դիանա Ենոքյանի, Ռաֆայել Տեր-Վարդանյանի, Վահագն Ղազարյանի, Տաթևիկ Սաֆարյանի, Նազիկ Հովհաննիսյանի, Նորայր Կարապետյանի, Ռադիկ Գևորգյանի, Ավետիք Մարտիրոսյանի, Արտակ Ավետյանի, Ալբերտ Հովհաննիսյանի, Սերգեյ Քոչարյանի, Կարապետ Ղազարյանի, Պետիկ Հովակիմյանի, Գայանե Սարգսյանի, Գրենիկ Միրզոյանի, Անահիտ Սարգսյանի, Տիգրան Գրիգորյանի, Կարեն Ստեփանյանի, Արտյոմ Հակոբյանի, Աղասի Խաչատրյանի, Լիլիթ Հարությունյանի, Էդմոնդ Գրիգորյանի, Ապրես Մարտիրոսյանի, Մարգարիտ Մարգարյանի, Վրեժ Վարդանյանի, Յուլյա Թորոսյանի, Կոլյա Խաչիկյանի, Էդգար Հովակիմյանի վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է՝ Դատարանի «Սնանկության գործով պարտատերերի պահանջների վերջնական ցուցակը հաստատելու և պարտատերերի առաջին ժողով նշանակելու մասին» 30.03.2022 թվականի որոշումը մասնակի՝ բողոքը ներկայացրած անձանց պահանջների գրանցումը մերժելու մասով, վերացվել է, և այդ մասով հարցն ուղարկվել է նույն դատարան՝ նոր քննության:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել էռնեստ Ղազարյանը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածները, սխալ է մեկնաբանվել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածը, չի կիրառել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածի «է» կետը, որը պետք է կիրառեր, կիրառել է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածի «թ» կետը, որը չպետք է կիրառեր:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Բողոքաբերը նշել է, որ Դատարանի 30.03.2022 թվականի որոշմամբ հաստատվել է պարտատերերի պահանջների վերջնական ցուցակը, որով Էռնեստ Ղազարյանի պահանջը գրանցվել է որպես «թ» հերթի պահանջ: Նույն որոշմամբ Դատարանը, հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ Ընկերության 100 տոկոս բաժնետերը հանդիսանում է «Էռնեստ Կո» ՍՊԸ-ն, Էռնեստ Ղազարյանի պահանջը՝ 696.474.155 ՀՀ դրամի չափով, գրանցել է որպես «թ» հերթի պահանջ: Վերաքննիչ դատարանն իր հերթին արձանագրել է, որ «Էռնեստ Ապրեսի Ղազարյանը հանդիսանում է «Էռնեստ Կո» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության և «Ասիամեգաստրոյ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության տնօրենը և սեփականատերը: Վերաքննիչ դատարանը Դատարանի՝ Էռնեստ Ղազարյանի՝ 696.474.155 ՀՀ դրամի չափով պահանջը՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի ուժով Ընկերության պարտավորությունների ցուցակի՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածի 1-ին մասի «թ» կետով նախատեսված հերթում գրանցելու վերաբերյալ հետևությունը գնահատել է իրավաչափ և սույն գործի փաստական հանգամանքներից բխող»:

Վերաքննիչ դատարանը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը, քանի որ առանց գործում առկա ապացույցների, գործի նյութերի պատշաճ ուսումնասիրության՝ եկել է գործի նյութերից և օրենսդրությունից ակնհայտորեն չբխող եզրահանգման՝ պահանջի գրանցման հերթի վերաբերյալ՝ այդպես խախտելով սահմանված արդար դատաքննության իրավունքն այն աստիճան, որ Էռնեստ Ղազարյանը, գտնվելով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածով նախատեսված ամենավերջին հերթում, փաստացի զրկվելու է սնանկության վարույթով իրեն հասանելիք գումարների ստացումից:

Վերագրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է վերացնել Վերաքննիչ դատարանի 20.06.2022 թվականի որոշումը և կայացնել նոր դատական ակտ՝ Էռնեստ Ղազարյանի պահանջը գրանցել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածի «է» կետի հիմքով:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) Դիմելով դատարան՝ Կորյուն Մխիթարյանը պահանջել է Ընկերությանը ճանաչել սնանկ: ՀՀ սնանկության դատարանի 22.11.2021 թվականի վճռով Ընկերությունը ճանաչվել է սնանկ (**հավելված, հատոր 1, գ. թ. 3-9, 13-25**):

2) Էռնեստ Ղազարյանը դատարան է ներկայացրել Ընկերության հանդեպ ունեցած պահանջը, որի հիմքում դրել է իր և Ընկերության միջև 13.08.2020 թվականին կնքված նպատակային փոխառության պայմանագիրը, 13.05.2020 թվականին կնքված նպատակային փոխառության պայմանագիրը, 04.05.2020 թվականին կնքված թիվ 050 նպատակային փոխառության պայմանագիրը և խնդրել է գրանցել իր պահանջը Ընկերության պարտատերերի

պահանջների ցուցակում՝ 696.474.150 ՀՀ դրամի չափով, որից 676.188.500 ՀՀ դրամը՝ պարտավորության մայր գումար, իսկ 20.285.655 ՀՀ դրամը՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411-րդ հոդվածով սահմանված տոկոսներ (**հավելված, հատոր 1, գ. թ. 29-36**)

3) 04.08.2020 թվականին ՀՀ Երևան նոտարական տարածքում Ընկերության բաժնետերեր Ռադիկ Գևորգյանի, Գուլանա Ամանշիկայի և «Էռնեստ Կո» ՍՊԸ-ի միջև կնքվել է «Բաժնեմասի առուվաճառքի» պայմանագիր, ըստ որի՝ Ընկերության բաժնետերեր Ռադիկ Գևորգյանը և Գուլանա Ամանշիկայի Ընկերության 100 տոկոս բաժնետոմսերը վաճառել են «Էռնեստ Կո» ՍՊԸ-ին 145.700.500 ՀՀ դրամով:

4) Ընկերության 100 տոկոս բաժնեմասը պատկանում է «Էռնեստ Կո» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությանը: Վերոնշյալ փոփոխությունը ՀՀ Արդարադատության նախարարության իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրում գրանցվել է 18.08.2020 թվականին:

5) Էռնեստ Ղազարյանը հանդիսանում է «Էռնեստ Կո» ՍՊԸ-ի տնօրենը և սեփականատերը և Ընկերության տնօրենը:

4. Վճարել դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները.

Վճարել դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճարել բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ՝ նույն հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի իմաստով, այն է՝ առերևույթ առկա է մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտում՝ այն հիմնավորմամբ, որ Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածները, սխալ է մեկնաբանել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածը, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը, և որի առկայությունը հիմնավորվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճարել դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցին. արդյո՞ք սնանկ ճանաչված պարտապանի հիմնադիր հանդիսացող իրավաբանական անձի մասնակից ֆիզիկական անձի պահանջը ենթակա է գրանցման «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածի 1-ին մասի «թ» կետով նախատեսված հերթում, եթե վերջինս հանդիսանում է նաև պարտապան ընկերության տնօրեն:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ սնանկության գործերի վարումն իրականացվում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով և սույն օրենքով սահմանված կարգով: Եթե սույն օրենքով սահմանված են այլ կանոններ, քան Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով, ապա սնանկության գործի քննությունն իրականացվում է սույն օրենքով սահմանված կանոններով:

Նույն օրենքի 46-րդ հոդվածի համաձայն՝ պարտատերերն իրենց պահանջները ներկայացնում են դատարան սնանկության մասին հայտարարությունից հետո՝ մեկամսյա ժամկետում, բացառությամբ նույն օրենքով նախատեսված դեպքերի:

1.1. Նույն օրենքի 11-րդ հոդվածի 8-րդ մասով սահմանված միջնորդության առկայության և պարտատիրոջ կողմից սույն հոդվածով սահմանված ընդհանուր կարգով պահանջ ներկայացվելու դեպքում դատարանը դիտարկում է միայն այդ պահանջը:

2. Պարտատիրոջ պահանջում պետք է նշվեն՝

ա) պահանջը ներկայացնող պարտատիրոջ՝

- իրավաբանական անձի համար՝ անվանումը և գտնվելու վայրը,
- ֆիզիկական անձի համար՝ անունը և բնակության վայրը.

բ) պարտավորությունը, որից բխում է պահանջը, ինչպես նաև կատարման ժամկետը.

գ) պահանջի չափը՝ առանձին նշելով հիմնական պարտքի, վսասների, տուժանքի (տուգանքի, տույժի) չափերը՝ համապատասխան հաշվարկներով.

դ) պահանջը հիմնավորող հանգամանքները:

Պահանջին կից ներկայացվում են այն հիմնավորող փաստաթղթերը: Պահանջը ներկայացնելու ժամկետից հետո պահանջը հիմնավորող փաստաթղթեր կարող են ներկայացվել, եթե դրանք ներկայացնողը հիմնավորում է սահմանված ժամկետում նման փաստաթուղթ ներկայացնելու անհնարինությունը՝ իրենից անկախ պատճառներով:

Պահանջը և նրանց կից փաստաթղթերը ներկայացվում են 3 օրինակից:

2.1. Նույն հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված պահանջները չպահպանելու դեպքում ներկայացված պահանջը չի դիտարկվում, որի մասին պարտատերը տեղեկացվում է ոչ ուշ, քան հաջորդ օրը:

3. Պահանջը սահմանված կարգով ներկայացվելու դեպքում գրանցվում է դատարանում:

4. Պահանջի գրանցումից ոչ ուշ, քան մեկ օրվա ընթացքում դատարանը պահանջի և նրան կից փաստաթղթերի օրինակներն ուղարկում է կառավարչին՝ դրա մեկ օրինակը պարտապանին հանձնելու համար:

5. Նույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված ժամկետում ներկայացրած բոլոր պահանջները կառավարիչն ընդգրկում է պարտատերերի պահանջների նախնական ցուցակում՝ նույն օրենքի 82-րդ հոդվածով սահմանված պահանջների բավարարման հերթականությանը համապատասխան:

6. Պահանջների ներկայացման համար սահմանված ժամկետից հետո՝ եռօրյա ժամկետում, պահանջների նախնական ցուցակը կառավարիչը ներկայացնում է դատարան, պարտապանին, առավել մեծ պահանջներ ունեցող 5 պարտատերերին և հրապարակում է իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մասին տվյալներ հրապարակող մամուլում: Եթե հրապարակումից հետո՝ յոթ օրվա ընթացքում, կառավարիչը, պարտապանը և պարտատերերը նախնական ցուցակի դեմ գրավոր առարկություններ չեն ներկայացնում դատարան, ապա դատավորը եռօրյա ժամկետում առանց նիստ հրավիրելու որոշում է կայացնում պահանջների ցուցակը հաստատելու մասին (վերջնական ցուցակ): (...)

8. Եթե իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մասին տվյալներ հրապարակող մամուլում հրապարակումից հետո՝ յոթ օրվա ընթացքում, կառավարիչը, պարտապանը և պարտատերերը գրավոր առարկություն են ներկայացնում պահանջների նախնական ցուցակի առաջնահերթության կամ որևէ պարտատիրոջ պահանջի վերաբերյալ, ապա դատարանը առարկությունն ստանալուց հետո՝ 15 օրվա ընթացքում, որոշում է պահանջի օրինականությունը, չափը, առաջնահերթությունը, ապահովվածությունը և որոշում է կայացնում պահանջների վերջնական ցուցակը հաստատելու մասին:

«Մնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պարտատերերի չապահովված պահանջները բավարարվում են հետևյալ հերթականությամբ՝

(...)

է) չապահովված պարտատերերի պահանջները, ներառյալ՝ պարտադիր սոցիալական վճարները և Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի և համայնքների բյուջեների նկատմամբ առաջացած՝ հարկերի և (կամ) վճարների, վարչարարությունից ծագած տուգանքների գծով պարտավորությունները, բացառությամբ ստորադաս չապահովված պարտատերերի պահանջների.

(...)

թ) պարտապանի հիմնադիրների (մասնակիցների, բաժնետերերի, անդամների կամ գործընկերների) պահանջները (...):

«Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նորմատիվ իրավական ակտի նորմը մեկնաբանվում է՝ հաշվի առնելով նորմատիվ իրավական ակտն ընդունելիս այն ընդունող մարմնի նպատակը՝ ելնելով դրանում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությունից, ամբողջ հոդվածի, գլխի, բաժնի կարգավորման համատեքստից, այն նորմատիվ իրավական ակտի դրույթներից, ի կատարումն որի ընդունվել է այդ ակտը, տվյալ նորմատիվ իրավական ակտով սահմանված սկզբունքներից, իսկ այդպիսի սկզբունքներ սահմանված չլինելու դեպքում՝ տվյալ իրավահարաբերությունը կարգավորող իրավունքի ճյուղի սկզբունքներից:

Վերլուծելով վերոգրյալ իրավադրույթները և հաշվի առնելով օրենսդրի նպատակը՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ օրենսդիրը նախատեսելով սնանկության վարույթում պարտատերերի կողմից իրենց պահանջների ներկայացման որոշակի ընթացակարգ, միաժամանակ սահմանել է այդ պահանջների ցուցակը հաստատելու հստակ կառուցակարգ՝ այն եզրափակելով դատարանի կողմից պահանջների վերջնական ցուցակը հաստատելու վերաբերյալ լիազորության իրացմամբ: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներում անդրադարձել է վկայակոչված իրավակարգավորումների վերլուծությանը՝ մասնավորապես նշելով, որ սնանկության վարույթում օրենսդիրը, ինչպես պարտատերերի շահերի պաշտպանությունն ապահովելու նպատակ ունենալով, այնպես էլ ելնելով սնանկ ճանաչված պարտապանի շահերից, այն է՝ հնարավորություն տալ բարեխիղճ և պարտաճանաչ պարտապանին վերականգնելու իր բնականոն գործունեությունը, հաղթահարելու ֆինանսական դժվարությունները, վերականգնելու նրա կենսունակությունը, սահմանել է պարտատերերի կողմից պահանջների ներկայացման և դրանց հիմնավորվածության ստուգման որոշակի կառուցակարգ: Մասնավորապես՝ օրենսդրորեն ամրագրվել է, որ սնանկության մասին հայտարարությունից հետո մեկամսյա ժամկետում պարտատերերն իրենց պահանջները դատարան ներկայացնելիս պարտավոր են նշել այն պարտավորության մասին, որից բխում է պահանջը, դրա կատարման ժամկետը, ինչպես նաև պահանջը հիմնավորող հանգամանքները: Միաժամանակ, օրենսդիրը պարտավորեցրել է դատարանին անկախ պահանջի (պահանջների) նկատմամբ առարկություն ներկայացնելուց, քննության առնել դատարան ներկայացված յուրաքանչյուր պահանջի օրինականությունը, չափը, առաջնահերթությունը, ապահովվածությունը, որից հետո միայն որոշում կայացնել պահանջների վերջնական ցուցակը հաստատելու մասին: Նման օրենսդրական կարգավորումն ինքնանպատակ չէ և նպատակ ունի բացառելու սնանկության վարույթում չհիմնավորված պահանջներ ընդգրկելը, քանի որ այդպիսիք կհանգեցնեն ինչպես այն պարտատերերի իրավունքների և օրինական շահերի խախտման, որոնց պահանջները հիմնավորված են, այնպես էլ՝ պարտապանի և նրա հիմնադիրների (մասնակիցների) իրավունքների և օրինական շահերի խախտման:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ ներկայացված պահանջների վերջնական ցուցակը հաստատելիս դատարանները պետք է առաջին հերթին հաշվի առնեն այն հանգամանքը, որ հաստատման են ենթակա միայն այն պահանջները, որոնց առկայության և չափի վերաբերյալ ներկայացված են բավարար ապացույցներ, ընդ որում, ապացույցների բավարար լինելը գնահատողական կատեգորիա է, և յուրաքանչյուր գործով այն ենթակա է գնահատման՝ ելնելով կոնկրետ գործի հանգամանքներից: Միաժամանակ, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ սնանկության վարույթում պահանջների վերջնական ցուցակի հաստատումը

սնանկության վարույթի առանցքային փուլերից է, որի հիման վրա կատարվում է պարտատերերի գրանցված պահանջների բավարարումը: Հետևաբար, առարկությունների քննարկման արդյունքում պահանջի օրինականությունը որոշելիս դատարանները պետք է ուշադրություն դարձնեն պարտատիրոջ կողմից պահանջը հիմնավորող հանգամանքների հիմնավորվածությանը՝ դրանով իսկ ապահովելով պահանջների վերջնական ցուցակը հաստատելու մասին որոշման իրավական հիմնավորվածությունը (տես ըստ դիմումի «ԱՌԷԿՍԻՄԲԱՆԿ-ԳԱԶԴՐՈՍԲԱՆԿԻ ԽՈՒՄԲ» ՓԲԸ-ի՝ Սարգիս Գասպարյանին սնանկ ճանաչելու պահանջի մասին թիվ ԿԴ/0033/04/13 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 02.12.2016 թվականի որոշումը):

Վերլուծելով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածի 1-ին մասի «է» կետը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրենսդիրը նշված դրույթով ամրագրված հերթում ընդգրկել է չապահովված պարտատերերի պահանջները, այդ թվում՝ պարտադիր սոցիալական վճարները և Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի և համայնքների բյուջեների նկատմամբ առաջացած՝ հարկերի և (կամ) վճարների, վարչարարությունից ծագած տուգանքների գծով պարտավորությունները՝ դրանց շարքից բացառելով ստորադաս չապահովված պարտատերերի պահանջները (դրանք ընդգրկված են այլ հերթում): Միևնույն ժամանակ, «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածի 1-ին մասի «թ» կետի վերլուծությունից հետևում է, որ նշված դրույթով ամրագրված հերթում կարող են գրանցվել բացառապես պարտապան իրավաբանական անձի **հիմնադիրների**, ինչպես նաև **մասնակիցների, բաժնետերերի, անդամների** կամ **գործընկերների** պահանջները:

Սույն որոշմամբ առաջադրված իրավական հարցի համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը վերոնշյալ իրավական վերլուծությունների ամփոփման արդյունքում արձանագրում է, որ սնանկ ճանաչված պարտապանի հիմնադիր հանդիսացող իրավաբանական անձի մասնակից ֆիզիկական անձը, որը նաև պարտապան ընկերության տնօրեն է, չի հանդիսանում դրա հիմնադիր, մասնակից, բաժնետեր, անդամ կամ գործընկեր, հետևաբար պարտապանի հանդեպ նրա ունեցած պահանջը ենթակա չէ գրանցման «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածի 1-ին մասի «թ» կետի հերթում:

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումների կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Էռնեստ Ղազարյանը դատարան ներկայացրած դիմումով խնդրել է Ընկերության պարտատերերի պահանջների ցուցակում գրանցել Ընկերության նկատմամբ ունեցած իր պահանջը՝ 696.474.150 ՀՀ դրամի չափով, որից՝ 676.188. 500 ՀՀ դրամը՝ պարտավորության մայր գումար, իսկ 20.285.655 ՀՀ դրամը՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411-րդ հոդվածով սահմանված տոկոսներ՝ հիմքում դնելով իր և Ընկերության միջև 13.08.2020 թվականին կնքված նպատակային փոխառության պայմանագիրը, 13.05.2020 թվականին կնքված նպատակային փոխառության պայմանագիրը, 04.05.2020 թվականին կնքված թիվ 050 նպատակային փոխառության պայմանագիրը:

04.08.2020 թվականին Երևան նոտարական տարածքում Ընկերության բաժնետերեր Ռադիկ Գևորգյանի, Գուլզանա Ամանշիևայի և «Էռնեստ Կո» ՍՊԸ-ի միջև կնքվել է «Բաժնեմասի առուվաճառքի» պայմանագիր, ըստ որի՝ Ընկերության բաժնետերեր Ռադիկ Գևորգյանը և Գուլզանա Ամանշիևայի Ընկերության 100 տոկոս բաժնետոմսերը վաճառել են «**Էռնեստ Կո**» ՍՊԸ-ին 145.700.500 ՀՀ դրամով:

Ընկերության 100 տոկոս բաժնեմասը պատկանում է «Էռնեստ Կո» ՍՊԸ-ին. նշված փոփո-

խությունը ՀՀ Արդարադատության նախարարության իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրում գրանցվել է 18.08.2020 թվականին: Էռնեստ Ղազարյանը հանդիսանում է «**Էռնեստ Կո» ՍՊԸ-ի տնօրենը և սեփականատերը և միաժամանակ Ընկերության տնօրենը:**

Դատարանը 30.03.2022 թվականի «Սնանկության գործով պարտատերերի պահանջների վերջնական ցուցակը հաստատելու և պարտատերերի առաջին ժողով նշանակելու մասին» որոշմամբ նշել է, որ «(...) Էռնեստ Ապրեսի Ղազարյանը հանդիսանում է «Էռնեստ Կո» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության և «Ասիամեգաստոյ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության տնօրենը և սեփականատերը: Հերևաբար, Դատարանը գտնում է, որ Էռնեստ Ղազարյանի՝ 696 474 155 ՀՀ դրամի չափով պահանջը, «Էռնեստ Կո» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության՝ 145 701 000 ՀՀ դրամի և 123 732 000 ՀՀ դրամի պահանջները՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի ուժով ենթակա են գրանցման «Ասիամեգաստոյ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության պարտատերերի ցուցակի՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածի 1-ին մասի «թ» կետով նախատեսված հերթում»:

Վերաքննիչ դատարանը բողոքարկվող որոշմամբ մերժել է Էռնեստ Ղազարյանի վերաքննիչ բողոքը՝ վերահաստատելով Դատարանի պատճառաբանությունները և վկայակոչելով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 1-ին մասը («Պարտապանի հետ փոխկապակցված անձինք»)՝ իրավաչափ գնահատելով Էռնեստ Ղազարյանի՝ 696.474.155 ՀՀ դրամի չափով պահանջը՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի ուժով «Ասիամեգաստոյ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության պարտատերերի ցուցակի՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածի 1-ին մասի «թ» կետով նախատեսված հերթում գրանցելու վերաբերյալ Դատարանի հետևությունը:

Վերը շարադրված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո գնահատելով Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումների հիմնավորվածությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը:

Դատարանի որոշմամբ Էռնեստ Ղազարյանի պահանջը գրանցվել է «թ» հերթում՝ հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ պարտապան Ընկերության 100 տոկոս բաժնետերը «Էռնեստ Կո» ՍՊԸ-ն է, ինչպես նաև հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ Էռնեստ Ղազարյանը հանդիսանում է «Էռնեստ Կո» ՍՊԸ-ի **տնօրենը և սեփականատերը** և Ընկերության **տնօրենը:**

Վերաքննիչ դատարանը Էռնեստ Ղազարյանի պահանջը «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի ուժով Ընկերության պարտատերերի ցուցակի «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածի 1-ին մասի «թ» կետով նախատեսված հերթում գրանցելու վերաբերյալ Դատարանի հետևությունը գնահատել է իրավաչափ՝ վկայակոչելով պարտապանի հետ փոխկապակցված անձանց վերաբերյալ իրավական նորմեր:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պարտապանի հետ փոխկապակցված են համարվում՝

ա) պարտապանի նկատմամբ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված հիմնական, դուստր կամ կախյալ իրավաբանական անձը.

բ) պարտապանի ղեկավարը, ինչպես նաև տնօրենների խորհրդի (դիրտորդ խորհրդի) անդամը, պարտապանի կոլեգիալ գործադիր մարմնի անդամը, գլխավոր հաշվապահը (հաշվապահը), ինչպես նաև սնանկ ճանաչելու դիմում ներկայացնելու պահից վերջին մեկ տարվա ընթացքում նշված պաշտոններից ազատված անձը.

գ) պարտապանի կանոնադրական (բաժնեհավաք, փայտափայլ) կապիտալի 20 և ավելի

տոկոսին տիրապետող անձը.

դ) պարտապանին կատարման համար պարտադիր ցուցումներ տալու կամ նրա որոշումները կանխորոշելու հնարավորություն ունեցող անձը կամ մարմնի անդամը:

Պարտապանի նկատմամբ փոխկապակցված է համարվում նաև անձը, որը սույն մասում նշված ֆիզիկական անձանց հետ գտնվում է սույն հոդվածի երկրորդ մասով սահմանված հարաբերությունների մեջ, իսկ սույն մասի «գ» կամ «դ» կետերի հիմքով իրավաբանական անձի փոխկապակցվածության դեպքում՝ նաև այդ անձի՝ սույն մասի «բ» կետում նշված պաշտոն զբաղեցնող ֆիզիկական անձը:

Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում ընդգծել, որ օրենսդիրը «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով փոխկապակցված անձանց պահանջները առանձնահատուկ հերթով չի նախատեսել նույն օրենքի 82-րդ հոդվածի 1-ին մասի շրջանակներում:

Տվյալ դեպքում էռնեստ Ղազարյանի պահանջի հիմքում դրված փոխառության պայմանագրերի կողմերն են **ֆիզիկական անձ** էռնեստ Ղազարյանը և սույն գործով պարտապան Ընկերությունը, և պարտավորական հարաբերություններ ծագել են վերջինների միջև: Այլ կերպ ասած՝ փոխառության պայմանագրերը փոխադարձ իրավունքներ և պարտականություններ են առաջացել բացառապես էռնեստ Ղազարյանի և Ընկերության համար: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ինչպես Դատարանը, այնպես էլ Վերաքննիչ դատարանն անտեսել են այն հանգամանքը, որ «էռնեստ Կո» ՍՊԸ-ն իրավաբանական անձ է և որևէ կերպ չի կարող նույնանալ էռնեստ Ղազարյան **ֆիզիկական անձի** հետ:

Սույն գործի ուսումնասիրությունից և վերոգրյալ պատճառաբանություններից ակնհայտ է, որ էռնեստ Ղազարյանը՝ որպես **ֆիզիկական անձ**, ոչ իրավահարաբերության ծագման պահին և ոչ էլ դրանից հետո չի հանդիսացել Ընկերության **հիմնադիր (մասնակից, բաժնետեր, անդամ կամ գործընկեր)**: Հետևաբար, Ընկերության նկատմամբ էռնեստ Ղազարյանի պահանջը չէր կարող գրանցվել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածի 1-ին մասի «թ» կետով նախատեսված հերթում:

Ինչ վերաբերում է պարտապանի հետ փոխկապակցված անձ լինելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի դիտարկմանը, ապա Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ Վերաքննիչ դատարանը ընդամենը վկայակոչել է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածը՝ չկատարելով նշված իրավանորմի և սույն գործի փաստերի համադրում:

Վերոգրյալից հետևում է, որ էռնեստ Ղազարյանի 696.474.150 ՀՀ դրամ չապահովված պահանջը պետք է ներառվի Ընկերության սնանկության գործով պահանջների վերջնական ցուցակի «է» հերթում:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 390-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերի ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով սահմանված՝ ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելու՝ Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը հետևյալ հիմնավորմամբ.

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն քաղաքացիական գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է Կոնվենցիայի

նույն հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր: Հետևաբար գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Դատական ակտը փոփոխելիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի՝ նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ.

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են բավարարված հայցապահանջների չափին համամասնորեն:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարան բողոք բերելու և բողոքի քննության հետ կապված դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ գլխի կանոններին համապատասխան:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել նաև, որ գործի նյութերում, ինչպես նաև բողոքին կից ներկայացված չէ Էռնեստ Ղազարյանի և փաստաբան Արսեն Սախոյանի ինչպես նաև փաստաբան Արթուր Մանուկյանի միջև կնքված փաստաբանական ծառայությունների մատուցման պայմանագիր, կամ համապատասխան վճարումը կատարելու փաստը հավաստող ապացույց, իսկ վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքները ներկայացվել են Էռնեստ Ղազարյանի կողմից, հետևաբար Վճռաբեկ դատարանը Էռնեստ Ղազարյանի՝ փաստաբանի խելամիտ վարձատրության փոխհատուցման մասով գտնում է դատական ծախսերի հարցը պետք է համարել լուծված:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ, 406-րդ և 408-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 20.06.2022 թվականի որոշումը և փոփոխել այն հետևյալ կերպ. Էռնեստ Ղազարյանի 696.474.150 ՀՀ դրամի չափով պահանջը գրանցել ՀՀ սնանկության դատարանի 30.03.2022 թվականի «Սնանկության գործով պարտատերերի պահանջների վերջնական ցուցակը հաստատելու և պարտատերերի առաջին ժողով նշանակելու մասին» որոշման մեջ՝ որպես «է» հերթի չապահովված պահանջ: Մնացած մասով որոշումը թողնել անփոփոխ:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԵԿԴ/0172/01/16

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2 մարտի 2023 թվական ք. Երևան
գրավոր ընթացակարգով քննության առնելով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2020 թվականի փետրվարի 27-ի որոշման դեմ ամբաստանյալ Ավթանդիլ Աշոտի Ավետիսյանի և պաշտպան Զ.Հարությունյանի վճռաբեկ բողոքները,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2015 թվականի նոյեմբերի 4-ին ՀՀ քննչական կոմիտեի հատկապես կարևոր գործերի քննության գլխավոր վարչությունում հարուցվել է թիվ 69109715 քրեական գործը՝ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրք) 253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներով:

2015 թվականի նոյեմբերի 12-ին Ավթանդիլ Աշոտի Ավետիսյանը ձերբակալվել է:

Նախաքննության մարմնի՝ 2015 թվականի նոյեմբերի 14-ի որոշմամբ Ավթանդիլ Ավետիսյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով ու 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով:

Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի նոյեմբերի 14-ի որոշմամբ Ա.Ավետիսյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել կալանավորումը՝ երկու ամիս ժամկետով, որը հետագայում երկարացվել է:

Նախաքննության մարմնի՝ 2016 թվականի հունիսի 1-ի որոշմամբ Ա.Ավետիսյանին առաջադրված մեղադրանքը փոփոխվել է, և նրան նոր մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 254-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով, 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով ու 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով:

Նախաքննության մարմնի՝ 2016 թվականի հունիսի 9-ի որոշմամբ Ա.Ավետիսյանի վերաբերյալ գործի նյութերն անջատվել են առանձին վարույթում՝ 69105316 համարի ներքո ու նույն թվականի հունիսի 20-ին մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան):

Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի ապրիլի 6-ի որոշմամբ Ա.Ավետիսյանի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոց կալանավորումը փոխարինվել է գրավով՝ գրավի չափ սահմանվելով՝ 1.000.000 (մեկ միլիոն) ՀՀ դրամը:

2. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2019 թվականի հունվարի 22-ի դատավճռով Ա.Ավետիսյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 254-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով ու երկու դրվագ 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով, և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակվել՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 254-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով՝ ազատազրկում՝ 4 (չորս) տարի 6 (վեց) ամիս ժամկետով, 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով՝ ազատազրկում՝ 3 (երեք) տարի 6 (վեց) ամիս ժամկետով, 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով՝ ազատազրկում՝ 3 (երեք) տարի 6 (վեց) ամիս ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով սահմանված կարգով՝ նշանակված պատիժները մասնակիորեն գումարելու միջոցով, Ա.Ավետիսյանին նկատմամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 5 (հինգ) տարի ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի համաձայն՝ նշանակված պատիժն հաշվակցվել է կալանքի տակ գտնվելու 1 (մեկ) տարի 4 (չորս) ամիս 24 (քսանչորս) օրը և Ա.Ավետիսյանին թողնվել է կրելու ազատազրկում՝ 3 (երեք) տարի 7 (յոթ) ամիս 6 (վեց) օր ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի հիման վրա պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել, և սահմանվել է փորձաշրջան՝ 3 (երեք) տարի ժամկետով: Նույն դատական ակտով վճռվել է ներկայացված քաղաքացիական հայցը մասնակիորեն բավարարել, ու Ա.Ավետիսյանից հոգուտ տուժող «Վիվառո Բեթինգ» և «Վիվառո Գեյմ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների բռնագանձել 1.912.600 (մեկ միլիոն ինը հարյուր տասներկու հազար վեց հարյուր) ՀՀ դրամ՝ որպես հանցագործության հետևանքով պատճառված վնասի հատուցում:

3. Մեղադրողի և պաշտպանի վերաքննիչ բողոքների հիման վրա քննության առնելով քրեական գործը՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան), 2020 թվականի փետրվարի 27-ին որոշում է կայացրել պաշտպանի բողոքը մերժելու, մեղադրողի բողոքը բավարարելու, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2019 թվականի հունվարի 22-ի դատավճիռը մասնակիորեն բեկանելու ու փոփոխելու մասին: Ա.Ավետիսյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը վերացվել է և Առաջին ատյանի դատարանի կողմից հանցանքների համակցության կանոններով նշանակված պատիժն հաշվակցվել է կալանքի տակ գտնվելու 1 (մեկ) տարի 4 (չորս) ամիս 25 (քսանհինգ) օրն ու Ա.Ավետիսյանին թողնվել է կրելու ազատազրկում՝ 3 (երեք) տարի 7 (յոթ) ամիս 5 (հինգ) օր ժամկետով: Պատժի կրման սկիզբը հաշվվել է փաստացի արգելանքի վերցնելու պահից:

4. Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ ամբաստանյալ Ա.Ավետիսյանը և պաշտպան Զ.Հարությունյանը բերել են վճռաբեկ բողոքներ, որոնք Վճռաբեկ դատարանի՝ 2020 թվականի նոյեմբերի 3-ի որոշմամբ ընդունվել են վարույթ¹:

Վճռաբեկ դատարանը 2022 թվականի հունիսի 6-ի որոշմամբ սահմանել է վճռաբեկ բողոքների քննության գրավոր ընթացակարգ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքների հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքները քննվում են հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնա-

¹ Համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի անցումային դրույթները կարգավորող 483-րդ հոդվածի 8-րդ մասի՝ սույն բողոքը քննվում է մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը գործող կարգով:

վորումներով.

1. Պաշտպան 2. Հարությունյանի բողոքի փաստարկները.

5. Բողոքի հեղինակը փաստարկել է, որ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ՝ նյութական և դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը, ինչպես նաև դատարանի կիրառած նյութական իրավունքի նորմի կապակցությամբ առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր:

Այսպես՝ բողոքի հեղինակը նշել է, որ գործով առկա չէ ապացույցների համակցություն, որը, հաղթահարելով անմեղության կանխավարկածը, անաչառ դիտորդի մոտ կձևավորի հիմնավոր կասկածից վեր համոզվածություն Ա.Ավետիսյանի մեղավորության վերաբերյալ:

Մասնավորապես՝ բողոք բերած անձը փաստարկելով, որ առանց հանցակիցների բացահայտման և հանցանքի կատարման դրդապատճառը պարզելու անհնար է ողջամտորեն փաստել, որ նրանց գործողությունները համակարգվել են որևէ անձի կողմից, գտել է, որ անգամ Ա.Ավետիսյանին մեղսագրված գործողությունները հաստատված համարելու պայմաններում, չի բացառվում կասկածն առ այն, որ Ա.Բաղդասարյանը մոլորության մեջ է գցել Ա.Ավետիսյանին՝ հայտարարելով, որ կապի մեջ է կատարողների հետ՝ Ա.Ավետիսյանից գումար կորզելու նպատակ հետապնդելով, ուստի, քանի դեռ այդ հավանականությունը բացառված չէ, անհնար է գալ այն եզրահանգման, որ Ա.Ավետիսյանը կազմակերպել է հանցանքի կատարում:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, փաստարկվել է, որ սույն գործով քննություն չի կատարվել նաև ենթադրյալ համակարգչային սաբոտաժները մեկ միասնական դիտավորությամբ կատարված լինելու ուղղությամբ, ուստի, ըստ բողոքաբերի, մեկ միասնական դիտավորությունը հերքող փաստական տվյալների բացակայության պայմաններում Ա.Ավետիսյանի ենթադրյալ գործողությունները դիտվում են իբրև մեկ հանցագործություն:

Բացի այդ, նշելով, որ համակարգչային սաբոտաժը սուբյեկտիվ կողմից կարող է կատարվել միայն ուղղակի դիտավորությամբ, բողոքի հեղինակը գտել է, որ գործում բացակայում է ինչպես նշված հանցանքը կատարելու, այնպես էլ ծանր հետևանք առաջացնելու ուղղակի դիտավորության մասին վկայող որևէ փաստական տվյալ:

Ծանր հետևանք առաջացնելու դիտավորության կապակցությամբ բողոք բերած անձը կրկնելով, որ ենթադրյալ հանցագործության հանցակիցները բացահայտված չեն, գտել է, որ չփարատված է կասկածն առ այն, որ Ա.Ավետիսյանը չի ցանկացել որևէ բացասական հետևանք առաջացնել տուժող կազմակերպությունների համար կամ առաջացած հետևանքները ենթադրյալ հանցակիցների ինքնուրույն որոշման և ընտրված մեթոդիկայի արդյունք են:

Վերոշարադրյալի հետ մեկտեղ, նյութական իրավունքի վերլուծության արդյունքում, բողոքի հեղինակը եզրահանգել է, որ ծանր հետևանքն առավել բարձր հասարակական վտանգավորության աստիճան կրող է և ըստ էության համարժեք է այնպիսի հանցավոր հետևանքի, ինչպիսին է մարդուն կյանքից զրկելը, բնապահպանական բնույթի աղետների և վթարների առաջացումը, պետական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկատվության ոչնչացումը, գույքային վնասը և այլն: Ընդ որում, օրենսդրությամբ որոշակիացված չլինելու դեպքում գույքային վնասի՝ ծանր հետևանք դիտարկելու համար, անհրաժեշտ է վերջինիս դրամական արտահայտությունը համադրել տուժողի սոցիալական դրությամբ:

Նշվածի հաշվառմամբ բողոքաբերը գտել է, որ կազմակերպության բնականոն գործունեության կազմալուծումը կամ գործարար համբավին վնաս պատճառելը՝ հիշյալ հանրորեն վտանգավոր հետևանքներին առերևույթ անհամարժեքության պատճառաբանությամբ, չեն կարող դիտարկվել որպես ծանր հետևանք: Միևնույն ժամանակ, բողոքաբերը փաստարկել

լով, որ Ա.Ավետիսյանի ենթադրյալ հանցավոր արարքների հետևանքով պատճառված գույքային վնասի վերաբերյալ տվյալներ առկա են միայն «Վիվառո Բեթինգ» և «Վիվառո Գեյմ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների դրվագով, նշել է, որ ներկայացված քաղաքացիական հայցում արձանագրված գույքային վնասը՝ 13.616.872 ՀՀ դրամը չի կարող գնահատվել որպես ծանր հետևանք, քանի որ վերաբերելի հարկային տարվա արդյունքով արձանագրված հիշյալ ընկերությունների շրջանառությունն էապես գերազանցել է այն: Նշվածին համատեղ բողոքի հեղինակը գտել է նաև, որ տուժող ճանաչված ընկերությունների գործարար համբավին պատճառված վնասի վերաբերյալ պնդումն իրական չի կարող համարվել՝ ենթադրյալ հանցավոր արարքները կատարելուն հաջորդող ժամանակահատվածում հիշյալ ընկերությունների կողմից «հազար խոշոր հարկատուներ» ցուցակում ունեցած առաջխաղացման փաստարկմամբ:

5.1. Անդրադառնալով քաղաքացիական հայցին, բողոքաբերը նշել է, որ որպես պատճառված վնաս դիտարկված գույքային վնասի և ենթադրյալ հանցագործության միջև առկա չէ պատճառահետևանքային կապ:

5.2. Անդրադառնալով համակարգչային տեղեկատվությանն ապօրինի տիրանալու մեղադրանքին, բողոքաբերը փաստարկել է, որ այն հիմնավորող ապացույցներից տուժող Ա.Թյությունջյանի ցուցմունքը՝ իր և ամբաստանյալի հոր միջև տեղի ունեցած հանդիպման և որդու դեմ չբողոքելու խնդրանքի վերաբերյալ, արժանահավատ չի կարող գնահատվել: Ըստ բողոքաբերի՝ քննարկվող մեղադրանքի տեսանկյունից դա ապացուցողական նշանակություն ունեցող միակ փաստական հանգամանքն է, որը չի համապատասխանում իրականությանը: Այս համատեքստում բողոքի հեղինակը նշել է, որ Աշոտ Ավետիսյանին գրավոր հարցման ենթարկելու վերաբերյալ արձանագրությունը ներկայացվել է դատարան և միջնորդվել է նրան հարցաքննելու, ինչը ոչ իրավաչափ մերժվել է, ուստի խախտվել է մրցակցության դատավարական սկզբունքը:

Ինչ վերաբերում է համակարգչի գնության արձանագրությանը, ապա այն չի հանդիսացել Ա.Ավետիսյանի անձնական օգտագործման համակարգիչը և օգտագործվել է նրա կողմից շահագործվող հանրային սննդի կետի հաճախորդների կողմից: Բացի այդ, ըստ բողոքի հեղինակի, որևէ անձի էլեկտրոնային փոստարկղ մուտք գործելու անհրաժեշտ տեղեկատվությունն ունենալու հանգամանքը չի կարող մեկնաբանվել որպես հանցավոր արարք, քանի որ անհնար է բացառել, որ նշվածը սխալմունքի արդյունքում է հայտնվել համակարգչում, հատկապես այն պայմաններում, երբ նույն համակարգչում բացակայում է համապատասխան տեղեկատվությանը տիրանալու պատվեր տալու և դրա դիմաց վճարելու վերաբերյալ հաղորդակցությունը: Բացի այդ, տուժողն իր ցուցմունքում հայտնել է նաև, որ որևէ անձ իր էլեկտրոնային փոստարկղ մուտք չի գործել, ինչը, ըստ բողոք բերած անձի, ևս ապացուցում է Ա.Ավետիսյանի անմեղությունը:

Ըստ բողոքաբերի՝ չի բացառվում նաև, որ ենթադրյալ պատվեր կատարողը հանդիսանա ավտոմատացված համակարգ, որը գործում է ինքնավար և չի պահանջում որևէ ֆիզիկական անձի ներգրավվածություն, ուստի ողջամիտ է խմբի գոյություն չունենալու մասին ենթադրությունը:

6. Անդրադառնալով ազատագրկման ձևով նշանակված պատիժը կրելու նպատակահարմարության վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի դիրքորոշմանը, բողոքի հեղինակը նշել է, որ ստորադաս դատարանն առհասարակ գնահատման չի ենթարկել գործի քննության տևողությունը, ընտրված խափանման միջոցը փոփոխելուց հետո Ա.Ավետիսյանի դրսևորած վարքագիծը, մասնավորապես այն, որ նա կազմել է ընտանիք, գտել է աշխատանք և դրսևոր-

րել պատշաճ վարքագիծ, վերջինիս ընտանիքի կյանքի պայմանների վրա ազդեցությունը, հատկապես այն պայմաններում, երբ Ա.Ավետիսյանի կինը հղի է: Ըստ բողոքաբերի՝ նշված հանգամանքները վկայում են հասարակությունում Ա.Ավետիսյանի վերախնտեգրված լինելու և նրան կրկին մեկուսացնելու անհրաժեշտության բացակայության մասին:

7. Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալը՝ բողոքաբերը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2020 թվականի փետրվարի 27-ի որոշումը և ճանաչել ու հռչակել Ա.Ավետիսյանի անմեղությունը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով, 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով և 254-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով առաջադրված մեղադրանքում կամ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կարգով ազատազրկման ձևով նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառել:

II. Ամբաստանյալ Ա.Ավետիսյանի բողոքի փաստարկները.

8. Բողոքի հեղինակը փաստարկել է, որ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ՝ նյութական իրավունքի այնպիսի խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը, ինչպես նաև առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր:

Բողոքաբերի պնդմամբ, իր նկատմամբ ազատազրկման ձևով նշանակված պատիժը կրելու առնչությամբ Առաջին ատյանի դատարանի տրված լուծման իրավաչափությունը ստուգելիս Վերաքննիչ դատարանը պատշաճ գնահատման չի արժանացրել իր առողջական վիճակը, ինչով պայմանավորված ընտրված խափանման միջոց կալանավորումը փոխարինվել է գրավով, ազատության մեջ գտնվելու ընթացքում պատշաճ վարքագիծ դրսևորելը, ամուսնանալը, աշխատելը, դրական բնութագրվելը, ընտանիքի կյանքի պայմանների վրա նշանակված պատիժը կրելու ազդեցությունը, հատկապես այն դեպքում, երբ կինը հղի է, ինչպես նաև պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանքների բացակայությունը:

Նշվածի, ինչպես նաև գործի քննության տևողության հաշվառմամբ, բողոք բերած անձը եզրահանգել է, որ իր նկատմամբ ազատազրկման ձևով նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը կհամապատասխանի օրինականության, արդարության և պատժի անհատականացման հիմնարար սկզբունքներին:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, բողոքաբերը փաստարկել է, որ մեղքը չընդունելն ու պատճառված վնասը հատուցված չլինելը հակակշռող գործոններ չեն կարող դիտարկվել, քանի որ պաշտպանության իրավունքից օգտվելը չի կարող մեկնաբանվել ի վնաս անձի:

9. Վերոգրյալի հաշվառմամբ բողոքաբերը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2020 թվականի փետրվարի 27-ի որոշումը և օրինական ուժ տալ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2019 թվականի հունվարի 22-ի դատավճռին:

Վճռաբեկ բողոքների քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

10. Ավթանդիլ Ավետիսյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 254-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով, 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով և 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա. «*«Մոսկովյան մշակութագործարարական կենտրոն «Դոմ Մոսկվի» Երևանում» ՍՊ ընկերության պնդմամբ Ա.Թյությունջյանի կողմից օգտագործվող՝ dommoskvy@mail.ru էլեկտրոնային փոստարկղի գաղտնաբառի և ապօրինի տիրանալու և դրա միջոցով փոստարկղով փոխանցվող տեղեկատվությանը հասանելիություն ստանալու նպատակով, 2015 թվականի հուլիսի 15-ին, dommoskvy@mail.ru փոստարկղի գաղտնաբառի ապօրինի տիրանալու շուրջ նախնական համաձայնության է եկել boroccoMr@gmail.com*

էլեկտրոնային փոստարկղն օգտագործող անհայտ անձի հետ, ով համակարգչային տեխնիկայի կիրառմամբ ապօրինի տիրացել և գումարի դիմաց 2015 թվականի հուլիսի 15-ին Ա.Ավետիսյանի կողմից օգտագործվող ttigran@inbox.ru էլեկտրոնային փոստարկղին փոխանցել է dommoskvy@mail.ru էլեկտրոնային փոստարկղ մուտք իրականացնելու համար անհրաժեշտ՝ տվյալ էլեկտրոնային փոստարկղի գաղտնաբառը: Ա.Ավետիսյանն ապօրինի տիրանալով համակարգչային տեղեկատվություն հանդիսացող dommoskvy@mail.ru էլեկտրոնային փոստարկղի գաղտնաբառին հնարավորություն է ստացել ապօրինի մուտք իրականացնել նշված փոստարկղ:

Այնուհետև, Ա.Ավետիսյանը, ծրագրավորել է համակարգչային սաբոտաժ իրականացնելու միջոցով խափանել «Վիվառո Բեթինգ» և «Վիվառո Գեյմ» ՍՊ ընկերությունների կողմից օգտագործվող www.vivarobet.am կայքի աշխատանքն ու կազմալուծել ընկերությունների բնականոն գործունեությունը: Համակարգչային սաբոտաժ իրականացնելուն ուղղված իր հանցավոր մտադրությունն իրագործելու նպատակով, Ուկրաինայում գտնվող իր ծանոթ Ա.Բաղդասարյանի օժանդակությամբ կազմակերպել և ղեկավարել է անմիջականորեն համակարգչային հարձակում իրականացնող մի խումբ անձանց կողմից գումարի դիմաց կայքի ուղեփակման ուղղված գործողությունները: Այսպես, Ա.Բաղդասարյանի միջոցով ստացած պատվերի շրջանակներում, 2015 թվականի նոյեմբերի 3-ին, նշված անհայտ անձինք, ժամը 15:00-ի սահմաններից մինչև նոյեմբերի 4-ը՝ ժամը 04:30-ն ընկած ժամանակահատվածում, DDoS տեսակի համակարգչային հարձակման են ենթարկել www.vivarobet.am կայքը, ինչի արդյունքում վրա են հասել Ա.Ավետիսյանի, Ա.Բաղդասարյանի և անմիջականորեն համակարգչային հարձակում իրականացրած անձանց դիտարկողությամբ նախատեսված ծանր հետևանքները, այն է՝ տրևական ժամանակով խափանվել է կայքը, որից օգտվող փաստյակ հազարավոր հաճախորդներ զրկվել են հնարավորությունից օգտվել «Վիվառո Բեթինգ» և «Վիվառո Գեյմ» ՍՊ ընկերությունների կողմից մատուցվող ծառայություններից, ինչի հետևանքով ընկերությունների գործարար համբավին պատճառվել է ծանր վնաս, ինչպես նաև կազմալուծվել է նշված ընկերությունների բնականոն աշխատանքը, որի հետևանքով երկու ընկերությունների 1.284 աշխատակից տրևական ժամանակով մատնվել են պարապուրդի: DDoS տեսակի համակարգչային հարձակումը դադարեցնելու դիմաց Ավթանդիլ Ավետիսյանը «Վիվառո Բեթինգ» և «Վիվառո Գեյմ» ՍՊ ընկերությունների գլխավոր տնօրեն Հ.Համբարձումյանից պահանջել է վճարել 5.000 ԱՄՆ դոլար: Հ.Համբարձումյանն առավել ծանր հետևանքներից խուսափելու նպատակով, համաձայնել է Ա.Ավետիսյանին վճարել նրա պահանջած գումարը, որից 2015 թվականի նոյեմբերի 4-ին, 9-ին և 10-ին Ա.Ավետիսյանն ստացել է ընդամենը՝ 1.912.600 ՀՀ դրամին համարժեք 4.000 ԱՄՆ դոլար, այդ թվում նաև DDoS տեսակի համակարգչային հարձակումներ հետագայում չիրականացնելու համար:

Բացի այդ, Ա.Ավետիսյանը ծրագրավորել է համակարգչային սաբոտաժ իրականացնելու միջոցով խափանել «Ինտերլոտո» ՍՊ ընկերության www.sport.totogaming.am կայքի աշխատանքը և դիտարկողությամբ առաջացնելով ծանր հետևանքներ՝ կազմալուծել ընկերության բնականոն գործունեությունը: Համակարգչային սաբոտաժ իրականացնելուն ուղղված իր հանցավոր մտադրությունն իրագործելու նպատակով, Ուկրաինայում գտնվող իր ծանոթ Ա.Բաղդասարյանի օժանդակությամբ կազմակերպել և ղեկավարել է անմիջականորեն համակարգչային հարձակում իրականացնող մի խումբ անձանց կողմից գումարի դիմաց կայքի ուղեփակման ուղղված գործողությունները: Այսպես, Ա.Բաղդասարյանի միջոցով ստացած պատվերի շրջանակներում, 2015 թվականի նոյեմբերի 10-ին՝ ժամը 09:25-ից մինչև ժամը 15:30-ն ընկած ժամանակահատվածում, նշված անհայտ անձինք DDoS տեսակի համակարգչային

չային հարձակման են ենթարկել www.sport.totogaming.am կայքը, ինչի արդյունքում վրա են հասել Ա.Ավետիսյանի, Ա.Բաղդասարյանի և անմիջականորեն համակարգչային հարձակում իրականացրած անձանց դիտարկությանը նախատեսված ծանր հետևանքները, այն է՝ տրական ժամանակով խափանվել է կայքը, որից օգտվող փաստյակ հազարավոր հաճախորդներ զրկվել են հնարավորությունից օգտվել ընկերության կողմից մատուցվող ծառայություններից, ինչի հետևանքով ընկերության գործարար համբավին պատճառվել է ծանր վնաս, ինչպես նաև կազմալուծվել է ընկերության բնականոն աշխատանքը, որի հետևանքով ընկերության 419 աշխատակից տրական ժամանակով մատնվել են պարապուրդի»²:

11. Առաջին ատյանի դատարանը, Ա.Ավետիսյանին մեղավոր ճանաչելով առաջադրված մեղադրանքում, արձանագրել է, որ «(...) [Թ]ույլարելի և արժանահավատ ապացույցների համադրման ու գնահատման արդյունքում [Առաջին ատյանի] դատարանը գալիս է այն եզրահանգման, որ (...) [ա]պացուցված է Ա.Ավետիսյանի մեղավորությունը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 254-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված արարքները կատարելու մեջ»³:

11.1. Առաջին ատյանի դատարանն Ա.Ավետիսյանի նկատմամբ ազատագրված ձևով նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելով հաշվի է առել. «[Ա]մբաստանյալի անձը, այն որ երիտասարդ է, ամուսնացած է, կատարած արարքի հանրության համար վրանգավորության աստիճանը և բնույթը, այդ թվում՝ նրա գործողությունների վրանգավորության աստիճանը, կատարած հանցագործություններից հետո նրա դրսևորած վարքագիծը, այն, որ զերծ է մնացել նոր հանցագործություններ կատարելուց, նախկինում դատապարտված կամ որևէ այլ կերպ արատավորված չլինելու հանգամանքը, ինչպես նաև այն որ ամբաստանյալ Ա.Ավետիսյանն ունի առողջական խնդիրներ և նրա մոտ ախտորոշվել է երկկողմանի Թ2Թէ-պնևմոնիա, խրոնիկ ասթմաիդ բրոնխիտ սրացման շրջանում, ծախ նստաբեղի ինֆեկցված լիպոմա և ըստ բժշկական տեղեկանքի Ա.Ավետիսյանին հարկավոր է շարժուն կյանք, խուսափել գիրանալուց, չափից ավելի խոնավությունից, սուր և հիվանդածին օդից, անհրաժեշտ է բժշկական հսկողություն և անհատական խնամողի կարիք, [ազատության մեջ գտնվելով] դրսևորել է պատշաճ վարքագիծ և դատարանի կանչով ներկայացել դատական նիստերին, բացի այդ Հայ-Ռուսական Համալսարանի ռեկտոր Ա.Դարբինյանի կողմից տրված բնութագրի համաձայն բնութագրվում է դրականորեն, ՀՌՀ ուսանողական խորհրդի նախագահի և ՀՌՀ ռեկտորի կողմից ունի ստացած պատվոգրեր, պատասխանավորությունն ու պատիժը ծանրացնող հանգամանքների բացակայությունը, (...)»⁴:

12. Վերաքննիչ դատարանի որոշման համաձայն՝ «(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 253-րդ հոդվածի իմաստով, ի թիվս այլոց, ծանր հետևանք կարող է դիտարկվել նաև կազմակերպությունների բնականոն գործունեության կազմալուծումը: Այս համատեքստում Վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ «Վիվառո Բեթինգ», «Վիվառո Գեյմ» և «Ինտերլոտո» ՍՊ ընկերությունների բնականոն գործունեությունը մեծապես պայմանավորված է եղել այդ ընկերությունների կողմից օգտագործվող ինտերնետային կայքերի անխափան աշխատանքով, որպիսի պայմաններում այդ կայքերի վրա DDoS տեսակի համակարգչային հարձակումը և դրանց աշխատանքի տրական խափանումը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 253-րդ հոդվածի իմաստով պետք է դիտարկվեն որպես ծանր հետևանքներ, քանի դրանց արդյունքում կազմալուծ-

² Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 5-րդ, թերթեր 261-315:

³ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 13-րդ, թերթեր 58-115:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում:

վել է «Վիվառո Բեթինգ», «Վիվառո Գեյմ» և «Ինտերլոյո» ՍՊ ընկերությունների բնականոն գործունեությունը: Ընդ որում՝ Վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ «Վիվառո Բեթինգ», «Վիվառո Գեյմ» ու «Ինտերլոյո» ՍՊ ընկերությունների կողմից օգտագործվող ինտերնետային կայքերի վրա DDoS տեսակի համակարգչային հարձակումը և դիտավորությամբ դրանց աշխատանքի տրևական խափանումն Ա.Ավետիսյանի կողմից կազմակերպելու հանգամանքը հաստատվում է Առաջին աստիճանի դատարանի մեղադրական դատավճռի հիմքում դրված՝ քրեական գործին վերաբերող փոխկապակցված հավաստի ապացույցների բավարար ամբողջությամբ:

Ինչ վերաբերում է Ա.Ավետիսյանին 2 (երկու) դրվագ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով մեղսագրված արարքները մեկ միասնական դիտավորությամբ կատարված լինելու վերաբերյալ պաշտպանի վերաքննիչ բողոքի փաստարկներին, ապա Վերաքննիչ դատարանը դրանք ընդունելի չի համարում՝ նկատի ունենալով, որ Ա.Ավետիսյանի կողմից DDoS տեսակի համակարգչային հարձակումներ են կազմակերպվել փարբեր ինտերնետային կայքերի («www.vivarobet.am» և «www.sport.totogaming.am») վրա, որոնք իրենց հերթին օգտագործվել են փարբեր ընկերությունների կողմից («Վիվառո Բեթինգ», «Վիվառո Գեյմ» և «Ինտերլոյո» ՍՊ ընկերություններ): Բացի այդ, սույն քրեական գործով ձեռք չի բերվել փոխկապակցված հավաստի ապացույցների բավարար ամբողջություն առ այն, որ ամբաստանյալ Ա.Ավետիսյանի մոտ առկա է եղել «www.vivarobet.am» և «www.sport.totogaming.am» կայքերի վրա DDoS տեսակի համակարգչային հարձակումներ կազմակերպելու միասնական դիտավորություն և նպատակ: Այլ կերպ ասած՝ քրեական գործում բացակայում են տվյալներ այն մասին, որ ամբաստանյալ Ա.Ավետիսյանը նախնական մտադրություն է ունեցել կատարելու կոնկրետ հանցանքը մեկից ավելի, որոշակի ժամանակային ընդմիջումներով առանձնացված նույնական արարքներով»⁵:

13. Վկա, «Վիվառո Գեյմ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության աշխատակից Գ.Հակոբյանն իր ցուցմունքով, ի թիվս այլնի, հայտնել է, որ «Avtandil» օգտահաշիվն օգտագործողն իրենց մշտական հաճախորդն է: Վերջինից բազմաթիվ դժգոհություններ են ստացել կայքէջի աշխատանքի հետ կապված, և կարգադրել է նրան հրավիրել իրենց ընկերության գրասենյակ: 2015 թվականի հոկտեմբերի 20-ից մինչև 25-ն ընկած ժամանակահատվածում հանդիպել է նշված օգտահաշվի օգտատեր Ավթանդիլ Ավետիսյանի հետ, որի ընթացքում վերջինս նաև գործնական առաջարկ է արել, ինչի մասին տեղեկացրել է գլխավոր տնօրեն Հ.Համբարձումյանին ու 2015 թվականի նոյեմբերի 3-ին՝ ժամը 17-ի սահմաններում տեղի է ունեցել նրանց հանդիպումը, որից հետո ինքը ճանապարհել է Ա.Ավետիսյանին: Այդ ընթացքում Ա.Ավետիսյանը տեղեկացրել է, որ տվյալ պահին իրենց կայքէջը ենթարկվում է «DDoS» տեսակի համակարգչային հարձակման: Թեև այդ պահին իրենց կայքէջը լուրջ խափանումներով է աշխատել, չի կարևորել վերջինիս ասածը, սակայն հասկանալով, որ իրենք չեն կարողանում լուծել առաջացած խնդիրը, որոշել է Հ.Համբարձումյանին տեղեկացնել Ա.Ավետիսյանի հետ ունեցած հիշյալ զրույցի մասին: Հ.Համբարձումյանի հանձնարարությամբ կապ է հաստատել Ա.Ավետիսյանի հետ ու նրանից տեղեկացել հարձակում իրականացնելու վայրի և շարժառիթների վերաբերյալ, միևնույն ժամանակ վերջինս հայտնել է, որ պատրաստակամ է օգնել, ավելացնելով նաև, որ հարձակումը կատարվում է լուրջ հաքերների կողմից և լավ կլի-նի վճարել նրանց պահանջված գումարը⁶:

⁵ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 14-րդ, թերթեր 109-133:

⁶ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթեր 48-50:

13.1. Վկա, «Վիվառո Բեթինգ» և «Վիվառո Գեյմ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների գլխավոր տնօրեն Հ.Համբարձումյանն իր ցուցմունքով, ի թիվս այլնի, հայտնել է, որ 2015 թվականի հոկտեմբերի 20-ից մինչև 25-ն ընկած ժամանակահատվածում իր կողմից ղեկավարվող ընկերության աշխատակից Գ.Հակոբյանից տեղեկացել է, որ իրենց մշտական հաճախորդներից Ա.Ավետիսյանը գործնական առաջարկով ցանկանում է հանդիպել իր հետ: Հանդիպումից որոշակի ժամանակ անց Գ.Հակոբյանն իրեն հայտնել է, որ ըստ Ա.Ավետիսյանի՝ իրենց կայքէջի վրա իրականացվում է «DDoS» տեսակի համակարգչային հարձակում: Հասկանալով, որ իրենց մասնագետները չեն կարողանում լուծել խնդիրը, Գ.Հակոբյանին կարգադրել է կապնվել Ա.Ավետիսյանի հետ՝ պարզելու թե վերջինս արդյո՞ք կարող է օգնել իրենց: Որոշակի ժամանակ անց Գ.Հակոբյանը տեղեկացրել է, որ Ա.Ավետիսյանին հայտնի է հարձակումը կազմակերպելու վայրը, շարժառիթները և նա պատրաստակամ է օգնելու: Մինչույն ժամանակ, հայտնել է, որ կայքէջի բնականոն աշխատանքը վերականգնելու համար պահանջվել է 1-3 օր⁷:

13.2. Վկա, «Ինտերլոտո» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության ներկայացուցիչ Հ.Վարդանյանն իր ցուցմունքով, ի թիվս այլնի, հայտնել է, որ «DDoS» տեսակի համակարգչային հարձակման հետևանքով կայքէջի բնականոն աշխատանքի վերականգման համար պահանջվել է 1-3 օր⁸:

13.3. Ա.Ավետիսյանի և այլ անձանց միջև կատարված հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնալսման ձայնագրառումներով լազերային սկավառակի գննության արձանագրության համաձայն՝ Ա.Ավետիսյանը, ի թիվս այլնի, 2015 թվականի նոյեմբերի 7-ին՝ ժամը 18:02-ին, իր կողմից օգտագործվող 094-08-80-30 հեռախոսահամարից 099-66-99-61 հեռախոսահամարի բաժանորդի հետ ունեցել է հետևյալ բովանդակությամբ հեռախոսազրույց (հատվածներ հեռախոսազրույցից).

«[Ավթանդի]: - Ապե, Դու «Տոփո» Վիխդ ունես:

[Գուլարյան]: - Ապե, էն վախտ հարցրել ես:

[Ավթանդի]: - Ապե, հիմա, որ «Տոփոյի» սայթը պարկցնենք, քո ջոգելով կկարանանք մեր վրա, որ դուրս գան պոկվենք, քո ջոգելով:

[Գուլարյան]: - Մարդ կպցնենք, ընենց անենք մեր վրա դուրս գան:

[Ավթանդի]: - Հա:

[Գուլարյան]: - Չեմ իմանում, դու էն պարտքը տվիր»⁹ :

Ա.Ավետիսյանը 2015 թվականի նոյեմբերի 9-ին՝ ժամը 17:22-ին, իր կողմից օգտագործվող 094-08-80-30 հեռախոսահամարից 380-97-90-43-572 հեռախոսահամարն օգտագործող Արման Բաղդասարյանի հետ ունեցել է հետևյալ բովանդակությամբ հեռախոսազրույց (հատվածներ հեռախոսազրույցից).

[Ավթանդի]: - ապե, էն թեմայով, հիշում ես, որ քեզ զանգել էի:

[Արման]: - Հա:

[Ավթանդի]: - Փողերը գցին, չտվին:

[Արման]: - Ո՞վ Վիվառոն:

[Ավթանդի]: - Հա, ձգձգում են ապե, չեն տալիս էլի:

(...)

[Ավթանդի]: - Ասենք եթե էլի փողը չտան ես իմ ջերից կտամ էլի էտ փողը, եթե բան ա մեկ

⁷ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթեր 54-59 և հատոր 4-րդ, թերթեր 279-283:

⁸ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 5-րդ, թերթեր 49-54:

⁹ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթեր 157-158:

էլ պարկցնենք էլի, Տոյոն ու Գուդվինը:

[Արման]: - Հա, սաղ իրար հետ հա:

[Ավթանդի]: - Հա կամ մեկնումեկն էլի, կամ Տոյոն, Գուդվինը, մեկ ա, տարբերություն չկա: Հիմա կարաս դու իրանց ասես ասենք Տոյոն էլ պարկցնեն:

(...)

[Արման]: - (...) մի հատ դու ինձի գրի էլ բանով, վայբերով կոնկրետ սայթը գրի էլի կամ sms:

[Ավթանդի]: - Ապե, վայբեր չունեն, ցավդ տանեն, Facebook-ով հեսա կգրեն»¹⁰:

14. Ամբաստանյալ Ա.Ավետիսյանը վճռաբեկ բողոքին կից ներկայացրել է «Սլավմեդ» բժշկական կենտրոնի՝ 2020 թվականի հուլիսի 24-ի կազմված՝ իր կնոջ հղիության մեջ գտնվելու և ծննդաբերության ենթադրյալ ժամկետի՝ 2021 թվականի հունվարի 5-ին, վերաբերյալ տեղեկանքը¹¹:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 253-րդ հոդվածի 1-ին մասի հանցակազմի ծանրացնող հանգամանքի՝ ծանր հետևանք առաջացնելու հատկանիշի մեկնաբանման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառություն ապահովելու խնդիր, ուստի անհրաժեշտ է համարում արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկայի միասնականությունն ապահովելու համար:

15. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր է արդյո՞ք Ա.Ավետիսյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 254-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով, 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով ու 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքում մեղավոր ճանաչելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունը:

1. «Վիվառո Բեթինգ», «Վիվառո Գեյմ» և «Ինտերլոտո» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերություններին պատկանող «www.vivarobet.am» ու «www.sport.totogaming.am» կայքէջերի ուղեփակմանն ուղղված գործողություններն Ա.Ավետիսյանի կողմից կազմակերպելու հիմնավորվածությունը:

Պաշտպանի բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում ստուգման ենթարկելով քրեական գործի փաստական հանգամանքների բացահայտման ու քրեական օրենքի կիրառման ճշտությունը, գործը քննելիս և լուծելիս քրեադատավարական օրենքի պահանջների պահպանումը, ինչպես նաև ուսումնասիրության ու գնահատման ենթարկելով քրեական գործում առկա նյութերը՝ Վճռաբեկ դատարանը հանգում է հետևության, որ ստորադաս դատարաններն Ա.Ավետիսյանի կողմից «www.vivarobet.am» ու «www.sport.totogaming.am» կայքէջերի ուղեփակմանն ուղղված գործողությունները՝ օգտագործողների համար դրանք անհասանելի դարձնելը կազմակերպելու վերաբերյալ հանգել են ճիշտ հետևության:

Մասնավորապես, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ա.Ավետիսյանի կողմից հիշյալ ընկերությունների կայքէջերի ուղեփակմանն ուղղված գործողությունները կազմակերպելը հաստատված, իսկ բողոքաբերի պատճառաբանությունները հերքված են վկաներ Հ.Համբարձումյանի, Գ.Հակոբյանի, Տ.Փարսադյանի, Հ.Վարդանյանի, Կ.Գրիգորյանի,

¹⁰ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթեր 174-176:

¹¹ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 15-րդ, թերթ 65:

Ա.Խաչատրյանի, Մ.Խաչատրյանի ցուցմունքներով, դատահամակարգչատեխնիկական փորձաքննությունների եզրակացություններով, բջջային հեռախոսը, հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկման արդյունքները և հեռախոսահամարների մուտքային ու ելքային հեռախոսազանգերի վերծանումները զննելու մասին արձանագրություններով, և իրեղեն ու որպես այլ փաստաթուղթ ապացույց ճանաչված փաստաթղթերով¹²:

Նշվածի հետ մեկտեղ, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել նաև, որ Ա.Ավետիսյանի քրեական պատասխանատվության հիմքը հանցանք կատարելն է, ուստի բողոքաբերի՝ սույն որոշման 5-րդ կետում նշված՝ Ա.Բաղդասարյանի՝ ի սկզբանե հանցակցելու մտադրություն չունենալու և մոլորության մեջ գցելով գումար հափշտակելու հավանական մտադրության փաստարկը ողջամիտ չի կարող գնահատվել, ընդ որում, ապացույցների բավարար համակցությամբ՝ հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշին համապատասխան, ապացուցված է Ա.Ավետիսյանի՝ Ա.Բաղդասարյանի միջոցով հանցանքների կազմակերպումն ու ղեկավարումը, ինչպես նաև միջնորդավորված՝ Ա.Բաղդասարյանի միջոցով, կատարող(ների)ի հետ կապի մեջ գտնվելը:

Հիշյալ կայքէջերի ուղեփակումները միասնական դիտավորությամբ կատարելու վերաբերյալ բողոքաբերի դիրքորոշման կապակցությամբ հարկ է նաև նշել, որ քրեական գործում առկա է արժանահավատ ապացույցների բավարար համակցություն¹³՝ հանցագործությունների իրական համակցությունը շարունակվող հանցագործությունից սահմանազատելու¹⁴ վերաբերյալ հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշին համապատասխան եզրահանգում անելու համար: Տվյալ դեպքում, կատարված արարքները թեպետ եղել են նման և ուղղված են եղել միևնույն օբյեկտի դեմ, սակայն գործի փաստական հանգամանքների ամբողջական վերլուծությունից հետևում է, որ Ա.Ավետիսյանը գործել է ոչ թե միասնական և նախնական դիտավորությամբ, այլ յուրաքանչյուր դեպքում կրկին ծագած դիտավորությամբ¹⁵:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ որպես այլ փաստաթուղթ ապացույց ճանաչված՝ հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկման արդյունքները զննելու մասին արձանագրությամբ արձանագրված փաստական տվյալները, համաձայն որոնց՝ «Vivarobet.am» կայքէջն ուղեփակելուց հետո, այն շահագործող ընկերությունների ներկայացուցչից պահանջվող գումարն ամբողջությամբ չստանալով Ա.Ավետիսյանը հետաքրքրվել է «sport.totogaming.am» կայքէջի ուղեփակման հնարավորությամբ, ընդ որում քննարկելով նաև ուղեփակվող կայքէջի այլ տարբերակ¹⁶, բացառում են համակարգչային սաբոտաժներ կատարելը **նախապես** պլանավորված լինելու և միասնական հանցավոր մտադրության իրականացման ընդհանուր նպատակ ունենալու հանգամանքը: Ուստի, ամբաստանյալի մոտ մեկ միասնական դիտավորության առկայության մասին բողոքաբերի դիրքորոշումը չի բխում տվյալ գործի նյութերից:

16. Վերոգրյալից ելնելով՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Ա.Ավետիսյանի կողմից երկու դրվագ համակարգչային սաբոտաժ, այն է՝ «Վիվառո Բեթինգ», «Վիվառո Գեյմ» և «Ինտերլոտո» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերություններին պատկանող «www.

¹² Տե՛ս քրեական գործ, հատորներ 1-5-րդ:

¹³ Ապացույցների բավարարության չափանիշների վերաբերյալ մանրամասն տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Արարատ Ավագյանի և Վահան Սահակյանի* գործով 2014 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ԵԿԴ/0252/01/13 որոշումը:

¹⁴ Այդ առնչությամբ առավել մանրամասն տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Հակոբ Մարտիրոսյանի* գործով 2017 թվականի հունիսի 22-ի թիվ ԿԴ1/0006/01/15 որոշման 14-րդ կետը:

¹⁵ Շարունակվող հանցագործությանը բնորոշ օբյեկտիվ ու սուբյեկտիվ հատկանիշների առնչությամբ, որոնցով այն տարանջատվում է հանցագործությունների իրական համակցությունից, առավել մանրամասն տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Հակոբ Մարտիրոսյանի* գործով վերը հիշատակված որոշման 12-րդ կետը:

¹⁶ Տե՛ս սույն որոշման 13.3-րդ կետը:

vivarobet.am» ու «www.sport.totogaming.am» կայքէջերի ուղեփակումները կազմակերպելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունը, հիմնավոր է:

II. Ամբաստանյալ Ա.Ավետիսյանի արարքում համակարգչային սաբոտաժի՝ դիտավորությամբ ծանր հետևանք առաջացնելու ծանրացնող հանգամանքի հատկանիշի առկայության հիմնավորվածությունը:

17. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 253-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Համակարգչային տեղեկատվությունը կամ ծրագրերը ոչնչացնելը, ուղեփակելը (մեկուսացնելը) կամ ոչ պիտանի վիճակի բերելը, համակարգչային սարքավորումները շարքից դուրս բերելը կամ համակարգիչը, համակարգչային համակարգը, ցանցը կամ մեքենայական կրիչները վնասելը (նենգադուլը)՝

3. Սույն հոդվածի առաջին (...) մասով նախատեսված արարքները, որոնք դիտավորությամբ առաջացրել են ծանր հետևանքներ»:

Մեջբերված իրավանորմի վերլուծությունից երևում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված հանցակազմը նյութական է, և համակարգչային սաբոտաժը ենթակա է որակման քրեաիրավական նշված նորմով, եթե այդ արարքը դիտավորությամբ առաջացրել է ծանր հետևանքներ: Հետևաբար, քննարկվող ծանրացնող հանգամանքի առկայության կամ բացակայության հարցը ստուգելիս անհրաժեշտ է ոչ միայն հիմնական հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը բնութագրող գործողություններից մեկը կատարելու արդյունքում ծանր հետևանքների առաջացումը, այլև ծանր հետևանքների առաջացումն անձի դիտավորության մեջ ընդգրկված լինելը: Այլ կերպ՝ հանցավորը պետք է գիտակցի արարքի ծանր հետևանքներ առաջացնելու փաստը, նախատեսի համակարգչային սաբոտաժի միջոցով ծանր հետևանքներ առաջացնելը և ցանկանա կամ գիտակցաբար թույլ տա դրանք: Հետևաբար, քննարկվող որակյալ հանցակազմը կարող է կատարվել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ: Միևնույն ժամանակ, քննարկվող հանցանքն անձին կարող է մեղսագրվել միայն այն դեպքում, երբ հաստատվում է կատարված արարքի և վրա հասած հետևանքների միջև պատճառական կապի առկայությունը:

18. Սահմանադրական դատարանն իր որոշումներում և Վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային իրավունքում մշտապես կարևոր են համարել ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքի վրա, որ օրենքում առկա գնահատողական բնույթ կրող եզրույթները կամ ձևակերպումներն իրենց մեկնաբանությունն ու հստակեցումն են ստանում դատարանի կողմից կոնկրետ գործի հանգամանքների հաշվառմամբ և գնահատվում են դատարանի իրավակիրառ հայեցողության լիազորությունների իրականացման շրջանակներում, որը պետք է լինի հնարավորինս հստակ, որոշակի և հիմնավորված¹⁷:

Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ քրեական օրենսգրքում ամրագրված «ծանր հետևանքներ» եզրույթն անհրաժեշտ է սահմանազատել «հանցագործությամբ պատճառված վնաս» եզրույթից. ծանր հետևանքը յուրաքանչյուր դեպքում հանդիսանում է հանցագործությամբ պատճառված վնաս, սակայն հանցագործությամբ պատճառված վնասը միշտ չէ, որ կարող է գնահատվել որպես ծանր հետևանք, ուստի դատական ակտ կայացնելիս դատարանը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է կատարի գործի կոնկրետ հանգամանքների բազմակողմանի ուսումնասիրություն՝ ծանր հետևանքի առկայության կամ բացակայության փաստը

¹⁷ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2011 թվականի ապրիլի 5-ի թիվ ՍԴՈ- 947 որոշման 8-րդ կետը, 2020 թվականի նոյեմբերի 24-ի թիվ ՍԴՈ-1561 որոշումը, *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի՝ Հմայակ Դավթյանի գործով 2013 թվականի մայիսի 8-ի ՇԴ/0126/01/12, Վարուժան Բալայանի գործով 2019 թվականի սեպտեմբերի 18-ի թիվ ՍԴՈ/0001/01/17 և Արմեն Վարդանյանի գործով 2019 թվականի դեկտեմբերի 20-ի թիվ ԿԴ3/0013/01/18 որոշումները:

պատճառաբանված եզրահանգումների տեսքով արձանագրելու համար: Այլ կերպ, այն սահմանափակված է կոնկրետ իրավիճակով և յուրաքանչյուր դեպքում իրավակիրառ պրակտիկան է կոչված որոշակիացնելու այն չափորոշիչները, որոնց դեպքում հանրորեն վտանգավոր արարքի արդյունքում առաջացած հետևանքները կարող են գնահատվել որպես ծանր կամ ոչ ծանր:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 253-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության ծանրացնող հանգամանքը՝ ծանր հետևանքը, կարող է կրել ինչպես նյութական, այնպես էլ ոչ նյութական բնույթ:

Այդպիսի հետևանք կարող են համարվել, ի թիվս այլնի, արտադրական կամ այլ բնույթի վթարը, աղետը, առանձնակի արժեք ունեցող տվյալի ոչնչացումը, փոփոխությունը, ուղեփակումը (մեկուսացում) կամ պատճենահանումը, տրանսպորտի աշխատանքի կամ արտադրական գործընթացի խաթարումը, պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների, հիմնարկների ու ձեռնարկությունների աշխատանքի խաթարումը, հեղինակագրկումը, մարդու իրավունքների և ազատությունների ոտնահարումը, նշված հետևանքներին համարժեք կամ համաբնույթ վտանգավորություն ներկայացնող այլ վնասը:

Նյութական վնասը կարող է արտահայտվել, օրինակ, անձանց առողջությանը վնաս պատճառելով (ֆիզիկական վնաս) կամ տեխնիկային կամ այլ գույքին վնաս պատճառելով (գույքային վնաս): Ընդ որում, նյութական վնասի դեպքում ծանր հետևանք կարող է համարվել առանձնապես խոշոր չափերի գույքային վնասը կամ համարժեք վտանգավորություն ներկայացնող վնասի այլ չափը¹⁸. հիշյալ շեմը չգերազանցող վնասի դեպքում, համակարգչային սաբոտաժի հետևանքով պատճառված նյութական վնասի՝ ծանր հետևանքների առաջացման հարցը գնահատելիս, անհրաժեշտ է գույքային վնասի դրամային արտահայտությունը համարել տուժողի սոցիալական դրությանը:

Գործնականում առանձնակի բարդություն է ներկայացնում կատարվածի արդյունքում ծանր հետևանքներ առաջացնելն արձանագրելն այն դեպքում, երբ այն ոչ նյութական բնույթ է կրում: Վճռաբեկ դատարանը կրկնում է, որ ինքնին համակարգչային սաբոտաժի յուրաքանչյուր դեպքում պատճառվում է որոշակի վնաս, սակայն անձանց կամ կազմակերպությունների իրավունքներին ու օրինական շահերին, հասարակության կամ պետության օրինական շահերին պատճառված վնասի առկայությունը դեռևս բավարար չէ համակարգչային սաբոտաժը քննարկվող ծանրացնող հանգամանքով որակելու համար, անհրաժեշտ է որպեսզի առաջացած հետևանքը լինի ծանր: Հետևաբար, ոչ նյութական վնասի դեպքում ծանր հետևանքների առաջացման հարցը գնահատելիս, անհրաժեշտ է հաշվի առնել համակարգչային տեղեկատվության արժեքավորությունը և դրա ծավալը, հասցված վնասի բնույթը, վնասակար հետևանքները վերացնելու համար պահանջված ժամանակի տևողությունը, տուժած օգտագործողների քանակը, հիմնարկների ու ձեռնարկությունների բնականոն գործունեության խափանման աստիճանը, ոտնահարված իրավունքների և ազատությունների բնույթը, դրանց ոտնահարման աստիճանն ու այլ հանգամանքները:

19. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ քրեական հետապնդման մարմինը գտել է, որ «www.vivarobet.am» ու «www.sport.totogaming.am» կայքէջերի ուղեփակման արդյունքում առաջացել են Ա.Ավետիսյանի և հանցակիցների դիտավորությամբ ընդգրկված ծանր հետևանքները՝ առաջադրված մեղադրանքում այդպիսիք ձևակերպելով հետևյալ կերպ.

¹⁸ Հարկ է նկատել, որ համապատասխան դիրքորոշումը համահունչ է 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի վերաբերելի իրավակարգավորումներին:

տևական ժամանակով խափանվել են «www.vivarobet.am» ու «www.sport.totogaming.am» կայքէջերը, որոնցից օգտվող տասնյակ հազարավոր հաճախորդներ զրկվել են հնարավորությունից օգտվել «Վիվառո Բեթինգ», «Վիվառո Գեյմ» և «Ինտերլոտո» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների կողմից մատուցվող ծառայություններից, ինչի հետևանքով ընկերությունների գործարար համբավին պատճառվել է ծանր վնաս, ինչպես նաև կազմալուծվել է հիշյալ ընկերությունների բնականոն աշխատանքը, որի հետևանքով այդ կազմակերպությունների՝ համապատասխանաբար 1284 և 419 աշխատակից տևական ժամանակով մատնվել են պարապուրդի¹⁹:

Առաջին ատյանի դատարանը դատաքննությամբ հետազոտված ապացույցների գնահատման արդյունքում ապացուցված է համարել «www.vivarobet.am» ու «www.sport.totogaming.am» կայքէջերի ուղեփակմամբ դրանք շահագործող «Վիվառո Բեթինգ», «Վիվառո Գեյմ» և «Ինտերլոտո» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների համար ծանր հետևանքներ առաջացնելու Ա.Ավետիսյանի դիտավորությունը՝ սույն գործի փաստական հանգամանքների համատեքստում որպես ծանր հետևանքներ դիտարկելով այն, որ վերոհիշյալ կայքէջերի աշխատանքը տևական ժամանակահատվածով խափանվել է և կազմալուծվել վերոգրյալ կազմակերպությունների բնականոն գործունեությունը²⁰:

Վերաքննիչ դատարանն էլ իր համաձայնությունն է արտահայտել Առաջին ատյանի դատարանի այս դիրքորոշման հետ՝ ընդգծելով, որ քննարկվող հոդվածի իմաստով ծանր հետևանք կարող է դիտարկվել նաև կազմակերպության բնականոն գործունեության կազմալուծումը: Տվյալ դեպքում տուժող ընկերությունների բնականոն գործունեությունը պայմանավորված է եղել ուղեփակված կայքէջերի անխափան աշխատանքով, ուստի դրանց ուղեփակումը և աշխատանքի տևական խափանումը, պետք է դիտարկել որպես ծանր հետևանք, քանի որ դրա արդյունքում խաթարվել է հիշյալ ընկերությունների բնականոն գործունեությունը²¹:

20. Սույն որոշման 18-րդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները կիրառելով նախորդ կետում վկայակոչված փաստերի նկատմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ամբաստանյալի արարքում համակարգչային սաբոտաժի՝ դիտավորությամբ ծանր հետևանքներ առաջացնելու որակյալ հանցակազմի հատկանիշների առկայությունն արձանագրելիս, ստորադաս դատարանները պատշաճ իրավական գնահատականի չեն արժանացրել սույն գործով առանցքային նշանակություն ունեցող մի շարք հանգամանքներ:

Մասնավորապես, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ Ա.Ավետիսյանին մեղսագրված ծանր հետևանքների արտաքին հատկանիշների դրսևորման հետևյալ ձևերին՝

- «Վիվառո Բեթինգ», «Վիվառո Գեյմ» և «Ինտերլոտո» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների բնականոն գործունեության խաթարմանը,
- հիշյալ կազմակերպությունների գործարար համբավին ծանր վնաս պատճառված լինելուն²²:

Վերոհիշյալ փաստարկներից առաջինի կապակցությամբ հարկ է նշել, որ «Վիվառո Բեթինգ», «Վիվառո Գեյմ» և «Ինտերլոտո» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների գործունեության անընդհատության խափանումը, ըստ Վճռաբեկ դատարանի, ինքնին բավարար չէ նրանց բնականոն գործունեությունը հաստատապես խաթարված համարելու

¹⁹ Տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը:

²⁰ Տե՛ս սույն որոշման 11-րդ կետը և քրեական գործի հատոր 13-րդ, թերթեր 58-115:

²¹ Տե՛ս սույն որոշման 12-րդ կետը:

²² Տե՛ս սույն որոշման 19-րդ կետը:

համար: Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ, կազմակերպության բնականոն գործունեության բուն էությունը կանխորոշված է գործունեության, հետապնդվող իրավաչափ նպատակների և շահերի իրացման կայուն անհրաժեշտությամբ: Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանի համոզմամբ՝ բնականոն գործունեությունը պետք է մեկնաբանել նեղ իմաստով՝ ներառելով մի կողմից պետության, մյուս կողմից աշխատակիցների, հաճախորդների և գործընկերների հանդեպ ստանձնած պարտավորությունների պատշաճ կատարումը: Ստանձնած պարտավորությունները պատշաճ կատարելու հնարավորության բացակայության արդյունքում է խաթարվում կազմակերպության բնականոն գործունեությունը: Այլ խոսքով՝ կազմակերպության գործունեության անընդհատության խափանումը չի հավաստում բնականոն գործունեության խաթարումն այնքան ժամանակ, քանի դեռ չի հանգեցրել ստանձնած պարտավորությունների պատշաճ կատարման անհնարինության: Հակառակ մեկնաբանության պարագայում ստացվում է, որ կազմակերպության գործունեության անընդհատության խափանումը յուրաքանչյուր դեպքում ինքնաբերաբար հանգեցնում է կազմակերպության բնականոն գործունեության խաթարման, ինչն անընդունելի է: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ յուրաքանչյուր նման իրավիճակում վարույթն իրականացնող դատավարական սուբյեկտը, ելնելով գործի կոնկրետ փաստական հանգամանքներից, պարտավոր է ողջամտության սահմաններում գնահատել կազմակերպության գործունեության խափանման աստիճանը՝ հաշվի առնելով սույն որոշմամբ վկայակոչված չափանիշները: Եթե կպարզվի, որ հանցավոր գործունեության արդյունքում առաջացել է կազմակերպության ստանձնած պարտավորությունների պատշաճ կատարման անհնարինություն, ապա դա կարող է հիմք հանդիսանալ կազմակերպության բնականոն գործունեությունը խաթարված համարելու:

Տվյալ դեպքում, թեև Ա.Ավետիսյանի կողմից «www.vivarobet.am» ու «www.sport.totogaming.am» կայքէջերի ուղեփակմանն ուղղված գործողությունները կազմակերպելու հետևանքով տուժող ընկերությունները ժամանակավոր զրկվել են ծառայությունները մատուցելու հնարավորությունից, այնուամենայնիվ հիշյալ կայքէջերի ուղեփակումը տևել է՝ համապատասխանաբար մոտ 13 և 6 ժամ²³, մասսակար հետևանքները կարճ ժամանակահատվածում վերացվել են²⁴, իսկ կայքէջերի ուղեփակման հետևանքով հիշյալ ընկերությունների ստանձնած պարտավորությունների պատշաճ կատարման անհնարինության առաջացման մասին վկայող փաստական տվյալներ սույն քրեական գործում առկա չեն: Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ մեղադրանքում ձևակերպված՝ համակարգչային սաբոտաժի հետևանքով տուժող կազմակերպությունների բնականոն գործունեության խափանման աստիճանը բնութագրող փաստական տվյալներն ինքնին բավարար չեն եզրահանգելու, որ Ա.Ավետիսյանի գործողությունների արդյունքում խաթարվել է տուժող կազմակերպությունների բնականոն գործունեությունը:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ առաջադրված մեղադրանքում որպես ծանր հետևանքը բնութագրող փաստական տվյալ մատնանշված՝ համակարգչային սաբոտաժի արդյունքում առաջացած՝ «Վիվառո Բեթինգ» ու «Վիվառո Գեյմ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների՝ 1284 և «Ինտերլոտո» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության՝ 419 աշխատակցի պարապորդի, ինչպես նաև նշված ընկերությունների ծառայություններից օգտվելու հնարավորությունից զրկված տասնյակ հազարավոր հաճախորդների մասին հետևությունը, վարույթն իրակա-

²³ Տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը:

²⁴ Տե՛ս սույն որոշման 13.1-րդ և 13.2-րդ կետերը:

նացնող մարմինը հիմնավորել է բացառապես հիշյալ ընկերությունների ներկայացուցիչների ցուցմունքներով և դիմումներով հայտնված տվյալներով²⁵: Նման պայմաններում, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վարույթն իրականացնող մարմինն իր այդ հետևությունը պատշաճ ապացույցների բավարար համակցությամբ չի հիմնավորել:

Վերոգրյալից ելնելով Վճռաբեկ դատարանը չափազանց ընդհանրական է համարում ստորադաս դատարանների կողմից հիմք ընդունված այն մոտեցումը, որ տուժող կազմակերպությունների կողմից շահագործվող հիշյալ կայքէջերի ուղեփակման և դրանց աշխատանքի տևական խափանման արդյունքում խաթարվել է այդ ընկերությունների բնականոն գործունեությունը, իսկ կազմակերպության բնականոն գործունեության խաթարումը որպես ծանր հետևանք չդիտարկելու բողոքաբերի դիրքորոշումը²⁶ չի համապատասխանում ՀՀ քրեական օրենսգրքի պահանջներին²⁷:

Անդրադառնալով տուժող կազմակերպությունների գործարար համբավին պատճառված վնասը որպես ծանր հետևանք դիտարկելուն, Վճռաբեկ դատարանը նախ իր անհամաձայնությունն է հայտնում բողոքի հեղինակի այն պնդմանը, թե տուժողի գործարար համբավին պատճառված վնասն առհասարակ չի կարող գնահատվել որպես ծանր հետևանք²⁸: Միևնույն ժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ գործարար համբավին պատճառված վնասը կարող է գնահատվել որպես ծանր հետևանք, երբ այն համապատասխանի հեղինակության կորստի հարաբերականորեն բարձր աստիճանի: Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ, ծառայության մատուցման անընդհատության խափանումը կարող է նաև վնասել շահույթ հետապնդող կազմակերպության հեղինակությանը, ինչը, սակայն ինքնին, գործարարության ոլորտում կազմակերպությանը տրված գնահատականների փոփոխության մասին վկայող այլ հանգամանքների բացակայության պայմաններում, չի կարող ազդել կազմակերպության գործարար հատկանիշների վրա այն աստիճան, որ գործարար համբավին պատճառված վնասը համարվի ծանր հետևանք:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ա.Ավետիսյանին առաջադրված մեղադրանքի բովանդակությունն այս առնչությամբ չի համապատասխանում «մեղադրանքի» վերաբերյալ միջազգային և ներպետական պահանջներին ու Վճռաբեկ դատարանի կողմից *Գևորգ Ճաղարյանի և մյուսների* գործով որոշմամբ սահմանված չափանիշներին²⁹: Մասնավորապես, մեղադրանքի փաստական նկարագրությունը չի պարունակում այնպիսի փաստական տվյալներ, որոնք հնարավորություն կընձեռեին հիմնավորված կերպով եզրահանգելու ծանր հետևանքի դրսևորման այդ ձևի առկայության մասին, այն է՝ մեղադրանքի բովանդակությունից հնարավոր չէ պատկերացում կազմել, թե հիշյալ կազմակերպությունների գործարար հատկանիշներն ինչպիսի փոփոխության են ենթարկվել և ինչպե՞ս է որոշվել, որ նրանց գործարար համբավին պատճառվել է ծանր հետևանք առաջացնող վնաս: Այս համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում կրկնել, որ յուրաքանչյուր դեպքում արարքում քննարկվող հանցակազմի առկայությունը հավաստելու համար պետք է փաստել ոչ միայն ծանր հետևանք

²⁵ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, թերթեր 54-59, 68, 95-97, հատոր 2, թերթեր 71-72, 81, հատոր 4, թերթեր 279-283, 297 և հատոր 5, թերթեր 49-54:

²⁶ Տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը:

²⁷ Հարկ է նշել, որ 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ օրենսդիրը, որոշակիացնելով համակարգչային սաբոտաժի արդյունքում առաջացած ծանր հետևանքների բնույթը՝ այդպիսին է դիտարկել նաև կազմակերպության գործունեության խաթարումը:

²⁸ Տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը:

²⁹ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Գևորգ Ճաղարյանի և մյուսների* գործով 2012 թվականի օգոստոսի 24-ի թիվ ԵՇԴ/0002/01/11 որոշման 21-րդ կետը:

քի առկայությունը, այլև այն, թե տվյալ գործով կոնկրետ ինչում է վերջինս դրսևորվել:

Միևնույն ժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նկատել, որ տուժող կազմակերպությունների գործարար համբավին պատճառված վնասը որպես ծանր հետևանք գնահատելու մասին մեղադրանքի կողմի հետևությունը հաստատող պատշաճ ապացույցների բավարար համակցություն սույն գործով առկա չէ:

Վերոգրյալ պայմաններում փաստելը, որ կայքէջերի ուղեփակման արդյունքում «Վիվառո Բեթինգ», «Վիվառո Գեյմ» և «Ինտերլոտո» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների գործարար համբավին պատճառվել է ծանր հետևանք առաջացնող վնաս, Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ, վտանգում է արդար դատաքննության պահանջի պահպանման երաշխիքը:

21. Այսպիսով, սույն որոշման 18-րդ կետում արտահայտված դիրքորոշումների լույսի ներքո գնահատելով 19-20-րդ կետերում ներկայացված փաստական տվյալներն ու դրանց տրված վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանը, չհերքելով Ա.Ավետիսյանի ոչ իրավաչափ արարքների արդյունքում «Վիվառո Բեթինգ», «Վիվառո Գեյմ» և «Ինտերլոտո» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերություններին որոշակի վնաս պատճառելու փաստը, միևնույն ժամանակ, արձանագրում է, որ սույն գործով չի հիմնավորվել, որ Ա.Ավետիսյանի՝ հիշյալ ընկերությունների կողմից շահագործվող կայքէջերի ուղեփակմանն ուղղված գործողությունների արդյունքում առաջացել են այնպիսի հետևանքներ, որոնք կարող էին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 253-րդ հոդվածի իմաստով գնահատվել որպես ծանր:

22. Ամփոփելով վերոգրյալը, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ «www.vivarobet.am» ու «www.sport.totogaming.am» կայքէջերի ուղեփակման արդյունքում ծանր հետևանքներ առաջացած լինելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները հիմնավոր չեն:

III. Ամբաստանյալ Ա. Ավետիսյանի կողմից մի խումբ անձանց հետ նախնական համաձայնությամբ համակարգչային տեղեկատվությանն ապօրինի տիրանալու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևության հիմնավորվածությունը:

23. Պաշտպանի բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում ստուգման ենթարկելով քրեական գործի փաստական հանգամանքների բացահայտման ու քրեական օրենքի կիրառման ճշտությունը, գործը քննելիս և լուծելիս քրեադատավարական օրենքի պահանջների պահպանումը, ինչպես նաև ուսումնասիրության ու գնահատման ենթարկելով քրեական գործում առկա նյութերը՝ Վճռաբեկ դատարանը հանգում է հետևության, որ ստորադաս դատարաններն Ա.Ավետիսյանի կողմից համակարգչային տեղեկատվությանն ապօրինի տիրանալու վերաբերյալ հանգել են ճիշտ հետևության:

Մասնավորապես, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ա. Ավետիսյանի կողմից համակարգչային տեղեկատվությանն ապօրինի տիրանալը հաստատված, իսկ բողոքաբերի պատճառաբանությունները հերքված են տուժող Ա. Թյությունջյանի ցուցմունքով, դյուրակիր համակարգիչը, էլեկտրոնային փոստարկղի նամակագրությունները, «facebook» սոցիալական կայքի՝ տուժող Ա. Թյությունջյանի անհատական էջի նամակագրությունը, Ա. Թյությունջյանի հեռախոսահամարի ելքային ու մուտքային հեռախոսազանգերի վերձանումները գննելու մասին արձանագրություններով և իրեղեն ու որպես այլ փաստաթուղթ ապացույց ճանաչված փաստաթղթերով³⁰:

Տուժող Ա.Թյությունջյանի ցուցմունքն անարժանահավատ գնահատելու բողոքաբերի պնդման առնչությամբ հարկ է նկատել նաև, որ հիշյալ ցուցմունքի արժանահավատություն-

³⁰ Տե՛ս քրեական գործ, հատորներ 1-5-րդ:

նր հավաստվում է տուժող Ա.Թյությունջանի՝ «facebook» սոցիալական կայքի անհատական էջի նամակագրության և նրա հեռախոսահամարի մուտքային ու ելքային հեռախոսազանգերի վերծանումների գննությամբ արձանագրված տվյալների համակցությամբ, համաձայն որոնց՝ Ա.Թյությունջանին միջնորդել են հանդիպել ամբաստանյալի ծնող Աշոտ Ավետիսյանի հետ, Աշոտ Ավետիսյանն իր կողմից շահագործվող բջջային հեռախոսահամարից զանգահարել է Ա.Թյությունջանին³¹:

Նշվածի հետ մեկտեղ, բողոքաբերի՝ առգրավված դյուրակիր համակարգիչն անձանց անորոշ շրջանակի կողմից շահագործվելու փաստարկը ևս համոզիչ չի կարող գնահատվել: Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ բողոքաբերի կողմից չեն մատնանշվել կոնկրետ փաստական տվյալներ, որոնք կհիմնավորեին այն, մինչդեռ, ըստ գործում առկա փաստական տվյալների, դյուրակիր համակարգիչն առգրավվել է Ա.Ավետիսյանի անձնական խուզարկությամբ³², որում բացված էլեկտրոնային փոստարկղում առկա է եղել «dommoskvy@mail.ru» էլեկտրոնային փոստարկղի վերաբերյալ պատվերը կատարված լինելու մասին հաղորդակցություն³³, իսկ այն առգրավված համակարգչում բացված փոստարկղում սխալմունքի արդյունքում հայտնվելու վերաբերյալ բողոքաբերի փաստարկը կառուցված է ենթադրության վրա:

Նախնական համաձայնությամբ կատարված լինելու վերաբերյալ չփարատված կասկածի մասին բողոքաբերի դիրքորոշումն անընդունելի գնահատելու Վճռաբեկ դատարանի եզրահանգումը հիմնվում է այն տրամաբանության վրա, որ համակարգչային տեղեկատվությանն ապօրինի տիրանալու գործառույթը կատարող ավտոմատացված համակարգը ևս մարդու գործողության արդյունք է, ով նպատակ է հետապնդում այդ կերպ կատարել համակարգչային տեղեկատվության անվտանգության դեմ ոտնձգող հակաիրավական արարք(ներ), և պայմանավորված վտանգավորության աստիճանով, արարքների որոշ դրսևորման ձևերը քրեական օրենքով նախատեսված են հանցավոր ճանաչվող արարքների շրջանակում:

24. Վերոգրյալի հաշվառմամբ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ամբաստանյալ Ա.Ավետիսյանի կողմից մի խումբ անձանց հետ նախնական համաձայնությամբ համակարգչային տեղեկատվությանն ապօրինի տիրանալու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունը հիմնավոր է:

25. Հիմք ընդունելով սույն որոշմամբ կատարված վերլուծությունը, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ ստորադաս դատարանները, Ա.Ավետիսյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով և 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով մեղավոր ճանաչելով, թույլ են տվել քրեական օրենքի ոչ ճիշտ կիրառում, ինչը, համաձայն 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրք) 397-րդ հոդվածի, հիմք է ստորադաս դատարանների դատական ակտերը բեկանելու համար: Միևնույն ժամանակ, սույն որոշման 16-րդ, 22-րդ և 24-րդ կետերում արված եզրահանգումների լույսի ներքո, մի կողմից նկատի ունենալով գործը ողջամիտ ժամկետում քննելու պահանջի ապահովման անհրաժեշտություն³⁴, մյուս կողմից՝ հաշվի առնելով, որ ստորադաս դատարանների կողմից հաստատված փաստական հանգամանքները հնա-

³¹ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 5-րդ, թերթեր 171-172 և 189:

³² Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթ 45:

³³ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3-րդ, թերթեր 90-91:

³⁴ Անձի՝ ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունքի առնչությամբ առավել մանրամասն տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Լիլիթ Վարդանյանի և Ջարիսե Այվազյանի* գործով 2019 թվականի սեպտեմբերի 18-ի թիվ ԵԱԲԴ/0016/01/14 որոշումը:

րավորություն են տալիս փոփոխելու կայացված դատական ակտերը, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով թույլ տրված խախտումը վերացնելու ամենապատշաճ միջոցը ստորադաս դատարանների դատական ակտերը փոփոխելն է:

25.1. Ուստի հիմք ընդունելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2019 թվականի հունվարի 22-ի և Վերաքննիչ դատարանի՝ 2020 թվականի փետրվարի 27-ի դատական ակտերը պետք է բեկանել, Ա.Ավետիսյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով և 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքը վերաորակել նույն օրենսգրքի 38-253-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 38-253-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Միևնույն ժամանակ, Ա.Ավետիսյանին առաջադրված մեղադրանքը վերաորակելու պայմաններում, առկա է քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանք, ուստի հաշվի առնելով վճռաբեկ վերանայման սահմանների³⁵ և քրեական հետապնդումը բացառող՝ վերաբերելի հիմքի³⁶ առնչությամբ ձևավորված նախադեպային իրավունքը, ինչպես նաև այն, որ վերաորակված մեղադրանքով օրենքով սահմանված վաղեմության ժամկետները ենթակա են հաշվարկման 2015 թվականի նոյեմբերի 10-ից՝ յուրաքանչյուր հանցագործության համար ինքնուրույն³⁷, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հիշյալ արարքների՝ որպես ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների³⁸ համար ՀՀ քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված քրեական պատասխանատվության ենթարկելու երկամյա ժամկետը³⁹ լրացել է 2017 թվականի նոյեմբերի 10-ին, իսկ այդ պահի դրությամբ, Ա.Ավետիսյանի նկատմամբ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտ առկա չի եղել: Հետևաբար, վերջինիս նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-253-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 38-253-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական հետապնդումը պետք է դադարեցնել՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետներն անցած լինելու հիմքով:

25.2. Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ա.Ավետիսյանի կողմից կատարված՝ 2003 ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 254-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված արարքի վրա, հետադարձության կարգով պետք է տարածել 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի կարգավորումները:

Մասնավորապես, նշված օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի համաձայն՝ «2. Արարքի հանցավորությունը լրիվ կամ մասնակիորեն վերացնող կամ պարտիժը մեղմացնող օրենսդրությունն ունի հետադարձ ուժ: Նշված դեպքում այն տարածվում է մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը հանցանք կամ քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված արարք կատարած այն անձանց վրա, որոնց

³⁵ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի՝ Մխիթար Էլոյանի և այլոց գործով 2011 թվականի հուլիսի 13-ի թիվ ԵԿԴ/0211/01/10 որոշումը:

³⁶ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի՝ Անահիտ Սաղաթելյանի գործով 2011 թվականի հոկտեմբերի 20-ի թիվ ԳԴ5/0022/01/10, Սիրաժ Ղամբարյանի և այլոց գործով 2014 թվականի մարտի 28-ի թիվ ԵՇԴ/0055/01/11, Հրանտ Մազմանյանի գործով 2015 թվականի մարտի 27-ի թիվ ԵԿԴ/0121/11/14, Ֆարիդա Ավագիմյանի գործով 2017 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ ԱԿԴ2/0016/01/14, Անդրանիկ Գրիգորյանի գործով 2017 թվականի օգոստոսի 30-ի թիվ ԵԿԴ/0180/01/15 որոշումները:

³⁷ Մանրամասն տե՛ս, *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի՝ Սիրաժ Ղամբարյանի և այլոց գործով վերը նշված որոշման 21-րդ կետը և սույն որոշման 10-րդ կետը:

³⁸ Տե՛ս ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 19-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 75-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

³⁹ Անձի վիճակը վաղաբացնող օրենքին հետադարձ ուժ չտալու օրենսդրական պահանջի համաձայն՝ ամբաստանյալ Ա.Ավետիսյանի նկատմամբ կիրառելի է հանցավոր արարքը կատարելու պահին գործող՝ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածով նախատեսված կարգավորումը:

վերաբերյալ դեռևս առկա չէ օրինական ուժի մեջ մտնող եզրափակիչ դատավարական ակտ: (...):»:

Վերոգրյալ հոդվածի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ պատիժը մեղմացնող օրենսդրությանը հետադարձ ուժ տալու համար վճռորոշ նշանակություն ունի այն հանգամանքը, թե մինչ այդ օրենսդրությունն ուժի մեջ մտնելը հանցանք կամ քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված արարք կատարած անձանց վերաբերյալ առկա է արդյո՞ք օրինական ուժի մեջ մտած եզրափակիչ դատավարական ակտ, թե ոչ: **Եթե նման ակտ առկա չէ, ապա պատիժը մեղմացնող օրենսդրությունն ունի հետադարձ ուժ**, այսինքն տարածվում է մինչ այդ օրենսդրությունն ուժի մեջ մտնելը հանցանք կամ քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված արարք կատարած անձանց վրա:

2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 254-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Համակարգչում, համակարգչային համակարգում, ցանցում կամ մեքենայական կրիչների վրա պահվող տեղեկատվությունն առանց թույլտվության պատճենահանելը կամ այլ կերպ դրան ապօրինի տիրանալը կամ համակարգչային կապի միջոցների օգտագործմամբ հաղորդվող տեղեկատվությունը որսալը՝

(...)

3. Սույն հոդվածի առաջին (...) մասով նախատեսված արարքները, որոնք՝

(...)

2) կատարվել են մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ,

(...)

պատժվում են ազատազրկմամբ՝ չորսից տասը տարի ժամկետով»:

2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 362-րդ հոդվածի համաձայն. «1. Համակարգչում, համակարգչային համակարգում, համակարգչային ցանցում կամ համակարգչային այլ սարքավորման վրա պահվող ընդհանուր օգտագործման համար չնախատեսված տվյալն առանց օրենքով կամ պայմանագրով կամ իրավաչափ այլ հիմքով նախատեսված թույլտվության որսալը կամ դրան տիրանալը, որը կատարվել է այդ տվյալն օգտագործելու կամ այլ անձանց օգտագործման համար հասանելի դարձնելու կամ այլ կերպ իրացնելու նպատակով՝

(...)

2. Սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքը, որը՝

(...)

6) կատարվել է մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ

(...)

պատժվում է տուգանքով՝ քսանապատիկից հիսնապատիկի չափով, կամ հանրային աշխատանքներով՝ հարյուր հիսունից երկու հարյուր յոթանասուն ժամ տևողությամբ, կամ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ երեքից յոթ տարի ժամկետով, կամ ազատության սահմանափակմամբ՝ մեկից երեք տարի ժամկետով, կամ կարճաժամկետ ազատազրկմամբ՝ մեկից երկու ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ երկուսից հինգ տարի ժամկետով»:

Վճռաբեկ դատարանը նախ և առաջ արձանագրում է, որ ամբաստանյալ Ա.Ավետիսյանին առաջադրված մեղադրանքը ներառում է 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 362-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի պար-

տադիր հատկանիշները բնութագրող փաստական տվյալներ⁴⁰: Միաժամանակ, նախկին և գործող քրեական օրենսգրքերով, մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ համակարգչային տվյալներին ապօրինի տիրանալու համար նախատեսված պատիժների համեմատական վերլուծության հիման վրա, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նոր ընդունված քրեական օրենսդրությունը համարվում է պատիժը մեղմացնող, քանի որ նշված արարքի համար որպես պատիժ նախատեսում է ազատազրկում՝ երկուսից հինգ տարի ժամկետով, մինչդեռ հանցանքը կատարելու պահին գործող օրենքով սահմանված էր ազատազրկում՝ չորսից տասը տարի ժամկետով: Հետևաբար, նոր օրենսդրության գործողությունը տարածվում է մինչև այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելը հանցանք կատարած անձի վրա:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ա.Ավետիսյանին 2003 թվականի ապրիլի 18-ի ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 254-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով մեղսագրված արարքը պետք է որակել 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 362-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետով:

Պատժի նշանակման համաչափության վերաբերյալ նախկինում արտահայտած դիրքորոշումների⁴¹ լույսի ներքո ուսումնասիրության և գնահատման ենթարկելով քրեական գործում առկա նյութերը, վերլուծելով Ա.Ավետիսյանի կատարած արարքի բնույթն ու հանրության համար վտանգավորության աստիճանը, ինչպես նաև հաշվի առնելով Ա.Ավետիսյանի առողջական վիճակի վերաբերյալ տեղեկությունները, այն դիտարկելով ամբաստանյալի անձը բնութագրող այլ հանգամանքների, այն է՝ նախկինում դատապարտված չլինելու, դրական բնութագրվելու, պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանքների բացակայության⁴², ընտանեկան դրության⁴³ համատեքստում, Վճռաբեկ դատարանը հանգում է հետևության, որ նրա նկատմամբ այդ հոդվածով պետք է պատիժ նշանակել ազատազրկում՝ 2 (երկու) տարի 6 (վեց) ամիս ժամկետով:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ՝ հաշվի առնելով, որ Ա.Ավետիսյանին մեղսագրվող արարքը կատարվել է մինչև 2018 թվականի հոկտեմբերի 21-ն ու Ա.Ավետիսյանի նկատմամբ՝ «էրեբունի-Երևանի հիմնադրման 2800-ամյակի և Հայաստանի առաջին հանրապետության անկախության հռչակման 100-ամյակի կապակցությամբ քրեական գործերով համաներում հայտարարելու մասին» 2018 թվականի նոյեմբերի 1-ի ՀՀ օրենքը կիրառելու արգելքները բացակայում են, ուստի նշված օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի կիրառմամբ՝ Ա.Ավետիսյանը նշանակված պատժից ենթակա է ազատման:

26. Վճռաբեկ դատարանը միաժամանակ գտնում է, որ Ա.Ավետիսյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառված գրավն անհրաժեշտ է վերացնել և գրավի գումարը վերադարձնել գրավատուին: Հաշվի առնելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 163-րդ հոդվածի պահանջն առ այն, որ քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցը լուծվում է դատավճռով, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տուժող «Վիվառո Բեթինգ» և «Վիվառո Գեյմ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների ներկայացուցչի քաղաքացիական հայցը պետք է թողնել առանց քննության: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ քաղաքացիական հայցն առանց քննության թողնելու պայմաններում,

⁴⁰ Տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը:

⁴¹ Տե՛ս, Վճռաբեկ դատարանի՝ *Ռուզաննա Գևորգյանի* գործով 2022 թվականի սեպտեմբերի 16-ի թիվ ԱՐԴ/0008/01/20 որոշման 24-րդ կետը և այդ որոշմամբ վկայակոչված վերաբերելի որոշումները:

⁴² Տե՛ս սույն որոշման 11.1-րդ կետը:

⁴³ Տե՛ս սույն որոշման 14-րդ կետը:

գույքի վրա դրված կալանքը պետք է վերացնել⁴⁴: Միևնույն ժամանակ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 155-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն, քրեական դատավարությունում հարուցված քաղաքացիական հայցը, որը դատարանի կողմից թողնվել է առանց քննության, կարող է հետագայում հարուցվել քաղաքացիական դատավարության կարգով: Վերոգրյալով պայմանավորված, Վճռաբեկ դատարանը բողոքաբերի՝ սույն որոշման 5.1-րդ կետում մատնանշված փաստարկին անդրադառնալն առարկայազուրկ է համարում:

Հաշվի առնելով, որ սույն գործով ձևավորված դատական ծախսերն առաջացել են համակարգչային սաբոտաժի դրվագներով, մինչդեռ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 294-րդ հոդվածի 2-րդ մասի բովանդակային վերլուծությունից հետևում է, որ դատական ծախսերի հարցն ընդգրկված չէ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու դեպքում դատարանի կողմից լուծման ենթակա հարցերի շրջանակում, հետևաբար քրեական հետապնդումը դադարեցնելու դեպքում դատական ծախսերը ենթակա չեն բռնագանձման, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ա.Ավետիսյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-253-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 38-253-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու պայմաններում, դատական ծախսերն ամբաստանյալ Ա.Ավետիսյանի վրա չեն կարող դրվել:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ և 171-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 39-րդ, 43-րդ, 361.1-րդ, 403-406-րդ, 415.1-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքները բավարարել մասնակիորեն: Ամբաստանյալ Ավթանդիլ Աշոտի Ավետիսյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով, 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով և 254-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2019 թվականի հունվարի 22-ի դատավճիռը և ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2020 թվականի փետրվարի 27-ի որոշումը բեկանել և փոփոխել:

2. Ավթանդիլ Աշոտի Ավետիսյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով և 38-253-րդ հոդվածի 3-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքը վերաորակել նույն օրենսգրքի 38-253-րդ հոդվածի 1-ին մասով ու 38-253-րդ հոդվածի 1-ին մասով, և նրա նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնել՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետներն անցնելու պատճառաբանությամբ:

3. Ավթանդիլ Աշոտի Ավետիսյանի նկատմամբ 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 362-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետով պատիժ նշանակել ազատազրկում՝ 2 (երկու) տարի 6 (վեց) ժամկետով:

«Էրեբունի-Երևանի հիմնադրման 2800-ամյակի և Հայաստանի առաջին հանրապետության անկախության հռչակման 100-ամյակի կապակցությամբ քրեական գործերով համա-

⁴⁴ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ Արթուր Անդրեասյանի գործով 2016 թվականի հունիսի 24-ի թիվ ԵԿԴ/0200/01/13 որոշման 20.2-րդ կետը:

ներում հայտարարելու մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի կիրառմամբ Ավթանդիլ Աշոտի Ավետիսյանին ազատել պատժից:

4. Ավթանդիլ Աշոտի Ավետիսյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառված գրավը վերացնել և վճարած գումարը վերադարձնել գրավատուին:

Տուժող «Վիվառո Բեթինգ» և «Վիվառո Գեյմ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների ներկայացուցչի քաղաքացիական հայցը թողնել առանց քննության:

Ավթանդիլ Աշոտի Ավետիսյանին պատկանող անշարժ և շարժական գույքի վրա դրված կալանքը վերացնել:

Դատական ծախսերի հարցը համարել լուծված՝ այն Ավթանդիլ Աշոտի Ավետիսյանից բռնագանձման ենթակա չլինելու հիմքով:

5. Ստորադաս դատարանների դատական ակտերը մնացած մասերով թողնել անփոփոխ:

6. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԲԱՐԵՄԱՂԹԱՆՔ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահ
Լիլիթ ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության քրեական դատարանի նախագահ
Մնացական ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆԻ ծննդյան 60-ամյակը,

ՀՀ Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի նախագահ
Նապոլեոն ՕՀԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 60-ամյակը,

ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր
Արթուր ԾԱՏՈՒՐՅԱՆԻ ծննդյան 60-ամյակը,

ՀՀ սնանկության դատարանի դատավոր
Արսեն ԲԱԲԱՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ Արմավիրի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Արթուր ԱԴԱՄՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Արշակ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական պալատի
նախագահի ժամանակավոր պաշտոնակատար
Մամիկոն ԴՐՄԵՅԱՆԻ ծննդյան 65-ամյակը,

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական
պալատի դատավոր
Ստեփան ՄԻՔԱՅԵԼՅԱՆԻ ծննդյան 65-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր
Ռուզաննա ԲԱՐՍԵՂՅԱՆԻ ծննդյան 65-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Սիմիզար ՀՈՎՍԵՓՅԱՆԻ ծննդյան 65-ամյակը,

ՀՀ Տավուշի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Ջոյա ՋԱՔԻՆՅԱՆԻ ծննդյան 65-ամյակը,

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և վաստակաշատ հանգիստ:*

Ի ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ

«Դատական իշխանություն» պարբերականը լույս է տեսնում տարեկան առնվազն չորս անգամ:

Հոդվածը տպագրության է ընդունվում միայն գրավոր կարծիքի կամ երաշխավորության առկայության դեպքում:

«Դատական իշխանություն» պարբերականում տպագրության ներկայացվող հոդվածների տեխնիկական պահանջները.

- հոդվածի սկզբում դրվում է վերնագիրը (գլխատառերով),
- հաջորդ տողում՝ հեղինակի անուն-ազգանունը, հեղինակի գիտական աստիճանն ու կոչումը, աշխատանքի վայրը, պաշտոնը, հեռախոսահամարը և էլեկտրոնային փոստի անվանումը,
- տեքստի լուսանցքները. վերև՝ 25 մմ, ներքև՝ 25 մմ, աջ՝ 25 մմ, ձախ՝ 20 մմ,
- հայերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat,
- անգլերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat,
- ռուսերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat,
- հիմնական տառաչափը՝ 12,
- միջտողային հեռավորությունը՝ 1.5,
- հղումները տրվում են տողատակում՝ աճման կարգով, տառաչափը՝ 10, նշվում է աղբյուրի հեղինակը (թավ), վերնագիրը, հատորը, հրատարակության տեղը, տարեթիվը (մամուլի դեպքում՝ նաև համարը) և էջը,
- հոդվածը կարող է ներկայացվել հայերեն, անգլերեն կամ ռուսերեն, այն պետք է ունենա մյուս երկու լեզուներով ամփոփում և երեք լեզվով մինչև 10 բանալի բառեր,
- մերժված հոդվածը չի վերադարձվում,
- հոդվածը տրամադրել էլեկտրոնային և տպագիր եղանակով: